

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Disertační práce

Plzeň 2012

David Behenský

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Disertační práce

**Postoj Armády České republiky k budování vztahu
s veřejností**

David Behenský

Školitelka práce:

Doc. PhDr. Šárka Cabadová Waisová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Západočeská univerzita v Plzni

Plzeň 2012

*Tuto disertační práci jsem zpracoval samostatně a vyznačil jsem použité
prameny tak, jak je to ve vědecké práci obvyklé.*

V Plzni 10. 4. 2012

Na tomto místě chci poděkovat Doc. PhDr. Šárce Cabadové Waisové, Ph.D. za probuzení mého zájmu o mezinárodní vztahy a bezpečnostní problematiku a za cenné rady, které mi poskytovala po dobu mého studia.

Poděkování patří také PhDr. Magdaléně Leichtové, Ph.D., Mgr. Šárce Strnadové, Ph.D. a Mgr. Lubomíru Luptákovi, Ph. D. za jejich podnětné rady a připomínky při formování této práce.

Dále chci poděkovat všem lidem na Katedře politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU, kteří z katedry vytvářejí inspirativní prostředí a místo, které není pouhým pracovištěm.

Největší díky patří Mirce Reifové, bez níž by tato práce nikdy nevznikla.

OBSAH

ÚVOD	8
ZDŮVODNĚNÍ TÉMATU PRÁCE	9
CÍLE PRÁCE	12
TEZE PRÁCE	14
<i>Teze 1: právo</i>	16
<i>Teze 2: bezpečnost</i>	17
<i>Teze 3: morálka a hodnoty</i>	18
STRUKTURA PRÁCE	20
METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA TEXTU A RIZIKA ANALÝZY	24
PRAMENY, LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE INFORMACÍ	27
KAPITOLA 1: TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA	30
SOCIÁLNÍ KONSTRUKTIVISMUS	31
<i>Poznání reality</i>	32
<i>Konstruktivismus a komunikace</i>	36
<i>Sociální konstruktivismus a zkoumání komunikace Ministerstva obrany ČR a AČR s veřejností</i>	37
POJEM DISKURS, DISKURSIVNÍ ANALÝZA A DISKURSIVNÍ KORPUS	38
<i>Diskurs</i>	39
<i>Empiricky orientovaný výzkum institucionálního diskursu</i>	41
APLIKACE DISKURSIVNÍ ANALÝZY NA KOMUNIKACI MO ČR A AČR.....	46
<i>Diskursivní korpus a jeho sestavení</i>	48
<i>Hranice analýzy, časový rámec a důraz na významy</i>	53
KRITIKA DISKURSIVNÍ ANALÝZY, KLADY, ZÁPORY A RIZIKA PŘÍSTUPU	55
ZÁVĚR KAPITOLY	59
KAPITOLA 2: KOMUNIKACE MO ČR A AČR	61
INSTITUCE, MÉDIA A VEŘEJNOST	64
<i>Armáda, civilisté a komunikace</i>	68
CÍLE KOMUNIKACE MO ČR A AČR	70
<i>Formální cíle komunikace</i>	71
<i>Skryté cíle komunikace</i>	77
REALIZACE KOMUNIKAČNÍCH CÍLŮ.....	82
<i>Vývoj komunikace AČR a její institucionální zajištění</i>	83
<i>Výstupy komunikace a technická realizace strategie</i>	89
<i>Public Relations</i>	92
EFEKTIVITA KOMUNIKACE: OBRAZ VOJÁKA A ARMÁDY VE SPOLEČNOSTI	97
<i>„Ideální“ obraz vojáka a armády ve společnosti</i>	99
<i>Faktory ovlivňující obraz armády - veřejné mínění a výsledky komunikace</i>	103
ZÁVĚR KAPITOLY	108

KAPITOLA 3: SOCIÁLNÍ SITUACE: ZAHRANIČNÍ MISE - AFGHÁNISTÁN A IRÁK	111
ZAHRANIČNÍ MISE JAKO TÉMA KOMUNIKACE	111
SITUACE: VÁLKA PROTI TERORISMU, AFGHÁNISTÁN A IRÁK	113
<i>Globální válka proti terorismu</i>	114
<i>Bitevní pole Afghánistán</i>	117
<i>Útok na Irák</i>	120
KAPITOLA 4: ANALÝZA ARGUMENTŮ - LEGITIMITA A PRÁVO	123
PRAMENY URČUJÍCÍ PRÁVNÍ ARGUMENTACI KOMUNIKÁTORA	125
<i>Vnitrostátní prameny právních argumentů</i>	126
<i>Mezinárodní prameny právních argumentů</i>	130
DISKURSVNÍ ANALÝZA ARGUMENTŮ V OBLASTI PRÁVA	133
<i>Analýza výroků</i>	134
<i>Shrnutí analýzy</i>	142
ZÁVĚREČNÁ DEBATA: RELATIVIZACE ARGUMENTŮ	144
<i>Otázka aplikace práva</i>	145
<i>Otázka uchopení práva</i>	147
KAPITOLA 5: ANALÝZA ARGUMENTŮ - LEGITIMITA A BEZPEČNOST	152
PRAMENY URČUJÍCÍ BEZPEČNOSTNÍ ARGUMENTACI KOMUNIKÁTORA	155
DISKURSVNÍ ANALÝZA ARGUMENTŮ V OBLASTI BEZPEČNOSTI.....	157
<i>Analýza výroků</i>	157
<i>Shrnutí analýzy</i>	170
ZÁVĚREČNÁ DEBATA: RELATIVIZACE ARGUMENTŮ	172
<i>Otázka vývoje bezpečnostních témat v České republice</i>	173
<i>Otázka uchopení bezpečnosti</i>	179
KAPITOLA 6: ANALÝZA ARGUMENTŮ – MORÁLKA A HODNOTY	186
PRAMENY MORÁLNÍCH ARGUMENTŮ.....	188
DISKURSVNÍ ANALÝZA ARGUMENTŮ V OBLASTI MORÁLKY A HODNOT	189
<i>Analýza výroků</i>	191
<i>Shrnutí analýzy</i>	210
ZÁVĚREČNÁ DEBATA: RELATIVIZACE ARGUMENTŮ	211
ZÁVĚR.....	215
DALŠÍ SMĚRY VÝZKUMU.....	221
ZAMYŠLENÍ K ZÁVĚRU	223
LITERATURA	225
DOKUMENTY A ZÁKONY.....	231
ROZHOVORY	232
INTERNETOVÉ ZDROJE	233

PŘÍLOHY PRÁCE	234
PŘÍLOHA 1 (KAPITOLA 2): DALŠÍ KOMUNIKAČNÍ KANÁLY PROPOJENÉ S MO ČR A ARMÁDOU	234
PŘÍLOHA 2 (KAPITOLA 2): PERIODIKA A PUBLIKACE VYDÁVANÉ POD ZÁŠTITOU MO ČR	235
PŘÍLOHA 3 (KAPITOLA 2): INTERNETOVÉ STRÁNKY MO ČR A AČR	236
PŘÍLOHA 4 (KAPITOLA 2): PŘÍKLADY EVENTŮ POŘÁDANÝCH POD ZÁŠTITOU MO ČR	237
PŘÍLOHA 5 (KAPITOLA 2): PREZENTACE AČR NA ON-LINE TELEVIZNÍM KANÁLE ZŘÍZENÉM PŘES YOUTUBE.....	238
PŘÍLOHA 6 (KAPITOLA 2): VYUŽITÍ SOCIÁLNÍCH SÍTÍ K PREZENTACI MO ČR A AČR	239
PŘÍLOHA 7 (KAPITOLA 3): VÝVOJ VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ O ARMÁDĚ – DŮVĚRA V ARMÁDU	240
PŘÍLOHA 8 (KAPITOLA 3): ROZHOVOR S PRACOVNÍKEM PSYOPS	241
PŘÍLOHA 9 (KAPITOLA 3): ZAHRANIČNÍ VOJENSKÉ MISE AČR.....	243
PŘÍLOHA 10 (KAPITOLA 4): VNITROSTÁTNÍ PŘEDPISY ZÁVAZNÉ PRO MINISTERSTVO OBRANY	246
PŘÍLOHA 11 (KAPITOLA 4) MULTILATERÁLNÍ SMLOUVY UZAVŘENÉ MIMO GESCI MO	247
PŘÍLOHA 12 (KAPITOLA 4) MULTILATERÁLNÍ SMLOUVY BEZPEČNOSTNÍ A OBRANNÉ POLITIKY	252
PŘÍLOHA 13 (KAPITOLA 5) ZAHRANIČNÍ A VNITROSTÁTNÍ STRATEGICKÉ DOKUMENTY.....	255
PŘÍLOHA 14: (KAPITOLA 6) ROZHOVOR S JIŘÍM ŠEDIVÝM O TERORISMU	257
PŘÍLOHA 15: (KAPITOLA 6) ROZHOVOR S KARLEM ŘEHKOU, VELITELEM 601. PROSTĚJOV	258

Úvod

Komunikace Armády České republiky s veřejností představuje pro zkoumání distribuce moci ve společnosti a zajištění její legitimacy specifickou oblast. Z formálního hlediska tvoří civilně vojenské vztahy v demokratickém systému České republiky právně ukotvená institucionální struktura. Tato struktura nastavuje mantinely veřejné moci a možnosti, kterými představitelé jednotlivých typů moci v systému disponují.¹ Limity činnosti ozbrojených složek a především jejich legitimita jsou tak neoddělitelně spjaty s realizací mandátů a úkolů zadávaných vojákům ze strany civilistů. Na druhé straně lze legitimitu ozbrojených složek odvozovat i od dalších faktorů. Jeden z nejvýznamnějších představuje smýšlení veřejnosti o dění v armádě a o její aktuální činnosti.

Ať už jde o formální procesní pravidla zakotvená v zákonech, nebo o legitimitu plynoucí ze stanoviska veřejnosti, vždy se jedná o předmět komunikace. Výzkum komunikace Ministerstva obrany České republiky a Armády České republiky² tak z hlediska pochopení politických procesů ve společnosti může hrát stejně významnou roli jako popis struktur zakotvených v zákonech či analýzy politik konkrétních subjektů. Proto se formální prezentace Armády České republiky vůči veřejnosti stala hlavním předmětem této disertační práce. Celá tato práce se tedy věnuje problematice civilně vojenských vztahů z hlediska komunikace, legitimacy a rozdělování moci. Hlavní důraz je přitom kladen na komunikační

¹ „Moc“ v této práci znamená schopnost prosadit vlastní (ve smyslu subjektů moci) zájmy. V politickém systému existuje vždy více druhů moci, které se vzájemně kombinují. Například moc politická (ve smyslu legitimacy odvozené od formální struktury), ekonomická (ve smyslu materiálním), duchovní (ve smyslu normativního přesvědčení), či silová (ve smyslu fyzické síly a donucení). Moc v této práci spojuji s legitimitou, jež je v každém politickém zřízení specifická a v případě komunikace AČR a MO ČR vyplývá z civilně vojenských vztahů, jež jsou výrazně formovány komunikací. Celá tato práce se tedy věnuje problematice civilně vojenských vztahů z hlediska komunikace, legitimacy a rozdělování moci.

² V této práci užívám pro označení subjektu komunikace následující: MO ČR a AČR, Ministerstvo obrany ČR a Armáda ČR a obecná označení „komunikátor“ či armáda a armádní. Komunikaci MO ČR a AČR vůči veřejnosti pojmám v této práci jako celek, neboť v rétorice obou institucí nedochází k rozporům a v podstatě jde o jednotnou a ucelenou prezentaci (viz kapitola 2).

složku vojensko-civilních vztahů v České republice v pojetí diskursivní analýzy, jež se vztahuje ke konkrétní komunikační „situaci“ – zahraničním misím AČR v Afghánistánu a Iráku v souvislosti s válkou proti terorismu.

Zdůvodnění tématu práce

Bezpochyby je vhodné věnovat alespoň malou část Úvodu smysluplnosti tématu a účelu této práce, neboť otázka výzkumu armády se může v době míru a stabilní demokracie v České republice zdát spíše okrajová. Skutečností však je, že Armáda České republiky tvoří nedílnou součást české společnosti a výrazně se podílela a podílí na formování české politické kultury i české státnosti.

Vztahy mezi civilní a vojenskou mocí se přenesly z předchozí rakousko-uherské monarchie i na Československo. Nicméně již od 18. prosince 1918, kdy došlo ke vzniku Ministerstva obrany Československa³, bylo zřejmé, že vojenské složky budou podléhat civilní kontrole. Institucionální systém a vztahy mezi exekutivou, legislativou a ozbrojenou mocí byly proto nastaveny tak, aby co nejvíce odrážely tento demokratický požadavek.

Vývoj československých dějin však neodpovídal ideálním představám o demokratickém vývoji státu ani vojensko-civilních vztahů. Armáda sice vždy byla závislá na financování ze státního rozpočtu kontrolovaného civilisty, distribuce moci ve státě však často vedla spíše k negativním vztahům mezi vojáky a civilisty.

Během druhé světové války nelze o civilní kontrole armády hovořit a nelze hovořit ani o existenci armády a veřejnosti tak, jak je chápeme dle současných měřítek platných pro demokratické zřízení. Také během období komunistické nadvlády, kdy byla československá zahraniční a bezpečnostní politika ovládána

³ Ministerstvo obrany: Historie: [cit. 8. 9. 2011]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/historie/ministerstvo-obrany-1918-1989-5316/>.

příslušností k východnímu bloku v čele se Sovětským svazem a veřejnost byla deformována nedemokratickým režimem, nebylo možné sledovat demokratické vztahy mezi veřejností a ozbrojenými složkami.⁴

Komunikace mezi vojenskou a civilní „sférou“ se také zcela odlišovala od současného stavu. Ať už šlo o oslavování sovětských vojáků v souvislosti s bojem proti nacismu, označování československé armády jako hráze proti imperialistické agresii, nebo o pietní akty, v rámci kterých byli civilisté nuceni participovat na propagandě komunistického režimu, vždy šlo o komunikační vztahy, které jsou z hlediska současného pozorovatele nestandardní.

Od roku 1989 se změnilo mnoho formálních a faktických společenských aspektů. Společnost se demokratizovala, armáda je v současnosti plně profesionální, byla zrušena povinná vojenská služba a všeobecně je prosazována představa plného podřízení vojenské moci pod civilní kontrolu. V současné době prožíváme období snižování armádních stavů jak v oblasti personální, tak v oblasti majetkové. Česká republika se transformovala ze země, která se od roku 1918 připravovala na válku za obranu své státnosti, či na válku s „imperialistickými“ režimy, na zemi, která již přes dvacet let existuje v liberálním a mírovém prostředí.

Formálně jsou vyzdvihovány prvky demokratického míru⁵ a kooperativní bezpečnosti založené na pravidlech řešení sporů mírovými prostředky. Současný stav přirozeně nevyklučuje možnost užití síly v případě prosazování a vynucování míru, či případy preventivních akcí. Rámec nastavený mezinárodním právem však přináší představu akceptace vzájemně přijatých pravidel. Ve světle liberálně idealistického paradigmatu jsme se tak v naší historii dosud nejvíce

⁴ Pro možnosti uchopení pojmu demokracie srovnej například: Dahl, R. 1995, nebo Fukuyama, F. 2002.

⁵ Srovnej též např.: Doyle, M. W. a Layne, CH. a Russett, B. a Spiro, E. D. 1995.

přiblížili ideálnímu stavu, který popisuje již Immanuel Kant (1999 [1795]) v 18. století nebo John Rawls (2009) v současnosti.⁶

Také komunikace mezi armádou a veřejností se zásadně proměnila. Transformace politického systému a proměna vnitřního i vnějšího prostředí České republiky přináší nové úvahy o tom, zda je armáda v období míru potřebná a jaký má smysl vynakládat finance ze státního rozpočtu na vojsko, když je nedostatek prostředků ve školství, zdravotnictví či dopravě.⁷

Změnu postoje veřejnosti vůči ozbrojeným složkám dokazují i časté kritické zprávy o dění v armádě, které se objevují v médiích a které mají vliv na kolísání postoje veřejnosti k ozbrojeným složkám.⁸ Média i veřejnost oprávněně chtějí vědět, co přesně armáda dělá s prostředky, které jsou na ni vynaložené, a jistý nátlak na snižování prostředků ve vojenské oblasti je zjevný i ve strategických dokumentech AČR, které předpokládají další snižování rozpočtu.⁹ Podobné otázky se pro Ministerstvo obrany České republiky a Armádu České republiky stávají o to palčivější, o co více se o ně zajímá veřejnost, jež v demokratickém politickém systému představuje voliče a nositele politické moci.¹⁰

⁶ Přičemž je nutné poukázat na skutečnost, že oba uvedení autoři nepředkládají myšlenku světa bez válek, ale především myšlenku světa národů, které přijímají pravidla podobná pravidlům fungujícím v právním státě. Dynamika obsahu pojmu „právní stát“ přináší další témata, která se postupem času mění. Tato dynamika však nijak nepotlačuje základní myšlenku – tedy existenci systému pravidel zajišťujících maximální možnou míru svobody jedince (či právního subjektu) ohraničenou svobodou druhých a zachovávající minimální míry morálky zajišťující udržitelnost těchto pravidel. Takto formovaný obecný liberální základ právního systému v současnosti považují za nejjednodušší a nejpřijatelnější definici „rozumného“ a „spravedlivého“ systému ovládaného právem. Srovnej např.: Fuller, L. L. 1998 a Hart, H. L. A. 2010 a Rawls J. 2009.

⁷ Bylo by chybné domnívat se, že vlivem 11. září a zahájením „války proti terorismu“ došlo k vytlačení kritiky výdajů státu na zbrojení a vojenské záležitosti. Přestože česká bezpečnostní komunita často opakovaně oživuje témata mezinárodního terorismu, zbrání hromadného ničení a regionálních konfliktů, nejedná se dle mého názoru o dominantní žánr v diskursivním prostoru. Tuto skutečnost prokazují i případy neprodloužení mandátu českých vojáků v Iráku, tvrdá kritika veřejnosti vůči vojenským zakázkám na nákup nové bojové techniky i odraz debaty o nových bezpečnostních dokumentech v roce 2011, které jsem se mohl zúčastnit. I když nelze ignorovat existenci a stabilitu názorových proudů vedoucích k sekuritizaci (tento pojem považují za všeobecně známý, blíže je představen v kapitole 5) vojenských témat a terorismu v České republice, prvotní „vlna strachu“ po 11. září 2001 ustupuje do pozadí před tlaky na snižování výdajů na vojenské záležitosti (viz také kapitola 2 a rozpočet armády).

⁸ Viz také kapitola 2 a problematika veřejného mínění a náklonnosti k armádě ze strany veřejnosti.

⁹ Viz kapitola 2 a Bílá kniha o obraně 2011.

¹⁰ Viz kapitola 2.

Komunikace s veřejností se v takové chvíli stává klíčovou, neboť právě ta v době míru představuje hlavní nástroj ozbrojených složek k obhajobě vlastní existence a činnosti před občany státu. V marketingovém pojetí se z ministerstva obrany, mimo správce armády, stává také jejím prodejcem a z armády se stává produkt, který musí být prodán veřejnosti jako potřebný a smysluplný v souladu s pravidly dobrého hospodaření (Kotler a Lee 2007, 5-12).

Pro ozbrojené složky se tak při absenci bezprostředního válečného ohrožení stává nutné zajistit vlastní legitimitu spíše za použití jazyka a komunikace než za použití zbraní a válčení, které spadá do původní oblasti jejich profese. Tento úkol je o to palčivější, pokud si uvědomíme, že političtí představitelé, kteří jsou garanty existence ozbrojených složek České republiky, musí v mnoha ohledech sledovat poptávku veřejnosti. Tuto poptávku pak musí alespoň částečně či zdánlivě uspokojovat, pokud chtějí vykonávat svůj úřad i v dalších obdobích.¹¹ Legitimita AČR může proto být chápána jako soulad poptávky veřejnosti s nabídkou armády a komunikace s veřejností jako jeden z možných nástrojů k dosažení tohoto souladu. Proto se postoj Armády České republiky ke komunikaci s veřejností stává ústřední bodem zájmu této práce a hlavním důvodem, proč jsem provedl níže popsaný výzkum.

Cíle práce

Hlavním cílem této práce je představit výsledky výzkumu komunikace Armády České republiky, které slouží jako základ pro vyhodnocení postoje komunikátora ke komunikaci s veřejností. Základ tohoto výzkumu má tři složky. První se opírá o uchopení ontologických a epistemologických východisek, která se stala pro výzkum směrodatná. Značná část práce je proto zaměřena na představení přístupu ke zpracování výzkumu, jenž vychází ze sociálního

¹¹ Blíže viz kapitola 2.

konstruktivismu a poststrukturalismu. Druhou složkou výzkumu je sledování proměn komunikace MO ČR a AČR v čase a uchopení této komunikace z hlediska fungování politického systému, ve kterém se komunikátor nachází. Důraz je kladen na motivy komunikátora, na jeho komunikační strategie a nástroje a na proměnné, které tyto strategie a nástroje formují. Zde je nutné zdůraznit, že výzkum komunikace považuji za zcela relevantní oblast pro zkoumání politických procesů, a proto spadá do oblasti výzkumu politologie a mezinárodních vztahů. Jak ostatně dokazují mnohé práce J. L. Austina, P. Barši, J. Der Deriana, J. Derridy, P. Druláka, M. Foucaulta, R. Jervise a mnoha dalších, je právě komunikace jedním z hlavních hybatelů v politických procesech.¹²

Poslední, avšak nejdůležitější složku výzkumu představeného v této práci tvoří diskursivní a narativní¹³ analýza konkrétních komunikačních výstupů MO ČR a AČR, jež se vztahují k zahraničnímu působení českých vojáků v Afghánistánu a Iráku. Analýza konkrétních argumentů umožňuje odkrýt složité vazby mezi komunikací státních institucí s veřejností a získáváním legitimacy v systému. Příklad Afghánistánu a Iráku je tak spíše ilustrativní díky své aktuálnosti, jde však o ideální oblast pro realizaci výzkumu, který ukazuje procesy formování představ o skutečnosti a vliv společenských struktur na tyto procesy.

Ukázalo se, že veřejnou komunikaci Ministerstva obrany České republiky a Armády České republiky ovládá specifický přístup k interpretaci reality a předkládání informací. Přístup, který je formován cílem této komunikace – tedy získat širokou podporu veřejnosti, a tím i legitimitu pro konkrétní činnost. Dle mého názoru je tato legitimita též klíčem ke stanovení výše financí určených pro ozbrojené složky v České republice a dále určuje možnosti vojáků zasahovat do

¹² Viz 1 kapitola a dále srovnej s texty uvedenými v seznamu pramenů.

¹³ Pojmu „diskurs“ a „narativum“ se věnuji v první kapitole, jež je zaměřena na teoretický a metodologický základ výzkumu. Uvedme již v této části, že narativum lze chápat jako soubor výroků spojených určitým interpretem v rámci uceleného výkladu konkrétních událostí v konkrétním prostředí a čase. Jedná se tedy o jistou interpretaci či způsob „vyprávění“ o události formou uceleného a systematického sdělení, které směřuje ke konkrétnímu cíli, diskurs a jeho působení je pak závislé na vzájemném působení narativ v rámci společenských struktur (více kapitola 1 – diskurs a žánr).

politického cyklu v rámci rozhodování o otázkách, které se armády přímo i nepřímo týkají. Existence legitimacy vojáků je ale také důvodem, proč cosi jako skupinu lidí, které nazýváme „vojáky“, v naší společnosti máme, a proč máme potřebu na ně nějaké prostředky vynakládat.¹⁴

Cílem této práce je tedy především zkoumání konkrétních výroků a komunikačních postupů, které slouží k získání legitimacy a tím vedou k pomyslnému souladu nabídky Armády České republiky s poptávkou veřejnosti.¹⁵ Analýza konkrétního armádního narativa ukazuje, jak je formována specifická verze „pravdy“, a tím i konstruováno specifické vnímání skutečnosti. Tato interpretace pak vede k vytvoření představy legitimacy vyplývající ze souladu konkrétní činnosti komunikátora s determinujícími strukturami, ve kterých se nachází komunikátor i jeho publikum.

Z logiky sociálně konstruktivistického a poststrukturálního přístupu k předmětu výzkumu není možné očekávat, že práce poskytne jasné „objektivní“ závěry o komunikaci AČR. Cílem práce ani není předkládat nevyvratitelné „pravdy“, jak se o to pokouší objektivistické přístupy ke zkoumání světa kolem nás. Cílem této práce je především popsat procesy, strategie a postupy k formování subjektivní, či dokonce veřejné „pravdy“ a poukázat, že tyto pravdy, ač předložené s vervou objektivisticky smýšlejícího interpreta, nemají při využití kritického náhledu tak jasnou výpovědní hodnotu a „pravdivost“, jak by se na první pohled mohlo zdát.

Teze práce

Předkládaná práce je postavena na aplikaci sociálně konstruktivistického a poststrukturalistického přístupu k výzkumu komunikace Ministerstva obrany

¹⁴ Lze však jen obtížně určit „objektivní“ míru těchto dopadů komunikace, pokud nechceme přistoupit k pozitivistickým metodám. Pro výzkum procesů ve společnosti považuji pozitivistické metody pouze za podpůrný nástroj, jehož užití nemá rozsáhlejší a především udržitelnou výpovědní hodnotu.

¹⁵ Viz výše možná uchopení komunikace a legitimacy.

České republiky a Armády České republiky.¹⁶ Základní teze práce jsou formovány pod vlivem předpokladu, že komunikační projevy mohou ovlivňovat chápání reality a za jazykovými projevy lze sledovat vliv společenských struktur. Komunikační projevy zároveň zpětně ovlivňují způsoby fungování a etablování těchto struktur díky předkládání specifické interpretace reality, která je akceptována publikem, jež struktury vytváří a považuje je za relevantní.

Výsledky předběžného výzkumu, který byl proveden formou rešerše komunikačních výstupů zkoumaných institucí, ukázaly, že je možné zkoumané komunikační výstupy¹⁷ směřující k získání legitimacy ozbrojených složek ve společnosti rozdělit na tři oblasti: právo, bezpečnost, morálka či hodnoty.

Oblast „práva“ reflektuje argumenty, jež přímo souvisí s formální společenskou strukturou zakotvenou v zákonech. Oblast „bezpečnosti“ se zaměřuje na argumenty, které přímo souvisí s vytvářením představy hrozby a nutnosti chránit se před touto hrozbou. Oblast morálky představuje doplňující, avšak významnou, argumentační rovinu, která podepírá formální základy zakotvené v právu a „materiální“ základy zakotvené v bezpečnosti základem duchovním či jakousi abstraktní nadstavbou. Tato nadstavba je nedílnou součástí přesvědčovací schopnosti komunikace. Pro získání náklonnosti veřejnosti je totiž nutné prokázat, že činnost je nejen „legální“ a „potřebná“, ale též „správná.“¹⁸

Uvedené oblasti argumentace se zároveň staly směrodatné pro zformování tezí, jež vedou k naplnění cíle této práce.

¹⁶ Představení a obhajobě zvoleného přístupu, ale též vyhodnocení jeho slabín, se podrobně věnuji v následující kapitole.

¹⁷ V případě této práce se jedná o výstupy, jež se týkaly zahraničních misí a misí v Afghánistánu a Iráku. V rámci zkoumání komunikace byly však vyhodnoceny i další výstupy, které komunikátor zveřejnil ve svých komunikačních kanálech (viz níže) a mnohé z těchto výstupů byly využity ke zhodnocení chápání komunikace ze strany komunikátora.

¹⁸ Uchopení oblastí komunikace, jakožto třídícího kritéria, je důkladně rozpracováno ve druhé části kapitoly 1 v rámci popisu metodologie výzkumu.

Teze 1: právo

Soulad činnosti komunikátora s právem je v případě MO ČR a AČR základním kamenem legitimacy vyplývající z konstruktů platnosti a závaznosti objektivního práva. Komunikátor je v podstatě na obhajobě struktur zakotvených v objektivním právu závislý, neboť tyto struktury garantují jeho existenci. Základním předpokladem tedy je, že komunikátor podřazuje svoji činnost zákonnému rámci a akceptuje plnou míru demokratické kontroly nad svým působením. Udržení souladu s právem znamená také udržení demokratické kontroly, což komunikátorovi přináší nejvyšší možnou míru legitimacy, neboť právo představuje pro komunikátora projev pevně stanovené institucionální a kompetenční struktury České republiky, které je sám komunikátor součástí.

MO ČR a AČR tedy v první řadě musí přijmout kategorie, jež jsou právem stvořeny a s těmito kategoriemi nakládat jako s objektivní skutečností. V souladu s touto skutečností dále bude svoji činnost interpretovat jako zcela souladnou se zákony, které jsou jasné a jednoznačné ve smyslu objektivní skutečnosti. První teze této práce tedy zní:

Komunikátor bude představovat svoji činnost jako zcela souladnou s obsahem objektivního práva, a to i v případě, že jeho činnost může být chápána jako právně sporná. Zároveň se bude pokoušet vymezit ke konkurenčním pravdám v diskursivním prostoru a bude odlišné výklady práva odmítat, případně diskreditovat.

Právní argumentace směřující k získání maximální možné míry legitimacy tak povede k předložení právních argumentů, které podporují činnost komunikátora, a zároveň k vyvracení právní argumentace konkurenční. Lze též předpokládat, že komunikátor bude svoji činnost udržovat v rámci mantinelů nastavených objektivním právem a bude poukazovat na dodržování procesních

vztahů ustanovených zákony. V komunikaci by se proto neměl objevovat rozšiřující výklad práva či snad rozporování obsahu práva, nebo jeho překrucování, které by vedlo k narušení legitimacy systému a tím i samotného komunikátora, který je jeho součástí. Základem pro ověření této hypotézy je mimo analýzy argumentů především představení právních struktur a objektivního práva, kterým se komunikátor řídí a argumentuje, a také odlišné možnosti, jak lze právo i konkrétní situaci, jež je komunikována, uchopit.

Teze 2: bezpečnost

Druhá teze této práce vychází z předpokladu, že legitimita činnosti ozbrojených složek vyplývá z přesvědčivé bezpečnostní argumentace, pro kterou je nutné zaujmout objektivistický přístup k bezpečnosti. Argumenty pro získání legitimacy budou proto formovány tak, aby představily reálné hrozby, kterým se musí komunikátor i jeho publikum bránit. V současné situaci ale můžeme shledávat jistý paradox ve sdělení a v materiální skutečnosti. Na jedné straně je pro zajištění legitimacy bezpečnostních institucí opakovaně proklamován boj proti konkrétním hrozbám - v případě Afghánistánu a Iráku se jedná o boj proti terorismu a zločinným státům a jejich činnosti.¹⁹ Na straně druhé občané České republiky tyto hrozby nepocítili bezprostředně a většina hrozeb, proti kterým je bojováno v rámci zahraničních misí, je zobrazována pouze v médiích, strategických dokumentech či v rétorice konkrétních subjektů.

Proces legitimizace činnosti ozbrojených složek, který má za úkol získat důvěru obyvatel, může jen obtížně připustit neobjektivní a konstruovanou povahu hrozeb, a tím riskovat zlehčováním jejich naléhavosti. Taková komunikační strategie by vedla k podkopání vnímání nutnosti zasáhnout, a tím i k podkopání legitimacy armádní činnosti na zahraničních misích. Objektivistický přístup k definici hrozeb umožňuje označit reálného nepřítele, proti němuž může armáda bojovat, a tím i potvrdit smysl své existence a činnosti. Zároveň lze očekávat, že

¹⁹ Více viz kapitola 3.

se podobná argumentace odrazí nejen v přímé komunikaci ozbrojených složek vůči veřejnosti, ale i ve strategických dokumentech ČR, které jsou s konkrétními výroky intertextuálně spjaty. Druhá teze této práce tedy zní:

Pro získání maximální možné míry legitimacy ze strany široké veřejnosti vytváří komunikátor představu objektivní krizové situace. Posiluje představu existence skupin „my“ a „oni“ ve smyslu „přítel“ a „nepřítel“ a dále představu existence objektivní hrozby plynoucí ze skupiny „oni“, proti které je nutné bojovat.

Mým záměrem ale není posuzovat relevanci hrozeb a rizik. Konstatujme, že někteří interpreti bezpečnosti dogmaticky zastávají neměnné pozice a drží se představy reálného nepřítele, proti kterému je nutné bojovat, jiní dogmaticky tyto představy odmítají a poukazují na chybné konstrukce a chápání reality, kterému často ani samotná první skupina nevěří. Pustit se do nekonečné debaty o tom, kde je vlastně „pravda“, můžeme kdykoliv jindy a jinde, a proto se vraťme k problematice legitimacy armády ve spojitosti s komunikací vůči veřejnosti. Pro vyhodnocení „bezpečnostní argumentace“ je nutné především zohledňovat struktury, které určují obsah této argumentace, a tím i podmínky pro interpretaci hrozeb, respektive jejich konstrukci – tedy především strukturální, mocenské a diskursivní faktory. Ty však zůstávají v komunikaci armády s veřejností skryty a díky tomu nedochází k jejich veřejné kritické reflexi, ani ke kritické debatě o bezpečnosti v rámci konkrétní komunikace MO ČR a AČR.

Teze 3: morálka a hodnoty

Třetí teze, kterou se tato práce pokouší ověřit, se týká morálky a hodnot. Z hlediska legitimacy vyplývající ze společenských struktur, ve kterých se komunikátor nachází, považuji tuto oblast argumentace za doplňující, neboť za

armádu by měla tyto otázky řešit politická reprezentace a občané. Z hlediska přesvědčivosti argumentace jde ale o klíčovou argumentační oblast, jež v kombinaci s formálním základem práva a materiálním základem hrozby umožňuje komunikátorovi vytvořit komplexní argumentaci, jejíž vhodnou prezentací může MO ČR a AČR získat značnou míru legitimacy plynoucí z veřejného mínění.

Hodnocení argumentace na základě morálky a spravedlnosti představuje ale problematické téma díky tomu, že je nutné předem zaujmout stanovisko k pojmům „dobro“ a „zlo“, či „spravedlnost“ a „nespravedlnost“. Předpokládejme, že pro získání nejvyšší možné míry legitimacy je pro komunikátora nejvýhodnější prezentovat své konání jako hodnotově správné – tedy v souladu s hodnotami. Takový předpoklad není automatický, neboť předchozí hladiny komunikace mohou zastřít potřebu dále činnost ospravedlňovat – připomeňme, že výše jsme zmínili, že na základě principů demokratické kontroly vojenské moci mají hodnotové otázky řešit političtí představitelé a občané místo vojáků.

Z jakého důvodu je tedy nutné zaměřit pozornost při výzkumu komunikace také na oblast morálky a hodnot, když jsou pro komunikátora hlavní hodnotou zákony a materiální faktory bezpečnosti? Odpovědí na tuto otázku může být další otázka: je pro každého jedince, který je členem cílové skupiny komunikace důležité, aby byla činnost jeho reprezentantů v zahraničí správná, nebo ho může uspokojit pouhé konstatování, že vše je v souladu se zákony? Na rozdíl od veřejného sektoru, ve kterém je zákon maximem hodnot, a tím i dobra, ve společnosti může být zákon chápán i jako zákon špatný, či nedokonalý. Ba co více, zákony jsou spojeny s povinnostmi a chybami. Historické zkušenosti nám ukazují, že soulad se zákonem ještě neznamena soulad s etikou či morálkou. Předpis není pro člověka a občana normou a mnohé zákony vedly ke konání, které dnes označujeme za nelidské a neetické.²⁰ Proto je oblast morální

²⁰ Např. Norimberské zákony, socialistické zákonodárství apod.

argumentace logickým strategickým doplňkem efektivní komunikace s veřejností i v případě MO ČR a AČR. Třetí teze této práce tedy zní:

MO ČR a AČR ve své komunikaci spoléhají i na morální oblast argumentace. Ve své komunikaci vytváří dichotomickou představu boje dobra proti zlu, přičemž se sami stylizují do role „dobrého“ aktéra, jenž zná maxima morálky a dobrého konání. Tím vytváří předpoklad pro existenci sil „zla“, pro které je charakteristické odlišné konání než to, jež je v souladu s konáním komunikátora.

Struktura práce

Tato disertační práce je vedle úvodu a závěru rozdělena do šesti kapitol. Kapitoly postupně směřují od výkladu teoretického a metodologického rámce výzkumu a operacionalizace základních pojmů, přes obecný popis vývoje a nástrojů komunikace Armády České republiky až po případové studie. Případové studie se týkají zahraničních misí v Afghánistánu a Iráku a samotného provedení diskursivní a narativní analýzy konkrétních komunikačních výstupů komunikátora v souvislosti se strukturami, jež jsou pro něj směrodatné. Zároveň zahrnují pokus o relativizaci výstupů formou kritického zhodnocení, či spíše poukázáním na existenci dalších relevantních „pravd“ v diskursu.

První kapitola předkládaného textu popisuje ontologická a epistemologická východiska této práce. Představuje tedy základní teze sociálního konstruktivismu v kombinaci s poststrukturalistickým rámcem kritické diskursivní analýzy. Tato kapitola se zaměřuje na vymezení sociálně konstruktivistického pojetí poznání v podání autorů Petera Bergera a Thomase

Luckmanna.²¹ Jejich přístup k poznání světa je klíčový k tomu, abych vymezil, co je to subjektivní a co objektivní poznání, a poukázal na vykonstruovanou stabilitu – či spíše platnost - objektivních závěrů a „pravd“ při interpretaci okolního světa.

První kapitola dále představuje část díla Michela Foucaulta a jeho pojetí diskursu a kritické diskursivní analýzy. Uvedme hned na úvod, že ve Foucaultově díle není příliš zjevná hranice mezi teorií a metodologií a pojem diskurs je značně neukotvený. V první kapitole je proto s odkazem na Foucaulta vysvětleno, jak lze diskurs a diskursivní procesy chápat a jak lze dle těchto procesů formovat metodologii. Samotná diskursivní analýza ale není metodou, je spíše přístupem k formování vlastní metodologie výzkumníka. Provedení diskursivní a narativní analýzy tedy nemá všeobecně platná a jasně stanovená pravidla. Velká část první kapitoly je proto věnována přístupům ke zkoumání diskursu a dále mému vlastnímu přístupu a metodologii užitých při výzkumu komunikace MO ČR a AČR. V kapitole tedy jasně vymezuji, jak s diskursem a diskursivní analýzou nakládám a určuji zkoumané argumentační oblasti práva, bezpečnosti, morálky a hodnot.

Druhá kapitola této práce se zaměřuje na obecné vymezení a popis komunikace mezi veřejným a soukromým sektorem a na komunikaci Ministerstva obrany České republiky a Armády České republiky s veřejností. Důraz je kladen na souvztažnosti mezi legitimitou a komunikací v demokratickém systému a na otázky vojensko-civilních vztahů. Druhá kapitola dále popisuje vývoj komunikace, komunikační strategie, nástroje a především motivy a cíle MO ČR a AČR ke komunikaci s veřejností. V kapitole jsou již předloženy některé výroky komunikátora, které vyjadřují, jak aktér komunikaci a vztah s veřejností chápe a proč je pro něj komunikace významná. Zároveň představuji výsledky terénního a

²¹ Není vhodné vytvářet představu, že Berger a Luckmann byli prvními autory, kteří sociální konstruktivismus ve společenských vědách popsali. V textu odkazujeme i na další autory, kteří byli pro práci využiti.

empirického výzkumu.²² V této kapitole se také věnuji otázce evaluace komunikace a celkovému obrazu armády a vojáka ve společnosti, který se pokouší komunikátor nastolit.

Třetí kapitola představuje konkrétní sociální situaci, ke které se vztahuje diskursivní a narativní analýza provedená v rámci výzkumu komunikace MO ČR a AČR. Kapitola je spíše krátkým uvedením do událostí z 11. září 2001 v USA a nepokouší se přinášet nové poznatky či interpretace. Cílem kapitoly je především představení sociální situace, do které se Armáda České republiky zapojila a kterou se snaží komunikovat. Za povšimnutí stojí především souvislosti mezi událostmi z 11. září a útoky na Afghánistán a Irák, díky kterým lze tři uvedené situace pojmout jako celek. Důležité je také evidentní propojení oficiálního diskursu západních států a České republiky, které je zjevné z oficiální prezentace války proti terorismu.

Čtvrtá kapitola této práce již předkládá diskursivní a narativní analýzu konkrétních komunikačních výstupů MO ČR a AČR v souvislosti s angažováním České republiky v Afghánistánu a Iráku. Tato kapitola je klíčová pro ověření platnosti první teze, neboť analyzuje příklady argumentů založených na právu. Ve své první části kapitola představuje strukturu zakotvenou v objektivním právu, a tím i prameny právních argumentů komunikátora. Jedná se o vnitrostátní předpisy a mezinárodní smlouvy, z nichž vyplývá postavení armády ve společnosti a zahraniční závazky České republiky.

Uvedené struktury a předpisy předurčují i konkrétní obsah argumentace.

Jádro kapitoly tvoří analýza reprezentativních výroků, které komunikátor předkládá publiku. Pod vlivem první teze této práce poukazují na konstrukce, které komunikátor ve svých výstupech vytváří a prosazuje, a dále se zamýšlím nad jeho motivy k vytváření uvedených konstrukcí. Závěr kapitoly tvoří debata,

²² Systematika tohoto výzkumu se opírá spíše o volnější metodologii. Především jde deskriptivní představení empirických vjemů, které zachycuji jako člen cílové skupiny komunikace. Dále jde o představení několika nestrukturovaných rozhovorů s pracovníky MO ČR, kteří výstupy komunikace vytvářejí.

jež má za úkol relativizovat „pravdy“, které komunikátor svému publiku předkládá. V první řadě se zaměřuji na konkrétní „právní pravdy“ o nasazení v Afghánistánu a Iráku. Dále stručně představuji problematiku uchopení práva, jež prokazuje existenci odlišných ontologických přístupů k právní problematice. Cílem závěrečné diskuse je především poukázat na omezenou platnost objektivisticky formovaných „pravd“.

Pátá kapitola rozšiřuje analýzu právní argumentace o argumentaci bezpečnostní. Tato kapitola je klíčová pro ověření druhé teze. V první části kapitoly se opětovně zabývám směrodatnou strukturou. Poukazuji na prameny bezpečnostní argumentace, které komunikátor prezentuje jako směrodatné pro bezpečnostní politiku státu i jeho konání. V kapitole jsou zkoumány souvztažnosti mezi těmito prameny a mezi konkrétními bezpečnostními výroky o Afghánistánu a Iráku.

Jádrem páté kapitoly je analýza konkrétních výroků, kterými komunikátor vytváří představu přátelské a nepřátelské skupiny a dále představu objektivní a akutní hrozby. Kapitulu opětovně uzavírá debata, jež má za úkol poukázat na relativní platnost objektivních pravd o bezpečnosti. Za tímto účelem se v kapitole vyskytuje komparace obsahu pramenů bezpečnostní argumentace v České republice, jež dokazuje, že tyto prameny reagují spíše na vnější diskursivní podněty než na materiální základ hrozeb. Dále zevrubně představuji debatu o uchopení bezpečnosti, která konfrontuje objektivistické pojetí bezpečnosti se sociálně konstruktivistickým přístupem.

Šestá kapitola se zaměřuje na analýzu argumentace vyplývající z morálky a hodnot. Tato kapitola výrazně souvisí s kapitolou čtvrtou a pátou, neboť je možné její abstraktní kategorie vztáhnout na konkrétní pojmy práva a bezpečnosti. Odlišení od objektivního práva a objektivních hrozeb je však nutné, abych poukázal na specifickou strategii komunikátora v prezentaci jeho činnosti.

Tato kapitola tedy představuje výroky, které se odvolávají na dobro, zlo či morálku.

Na rozdíl od práva a bezpečnosti však můžeme jen obtížně stanovit prameny morálky a hodnot, které jsou pro komunikátora směřodátne. Budu proto poukazovat na to, že hlavním měřítkem hodnot je pro komunikátora on sám, neboť v zájmu udržení vlastní integrity komunikátor ospravedlňuje svoji činnost nejen před publikem, ale i před sebou samým.

Výsledná struktura předkládané práce představuje analytický popis argumentačních obrazů, které MO ČR a AČR využívají pro legitimizaci své existence i činnosti a pomocí nichž konstruují určitý obraz reality, jenž je odvozen od cílů samotné komunikace a od struktur, ve kterých se komunikátor nachází. Případové studie sice částečně omezují rámec zkoumané komunikace, umožňují ale dosáhnout potřebné hloubky analýzy. Zároveň je díky nim možné nalézt a popsat aktuální institucionalizované struktury, které determinují obsah výroků komunikátora. Takto pojatá analýza je využitelná pro vytvoření komplexního obrazu komunikace a pro výzkum postoje komunikátora k této komunikaci a může být aplikována na výzkum komunikace jakéhokoliv dalšího subjektu.

Metodologická východiska textu a rizika analýzy

Metodologii textu a jeho teoretickým základům se tato práce podrobně věnuje v první kapitole. Přesto je vhodné již v úvodu předložit několik základních informací o tom, jak vlastně výzkum realizují.

Původním záměrem práce bylo provést rozsáhlou analýzu komunikačních výstupů Armády České republiky s empirickými prvky. Postupné zpracování tohoto textu i samotné doktorské studium ukázaly, že představy o slově „analýza“ jsou v politické vědě dosti nejednotné. Mnohdy jsou za analýzu

vydávány deskriptivní texty, které sice mohou uvádět zajímavé údaje a prezentovat názory autora, ale metoda zpracování textů je velmi nejasná.

Stejným problémem bohužel trpěl i původní záměr výzkumu, zachycený v projektu této disertační práce. Bylo tedy nutné vyjasnit metodologický přístup ke zkoumání komunikace AČR a tento přístup aplikovat na problematiku tak, aby odpovídal tomu, co považuji za vědecké – tedy výzkum, který má stanovený předmět, cíle, teze, postup zkoumání a metodu, skutečně se tohoto postupu drží a nepředkládá pouhou deskripci, „výtahy“, z jiných pramenů či nepodložené teze.

Při volbě metodologie však narážíme na debatu o podstatě a předmětu politické vědy. Dle mého názoru jsou procesy ve společnosti natolik komplexní, že nemůžeme jednotlivé předměty „oborů“ společenských věd zcela oddělovat. Nelze zkoumat společnost pouze na základě popisu či komparace konkrétních politik nebo struktur a přitom ignorovat právo, filozofii, komunikaci či historii. Politolog tak v rámci svého oboru může zkoumat komunikaci, stejně jako výzkumník komunikace může zkoumat politické procesy. Ba co více, tento společný zájem poskytuje zajímavé náhledy a odlišné interpretace stejných předmětů zkoumání, což považuji za základ posunu odborných vědomostí a poznání.

V rámci tohoto stanoviska je možné pro výzkum komunikace MO ČR a AČR s veřejností volit ze široké škály společenských metod. Logickým východiskem pro zkoumání komunikace se pak jeví diskursivní a narativní analýza, jež může být z hlediska poststrukturalistického přístupu propojena s mocí, a tím i s výzkumem politiky.

Obsah práce se tedy postupně zúžil na konkrétní komunikační výstupy a konkrétní vazby mezi komunikátorem, strukturou a jeho publikem a oproti původním záměrům předkládá výsledky výzkumu, jež jsou postaveny na propracované metodologii.

Základním metodologickým postupem užitým v této práci je diskursivní a narativní analýza zaměřená na konkrétní komunikační výstupy Ministerstva obrany České republiky a Armády České republiky. Pro vytvoření metodologického rámce byla zvolena specifická forma kritické diskursivní analýzy v kombinaci s obsahovou analýzou narativa. Specifická metodologická kombinace je, dle mého názoru, vhodná pro empiricky orientovaný výzkum institucionálního diskursu, který se objevuje například v pracích uznávaných výzkumníků politických procesů a komunikace, Normana Fairclougha a Ruth Wodakové²³.

Využití tohoto analytického přístupu pro zkoumání politiky v politologickém pojetí je vskutku velmi problematické, neboť se jedná o jedno z dominantních výzkumných paradigmat studia komunikace. Jak ale uvádí Norman Fairclough, existuje mnoho verzí kritické diskursivní analýzy a není explicitně vyloučeno užití její specifické podoby pro zkoumání sociálních procesů z mnoha odlišných úhlů pohledu – zvláště pokud vhodně poslouží jako metodologický aparát výzkumným záměrům svého zpracovatele (Fairclough 2001, 123). Kritická diskursivní analýza navíc postupně proniká i do české politické vědy. Její odrazy můžeme vidět v kvalitativních metodách užitých při zkoumání národních zájmů České republiky, či při zkoumání zahraniční politiky a metafor.²⁴

Diskursivní korpus, který obsahuje komunikační výstupy a zachycuje popisované struktury v této práci, jsem formoval na základě dvou kritérií: původ či dostupnost a tematika. Původ či dostupnost odpovídá tomu, kdo výrok pronesl, zatímco dostupnost sleduje, kde byl výrok umístěn. Pro výzkum komunikace MO ČR a AČR s veřejností představený v této práci jsou klíčové výroky, ke kterým se otevřeně MO ČR a AČR hlásí a jsou dostupné ve veřejných komunikačních kanálech, které ovládá sám komunikátor.²⁵ Druhým kritériem je tematika

²³ Viz 1 kapitola.

²⁴ Srovnej: Drulák, P. 2008 nebo Drulák, P. a Handl, V a kol. 2010.

²⁵ Internetové stránky, publikace, propagační materiály viz níže.

výroků. Pro výzkum jsem volil výstupy, které komentují samotnou problematiku komunikace s veřejností, a dále výstupy o Afghánistánu a Iráku.²⁶

Uvedme ještě, že nepovažuji za přínosné aplikovat neměnné, striktně dané a univerzální postupy zkoumání na všechny studie bez uvážení kontextu a specifik dané problematiky. Ve smyslu durkheimovské tradice považuji za adekvátní vytvořit vlastní specifický, vnitřně logický a ucelený metodologický aparát, který povede ke splnění cíle. Zvláště v sociálních vědách, ve kterých nenalezneme jednotné stanovisko téměř k žádné problematice, se jedná o cestu, jež se jeví jako nejvhodnější.

Prameny, literatura a další zdroje informací²⁷

Pro teoretické uchopení tohoto textu jsou využity především knihy dnes již klasických výzkumníků sociálních věd, Thomase Bergera, Petera Luckmanna (1999) a Michela Foucaulta (1996 a 2002). Pro představení teoretických východisek textu byly dále podpůrně využity texty Pavla Barši (2006) a Petra Druláka (2008 a 2010). V oblasti metodologie této práce je klíčový základní přístup relativně „volné“ metodologie, který razili Emil Durkheim (1969) a Max Weber (2006 a 2009). Za hlavní metodologickou předlohu posloužily studie Normana Fairclougha (1992 a 2001), Ruth Wodakové (2001 a 2007) a Jamese Paula Gee (1999), kteří rozpracovali aplikaci kritické diskursivní analýzy v rámci svých výzkumů politických procesů ve společnosti.

Pro uchopení a popis komunikace MO ČR a AČR se staly významné texty zaměřené na problematiku komunikace a politiky rozpracované například Brianem McNairem (2004) nebo Denisem McQuailem (1999). Z hlediska hodnocení vojensko-civilních vztahů byly velmi inspirující také výsledky

²⁶ Diskursivnímu korpusu a jeho sestavování se věnuji podrobněji v následující kapitole.

²⁷ Pod jmény uvedených autorů, kteří se stali inspirací pro tento text, se často skrývá více knih a v této části práce se nejedná o přímé citace. Z tohoto důvodu neuvádím ke jménům autorů roky či názvy textů. Důrazně však odkazují na seznam pramenů umístěný na konci této práce a na následující kapitoly.

sociologických výzkumů kolektivu autorů vedeným Štefanem Sarvašem (1999), kteří v období let 1990 – 1999 provedli řadu výzkumů veřejného mínění i dalších kvantitativně pojatých analýz, na jejichž základě hodnotí vývoj postavení Armády České republiky ve společnosti. Za zmínku stojí též inspirativní práce Zdeňka Kříže (2001) zaměřená na vliv vojáků na politické rozhodovací procesy v České republice a etnografická studie Hany Červinkové (2006), jež sleduje proměny v české armádě a její přístup k budování vztahu se společností.

Jádro výzkumu – tedy samotná diskursivní a narativní analýza, jež se zaměřuje na konkrétní výroky a struktury, ve kterých se komunikátor nachází – vychází přímo z výroků komunikátora a jeho pracovníků. Na základě několika rozhovorů s pracovníky ministerstva obrany i profesionálními vojáky bylo možné určit základní komunikační kanály MO ČR a AČR, které směřují k veřejnosti, a z nich získat veškeré potřebné informace pro vyhodnocení postoje AČR ke komunikaci s veřejností. Díky systematickému zálohování výroků ze strany komunikátora i díky relativní „mladosti“ předmětu práce, byla většina komunikačních výstupů - včetně knih, filmů, tiskových zpráv a dokumentů - dobře dostupných na internetových stránkách ministerstva obrany, či přímo na Odboru komunikace a propagace MO ČR.

Samotný způsob provedení analýzy konkrétních výroků inspirovaly texty Jiřího Nekvapila a Ivana Leudara (2006 a 2010), které se zabývají kritickou diskursivní analýzou debaty o událostech z 11. září 2001.²⁸ Při hodnocení debaty o zahraničních misích jsem se také nechal inspirovat kvantitativní analýzou diskuse o zahraničních misích na poli Parlamentu České republiky od Tomáše Karáska (2010).

V pozdějších fázích textu, kde se věnuji uchopení jednotlivých argumentačních rovin a závěrečným debatám v rámci analýzy, byly využity texty Jacquese Derridy (2002), Roberta Jervise (1976), Barryho Buzana, Ole Waevera, Jaap de

²⁸ Autoři se zaměřují především na rétoriku politické reprezentace, nikoli na komunikaci AČR.

Wilda (2005) a Martti Koskenniemiho (2004) a dále H. L. A. Harta (2010) a Johna Rawlse (2009).

V textu práce je podpůrně využito i několik učebnic. Například právnické učebnice od Viktora Knappa (1995) a Čestmíra Čepelky a Pavla Šturmy (2008), které svým obsahem a kvalitou přesahují učebnicový „standard“ v českých společenských vědách.

Jak z uvedených pramenů vyplývá, po metodologické i obsahové stránce je text ovlivněn především literaturou „západní“, a značný význam hrají texty české provenience. S ohledem na předmět práce považuji využití uvedených pramenů za zcela relevantní a dostatečné, i když se přirozeně nelze nikdy vyhnout tomu, že jsem přehlédl dílo, které mohlo být pro zpracování mého výzkumu užitečné. Zároveň jsem přesvědčen, že text nese inovativní prvky. Podle informací od pracovníků MO ČR a podle vlastní rešerše dostupných pramenů představuje výzkum postoje MO ČR a AČR ke komunikaci s veřejností v souvislosti s misemi v Afghánistánu a Iráku a ve světle diskursivní analýzy ojedinělé téma.

Autoři, kteří mne inspirovali při psaní této práce, mohou být označeni jako současní, ale někteří také jako autoři z dob minulých. Uvědomuji si, že například texty Maxe Webera, Emila Durkheima, Immanuela Kanta, Carla Schmitta a Hanse Kelsena vznikaly za zcela odlišné společenské konstelace, než v jaké žijeme my. Také stěžejní teze Petera Bergera s Thomasem Luckmannem či Michela Foucaulta, vznikaly před několika desetiletími. Myšlenky představené v této práci, podle mého názoru, neztratily za uplynulá desetiletí nic ze své platnosti. S uvedenými autory tedy nepolemizuji, neboť to nepovažuji za „férové“. Především využívám některých zajímavých postřehů, ke kterým autoři došli. Ve většině případů proto odkazuji na texty v takovém vydání, v jakém jsem měl možnost s nimi pracovat. V případě pramenů, ze kterých čerpám pro účely samotné analýzy, přirozeně uvádím původní dobu, ve které vznikaly i dobu, ve které jsem se s nimi mohl seznámit.

Kapitola 1: Teoretická a metodologická východiska

V následující kapitole popisují teoretická východiska textu včetně mých ontologických a epistemologických základů. První část této kapitoly stručně nastiňuje využití teze sociálního konstruktivismu a dále postupuje k obecnému vymezení metodologického rámce diskursivní analýzy²⁹ využití pro výzkum komunikačních výstupů Ministerstva obrany České republiky a Armády České republiky.

Diskursivní analýza je nástrojem, kterým lze zkoumat nejen obsah diskursu, ale i konstrukci významů jednotlivých výroků a jejich intertextualitu.³⁰ Teoretická část práce ukáže, že jazyk a sdělení ve specifickém společenském kontextu vedou ke konstrukci významů a symboliky konkrétních výrazů. Obecně přijaté významy a symbolika pak v širším společenském kontextu podporují jednotnou interpretaci reality mezi subjekty společnosti – v našem případě mezi subjektem komunikátora a publikem.

Ve druhé části kapitoly představím jasný metodologický rámec a diskursivní korpus zkoumaný v této práci. Sociálně konstruktivistický a postrukturalistický přístup ke zkoumání společnosti tak převádím do oblasti konkrétní analýzy komunikačních výstupů MO ČR a AČR ve spojitosti se zahraničními misemi v Afghánistánu a Iráku. V závěru kapitoly se budu zabývat zevrubnou kritikou zvoleného teoretického i metodologického rámce a představím jeho klady i zápory.

²⁹ V této práci se jedná o kritickou diskursivní analýzu, která je specifikována níže. Abychom se vyhnuli zmatení pojmů, je v textu používán pojem „diskursivní analýza“ jako synonymum pro „kritickou diskursivní analýzu“. Autoři, na které v textu odkazuji, se zabývají především kritickou diskursivní analýzou.

³⁰ Intertextualita zjednodušeně znamená spojitost výroků a jejich odkazování na další výroky (viz níže).

Sociální konstruktivismus

Uvedme hned na začátek, že sociální konstruktivismus má mnoho podob, avšak společný přístup k problematice poznání. Abych vyjádřil jasnou spojitost mezi sociálním konstruktivismem, poststrukturalismem a vlastní ontologií a epistemologií, je nutné představit konkrétní sociálně konstruktivistický přístup, na jehož základě formuji vlastní metodologii pro výzkum. S ohledem na cíle práce představím pouze ty autory, kteří se jeví jako relevantní pro zpracování výzkumu, a pokusím se z jejich přístupu vytvořit koherentní teoretický rámec vhodný pro analýzu armádní komunikace.

Za tímto účelem využiji text Petra Bergera a Thomase Luckmanna „*Sociální konstrukce reality*“ (1966). I přes své relativní stáří poskytuje uvedený text shrnující a velmi srozumitelný popis sociálně konstruktivistického myšlení v širším sociologickém pojetí. Text může být označen za jistou formu nadčasové klasiky, která nabízí základní východiska pro další aplikaci sociálně konstruktivistických přístupů na specifické předměty zkoumání. Samotná aplikace sociálně konstruktivistického přístupu je pak záležitostí jednotlivých autorů a konkrétního předmětu jejich zájmu, proto se budu teoretickými přístupy vycházejícími ze sociálního konstruktivismu zabývat také v souvislosti s konkrétní analýzou právních, bezpečnostních a morálních argumentů.³¹

Přirozeně představením zvolených autorů konstruuji jejich nové využití. Výzkumník se vždy musí smířit s tím, že on sám zkreslí původní myšlenky. To však není zásadně na škodu, neboť vycházím z předpokladu, že cosi jako „objektivní“ pravda a interpretace myšlenky neexistuje a klíčové je především odhalení tvorby významů – tedy konstruování významů v konkrétních sděleních.

³¹ Viz kapitoly 4, 5 a 6.

Poznání reality

Sociální konstruktivismus nenabízí tak bezpečnou a ucelenou teorii jako přístupy založené na objektivistickém poznání. Jde zkrátka o natolik „relativistický“³² přístup, že si to ani nemůže dovolit. Základ poznání v sociálním konstruktivismu spočívá především v předpokladu narušení víry ve stabilní ontologii a epistemologii člověka. Nejedná se však o poznatek nový a otázkou, jak pojímat a zkoumat společnost, se zabývali například klasici sociologie Emil Durkheim a Max Weber. Velmi zjednodušeně řečeno, Emil Durkheim poukazuje na to, že sociální fakta je možné a vhodné pojímat jako věci, neboť jevy psychologické, stejně jako jevy společenské, musí být v zájmu objektivního poznání zkoumány objektivními vědeckými metodami, a proto je nutné s jevy zacházet jako s věcmi (Durkheim 1969, 14). Max Weber zase připouští, že se mnohé konstrukce společnosti založené na interakcích a jazykových projevech staly prakticky nezávislé na subjektech, které je vytvořily. Mohou být tedy chápány jako věci a mohou ovlivňovat život subjektů jakoby zvenku, a proto je tak i můžeme zkoumat. Přesto je ale nutné neustále zohledňovat, že sociální vědy zkoumají především komplex subjektivních významů činnosti (Weber 1919 podle Rheinsteina 2006, 219 – 220).

Jak poukazují Berger s Luckmannem, oba výše uvedení autoři předkládají tvrzení, jež nejsou protikladná, a obě pojetí zkoumání společnosti představují dvě nedílné součásti sociální skutečnosti. Východiskem se pro Bergera s Luckmannem stává především otázka, „*jak je možné, že subjektivní významy se stávají objektivními skutečnostmi..., jak je možné, že lidská činnost vede k vytvoření světa věcí?*“ (Berger a Luckmann 1999, 24). Z takto stanovených otázek vyplývá, že podstatou sociálně konstruktivistického přístupu je především zkoumání procesu, který zahrnuje společenské subjekty jejich

³² Otázka relativismu a sociálního konstruktivismu je dosud nedořešena. Sociální konstruktivismus je poměrně promyšlený přístup a označovat ho vysloveně za relativistický by nebylo zcela správné. Slovo „relativismus“ jsme zvolili pro poukázání na připuštění jistého agnosticizmu, nikoli proto abychom vyvozovali, že sociální konstruktivismus neposkytuje jasné závěry.

interakce, ale též výsledek těchto interakcí a jejich následovný vliv na neustálý proces konstruování společnosti.

Pro Bergera s Luckmannem je klíčové pojímat veškeré výroky o společnosti jako výsledek, a zároveň nástroj sociální konstrukce reality, jejíž vnímání je závislé na interpretaci subjektů této reality. Je proto nutné v první řadě narušit víru v objektivní poznání, z čehož vyplývá, že není zcela možné bezpečně říci, že něco „je přesně takové“, neboť nevíme, co a jakým způsobem je člověk schopen poznat (Berger a Luckmann 1999, 9).

Závěry o nepoznatelnosti skutečnosti přirozeně nejsou nové a byly vyřčeny již podstatně dříve, jak odráží dějiny filozofie poznání. Sociální konstruktivismus druhé poloviny 20. století však přibližuje poměrně abstraktní závěry metafyzické filozofie³³ aplikovaným společenským vědám, které díky konstruktivistickému přístupu získávají možnost provádět „*analýzu sociálního vytváření reality*“, z níž vyplývají další možnosti zkoumání společnosti a jejich zákonitostí (Berger a Luckmann 1999, 11).

Aby však bylo možné sociálně konstruktivistický přístup aplikovat, je v pojetí Petera Bergera a Thomase Luckmanna nutné zohlednit realitu každodenního života, která se člověku jeví jako zcela běžná a poznatelná skutečnost, jež může být jasně a jednoznačně pojmenována a definována. Tato realita je pro každý subjekt „*realitou par excellence*“ a odlišuje se od dalších realit svojí nezpochybnitelnou skutečností pro konkrétní subjekt, jenž ji vnímá. Pro subjekt je tato realita natolik nutková a naléhavá, že může být přirovnána k pomyslnému „*stavu bdělosti*“, zatímco ostatní reality jsou stavem vzdáleným jakoby snovým či méně reálným (Berger a Luckmann 2009, 26 – 27).

Realita „*par excellence*“ je pro všechny jasná, každý ví, co je pro něj palčivé a skutečné, a i když si může uvědomovat konstrukce ve společnosti či třeba v jeho

³³ Na tomto místě je vhodné uvést, že pojem ontologie chápeme jako jisté synonymum metafyziky – resp. jako jistou formou moderního označení pro metafyziku a modifikovaným obsahem pro moderní dobu. Vidět jasnou dělící linii mezi ontologií a metafyzikou není dle našeho názoru možné.

subjektivním pohledu, nesmyslnost konání, které po něm vyžaduje každodenní život, nelze se této reality nijak zbavit. V této realitě zkrátka žijeme a možnost úniku je pramalá.

Přesto ale není naše realita tak skutečná, jak nám může připadat. Každý subjekt je svým způsobem výzkumníkem své reality a každý výzkumník je při výběru zkoumaného i interpretaci všech jevů sám ovlivněn svými postoji, hodnotami a schopnostmi. Pro každého výzkumníka je proto realita poznatelná jen částečně. Vnější a vnitřní vlivy tak znevažují závěry každého výzkumu, a tím i poznatelnosti světa (Jakoubek 2006 podle Barša 2009, 344-351).

Přesto se neustále pokoušíme, v souladu s naturalistickým, či objektivistickým přístupem k poznání nalézt objektivní pravdu, neboť přirozeně nechceme přejít do pozice totálního agnosticizmu. Bohužel, momentálně lze konstatovat pouze to, že nikdy nezískáme poznání, které by se dříve či později nezměnilo. Opakovaně se tak mění interpretace reality i její význam, což lehce vede k situaci, kterou popisuje filozof a právník Emil Svoboda: *„...jeden filozof s vášnivým úsilím kácí, co druhý po celý život budoval, a pak bořitel sám zase buduje, aby dal pokračovatelům látku k tvůrčímu kácení...“* (Svoboda 1982 podle Knapp 1995, 41).

Na základě výše uvedeného tak mohu konstatovat, že vše další, co v této práci uvedu, jsou vlastně jen dohady. Pro zjemnění takového „poznatku“ bude ale lepší konstatovat, že poznání je spíše věcí nazírání, popisování a subjektivního vysvětlování než odhalování objektivních pravd. A proto má i tato práce jistý smysl pro čtenáře, který nehledá právě objektivní pravdu.

Akceptace závěrů vyplývajících z tohoto popisování a vysvětlování je závislá na akceptaci ze strany subjektů, které poznávání provádějí. Jak uvádí slavný Thomasův teorém: *„Jestliže je určitá situace lidmi definovaná jako reálná, pak je reálná ve svých důsledcích“*³⁴ (Thomas 1923 podle Beirne 2006, xiv). Pokud tedy

³⁴ „.....if people subjectively define their situation as real, then it is real in its consequences....“

lidé přijmou své interpretace reality jako objektivní skutečnosti, pak budou mít ve svých důsledcích váhu objektivní skutečnosti, i když bude tato váha závislá na míře akceptace ze strany subjektů.

Uvedme příklad z politické vědy. Jestliže popisujeme ústavu, politické strany či volební systémy jako skutečné a objektivní, vydáváme učebnice popisující tyto instituce, jejich historii a požadujeme po studentech, aby se tyto údaje učili, neboť podle nás mají určitou váhu. Dříve nebo později tyto „pravdy“ začnou mít i pro mnohé studenty stejnou „objektivní danost“ jako pro nás. Vychováváme studenty k tomu, aby tyto naše „pravdy“ přijímali, jednali podle nich a především je reprodukovali.

Jde ale skutečně o objektivní poznání či snad o poznání důležité? Na toto již nalezneme odlišné odpovědi – pro mnohé jde o „skutečný a reálný“ obraz objektivní reality, pro jiné jde pouze o obecně akceptovaná pravidla napsaná na papíře, která mají jisté, avšak často pochybné významy, a někteří označí tento předmět zkoumání jako zcela marginální, pomíjivý a nesmyslný.

Na výsledné významy, které vznikají při subjektivním poznávání reality, či spíše při interpretaci odrazů reality, má proto vliv mnoho skutečností, které ani my sami nedokážeme odhalit. V první řadě mezi ně patří sociální interakce v každodenním životě. Interakce formují nejen postavení a role subjektů – tedy to, čím jsme my sami, a čím se chápeme být – ale i to, jak chápeme další subjekty, svět kolem nás a jak se k nám staví ostatní subjekty, které prožívají stejné procesy jako my sami. Každý zná sám sebe lépe, či spíše jinak, než ho zná jeho okolí a jiní lidé, a každý si konstruuje vlastní představu o sobě samém a o jiných (Berger a Luckmann 1999, 34–36). Tuto vlastní představu však každý z nás projektuje do své skutečnosti, a tím formuje svět kolem sebe.

Konstruktivistické myšlenky tak vedou k neodvratnému střetu objektivistického pojetí poznání s konstruktivistickým intersubjektivismem, neboť konstruktivismus chápe samotnou „objektivitu“ jako představu, jíž je konstrukcí

intersubjektivních vlivů přikládán jistý význam. Konstruktivistický přístup proto zohledňuje to, na co objektivismus zapomíná, a znevažuje mnohé, co je pro objektivismus důležité. Pro sociální konstruktivismus se stávají důležitými především subjektivní ideové faktory – kultura, obrazy, symboly, diskursy, komunikace i způsob vnímání a interpretace (Barša a Císař 2008, 295).

Sociální konstruktivismus tedy nenabízí způsob, jak vysvětlit realitu na základě instrumentální racionality, ale spíše způsob, jak porozumět diskursům a sociálním praktikám (Barša a Císař 2008, 296). Sociální konstruktivismus zároveň nabízí způsob, jak se vyrovnat s dogmatismem pozitivismu, kterým jsou často svázány mnohé subjekty společnosti i samotní společenští vědci. Přístup k poznání reality v konstruktivistickém pojetí a výsledky takového přístupu tedy přirozeně odráží především předmět zájmu výzkumníka a jeho vnitřní ochotu připustit jistou míru agnosticizmu v poznání a vědění.

Konstruktivismus a komunikace

Pokusme se nyní propojit uvedené konstruktivistické předpoklady s problematikou komunikace, analýzy výroků a jejich legitimacy? Díky odlišným interpretacím vzniká nepřeborné množství realit, které jsou konstruovány odlišným chápáním skutečností a zároveň spojovány jedním klíčovým nástrojem pro popsání těchto realit, a tím je jazyk. Ustálené symboly a jejich významy vytváří jazyky, kterými naše reality popisujeme a svým způsobem vzájemně sbližujeme jejich pojmenování a interpretaci. Tento proces často dosahuje takové intenzity, že nám začnou připadat symboly natolik reálné, až začnou být považovány za materiálně podloženou skutečnost, kterou je možné objektivně poznat – tedy náš svět, to, o čem si myslíme, že je skutečné.

Pro tyto konstrukce, které lze nazvat zhmotněnými či institucionalizovanými symbolickými světy, je klíčový proces legitimizace. Legitimizace představuje ospravedlnění existence těchto světů, které samo o sobě zajišťuje jejich existenci. Pro legitimizaci konstrukce je nutné získat co nejvíce subjektů, které

tuto konstrukci akceptují, a tím i legitimizují. Klíčem k legitimizaci je sjednocení významů pojmů a souladná interpretace reality ze strany subjektů tím, že dojde k vytvoření společného pojmového aparátu, který slouží pro udržení symbolického světa díky jednotné interpretaci jeho významů (Berger a Luckmann 1999, 93–104).

Základním nástrojem k legitimizaci je tedy logický jazyk a jeho využití. Například v politické vědě je ucelený jazyk užíván k popisu zkonstruovaných skutečností, jako jsou instituce – stát, politický systém, právo či ústava. Ale i další pojmy, jako jsou hodnotový systém, ideologie nebo anarchie, či pojmy, jako je válka a mír, společnost a celkově vše, co lze chápat jako „objektivní“ realitu, kterou politické vědy zkoumají. Jazyk jakožto základ komunikace je tedy hlavním předmětem zájmu sociálně konstruktivistického poznání, neboť je nástrojem ke konstruování významů a interpretace světa.

Takto stanovená ontologie a epistemologie pak nabízí nové metodologické možnosti, které poskytují jistý „návod“, jak zkoumat sociálně zkonstruovanou realitu například s důrazem na symboly a jejich významy, jazykové projevy a diskursivní procesy, a především návod, jak zkoumat samotné konstruování této reality – tedy konkrétní komunikaci a její možné dopady.

Sociální konstruktivismus a zkoumání komunikace Ministerstva obrany ČR a AČR s veřejností

Jak jsme uvedli výše, jedním ze základních Bergerových a Luckmannových závěrů je, že existuje klíčová spojitost mezi jazykem a legitimitou (Berger a Luckmann 1999, 104–108). Sociální konstruktivismus proto umožňuje zkoumání konkrétních jazykových projevů a diskursu ve smyslu konstruování reality. Zkoumání jednotlivých fragmentů komunikace se proto jeví jako logický metodologický přístup ke zkoumání diskursivních vlivů na komunikaci Ministerstva obrany ČR a AČR a zároveň propůjčuje jasnější metodologický rámec i této práci.

Aplikace sociálně konstruktivistického přístupu na zkoumání komunikace MO ČR a AČR s veřejností se nabízí jako logické řešení pro hledání spojitostí a významů v jednotlivých výrocích a symbolech užitých pro popis reality ze strany komunikátorů. Považujeme-li Ministerstvo obrany ČR a AČR za konstrukty skupinové identity, které jsou natolik institucionalizované, že můžeme jejich komunikaci chápat jako komunikaci jednoho subjektu, pak je v této komunikaci možné nalézt i interpretaci reality tímto subjektem a konstrukci skutečností, kterou tento subjekt předkládá publiku. Zkoumáním komunikace lze zároveň sledovat procesy a způsoby jakými konkrétní subjekt přistupuje k poznání a jak interpretuje konkrétní události či témata.³⁵

Pokud se navrátíme k výše zmíněnému přístupu ke zkoumání společnosti v podání Maxe Webera, Emila Durkheima a Petera Bergera s Thomasem Luckmannem, můžeme odvodit, co nás v komunikaci MO ČR a AČR ve spojitosti s legitimitou zajímá. Především jde o popis způsobu, jakým se MO ČR a AČR pokoušejí navodit „souznění“ interpretace reality mezi sebou a publikem ve strukturách, ve kterých se oba subjekty komunikace nachází. Popis „věcí“ ve smyslu durkheimovského přístupu a „subjektivních významů“ ve smyslu weberovském, i když v našem specifickém pojetí, nám tak umožní zachytit procesy konstrukce významů reality, a tím i konstrukce legitimacy konkrétního komunikátora v konkrétním komunikačním prostředí.

Pojem diskurs, diskursivní analýza a diskursivní korpus

Než přistoupíme ke konkrétní metodologii, kterou jsem využil pro výzkum armádní komunikace, je nejdříve vhodné metodu a jednotlivé metodologické kroky popsat obecně. Vycházím přitom z předpokladu, že diskursivní analýza

³⁵ Výše jsme uvedli, že chápeme výroky MO ČR a AČR jako propojené a ucelené – tedy jednotně. Toto pojetí vychází ze skutečnosti, že jsme nenalezli ve zkoumaných výrocích rozpory mezi oběma institucemi. K tomuto tématu se ještě vrátíme níže.

není v českém politologickém prostředí obvyklá, a proto rozdělují následující text na obecné vymezení diskursu, diskursivní analýzy a diskursivního korpusu a v následující podkapitole aplikují vymezené pojmy na konkrétní případ komunikace MO ČR a AČR s veřejností.

Diskurs

Pojem diskurs není ukotven, dle mého názoru však zahrnuje především „prostor“, ve kterém se jazyk nachází a ve kterém jsou konstruovány významy a dále samotné jazykové projevy. Součástí diskursivních procesů je vzájemné ovlivňování těchto projevů, které může vést k vytvoření legitimacy významů. Legitimita je v mém pojetí spojena se souladnou interpretací výroků ze strany subjektů komunikace. Vytváření souladné konstrukce významů v intersubjektivní perspektivě tak můžeme nazvat jako „porozuměním“ či jako „souzněním“, které vede k legitimitě v rámci diskursivních procesů.

Jak jsem uvedl výše, sociální konstruktivismus přenáší zájem výzkumníka na procesy sociální konstrukce reality. Nicméně, i když zohledňujeme vykonstruovanou povahu sociálního světa, mohou být struktury tohoto světa popsány ve smyslu věcí. Tímto konstatováním se dostávám k problematice postsrukturalistického chápání sociálního světa, který je, dle mého názoru, s konstruktivistickým přístupem k poznání neoddělitelně spjat. I když by si postsrukturalismus jistě zasloužil o něco více prostoru, s ohledem na předmět mého výzkumu se zaměřím především na problematiku diskursu, kterou rozpracoval Michel Foucault, jehož práci využívám ke stanovení vlastní metodologie.³⁶

Z logiky sociálního konstruktivismu je pojem diskurs značně neukotvený a existuje velmi mnoho způsobů, jak ho interpretovat. Původní pojetí diskursu vycházelo z jazykovědy, která pojímala diskurs z hlediska skladby textu a

³⁶ Ve spojitosti s touto „fází“ zkoumání společnosti, komunikace a konstrukce reality je vhodné uvést též další zajímavé autory. Jedná se především o Jaquese Derridu, Teuna van Dijka, Pierra Bourdieu, Jürgena Habermase či Johna Gerarda Ruggieho.

koherentní posloupnosti vět či jako konkrétní řečový akt. Postupně se však přenáší důraz na pojetí diskursu jako jazyka za hranicemi věty.³⁷ Toto pojetí diskursu vzniklo poté, co mu byly přisouzeny některé specifické vlastnosti.

Mezi ně patří například to, že se diskurs skládá z informací, z jazykových projevů, slov a výpovědí. Ty přenášejí a zároveň vytvářejí význam skutečností. Diskurs se také vždy vztahuje ke konkrétnímu subjektu a konkrétní situaci v konkrétním prostředí. V tomto prostředí - chceme-li, můžeme ho nazvat poněkud nepřesně i strukturou - je zakotvena intertextualita výroků. Tedy návaznost jedněch výroků na další výroky a jejich vzájemné ovlivňování. Rozvoj pojetí pojmu diskurs tedy přináší k původní charakteristice diskursu v lingvistickém smyslu nový prvek, kterým je vázanost na konkrétní způsob organizace vztahů mezi subjekty – jedinci, skupinami či institucemi. Díky těmto vlastnostem je možné za diskursem vidět podstatně více než pouhé věty - například i jisté institucionální struktury (Kraus 2003, 16–18).

Z takto rozvinutého pojetí diskursu můžeme tvrdit, že součástí diskursu je nejen jeho obsah ve smyslu výroků, ale i určité strukturální nastavení společnosti. Michel Foucault uvádí, že každá společenská struktura má diskursivní charakter. Diskurs, který formuje pojetí a chápání světa kolem nás, je vázán na způsob organizace vztahů mezi subjekty v rámci určitého prostoru či v rámci určité zakotvené instituce. Diskurs pak můžeme chápat jako jakýsi popis světa, jenž zachycuje pořádek významů platných pro určité období i skupiny. Zákonitosti určující výskyt výpovědí o světě lze označit jako diskursivní formaci. Diskurs můžeme chápat jako soubor jazykových výpovědí patřících do stejné jazykové formace, ale též jako zákonitosti, které tuto formaci určují (Foucault 2002, 36–38).

Jedná se tedy o složitou strukturu, která předurčuje a ovlivňuje sama sebe. Foucault pohlíží na diskurs z makroperspektivy, a proto je jeho pojetí vhodné

³⁷ Srovnej např.: Austin, J. 2000.

pro vysvětlení celospolečenské konstrukce chápání a zkoumání rozsáhlých problémů, či dokonce systémů jako je věda či právo a stát. Jeho kritický pohled zároveň přináší do zkoumání diskursu možnosti hledání institucionálních vazeb a mocenských vztahů mezi subjekty a mezi strukturami, které jsou diskursem vytvářeny, reprodukovány a legitimizovány. Tento přístup, když si odmyslíme Foucaultův extrémně abstraktní jazyk, může být využitelný i v dalším zkoumání prostřednictvím aplikace kritické diskursivní analýzy. Je však nutné využít empirického pojetí diskursu a jeho výzkumu.

Empiricky orientovaný výzkum institucionálního diskursu

Empirické pojetí výzkumu diskursu se etablovalo v 90. letech minulého století. Toto pojetí již plně nakládá s diskursem jako s tematicky a jazykově vymezenou, sociálně institucionalizovanou a situačně zasazenou formou sdělení se specifickým atributem přesně vymezeného vztahu k určitému prostředí a funkci (Kraus 2003, 18).

Empirické pojetí výzkumu diskursu postupně vedlo k etablování specifického metodologického aparátu a zkoumání, které převádí kritickou diskursivní analýzu i na konkrétní problémy a subjekty. Toto pojetí chápe diskurs dosti podobně jako výše uvedený Foucaultův model, je však podstatně méně abstraktní.³⁸ Díky tomu se konkretizuje metodologický slovník výzkumníka, což umožňuje zkoumat například jazykové projevy poslanců ke konkrétní problematice, či pojetí určitého tématu v komunikaci médií v určitém časovém období. Otevírá se tedy možnost využít diskursivní analýzu i pro výzkum politiky, nebo pro výzkum komunikace MO ČR a AČR.

Pro představení přístupu empiricky orientovaného výzkumu institucionálního diskursu jsem zvolil texty Normana Fairclougha a Ruth Wodakové. Tito autoři kladou důraz na konkrétní problémy společnosti a politiky. Oba jsou v českém

³⁸ Viz níže.

prostředí často citováni a dosáhli v aplikaci diskursivní analýzy na studium politických otázek značných pokroků.

Norman Fairclough ve své práci rozvíjí diskursivní analýzu na základě pojetí diskursu jako nedílné a klíčové součásti společenské reality, která odráží vztahy mezi mocí, reprodukcí legitimacy systému a idejí. V jeho přístupu je nutné pro výzkum diskursu využívat nejen lingvistickou analýzu, ale též analýzu institucí a praxe, ve které dochází k artikulaci a uplatnění výroků v sociálním prostředí (Fairclough 1992, 4).

V souladu se sociálně konstruktivistickým přístupem Fairclough poukazuje na fakt, že jazykové projevy jsou odlišné dle svých interpretů, čímž dochází k odlišné konstrukci významů jednotlivých pojmů, které jsou v projevech užívány. Například otázku chudoby interpretují odlišně skupiny chudých lidí, lékařů, sociálních pracovníků či policistů a vytvářejí tak jakýsi ucelený „žánr“³⁹ chápání reality, v němž hraje individualita jedince sekundární roli. Žánry se střetávají jako projevy odlišných interpretací skutečnosti v rámci diskursivního prostoru a působením diskursu dochází ke vzájemnému ovlivňování významů s ohledem na komunikátora i na příjemce. Tvorbu obsahu jazykových projevů a jejich konfrontaci v rámci společenského zřízení můžeme nazvat řádem diskursu (Fairclough 2001, 123-124).

Pro účely této práce uveďme, že v rámci jednotlivých žánrů lze sledovat specifická narativa konkrétních subjektů. Narativum pro mne představuje jakési ucelené vyprávění o konkrétní události ze strany konkrétního subjektu. Jedná se tedy o soubor výroků jednoho interpreta, který tvoří určitou verzi „pravdy“.⁴⁰

Ve společnosti může dominance konkrétních žánrů, které jsou propojeny určitým chápáním reality, vést k potlačování projevů žánrů jiných, které se stávají disidentskými či dokonce „kacířskými“. Tak označují Berger a Luckmann projevy skupin, které neužívají pojmový aparát souladný s pojmy a významy

³⁹ Žánr je v mém pojetí „souborem narativ“ – viz níže.

⁴⁰ Srovnej např.: Fairclough, N. 2001.

dominantního „oficiálního světa“ (Berger a Luckmann 1999, 107). Potlačení dalších žánrů může v určité oblasti vést k prosazování konkrétního narativa, které konstruuje specifický význam skutečnosti s využitím přesně stanovených a promyšlených výroků. Narativum jednoho aktéra se tak může stát uznávanou či „oficiální“ interpretací události – oficiální pravdou.⁴¹

Pokusme se nyní přiblížit, jak pojem diskurs chápu v mém výzkumu. Za tímto účelem může posloužit opět práce Norma Fairclougha, který předkládá tři způsoby, jak chápat pojem diskurs jako zkoumaný předmět kritické diskursivní analýzy - diskurs jako *sémiotický aspekt*, diskurs jako součást *diskursivní praxe* a diskurs jako projev *sociální praxe* (Fairclough 2001, 124-125).⁴²

Pojetí diskursu jako *sémiotického aspektu* vychází z lingvistického chápání diskursu. Pro toto pojetí jsou klíčové jazykové projevy – texty, rozhovory či obrazy. V rámci nich je sledována lingvistická charakteristiku textu, jako je skladba vět, významy slov a symbolů, užití spojek, přerušení a další lingvistické prvky⁴³ (Fairclough 2001, 124).

Uchopení diskursu jako *diskursivní praxe*, klade důraz na komunikátora a komunikační prostředí, ve kterém se nachází. Tento přístup hodnotí instituce a konkrétní situace vedoucí k vytváření textové produkce. Hodnotí též způsoby distribuce informací a sítě, ve kterých se komunikátor nachází. Klíčovou se pro toto pojetí stává intertextualita - tedy spojitost a odkazování na další texty, což

⁴¹ Pokud není dosud zřejmé, jak chápu narativum, diskurs a žánr, pak se pokusím o metaforické vysvětlení. Diskurs je pro mne jakýmsi prostorem či trojrozměrnou „mřížkou“, která obsahuje narativa jednotlivých subjektů formovaná v rámci odlišných žánrů. Nelze ale udělat mezi všemi pojmy jasnou dělicí čáru, neboť každý z uvedených pojmů tvoří ostatní a je jimi sám tvořen. Jako příklad uveďme Foucaultovo zkoumání jazykových projevů lékařské vědy 18.-20. století. Foucault poukazuje na roli a proměnnou pozici lékaře ve vytváření diskursu lékařské vědy. Lékaři jsou představiteli konkrétních žánrů a svými výroky, například o šilenství, se postupně podíleli na proměnách diskursu v čase. Do diskursu tak nepatřily pouze ucelené výrokové skladby o konkrétní problematice (v našem pojetí narativa), ale i to, kdo mluví a jaká je jeho institucionální pozice (tedy žánr a struktury). Všechny tyto otázky mohou napovědět, proč se v jazykových projevech subjektu nebo skupiny subjektů propojených společenskou sociální sítí objevují výpovědi jistého charakteru, jak mohou ovlivňovat výpovědi jiné a proč jsou jisté výpovědi potlačovány (Foucault 2002, 80-87).

⁴² Nutno konstatovat, že rámcově s tímto pojetím koresponduje též pojetí Foucaulta, Derridy či Wodakové.

⁴³ Významným představitelem výzkumu diskursu s důrazem na sémiotický aspekt je Jürgen Habermas.

předpokládá pojetí diskursu jako silně kontextuální záležitosti. Základní předpoklad zkoumání diskursu jako diskursivní praxe je akceptace relativně stabilních struktur, které ovlivňují komunikátora. Přestože komunikátor má jistý manévrovací prostor pro vytváření vlastního obsahu jazykových projevů, je neustále svazován pravidly diskursu, které vyplývají ze struktury (Fairclough 2001, 124-125).

Existuje tedy vztah vzájemného utváření a ovlivňování mezi komunikátorem a diskursem – komunikátor se podílí na utváření a potvrzování diskursu, a zároveň jsou jeho výroky existujícím diskursem formovány a limitovány. Takto uchopený diskurs odpovídá poststrukturalistickému pohledu na sociální realitu a jednotlivé aktéry komunikace sleduje v rámci společenských struktur.

Pojetí diskursu jako *sociální praxe* představuje dopady diskursu na jednotlivé žánry ve společnosti a formování hegemonického žánru. Svým způsobem tak můžeme diskursivním procesům přiřadit schopnost vytvářet odlišné diskursivní formace, které, ač je to Foucaultovi proti myslí⁴⁴, lze nazvat teorií či ideologií. Diskurs a procesy v jeho rámci mají tedy možnost a schopnost formovat ideologické pojetí světa kolem nás i sociální praxi, jež je touto formací předurčena jako nejlepší souladná činnost s dominantní teorií či ideologií (Foucault 2002, 61–64).

Z výše uvedených charakteristik diskursu vyplývá, že diskurs lze chápat jako součást procesů sociální konstrukce reality, neboť jazykové projevy mají podstatně širší význam než pouze něco sdělit. Politické vědy by pravděpodobně nejvíce zajímalo druhé a třetí pojetí diskursu, přesto je pro komplexní analýzu narativa nutné zohledňovat také to, jaká slova komunikátor volí.⁴⁵ Přestože mne tedy zajímá spíše to, jak lze interpretovat obsah a význam sdělení z hlediska konstrukce významů ve společnosti, a to, čím je tento obsah ovlivněn a

⁴⁴ Srovnej: Foucault, M. 2002.

⁴⁵ K tomuto viz níže otázka pravidel diskursivní analýzy v této práci.

limitován, má v mé analýze důraz na jednotlivá slova nezastupitelné, i když spíše sekundární místo.

V souvislosti se zkoumáním konkrétní komunikace je také vhodné poukázat na práci Ruth Wodakové, které rozpracovává otázku strategie komunikátorů při formování narativa. Autorka definovala základní tematické oblasti, které mají vliv na řízené konstruování významů. Jedná se například o strategii komunikace, oblast prostředků komunikace a oblast formy realizace této komunikace (Wodak a kol. 2001, 72-75 též Beneš 2008, 112-115).

V oblasti strategie komunikace autorka sleduje cíle komunikátorů a konstatuje, že každý komunikátor, ač svazován strukturami, má určitou možnost volby jak s obsahem diskursu manipulovat. Wodaková připouští, že ve sdělování informací existuje jistá institucionální determinace, avšak komunikátor sám volí prostředky a způsoby sdělení. V oblasti prostředků a formy realizace komunikace stojí za zmínku též jazykové či sdělovací prostředky využité při formování a předkládání daného sdělení - tedy komunikační kanály, jež jsou pro sdělení využívány, a institucionální vazby, které umožňují sdělení předložit konkrétnímu publiku (Wodak a kol. 2001, 73).⁴⁶ Těmto strategiím se věnuje především následující kapitola, jež se zaměřuje na vývoj a nástroje komunikace MO ČR a AČR. Každá z kapitol, věnovaná analýze výroků, zároveň předkládá mé vyhodnocení prvků komunikační strategie, které je klíčové pro určení postoje AČR ke komunikaci s veřejností.

⁴⁶ Wodaková aplikuje metodologii na zkoumání nacionalismu v Rakousku. Odhaluje kořeny národní identity Rakušanů, které spatřuje ve dvou pramenech. První jsou odvozeny od definice občanství a demokratických institucí, druhé jsou založeny na etnickém a kulturním pojetí nacionalismu. Tyto prameny jsou součástí mnoha úrovní společenské komunikace, ve kterých jsou instituce státu, školství, média a rodina. Díky tomu byly přirozeně reprodukovány a posilovány s cílem budovat silné národní cítění Rakušanů a legitimitu samostatného Rakouska (Wodaková podle Beneš 2008, 115–116).

Aplikace diskursivní analýzy na komunikaci MO ČR a AČR

Nyní přejděme ke konkretizaci výše uvedeného metodologického rámce. Vycházejme z předpokladu, že MO ČR a AČR formují vlastní interpretaci událostí a „světa“ kolem sebe. Formou ucelených komunikačních výroků pak komunikátor tuto interpretaci poskytuje oficiálními komunikačními kanály publiku, v němž vidí zdroj své legitimacy. Pro provedení výzkumu této konkrétní komunikace je nejdříve nutné vymezit vlastní pojetí diskursu, diskursivní korpus, jenž se stane předmětem mého zájmu, nakládání s tímto korpusem a hranice analýzy. Vstupujeme tak na vlastní metodologické pole, které je již formováno mými osobními ontologickými a epistemologickými východisky a konkrétním předmětem i cílem práce.

Pojetí diskursu ve výzkumu komunikace MO ČR a AČR

Mocenské vztahy v analýze pojmám jako vztahy diskursivní povahy. V komunikaci MO ČR a AČR s veřejností proto spatřuji nástroj k získání legitimacy prostřednictvím vytváření „reality“. Tomuto procesu se důkladně věnuji ve 2. kapitole v souvislosti s motivy komunikátora a v souvislosti s tím, jak může komunikace ovlivnit činnost a legitimitu subjektů v konkrétních politických strukturách.

Diskurs pro mne má konstruktivní vlastnosti - výroky tvoří komunikátor na základě struktur, ve kterých se nachází, a zároveň svými výroky sám tyto struktury konstruuje. Výroky formují způsob, jak jsou určité události chápány, a předkládají určitou „verzi pravdy“. V mém pojetí jde o interpretaci samotné komunikace ze strany komunikátora a o jeho představy o obrazu armády ve společnosti. Hlavní část analýzy však věnuji událostem po 11. září 2001, které vedly k zahraničním misím v Afghánistánu a Iráku. Pokouším se tak představit diskursivní procesy i činnosti armády, které jsou součástí politiky státu.

Zatímco druhá kapitola je tedy spíše záležitostí komunikace ve spojení s politikou, kapitoly 4, 5 a 6 jsou záležitostí politiky ve spojení s komunikací. Diskurs dále chápu jako formu sociálního jednání, která má vliv na ideje, respektive může mít charakter ideologie. V mé analýze vycházím z předpokladu, že komunikace armády vytváří legitimitu struktur, ve kterých se sám komunikátor nachází, a to především odkazy na objektivní právo. Komunikace armády dále konstruuje významy „hrozeb“, a to, kdo je chápán jako přítel a nepřítel, či jako člen skupiny „my“ a „oni“ (Nekvapil a Lauder 2006, 353–357). V poslední řadě komunikace směřuje k nastavení hodnotových a morálních měřítek ve společnosti.

Diskurs v mém pojetí je historický a intertextuální a je součástí institucionalizované struktury, kterou sám částečně tvoří. Proto zdůrazňuji jisté determinanty, které obsah výroků formují ve spojitosti s dalšími výroky. Lze tak odhalit například závislost komunikátora na dalších institucích a zákonech.

Pro analýzu v této práci je klíčové pojetí diskursu v interpretační a explanační podobě – tedy uchopení diskursu jako součásti diskursivní praxe a jako projevu sociální praxe. Zvláštní důraz proto kladu na struktury, ve kterých se komunikátor nachází, a na komunikátorovu strategii, kterou zaujal pro sdělování výroků. Značná část textu se proto opírá o hodnocení vývoje komunikace, komunikačních nástrojů, motivy komunikátora ke komunikaci a celkově o prameny jeho legitimacy, jež vyplývají z charakteru politického systému, ve kterém se komunikátor nachází.

Velice důležitou součástí analýzy je také představení základních pramenů argumentů a jejich vyhodnocení. Tyto prameny, které jsou odvoditelné z intertextuality komunikačních výstupů, jsou součástí struktur, které ovlivňují obsah komunikátorových výstupů. Z hlediska politických věd se jedná o jednu z nejdůležitějších součástí analýzy, neboť struktury odpovídají výsledkům politických procesů ve společnosti.

Sémiotický aspekt ustupuje v mé analýze spíše do pozadí, i když mu přirozeně určitou dávku pozornosti věnuji. Důraz přitom kladu na jednotlivá specifická slova, která mají „moc“ konstruovat specifické významy, a tím i legitimitu komunikátora. Pozornost je v některých případech kladena také na osobu mluvčího a druh jazyka, který pro své vyjádření používá.

Diskursivní korpus a jeho sestavení

Prvním krokem v rámci provádění diskursivní analýzy je volba vhodného diskursivního korpusu (Drulák 2008, 137–138). Diskursivní korpus, zjednodušeně řečeno představuje ohraničený soubor výroků, které budou zkoumány. Výzkumník zvolí konkrétní téma či situaci, ke které se výpovědi vztahují. Dále stanoví komunikátora, či skupinu komunikátorů a množinu konkrétních komunikačních výstupů, kterými se hodlá v rámci splnění svých cílů zabývat. Přirozeně se diskursivní korpus musí odvíjet od výzkumné otázky a musí být hodnocena jeho relevance dle předem stanovených kritérií. U zkoumání komunikace konkrétního komunikátora, se ale nevyhneme nutnosti projít většinu jeho komunikačních výstupů (Gee 1999, 110).

Díky značnému rozsahu výroků komunikátora jsem se rozhodl diskursivní korpus tematicky omezit. Pro výzkum strategií komunikátora jsem se zaměřil na výroky, kterými se MO ČR a AČR bezprostředně vyjadřují ke komunikaci samotné. Pro provedení analýzy konstruování významů o misích v Afghánistánu a Iráku jsem dále diskursivní korpus sestavil na základě třídících kritérií popsaných níže.

Při sestavování diskursivního korpusu bylo nutné nastavit jasné mantinely pro výběr množiny zkoumaných výroků. V nepřeberném množství komunikačních výstupů MO ČR a AČR se pro cíl této práce stávají klíčová témata zahraničních misí v Afghánistánu a Iráku jako reakce na události z 11. září 2001. Přičemž chápu tyto mise jako dvě odlišné situace, které se však vztahují k jednotně pojmenované problematice – tedy válka proti globálnímu terorismu a

angažování vojenských sil České republiky v zahraničí. Diskursivní korpus tak zohledňuje následující:

Jednotnost komunikace – předběžné zkoumání naznačuje, že může být udržitelný předpoklad jednotnosti komunikace o misích ze strany MO ČR i vojáků⁴⁷. Přestože se v komunikaci často setkáváme s výroky o jednotlivých misích či o komunikaci armády i s výroky pronášenými politiky, civilisty i vojáky, zůstává základní tematická linie formální komunikace neporušena. Stranou v naší práci zůstává otázka konzistentnosti komunikace mimo oficiální komunikační kanály, které armáda ovládá. Nehodnotím tedy, do jaké míry se armádě a MO ČR daří držet jednotnou oficiální linii argumentace, nebo jak jí tuto linii narušují nějaké hlasy zevnitř, které odporují oficiální linii. Tyto hlasy pro zkoumání komunikace s veřejností nejsou s ohledem na cíl práce důležité.

Zároveň se musím vyrovnat se skutečností, že v případě tématu zahraničních misí bylo těchto misí vedeno několik. Problematiku misí v Afghánistánu a Iráku ale hodnotím jako soubor propojených akcí a hodnotím komunikaci o „skupině misí“ v Afghánistánu a o „skupině misí“ v Iráku souhrnně - pouze s občasným poukázáním na určité odlišnosti v obou případech. Odlišování individuálních misí s konkrétními úkoly ustupuje v mé práci do pozadí, neboť sleduji problematiku legitimacy moci a institucionálních vazeb. Individuality jednotlivých misí jsou proto zanedbatelné a klíčovou úlohu hrají spojnice těchto misí, které představují výroky odůvodňující skutečnosti, proč AČR v Afghánistánu a Iráku zasahuje, respektive zasahovala.

Rozsah a typ výroků - pokud hodnotíme postoj armády ke komunikaci s veřejností, není třeba hodnotit celospolečenský diskurs, který se vztahuje ke konkrétnímu tématu, a lze se zaměřit primárně na výroky armády a Ministerstva

⁴⁷ Viz kapitola 2 a armádní pravidla pro komunikaci.

obranu ČR a na další výroky až sekundárně. Komplexní analýza celospolečenského diskursu by zabrala podstatně více prostoru, než může nabídnout tato práce a zároveň by neprozradila mnoho o motivaci komunikátora, ani o jejím formování institucionálně mocenskými vztahy.

Pozornost zaměřuji tedy na výroky formálního a veřejného charakteru pocházející pouze od Armády České republiky a Ministerstva obrany ČR, jež jsou oficiálně deklarované a neupravené vnějším zásahem. Oficiální původ těchto výroků je nutný, neboť výroky sledují zájem oslovit co nejširší cílovou skupinu – tedy veřejnost. Přístup k tajným informacím není pro provedení zhodnocení armádní komunikace nutný, ani potřebný, i když by bezpochyby mohl odhalit skryté motivy, které nejsou běžně poznatelné. Pokud ale hodnotím diskursivní vztahy z hlediska legitimacy armády vyplývající z veřejnosti, jsou pro mne klíčové výroky ve veřejném diskursu, a nikoli ve skryté komunikaci v rámci uzavřené skupiny.

Pro cíl této práce proto není důležité, co konkrétně píšou na armádě nezávislá média o událostech a misích v Afghánistánu či Iráku, nebo co říkají vojáci a pracovníci ministerstva v rámci neoficiálních rozhovorů. Klíčové jsou výroky, které armáda uvolnila do veřejného komunikačního prostoru, kterými vyjadřuje své oficiální stanovisko a pokouší se ovlivnit stanovisko co nejširší cílové skupiny. Tato oficiální a odborná stanoviska realizátora misí představují určitou interpretaci reality a určitou verzi pravdy, a zároveň jistý argumentační rámec, který je do veřejného prostoru prosazován komunikátory Armády České republiky a ministerstvem obrany, a především tato verze pravdy mne zajímá.

Úspěšnost komunikace – v návaznosti na výše uvedená výběrová kritéria zůstává poněkud stranou otázka úspěšnosti komunikace – tedy do jaké míry jsou MO a AČR schopny formovat výslednou podobu veřejného diskursu a mínění a prosadit tak svou pravdu. V komerčním marketingovém sektoru lze

úspěšnost komunikace přibližně změřit, i když jde často jen o kvalifikované odhady. Úspěšnost komunikace veřejných institucí s občany, lze ale změřit pouze orientačně a navíc krátkodobě v souvislosti s jedním individuálním tématem v konkrétním čase. Lze vyvozovat, co je cílem komunikace a čím je tato komunikace formována. Zároveň lze vyvozovat, jaké může mít komunikace dopady. Nicméně prohlášení, že konkrétní výroky či kampaň skutečně dlouhodobě postoj veřejnosti k misím změnila, a tím vedly k získání dlouhodobé legitimacy, je dle našeho názoru neudržitelné, i když akceptujeme, že formální výroky mohou ovlivnit obsah diskursu.

Nicméně, ve druhé kapitole této práce se zabývám i evaluací komunikace, a to především ve spojitosti s veřejným míněním a vývojem obrazu vojáků a armády ve společnosti. Stručně tedy představím statistický „pokus“ o změření legitimacy.⁴⁸ Tento pokus hraje pro MO ČR významnou roli, neboť se odkazy na něj objevují v dokumentech MO ČR a AČR poměrně často.

Množina výroků – s ohledem na výše uvedené v práci kladu důraz na výroky, které jsou zakotveny v institucionalizovaných diskursivních vztazích formálně potvrzených platnou legislativou i strategickými dokumenty. Výše popsaná kritéria vedla k vymezení následujících charakteristik výroků:

- mají původ na Ministerstvu obrany ČR nebo v Armádě České republiky
- vyskytují se v oficiálních komunikačních kanálech, a jsou proto formálním stanoviskem k problematice
- tematicky se týkají misí v Afghánistánu a Iráku
- obsahují argumenty odůvodňující angažování AČR v Afghánistánu a Iráku, které směřují k ujednacení významů a k získání legitimacy

⁴⁸ Tedy průzkumy veřejného mínění.

Tato základní kritéria jsou klíčová pro užší výběr komunikačních výstupů, jejich třídění a následný výběr výroků, jež považuju za reprezentativní a jsou uvedeny v této práci jako obraz užívaných argumentů. Po předběžném výzkumu byly za oficiální komunikační kanály vhodné pro zkoumání komunikace armády stanoveny tyto:

- tiskové zprávy zveřejněné Ministerstvem obrany ČR a AČR
- propagační filmy a fotogalerie
- ročenky Armády České republiky a další oficiální publikace
- stránky Armády České republiky na Facebooku, Youtube a Flickeru
- oficiální rozhovory s pracovníky Oboru komunikace a propagace MO ČR

Výčet pramenů není vyčerpávající. Předpokládám ale, že oficiální stanovisko instituce je k dané problematice shodné i v odlišných pramenech. Zvolený korpus tedy zahrnuje zprávy zaměřené na nejširší možné publikum. Tiskové zprávy představují stanoviska pro masová média. Ta šíří zprávy i k subjektům, které informace o misích přímo nevyhledávají. Korpus dále zahrnuje propagační materiály, které jsou pojaty formou informačních zpráv zveřejněných na internetových stránkách MO a AČR. Dále se práce zaměřuje na audiovizuální komunikační nástroje, které zahrnují informační a propagační dokumentární filmy a galerie. Tyto komunikační nástroje se týkají užší cílové skupiny zájemců o informace.

Z korpusu byly záměrně vyňaty prameny, které armáda nemůže ovlivnit, nebo je ovlivňuje jen omezeně. Jedná se především o komunikační kanály skupin či jedinců, které mohou odrážet oficiální postoj AČR a ministerstva obrany, nelze však spojitost mezi nimi prokázat nebo nelze očekávat, že se budou vždy řídit stanoviskem ministerstva obrany a Armády České republiky.

Dále byly vyňaty výroky, které se tematicky mísí v Afghánistánu a Iráku týkají, ale nemají charakter armádního komunikačního výstupu. Takové výroky mohou být upraveny redaktorem či jiným autorem, na kterého má armáda minimální vliv, a můžeme jen obtížně hovořit o tom, že obsah věrohodně a zcela odráží postoj AČR ke komunikaci s veřejností.

Sekundární diskursivní korpus - jak upozorňuje Ruth Wodaková, komunikace ve společnosti není zcela nezávislá na vůli komunikátorů, ale výrazně vyplývá z institucionálního nastavení (Wodak 2001, 72-73). Další autoři⁴⁹ zase poukazují na existenci intertextuality mezi výroky, která se projevuje především odkazy ve sděleních na další sdělení. Abych mohl provést komplexní analýzu postoje komunikátora ke komunikaci, bylo tedy nutné stanovit též sekundární diskursivní korpus. Tento korpus je sestaven z pramenů a výroků, které nespádají do kategorie přímé komunikace o misích v Iráku a Afghánistánu, komunikátor na ně ale přímo odkazuje. Je tedy možné sledovat intertextualitu mezi výroky komunikátora a dalších institucí. Sekundární diskursivní korpus tvoří:

- Ústava České republiky, ústavní zákony a zákony České republiky, jež vymezují vztah civilní a vojenské moci a mají přímou spojitost s nasazením vojenské síly České republiky v zahraničí
- mezinárodní smlouvy závazné pro Českou republiku
- bezpečnostní a strategické dokumenty České republiky, NATO a EU

Hranice analýzy, časový rámec a důraz na významy

Hranice analýzy diskursivního korpusu jsou vždy stanoveny předmětem a cílem práce. Za účelem zkoumání komunikace o misích proto volím jasně

⁴⁹ Srovnej např.: Foucault, M. 2002 a Fairclough, N. 2001 nebo Scollon, 2007.

vymezený časový rámec. Časový rámec je díky poměrně „čerstvému“ charakteru sledovaných událostí stanoven jasně. Jedná se o období od zahájení operací v Afghánistánu v roce 2001 až do konce roku 2011. Díky takto stanovenému období je možné v naší analýze reflektovat co nejaktuálnější data. V případě kapitoly 2, kde hodnotím armádní komunikaci v širší perspektivě, je ale časový rámec o něco širší. Začíná období, kdy se začínala formovat současná komunikace MO ČR a AČR s veřejností, a končí rokem 2011. Toto časové období ale není zcela uzavřené. Nemohu zahrnout budoucí vývoj komunikace, ani vývoj operace v Afghánistánu po roce 2011.

Mimo časové hranice analýzy je nutné poukázat i na ontologii a epistemologii autora této práce, která formuje obsah textu, prameny a zohlednění konkrétních výrazů a významů.⁵⁰ Mnohé již bylo popsáno výše včetně vymezení diskursivního korpusu a obecného náčrtu pojmů z mé strany. V souladu se sociálně konstruktivistickým přístupem si ale musím připustit, že pro mne některá témata hrají primární roli a jiná ignoruji čistě proto, že jsem vlivem okolí i mého studia takto „nastaven“.

Z mého hlediska je na komunikaci nahlíženo jako na nástroj. Zajímá mne tedy především to, jak je tento nástroj komunikátorem používán v praxi. Hodnocení komunikace proto není postaveno na odmítavém východisku k obsahu výroků, ale spíše na sledování praktických nástrojů komunikace, na konstatování spojitostí ve výrocích a na interpretaci jednotlivých výroků.

Chovám respekt ke všem vojákům, kteří plní úkoly na misích i k pracovníkům ministerstva obrany, kteří se snaží zodpovědně dělat svoji práci. Mým hlavním cílem tedy není hodnotit, co je správné a co nikoliv, ale poukázat na souvztažnosti a prvky v komunikaci, jež formují armádní komunikaci i chápání problematiky v Afghánistánu a Iráku. Ve výběru argumentů a přiřazování důležitosti těmto argumentům jsem byl ovlivněn svým odborným zaměřením –

⁵⁰ Tedy jakési subjektivní kódování.

tedy mezinárodní bezpečností a právem. Mocenské zájmy a legitimitu ve třech výše zmíněných rovinách argumentace⁵¹ proto odvozují od následujících pojmů,

- Česká republika, mandát, mezinárodní společenství, NATO, OSN, povinnost, právo, rozhodnutí, smlouva, parlament, úkol, vláda, závazek, zákon, usnesení; pro oblast legitimacy vyplývající z práva
- bezpečnost, boj, hrozba, nebezpečí, nepřítel, obrana, ochrana, přežití, přítel, riziko, spojenci, terorismus, zbraně (hromadného ničení), válka; pro oblast legitimacy vyplývající z bezpečnosti
- bližní, bůh, dobro, láska, nenávisť, pomsta, právo ve smyslu hodnotovém, správnost, spravedlnost, tragédie, trest, smutek (formy zármutku), zlo; pro oblast legitimacy vyplývající z hodnot a morálky

Některé pojmy se ve výrocích komunikátora mohou překrývat a být využity v odlišných kontextech, jiné pojmy jsou zastoupeny synonymy či slovy s podobným významem, která nebyla do výčtu zařazena.

Kritika diskursivní analýzy, klady, zápory a rizika přístupu

Diskursivní analýza i sociálně konstruktivistický přístup si vysloužily kritiku jak ze strany těch, kteří tento rámec užívají a uvědomují si jeho slabiny, tak ze strany těch, kteří prosazují objektivistický přístup k poznání. Ponechme stranou fakt, že pojem „diskurs“ a pojem „diskursivní analýza“ není dostatečně ukotven a často se lze setkat s odlišnými interpretacemi toho, co to vlastně diskurs je. Mé pojetí diskursu jsem popsal výše, nevylučuji však jiné interpretace, od kterých se bude odvíjet zcela jiná podoba diskursivní analýzy.

Pro odstranění hlavních námitek proti zvolenému přístupu k výzkumu komunikace MO ČR a AČR je vhodné opakovaně poukázat na cíle diskursivní analýzy. Cílem tohoto metodologického rámce je v první řadě odhalovat

⁵¹ Tedy právo, bezpečnost a morálka či hodnoty.

diskursivní vztahy, institucionální komunikační vazby a to, jak výroky subjektů konstruuji představy a významy, a tím mohou ovlivňovat výroky i činy dalších subjektů. Je chybou chápat diskursivní analýzu jako nástroj či přístup hledající objektivistické závěry – jedná se o kvalitativní analýzu subjektivního rázu, a proto lze obtížně očekávat jistoty v podobě opakovatelnosti výzkumu se zcela shodnými výsledky.

Za hlavní nedostatek metodologického přístupu formovaného na základě diskursivní analýzy může být ale považováno zanedbání materiálních faktorů (Beneš 2008, 120). Nicméně, povaha sociálního konstruktivismu důraz na materiální faktory zcela nevyklučuje. Zásadní odlišnost ale vyplývá z chápání a interpretace těchto faktorů, které nabývají význam až jejich pojmenováním. Teprve tímto pojmenováním ze strany konkrétních subjektů získávají materiální faktory určitý význam v intersubjektivním smyslu (Buzan a Waever a de Wilde 1998, 41-43).⁵²

Diskursivní analýza tedy neignoruje materiální a fyzické faktory, jak by se na první pohled mohlo zdát. I Michel Foucault uznává existenci člověka, nebo přírody v materiálním smyslu. Ve smyslu poststrukturalismu tento přístup k vědě akceptuje i existenci státu či institucí jako subjektů a akceptuje i jejich materiální základy.⁵³ Ve světle konstruktivistického myšlení je ale interpretace těchto materiálních základů zcela odlišná, než ve světle objektivistického myšlení.

Uvedme příklad. Pokud voják na misi v Iráku tvrdí, že bojuje proti terorismu, a tím chrání Českou republiku, v našem případě není otázkou, od kdy do kdy bojuje, kolik teroristů zabil a čím bojuje, ale spíše to, jak je celý problém chápán a interpretován, a dále to, že voják používá ve svém tvrzení určité zakotvené významy.

⁵² V souvislosti s bezpečností je tato problematika důkladně rozpracována v kapitole 5.

⁵³ Srovnej: Foucault, M. 2000.

V konstruktivistickém přístupu nezpochybňujeme existenci člověka, zbraní, území a zabíjení a ničení i právních struktur, které si lidé vytvořili – i když některé ontologické a epistemologické přístupy založené na konstruktivismu zpochybňují i tyto kategorie. Můžeme ale poukázat, že samotný pojem Česká republika či stát, a dokonce i terorismus, jsou pouze názvem pro konstrukt, za kterým se skrývá spletitá kombinace společenských vazeb mezi lidmi.

Můžeme se ptát, zda člověk na misi - „voják“ - skutečně „bojoval“, ve smyslu střílel a zabíjel, či zda nějakého „teroristu“ vůbec někdy za dobu trvání své mise potkal. Ba co více, můžeme se ptát, co vlastně pro vojáka znamená bojovat a co je to podle něj terorismus a zda lze proti terorismu bojovat armádou. To vše jsou otázky, jež mohou vyplývat z jednoduchého výroku „boje proti terorismu v Iráku“, který můžeme objektivistickým myšlením považovat za zcela jasný. Konstruktivismus ale umožňuje tuto otázku důkladně rozebrat, jednotlivé významy dekonstruovat a často i kriticky hodnotit.

Ukazuje se tedy, že diskursivní analýza není cestou k objektivnímu poznání materiálního či „přirozeného“ základu věcí, ale cestou k odhalování procesů konstruování poznání. Můžeme říci, že diskursivní analýza nabízí mnohem více odpovědí na otázku „jak se něco děje“ – tedy sledování jistých konstitutivních pravidel - než na otázku „jak něco je“ – tedy sledování objektivisticky pojatých pravidel.

Na druhé straně ani tato analýza není aplikována v pomyslném vakuu a vždy se vztahuje ke konkrétní události, jež často materiální základ má. Přestože diskursivní analýza nepopisuje počty tanků či výstřelů, každý, kdo tuto analýzu provádí, si je velmi dobře vědom, že se výroky k existujícím tankům a výstřelům mohou vztahovat – především proto v mé analýze často zabíhám i do deskripce událostí a struktur, jež spadá spíše do objektivistického přístupu k poznání.

Výrazná kritika také může směřovat k absenci jasných závěrů, které diskursivní analýza neposkytuje. Při analýze výroků a komunikace se nabízí široké možnosti

pro využití pozitivistických metod. Jde o zcela relevantní a akceptovatelný přístup k provedení obsahové analýzy textů, založené na specifickém kódování a kvantitativním přístupu. Pokud je kódování důsledné, může být těchto metod využito i pro specifickou formu diskursivní analýzy, jež upřednostňuje lingvistickou stránku výroků.⁵⁴

Kvantitativní přístup ale ve své práci neaplikuji, a pokud v některých případech upozorňuji na pozitivistická data, tak pouze podpůrně. Diskursivní analýza se dle mého názoru opírá především o „jazyk coby formu společenské praxe“, jak ho formuje Norman Fairclough (1992) či Michel Foucault (2002). Při výzkumu diskursu by tedy mělo převážet kvalitativní hledisko, které nevychází z předem definovaných kategorií významů, ale tyto kategorie teprve nachází v samotných výrocích.

Poslední výtkou, kterou se chci zabývat, je otázka využívání vykonstruovaných kategorií při psaní textu se sociálně konstruktivistickým základem. Už jsem uvedl, že každý výzkumník užívá vlastní kategorie, kterým se nemůže vyhnout. I já ve své analýze často využívám pojmy stát, názvy států a v podstatě i samotné kategorie MO ČR a AČR předjímají jisté významy, i když jde v důsledku o významy zkonstruované. V tomto ohledu se nemohu bránit jinak než konstatováním, že si užívání vykonstruovaných kategorií uvědomuji, ale nepovažuji to za negativní jev. Existuje totiž jistá hranice, kam až se v dekonstrukci výzkumník odváží. Tato hranice v mém výzkumu kolísá. Zatímco druhá a třetí kapitola a částečně i popis struktur v kapitolách 4, 5 a 6 pracuje s vykonstruovanými pojmy, analýza výroků komunikátora se pokouší mnohé pojmy dekonstruovat. Takto stanovená hranice je výsledkem mé snahy provést kvalitní a hluboký výzkum komunikace, a zároveň zachovat výpovědní hodnotu využitelnou pro politické vědy, které často s kategoriemi státu a institucí pracují jako s objektivně daným faktem. Dle mého názoru se jedná o projev autonomie

⁵⁴ Podobnou metodu aplikoval například Tomáš Karásek při výzkumu argumentace o zahraničních misích v Parlamentu ČR (Srovnaj: Karásek, T. 2010).

vůle výzkumníka, a pokud si výzkumník uvědomuje tyto limity svého přístupu, nepředstavuje tento projev autonomie devalvací výsledků výzkumu.

Závěr kapitoly

V první kapitole této práce jsem vysvětlil teoretické a metodologické základy textu s důrazem na svá ontologická a epistemologická východiska. Jakékoliv další údaje, které se vyskytují v následujícím textu, je nutné zohledňovat a interpretovat ve světle těchto pozic – i když o nich přirozeně můžeme stranou vést další debaty.

Výše jsem tedy popsal sociálně konstruktivistické pojetí poznání v podání Petera Bergera a Thomase Luckmanna v kombinaci s poststrukturalistickým pojetím diskursu Michela Foucaulta. Tato východiska jsem převedl do praktického využití empiricky orientované kritické diskursivní analýzy v podání Normana Fairclougha a Ruth Wodakové, které umožnilo vytvořit vlastní metodologický rámec pro výzkum komunikačních výstupů MO ČR a AČR.

Díky neukotvenému významu pojmu diskurs, nebo možná díky odmítnutí hledání univerzálního a objektivního poznání, jsem mohl stanovit hlavní ukazatele, které vyplývají z mého pojetí diskursu. Diskurs tedy chápu jako diskursivní a sociální praxi, a zároveň občasně přecházím ke strukturalismu tím, že popisuji struktury, které mají vliv na konstruování rétoriky komunikátora.

Pravidla uvedená v této kapitole mi též umožnila zformovat konkrétní primární a sekundární diskursivní korpus a stanovit pojmy, na které v analýze kladu důraz. Poukázal jsem též na slabiny zvolené metody, které vyplývají především z debaty o možnosti poznání a způsobech jeho dosahování.

Na závěr této metodologické kapitoly chci zdůraznit, že výroky v práci uvádím často v doslovném znění a s poukázáním na konkrétního řečníka či na konkrétní pramen, ale z technických důvodů musí být vytrženy z kontextu celého sdělení.

Z výroků lze odvodit i další kontexty a závěry, které v práci neuvádím.⁵⁵ Cílem této analýzy není jakkoliv zpochybňovat, překrucovat či vyvracet uvedené výroky, nýbrž poukazovat na spojitosti, společenské vazby a významy, které lze ve výrocích spatřovat a které považuji za klíčové pro legitimitu MO ČR a AČR.

Chápejme tuto práci jako základní výzkum, který může stanovit východiska pro další zkoumání politiky a uvažování o politických procesech. Ontologická a epistemologická východiska a výzkum provedený v předkládané práci ukazují nové směry, kterými je možné dále prohlubovat naše poznání politických procesů ve spojení s komunikací. Otázkou a možnostmi dalšího výzkumu se důkladněji zabývám v závěru této práce.

⁵⁵ Například u výroků pronášených konkrétními politiky či vojáky nelze rozpracovat detailní profil mluvčího, i když jsem si vědom toho, že může v obsahu výroků hrát roli.

Kapitola 2: Komunikace MO ČR a AČR

„...stále nám jakoby chybí jasná odpověď na klíčovou otázku, k čemu máme armádu a k čemu ji budeme v příštích patnácti až dvaceti letech potřebovat. Tuto odpověď jsme dlužni a musíme ji nabídnout jak vojákům dovnitř, tak navenek veřejnosti, protože bez její podpory se neobejdeme... máme také závazky vůči našim spojencům v Alianci. Ty musíme dodržet a neohrozit naši pověst důvěryhodného spojence neuváženým finančním plánováním. Bez podpory veřejnosti nemůžeme očekávat, že budeme schopni najít pro ozbrojené složky potřebné zdroje. Podobné akce⁵⁶ přibližují armádu lidem. Pamatuji si z USA, jak se tamní posádky otevírají lidem, a stejnou cestou musíme jít také my. Veřejnost by měla vědět, že posláním našich vojáků není jen zasahovat při povodních nebo v Afghánistánu.“⁵⁷

Než se plně zaměřím na podrobnou diskursivní analýzu konkrétních výroků komunikátora o zahraničních misích v Afghánistánu a Iráku, je vhodné věnovat prostor obecnému vymezení komunikace MO ČR a AČR. Cílem této kapitoly je tedy propojit téma komunikace MO ČR a AČR s problematikou, kterou zkoumají politické vědy – tedy se společenskou strukturou. Zaměřím se proto na vojensko-civilní vztahy a postavení armády ve společnosti ve spojitosti s komunikací. Takto vymezený pojem „komunikace“ umožňuje zdůraznit cíle komunikátora, a především vyjasnit pojem legitimita. Údaje v této kapitole tak přímo nesouvisí s hlubokou diskursivní analýzou výroků komunikátora, které se věnuji až v kapitolách 4, 5 a 6. I když je tato kapitola ovlivněna sociálně konstruktivistickým přístupem, popisuje spíše samotné struktury a projevy komunikace, přičemž proces konstruování významů prozatím ponechávám spíše stranou.

⁵⁶ Akce prezentující armádu na veřejnosti (pozn. autora).

⁵⁷ Vondra, A. 2010. Podle: MO ČR: 2010. Nelze donekonečna ořezávat výdaje na obranu, říká Alexandr Vondra. [zpravodajství MO ČR online]. [cit. 1. 12. 2011]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/nelze-donekonecna-orezavat-vydaje-na-obranu--rika-novy-ministr-alexandr-vondra-44000/>.

V této kapitole popisují, jak lze komunikaci veřejných institucí chápat jako součást politických interakcí ve společnosti, a poukazují na význam komunikace institucí s veřejností pro udržování jejich legitimacy. Pojetí komunikace z hlediska politických procesů činí z „prostého“ zveřejňování výroků mocenský nástroj, jenž slouží k artikulaci a realizaci zájmů komunikátora – což v podstatě reflektuje pojetí diskursu jako diskursivní a sociální praxe.⁵⁸

Pro hodnocení komunikace z hlediska vojensko-civilních vztahů a získávání legitimacy se v této kapitole stává klíčovým pojmem „motiv“ komunikace. Přičemž motivy a cíle komunikátora považují za základ jeho postojů k budování vztahu s veřejností. Druhá kapitola nás tedy přiblíží k odpovědi na otázku, jaké jsou důvody armády k udržování aktivní komunikace se širokou veřejností.

Zkoumané motivy zjednodušeně třídím do dvou kategorií. První kategorie představuje motivy, které komunikátor otevřeně deklaruje a ve svých výstupech je označuje za konkrétní důvod, proč komunikaci s veřejností udržuje a rozvíjí. První kategorie motivů hraje ve zkoumaných výrocích primární roli. Jedná se o deklaratorní a reprezentativní argumenty komunikátora, a proto tyto motivy označuji jako motivy „formální“. Jejich deklarováním se komunikátor pokouší získat sympatie širokého publika, neboť je považuje za nekonfrontační a svým způsobem i „lábivé“. Charakter těchto motivů ale nijak neubírá na jejich významu.

Druhou kategorií motivů představují spíše zájmy komunikátora, které jsou spojeny s problematikou vojensko-civilních vztahů a schopností vojáků ovlivňovat politická rozhodnutí. Z hlediska pojetí diskursu jako sociální praxe se jedná o motivy primární, neboť výstupy komunikace ovlivňují postoje společnosti k politickým otázkám a následně též rozhodování politických představitelů o armádě. Díky tomu, že je komunikátor otevřeně nedeklaruje, označuji tyto motivy jako „skryté“. Skryté motivy ke komunikaci nepředstavují

⁵⁸ Viz předchozí kapitola.

pro komunikátora natolik „reprezentativní“ téma – pravděpodobně i díky tomu, že vyplývají z materiální a mocenské podstaty vojensko-civilních vztahů. S touto rovinou vztahů může být spojována ožehavá otázka civilní kontroly ozbrojených složek, která se dotýká vymezování hranic mezi ovládající skupinou a skupinou, jež má být ovládána. Skryté motivy se tedy týkají schopnosti manipulovat s lidmi prostřednictvím komunikace. Nejde ale o motivy tajné a ani se nejedná o motivy, které jsou v rozporu s motivy „formálními“.

Další téma, které popisují v této kapitole, se týká technického provedení komunikace. Popis technických nástrojů a konkrétních postupů, jež komunikátor ke své prezentaci na veřejnosti využívá, odhaluje strategie komunikátora,⁵⁹ kterými zajišťuje „životaschopnost“ svých výroků v konkurenčním komunikačním prostředí.

Tím se též dostávám k otázce úspěšnosti komunikace. Již v předchozí části práce jsem uvedl, že měřit úspěšnost budování vztahů s veřejností lze pouze orientačně. Díky proměnlivosti komunikačního prostředí a díky značnému množství vlivů na společenský diskurs, nepřináší pokusy o měření úspěšnosti komunikace v podstatě nic jiného než další „názor“. Tento úhel pohledu ale nezastávají pracovníci MO ČR a AČR. Měření veřejného mínění je často podloženo pozitivistickými metodami a v kombinaci s kvantitativně i kvalitativně pojatým monitoringem médií se pro komunikátora stává významným orientačním bodem pro formování komunikační strategie.⁶⁰

V této kapitole proto představím výsledky měření veřejného mínění, které mohou sloužit jako podklad pro hodnocení komunikace, ale především jako představení motivů MO ČR a AČR k udržování aktivní komunikace s veřejností. Výsledky veřejného mínění totiž představují pro komunikátora možnost nahlédnout na obraz vojáka a armády ve společnosti, a proto výrazně přispívají k definování hlavních komunikačních témat a strategií MO ČR a AČR.

⁵⁹ Viz výše – strategie komunikace a Ruth Wodaková.

⁶⁰ Čírtek, A.: 13. 12. 2011, Pers.Kom.

V souvislosti s evaluací komunikace MO ČR a AČR se tedy zaměřím i na téma vytváření diskursivního obrazu vojáka a armády ve společnosti. Popíši vlivy, které tento obraz formují, a nastíním „ideální“ obraz vojáka ve společnosti, který předkládá komunikátor ve svých výstupech. Samotné vyhodnocení úspěšnosti komunikace si pak přirozeně musí každý čtenář provést sám na základě subjektivního uvážení.

Instituce, média a veřejnost

Zaměříme se nyní na otázku obecného vymezení komunikace veřejných institucí v politickém systému. V první kapitole této práce jsem přijal východisko, jež propojuje pojmy „diskurs“, „moc“ a „komunikace“. Pro předkládaný text i výzkum se proto stává platné tvrzení, že ve společenských vztazích komunikační výroky nejen něco říkají, ale též dělají.⁶¹ Specifické formy sdělení a strategie komunikátora tedy můžeme chápat jako konkrétní kroky, kterými subjekt v komunikačním a politickém prostředí artikuluje, a zároveň realizuje své zájmy (McNair 2007, 15-24).

To platí nejen pro soukromoprávní subjekty, které v komunikaci dosáhly značných zkušeností díky obchodnímu marketingu, ale i pro subjekty veřejnoprávní. Komunikaci mezi veřejnými institucemi a veřejností lze tedy považovat za obousměrný vztah předávání informací, který je běžný pro jakékoliv politické zřízení. Veřejná instituce - vláda, parlament, ale i nemocnice, škola či armáda - potřebují rozumět tomu, co po nich lidé požadují, jaký druh služeb by měly poskytovat, nebo třeba jen jaké jsou názory veřejnosti na jejich činnost. Zároveň každá veřejná instituce může využít komunikační kanály k tomu, aby poskytla veřejnosti informace o své činnosti a pokusila se získat veřejnou podporu (Lees-Marshment a Lilleker 2004, 8-12).

⁶¹ Srovnej: Austin, J. 2000.

Komunikace má zjevně schopnost ovlivnit, či dokonce zvrátit politická rozhodnutí, což lze deklarovat na mnohých případech typických pro politické systémy, které v současné době nazýváme jako liberálně demokratické.⁶² Jako příklad může sloužit vliv veřejného mínění na válku ve Vietnamu (1964–1975), který popisuje William M. Hammond.⁶³ Po technické stránce nebyla válka ve Vietnamu pro státní uskupení, jakým jsou Spojené státy americké, závažnějším problémem, šlo pouze o politickou ochotu nasadit sílu, kterou USA disponovaly. Nicméně, během období Nixonovy administrativy v letech 1969-1974 americká vláda a armáda ztratily kontrolu nad médii, a tím i nad obsahem veřejného diskursu o vietnamské válce. To se postupně obrátilo v neprospěch vlády, a tím i většiny veřejných institucí, které se na válce přímo podílely (Hammond, 1998 ix). Válka ve Vietnamu ukázala, že ztráta vlivu na média vede ke ztrátě kontroly nad obsahem zveřejňovaných informací, a tím i nad dominantní pravdou v diskursivním prostoru. Výrazně se tak sníží šance tvořit nebo alespoň ovlivňovat názor veřejnosti na konkrétní politické události. V případě Vietnamu se veřejné mínění pod vlivem informací o ztrátách na životech a o narůstajících nákladech na válečné operace postupně proti válce obrátilo. Válka se stala tématem číslo jedna pro volební klání a nátlak veřejnosti vedl ke změně předchozích politických rozhodnutí, neboť bojové snahy byly z dlouhodobého hlediska politicky neudržitelné.

⁶² Neuchopitelnost pojmu demokracie je do jisté míry problémem každé práce, která s tímto pojmem operuje. Pro tuto otázku není v textu příliš prostoru. S odkazem na Platóna a Aristotela, Roberta Dahla, Karla Poppera, Giovanna Sartoriho a Josepha A. Schumpetera, nebo v českém prostředí shrnující učebnice Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka či Karla Klímy, lze toto téma uzavřít s konstatováním, že každá doba, teoretik i praktik politiky, mají vlastní představu o demokracii a jejích podobách a též představu o tom, co demokracií není. Pro účely této práce vycházejme ze současných „technických“ a obsahových pravidel demokracie v České republice, jež jsou zakotvena v ústavním pořádku.

Co se týká otázky komunikace v demokratickém prostředí, lze doporučit například texty Johna Streeta: *Mass Media Politics and Democracy* (2001), Briana McNaira: *An Introduction to Political Communication* (2004) a Dese Freedmana: *The Politics of Media Policy* (2008). Fascinujícím textem o komunikaci a fungování lidské společnosti je též kniha Ignacia Ramoneta: *Tyranie médií* (2003). Veškeré uvedené texty bezprostředně nesouvisí s hlavním předmětem této práce, a proto jsou zmiňovány jen okrajově s občasnými odkazy v samotném textu. Obsah uvedených knih nicméně mé úvahy o legitimitě a komunikaci v demokracii bezpochyby ovlivnil.

⁶³ Přestože se nejedná o příklad ze současnosti, považuji ho nadále za platný a využitelný.

Lze tedy říci, že přijímání politických rozhodnutí, jako je například vedení dlouhodobé války proti vzdálené hrozbě, jež není pro obyvatele konkrétního státu bezprostřední, není možné bez podpory médií a veřejnosti. Bývalý prezident USA Richard M. Nixon situaci ve Vietnamu ovlivněnou komunikací s veřejností okomentoval poměrně stručným vyjádřením: „*naším největším nepřítelem se zdá být tisk*“ (Nixon podle Hammond, 1998 ix).

Skutečnost, že komunikace s veřejností ovlivňuje politická rozhodnutí, si mnozí uvědomovali již podstatně dříve. Dokladem toho jsou dochované výstupy politické i obchodní propagandy z 20. a 30. let minulého století. Ty se díky postupnému rozvoji masových médií šířily prakticky ke každé části společnosti a ke každému jedinci. Dokonce se objevil názor, že veřejné mínění lze prostřednictvím médií a vhodně zvládnuté kampaně jednoduše nadiktovat.⁶⁴

V moderní a postmoderní komunikační době a v politických zřízeních, jež označujeme jako liberálně demokratické, je ale situace o něco komplikovanější. V mediální době hrají sdělovací prostředky roli samostatného a do jisté míry i nezávislého aktéra, který se pokouší kriticky informovat širokou veřejnost o veškeré činnosti, kterou veřejné instituce realizují.⁶⁵ Téměř z každého závažného politického rozhodnutí se tak může stát podobný případ, jakým byla válka ve Vietnamu.

Vztah reálné politiky, toku a podoby informací a veřejného mínění se tedy jeví jako zcela běžný pro každý systém, v němž hraje „hlas lidu“ významnou roli. Komunikace mezi institucemi a veřejností či médii je tedy nezanedbatelný faktor realizace politiky, neboť komunikace je jednou ze spojnic mezi legitimní dělbou

⁶⁴ Zajímavým příkladem je nacistický propagační film režisérky Leni Riefenstahl „Triumf vůle“, nebo kampaně podporující kouření v zájmu zachování zdraví společnosti, jež připravil a realizoval Edward Louis Bernays. Srovnej např.: Bernays, L. E. 1930.

⁶⁵ Nezávislost médií není absolutní, neboť mediální výstupy jsou ovlivňovány preferencemi novinářů a jejich zaměstnavatelů. Relativní nezávislost tak představuje nezávislost na politických představitelích a také existence konkurenčních informačních pramenů – jakési informační opozice. Nicméně, příklad Itálie, kde několik významných médií vlastní politik Silvio Berlusconi, či případ mediálního magnáta Rupperta Murdocha, který dělá z jediného muže editora mnoha světově významných médií, ukazuje, že nezávislost médií je omezená i v liberálně demokratické společnosti.

moci a jejím výkonem. Je proto pochopitelné, že pro udržení legitimacy veřejných institucí je jedním z hlavních úkolů ovlivnit média a „vypouštět“ do diskursivního prostoru informace či „politické příběhy“, které odpovídají zájmům těchto institucí (Street 2001, 32-53).

Zároveň je nutné brát v potaz charakter politického systému a úroveň politické kultury. Pouhé „vypouštění“ informací nepostačuje k ovládnutí médií a veřejné diskuse. Již bylo zmíněno, že v demokratickém prostředí existuje předpoklad, že média a novináři jsou relativně svobodní a jsou ovlivňováni mnoha vlivy. K jejich profesi ale patří zastávat roli informačních tříditelů – jakýchsi „klíčníků“ či „gatekeeperů“ (McQuail 1999, 241-242). Jinými slovy, novinář není povinen informaci poskytnutou komunikátorem zveřejnit ani podat ve formě, v jaké je mu komunikátorem poskytnuta. Přístup novináře k podávání informací veřejnosti je tedy nátlakem veřejných institucí ovlivněn jen do té míry, do jaké je instituce schopna získat osobní sympatie novináře a udržovat s ním pozitivní pouto.

Vytvoření stabilního a pozitivního pouta mezi novinářem a institucí tedy není samozřejmostí, pokud ale vznikne, otevírá se možnost zaujmout novináře a veřejnost informací, jejíž zveřejnění je pro komunikátora prospěšné. Zároveň je možné ovlivnit i formu sdělení, která může vyzněné informace zcela změnit, a částečně je také možné odklonit pozornost od informací, jejichž zveřejnění může být rizikové.

Jedním ze způsobů, jak budovat pozitivní vztah s „klíčnými“, a tím i kontrolovat informační toky, je poskytovat novinářům a veřejnosti věrohodný přístup k informacím, a to v dostatečném rozsahu a kvalitě s maximální mírou kooperace. Tato činnost zajišťuje nasycení komunikačních kanálů a řízeným způsobem uspokojí poptávku veřejnosti po informacích, přičemž není novinářská důvěra narušena nátlakovými akcemi ze strany komunikátora. Aktivní přístup ke komunikaci zároveň umožňuje ovlivnit i samotnou poptávku

po informacích určitého charakteru, což lze využít v zájmu komunikátora (Street 2001, 28-33).

Přirozeně je vztah mezi novinářem a institucí proměnný a každá činnost v oblasti informování veřejnosti má své limity dané konkrétní situací a konkrétními jedinci. V komunikačním prostředí, kde panuje relativně vysoká míra svobody slova, je nutné pracovat s médii a jejími pracovníky nadměrně opatrně. V první řadě jakýkoliv nešikovně provedený pokus o redukci médií či informací ze strany veřejné moci může vést k reakci, jež je vysloveně nežádoucí – například k obvinění z cenzury a celkově k negativnímu postoji novinářů ke konkrétní instituci.

Dále je vhodné poukázat na skutečnost, že každé médium má specifický způsob, jak informace sděluje. Tento způsob se řídí charakterem cílové skupiny, jež informace z konkrétního média konzumuje. Proto pojem „pozitivní“ ve vzájemném vztahu komunikátora a novinářů sice zahrnuje nutnost přesvědčit novináře i veřejnost o legitimitě komunikátorovy činnosti, nezajišťuje však univerzální a pro komunikátora pozitivní výsledek.

Armáda, civilisté a komunikace

Výše popsaný vztah komunikačních vazeb mezi novináři, institucemi, veřejným míněním a politickým rozhodováním je bezpochyby zjednodušený. Pro náhled na komunikaci MO ČR a AČR s veřejností z širší perspektivy ale postačuje, neboť šlo především o konkretizaci poměrně abstraktního pojetí komunikace z hlediska zkoumání diskursu jakožto mocenského nástroje. Podobně jako se USA v případě války ve Vietnamu musely vyrovnat se svým vztahem vůči médiím, musí se i MO ČR a AČR vyrovnávat se svým vztahem k české veřejnosti a českým novinářům. Právě vojensko-civilní vztahy ovlivňované působením médií mohou formovat politická rozhodnutí - například o participaci české armády na zahraničních misích v Afghánistánu a Iráku.

Vztah armády, veřejnosti a médií lze interpretovat též jako vztah civilní a vojenské moci. Na toto téma vznikl značný počet studií, které formují odlišné úhly pohledu na problematiku. Například právní hledisko jasně vymezuje mechanismus nasazení vojenské síly a její kontroly civilní politickou mocí.⁶⁶ Jiný pohled předkládá Samuel Huntington, který ve vztahu mezi vojáky a civilisty zohledňuje takzvaný „funkční imperativ“, který vyplývá z úkolu armády chránit bezpečnost společnosti, a „společenský imperativ“, který vychází ze sociálních sil, ideologií a struktury společnosti (Huntington 1994, 219-220 podle Sarvaš a kol. 1999, 5). Oba tyto imperativy formují pozici armády ve společnosti, přičemž každý z nich nabývá na dominanci v odlišné situaci, ve které se společnost nachází, a též u odlišného interpreta, který pozici armády ve společnosti definuje.⁶⁷

V návaznosti na Samuela Huntingtona vymezuje David Segal dva přístupy ke zkoumání vztahu armády a společnosti. První zohledňuje politické struktury - tedy zákony a systém dělby moci. Druhý - sociologický přístup - zohledňuje širší společenské vztahy, které zahrnují též otázky veřejného mínění a jejich vlivu na společenské postavení vojáků (Segal, D. R. 1994, 37-48 dle Sarvaš a kol. 1999, 5). Důraz na sociologický přístup a otázky veřejného mínění se pak jeví jako klíčový pro vyhodnocování účelu komunikace ozbrojených složek s veřejností.

Přesto není vhodné považovat pouze sociologický přístup a pouhé zohledňování zákonů za jediný ukazatel postavení armády ve společnosti. Například Štefan Sarvaš, Jiří Šedivý, Miloš Balabán a Kaven O'Brien hodnotí problematiku vztahů mezi českou armádou a společností na základě vnitropolitických,

⁶⁶ Viz poznámka výše. Problematice právního vztahu vojenské a civilní moci se podrobněji věnuje kapitola čtvrtá s odkazy na konkrétní legislativu, jež upravuje civilní kontrolu vojenské moci v souvislosti s nasazením českých vojáků na zahraničních misích.

⁶⁷ Například podle sociologických výzkumů MO ČR provedených pod vedením Jiřího Hendrycha v letech 1994-1998 má sloužící voják zcela jiné hledisko na pozici armády ve společnosti než vysloužilý voják. Oba pak mají zcela odlišné hledisko než civilisté, kteří vojenskou službu neabsolvovali. Vliv má též pozice státu jako aktéra mezinárodní politiky – důležité se například jeví, zda stát válčí, či jsou ohroženy jeho vitální zájmy vojenskou silou jiných aktérů apod. (srovnej: Hendrych, J. 1999)

mezinárodněpolitických, historických, sociálních, ekonomických, politických, právních a kulturních faktorů.⁶⁸

Ukazuje se tedy, že civilně-vojenské vztahy lze hodnotit na základě mnoha rozdílných přístupů a při zohlednění značného počtu proměnných. Komunikace je jednou z těchto proměnných, či spíše faktorem, který ovlivňuje dopady a vliv těchto proměnných na společnost.

MO ČR a AČR si význam komunikace i výše popsané vztahy zjevně uvědomují a konají v této oblasti adekvátní kroky. V jistém ohledu jde o udržování dlouhé tradice, neboť v době po vzniku Československa, a především v období komunistické vlády byla Československá armáda v komunikaci s veřejností velice aktivní. Náplň konkrétních výroků, a především přístup k realizaci komunikace se přirozeně s proměnou politické situace i technických možností zásadně změnil. Nicméně určité zkušenosti získané z tohoto období, a především aktivní přístup k budování vztahu s veřejností a médii zde v rámci instituce již byly, i když se podstatně rozvinuly až po roce 1989.⁶⁹

V současné době lze v České republice hovořit o systematickém rozvíjení vztahu veřejnosti, vojáků a médií s ohledem na charakter společnosti a s ohledem na pozici armády v ní. Od této pozice se formují i specifické cíle komunikace, konkrétní výroky a též strategie, jakými jsou předkládány cílové skupině.

Cíle komunikace MO ČR a AČR

Cíle komunikace v první řadě konkretizují její směr a též cílovou skupinu. Zároveň prozrazují, co bude dominantním tématem sdělení a jakým způsobem bude toto téma interpretováno – komunikační strategii. Konkrétní cíle

⁶⁸ Srovnej: Sarvaš a kol. 1999.

⁶⁹ Palán, V.: 10. 2. 2012. Pers.Kom. Více k vývoji komunikace AČR a MO ČR viz níže.

komunikace navíc umožňují zpětnou evaluaci komunikačních kroků a na jejich základě též hodnotit úspěšnost komunikace a naplnění představ komunikátora. Výše popsaný vztah mezi institucemi, médii a veřejností bezpochyby ukazuje, že hlavním cílem komunikace veřejných institucí je získávat legitimitu plynoucí ze sympatií široké veřejnosti. Pojem „legimita“ je však poměrně vágní, a pokud ho chceme naplnit konkrétním obsahem, je vhodné zaměřit pozornost na konkrétní cíle komunikace.

Jak jsem uvedl v úvodu této kapitoly, komunikační cíle můžeme chápat ve dvojitým smyslu. První představují formální proklamace, které směřují k navození společensky přijatelného chápání komunikace MO ČR a AČR s veřejností. Ve druhém smyslu lze cíle chápat jako snahu ovlivňovat přes komunikaci vojensko-civilní vztahy. V mnoha případech se ale jedná o cíle shodné, z hlediska jejich prezentace ve výrocích komunikátora v nich ale můžeme nalézt značné rozdíly. Zaměříme se nyní na přiblížení obou kategorií cílů komunikace, které nám umožní lépe proniknout do problematiky postoje MO ČR a AČR ke komunikaci s veřejností z hlediska jejich motivů. Částečně se nám tím odhalí, co přesně pro komunikátora znamená získávat „legimitu“ prostřednictvím komunikace.

Formální cíle komunikace

„Formální“ cíle komunikace hrají ve výstupech komunikátora dominantní roli. Obvykle mají charakter jakési abstraktní nemateriální hodnoty, které se komunikátor snaží dosáhnout. Jde například o deklarovanou snahu „získat podporu veřejnosti“, „ukázat vojáky jako obyčejné lidi“, „budovat pozitivní vztah veřejnosti a armády“ a další. Skutečnost, že se některé cíle často objevují ve výrocích komunikátora, poukazuje na to, že se jedná o téma, které komunikátor považuje za přijatelné pro široké publikum a využitelné pro to, aby široké veřejnosti „vysvětlil“ jeho činnost v oblasti propagace. Deklarováním formálních cílů komunikace může komunikátor sledovat získání sympatie publika, neboť v nich popisuje svůj vztah k veřejnosti a civilnímu obyvatelstvu. Například běžně

dostupné ročenky Ministerstva obrany České republiky vyjadřují formální stanovisko komunikátora k budování vztahu s veřejností následovně:

„V oblasti komunikace patřilo k prioritám resortu MO další prohlubování pozitivních vztahů mezi veřejností a resortem ministerstva obrany i uvnitř Armády České republiky. Důraz byl kladen na zajištění aktivní nabídky informací sdělovacím prostředkům, poskytování informačního servisu médiím a na včasné poskytování informací v souladu se zákonem o svobodném přístupu k informacím“ (Ministerstvo obrany ČR 2009, 4 [ročenka]).

Formální cíle komunikace zachycené ve výroku jsou odvozené od litery zákona o svobodném přístupu k informacím,⁷⁰ jenž představuje základní legislativní úpravu komunikace institucí s širokou veřejností. Formální cíle jsou tedy především deklarací, že komunikátor splnil povinnosti vyplývající ze společenských struktur – tedy informovat média a veřejnost o aktuálním dění v armádě, jejím hospodaření s financemi a o činnosti armády, ministerstva a dalších institucí. Komunikátor tak konstruuje představu, že je jeho činnost v souladu s demokratickými principy civilní kontroly vojenské moci.

Deklarováním, že komunikátor zajišťuje a prohlubuje pozitivní vztahy s veřejností, komunikátor poukazuje, že akceptuje účel společenské právní struktury, kterým je budovat soulad vůle civilní a vojenské sféry a udržet kontrolu nad ozbrojenou mocí ve společnosti. Takto deklarované a obecně stanovené cíle se v minimálně modifikované podobě objevují v mnoha pracovních dokumentech MO ČR – například v ročenkách ministerstva obrany za posledních deset let.

Deklaratorní cíle komunikace tedy odpovídají formálnímu nastavení civilní kontroly vojenské moci zakotvenému v platných předpisech, které má komunikátor povinnost akceptovat. Zároveň je formulace těchto cílů ovlivněna společenskou poptávkou, jež se odráží v celospolečenském diskursu o pozici

⁷⁰ Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

armády ve společnosti. Komunikátor proto vidí jako vhodné vytvářet představu, že vše dělá v souladu se zákonem a zároveň se společenskou poptávkou. Armáda otevřeně svými cíli deklaruje absolutní akceptaci své podřazenosti civilní moci. Přičemž snaha prohlubovat pozitivní vztah s veřejností odpovídá snaze „naklonit si“ nadřazenou skupinu, jež tvoří dominantní hlas ve společnosti a formuje struktury. Deklarována je též snaha budovat dobré vztahy s médii – tedy cíl *„zajištění aktivní nabídky informací sdělovacím prostředkům, poskytování informačního servisu médiím a včasné poskytování informací“* (Ministerstvo obrany ČR 2009, 4). Komunikátor tak opětovně buduje představu, že poskytuje médiím veškeré potřebné informace v souladu se strukturou, ve které se nachází.

V podstatě tak deklaratorní cíle odpovídají požadavkům, které na armádu klade společnost a které vyplývají ze zákonů. Pokud armáda akceptuje civilní kontrolu vojenské moci, nelze ani předpokládat, že by deklaratorní cíle mohly znít jinak než tak, že armáda akceptuje celospolečenský požadavek, aby byla otevřená.

Formální cíle komunikace lze ale nalézt i v jiných pramenech než v armádních dokumentech. Političtí představitelé, kteří zastávají resort ministra obrany a tvoří tak specifické pojitko mezi civilní a vojenskou mocí, se k budování vztahu mezi armádou a veřejností vyjadřují poměrně často. Jejich výroky mají personalizovanou formu a jsou založeny na citově zabarvených argumentech apelačního charakteru, které však plně korespondují s výše uvedenými deklaratorními formulacemi. Například bývalý ministr obrany Martin Barták⁷¹ představil cíle komunikace MO ČR a AČR s veřejností následovně:

„...půjdeme mezi lidi, ukážeme, jaká armáda je, jak funguje. Ono je to nejvíce vidět při takových ošklivých věcech, jako jsou povodně, kdy všichni jsou rádi, že ta armáda je. Všichni vidí, že s nimi zůstáváme.“⁷²

⁷¹ Ve funkci v letech 2009–2010.

⁷² Barták, M. 2010. Podle: Lang, K. 2010. Tvář české armády: hrdost a odvaha. [online video]. [cit. 5. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.army.cz/multimedia-a-knihovna/videogalerie/tvar-ceske-armady:-hrdost-a-odvaha-41730/>

Martin Barták poukazuje na nutnost prezentovat činnost vojáků a jejich prospěšnost pro společnost. Výrok „*půjdeme mezi lidi*“ znamená, že je armádu a vojenské záležitosti nutné „prodat“ veřejnosti a získat si tak její sympatie, a především ji přesvědčit, že armáda není zbytečná. Tím, že se odhalí procesy v armádě, a především se přiblíží činnost příslušníků AČR, jež byla do značné míry laické veřejnosti skryta, se tento „prodej“ zaručí. V souladu s představou civilní kontroly vojenské moci se tak díky komunikaci z armády stane „věc veřejná“, a tím i společná pro všechny. Cílem komunikace je především prezentovat představu užitečnosti a prospěšnosti vojenských složek pro společnost. Druhá část výroku poukazuje, že na prospěšnost armády mnozí zapomínají, což je podle komunikátora chybné, a tato chyba se ukáže v případě krizové situace. Komunikátor pak všeobecnou prospěšnost armády podtrhuje výrokiem: „*všichni jsou rádi, že ta armáda je. Všichni vidí, že s nimi zůstáváme*“.

Ministr obrany Alexandr Vondra⁷³ navazuje v komunikaci na rétoriku svých předchůdců a uvádí své stanovisko k propagaci činnosti armády s jistým sebekritickým, avšak velice apelačním podtextem:

„Vy (vojáci) děláte svoji práci nejlépe, jak umíte. Co musíme zlepšit, je vztah národa k armádě. To je nejen historický, ale i aktuální problém. A to není práce na týden, ale na pár let. Než začnu velet, chci se vás ptát a naslouchat...musí skončit praxe, kdy si do rozpočtu armády sáhne každý, kdo potřebuje rychle operativní prostředky...abychom tomu zabránili, musíme mít ale jasnou vizi, co chceme dělat a proč to chceme dělat. Sloužíme státu, nikomu jinému.“⁷⁴

V uvedeném výroku komunikátor oslovuje samotné příslušníky armády jako specifickou skupinu profesionálů a motivačně oceňuje jejich činnosti. Řečník však deklaruje své negativní hodnocení vztahu mezi obyvateli státu a

⁷³ Ve funkci od roku 2010 za ODS.

⁷⁴ Vondra, A. 2010. Podle: Lang, K. 2010. Projev 16. července 2010 na velitelství sil podpory ve Staré Boleslavi [online video]. [cit. 15. 6. 2011] Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?pgid=153>.

armádou a poukazuje na kořeny tohoto vztahu, jež vyplývají ze špatných konotací spojených s armádou, nikoli z objektivního stavu armády. Alexandr Vondra považuje komunikaci s veřejností za dlouhodobou záležitost, jež se musí aktivně rozvíjet za účelem získání důvěry široké veřejnosti. Tímto výrokem komunikátor udržuje linii formálních cílů, jež mají poměrně abstraktní charakter.

Význam ve výroku však hraje především materiální motiv ke komunikaci, když řečník poukazuje na nutnost hájit rozpočet armády, který považuje za všeobecně ohrožený: „*musí skončit praxe, kdy si do rozpočtu armády sáhne každý, kdo potřebuje rychle operativní prostředky*“. Užití slovo „*každý*“ vyjadřuje palčivost problému a dominující tendence ve společnosti snižovat výdaje na armádu. Veřejně deklarované materiální základy cílů komunikace se ve výrocih MO ČR a AČR příliš často neobjevují, otevřená deklarace snahy hájit rozpočet i formou komunikace s veřejností byla nesouhlasnou reakcí na výrazný pokles rozpočtu armády v roce 2011.⁷⁵

Velmi často ve svých výrocih komunikátor deklaruje cíl komunikace, kterým je překonat bariéru mezi civilní a vojenskou sférou. Ta dle představitelů armády zjevně existuje a vede k nevýhodné pozici vojáku ve společnosti:

„...já si myslím, že to (veřejná komunikace) má veliký smysl, protože to do velké míry polidšťuje práci vojáků, voják je taky člověk, voják samozřejmě plní své úkoly v nebezpečných podmínkách, riskuje svůj život, ale je to také člověk, který vnímá lidi, krajinu stejně tak jako každý z nás, a myslím si, že ten nápad to vytáhnout sem je velmi dobrý.“⁷⁶

Výrok v postatě koresponduje s výrokem uvedeným výše a konstatuje existenci bariéry mezi vojáky a civilisty. Její původ můžeme vysledovat v odporu

⁷⁵ Viz níže.

⁷⁶ Vondra, A. 2010. Podle: Deckerová, J. – Hokův, J.: 2011. Afghánské momentky odstartovaly filmový festival v Uherském Hradišti. [online reportáž]. [cit. 5. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.army.cz/multimedia-a-knihovna/videogalerie/afghanske-momentky-odstartovaly-filmovy-festival-v-uherskem-hradisti-58019/>.

některých členů civilního obyvatelstva k vojenským záležitostem, ale též v pohrdavém postoji některých vojáků k civilistům.

Uvedený výrok nicméně zdůrazňuje představu výjimečnosti vojáků: „...voják samozřejmě plní své úkoly v nebezpečných podmínkách, riskuje svůj život...“, ale přes tuto výjimečnost poukazuje, že je nutné budovat společnou identitu civilistů i vojáků, a proto je nutné zdůrazňovat obyčejné věci společné pro obě skupiny a paradoxně tak představu výjimečného vojáka, který není členem běžné společnosti narušovat: „...voják je taky člověk ... který vnímá lidi, krajinu stejně tak jako každý z nás.“⁷⁷

V podobném duchu se nese výrok náměstka ministra obrany Michaela Hrbaty,⁷⁸ jenž zdůraznil nutnost veřejného vyznamenávání vojáků, které vede k tomu, že lidé mohou být hrdí na jejich práci. Opětovně se tak posiluje představa výjimečnosti vojáků, jejíž negativní dopady však musí být narušeny nastolením představy, že vojáci jsou běžní lidé a jsou součástí měst, ve kterých sídlí vojenské posádky.⁷⁹

Formální cíle komunikace tedy zachycují postoj armády ke komunikaci s veřejností jako snahu o dosažení určité představy o vojácích a armádě ve společnosti. Tato představa má ukazovat vojáky jako běžné občany, a zároveň udržet jejich výjimečnost. Bariéru mezi vojáky a civilisty berou komunikátoři jako objektivní fakt, přesto deklarují nutnost zmírnění jejich dopadů. V komunikaci pak jde především o pokus změnit negativní konotace, které se s armádou dlouhodobě pojí, a celkově formovat obraz armády i vojáka na základě hodnot, jež jsou komunikátorem, potažmo společností, považovány za pozitivní.⁸⁰

Formální či deklaratorní cíle komunikace přirozeně vykreslují představu ideálního stavu ze strany komunikátora. Ve světle těchto cílů komunikátor

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Ve funkci od roku 2010.

⁷⁹ Hrbata, M. 2010. Podle: Deckerová, J. – Hokův, J.: 2010. Poslední tečka za misí HELI UNIT pro vojáky 2. jednotky [online reportáž]. [cit. 5. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.army.cz/multimedia-a-knihovna/filmoteka/posledni-tecka-za-misi-heli-unit--pro-vojaky-2--jednotky--45707/>.

⁸⁰ Viz také níže efektivita komunikace a obraz vojáka ve společnosti.

odvozuje legitimitu nejen od legislativně nastavených pravidel, ale od představy souznění civilní a vojenské sféry. Komunikace pak má sloužit k vytvoření společné identity komunikátora a publika. Zveřejňování informací o činnosti armády dělá z publika informovanou skupinu, jež může armádu považovat za nedílnou a potřebnou součást fundamentálních základů společnosti. Komunikátor proto zdůrazňuje představu vzájemné závislosti obou skupin, společné hodnoty a nutnost a možnost porozumění.

Skryté cíle komunikace

Cíle komunikace, které jsem pro účely této práce označil jako „skryté“, mají spíše mocenský a materiální charakter a ve výstupech komunikátora hrají sekundární roli. Jedná se o cíle, které se týkají především udržení či navýšení rozpočtu MO ČR a celkově o možnost vojáků zasahovat do politického rozhodování. Označení „skryté“ cíle však neznamena „tajné“. Jak upozorňuje například Andrej Čírtek, pro mnohé představitele armády byla a je otázka rozpočtu a možnosti vojáků zasahovat do politického rozhodování stále na prvním místě a neváhají je zmiňovat před novináři i širokou veřejností.⁸¹

Existence skrytých cílů vyplývá též z logiky systému, jež je založena na přerozdělování příspěvků v rámci rozpočtu a na dělbě moci, jež má být striktně oddělena. Při kritickém pohledu na formální cíle komunikace se tak může deklarovaná snaha o zbourání bariér mezi veřejností a vojáky zdát pouze jako prostá proklamace. Zkonstruované bariéry mezi vojáky a civilní populací zde byly vždy a nelze je odstranit bez změny paradigmatického pojetí vojáků a civilistů. Štefan Sarvaš dokonce upozorňuje: *„Vztahy armády a společnosti vždy byly a stále jsou kontroverzní. Jednou ze základních charakteristik jejich vzájemných vztahů je existence permanentního napětí.“* (Sarvaš 1999, 5 podle Sarvaš a kol. 1999).

⁸¹ Čírtek, A.: 13. 12. 2011. Pers.Kom.

Kontroverze vztahů mezi oběma skupinami je přirozeně výsledkem dlouhodobě formovaných konstrukcí, které vojenskou a civilní sféru oddělily. Zdánlivá neodstranitelnost bariér mezi vojáky a civilisty tak vyplývá z chápání podstaty vojenského povolání, neboť vojáci jsou specifickou skupinou obyvatel státu se zcela zvláštní pozicí a mocí – monopolem na legitimní násilí uvnitř i vně státu. A proto je bariéra mezi vojáky a civilisty konstruovaná vlivem samotného politického systému, který v ní sleduje možnost zajištění dostatečné autority svým bezpečnostním složkám. Zároveň, pokud chceme zajistit kontrolu využívání tohoto monopolu, je nutné činnost ozbrojených složek „svázat“ představou specifických a nepřekročitelných pravidel, jež platí pouze pro bezpečnostní složky. Tato pravidla musí ovládat skupina, jež není řízena zájmy bezpečnostních složek, a proto je od nich oddělena společenskou bariérou.⁸²

Současné struktury jsou proto nastaveny tak, že voják dostává rozkazy, na jejichž základě může obyvatele chránit i zabíjet. Stejně tak instituce státu zajišťují udržování představy svobod a existence určitých pravidel, ale také disponují možností tato pravidla tvořit a měnit definici svobod. Pro naplňování účelu institucí, ať už jde o armádu, policii či justici, je tedy nutné, aby moc plynula nejen z formálních deklarací a přátelského konsensu bez bariér, ale i ze skutečného podvolení se lidí.

Legitimita institucí má proto několik složek. První, konsensuální, je zachycena ve formálních cílech komunikátora popsaných výše. Druhá složka je v komunikaci deklarována podstatně méně – jedná se o složku mocenskou a materiální.

Je tedy vhodné upozornit, že komunikace je mocenským nástrojem, jehož může každý subjekt využít k dosažení zisku tím, že bude vytvářet představy konsensu - naklonění veřejného mínění tedy není v rozporu s cílem získat moc, ba naopak. Jedná se o stejné politické procesy, jaké jsem popsal výše u příkladu války ve Vietnamu.

⁸² Více též viz kapitola 4., jež se věnuje konkrétním zákonům upravujícím vojensko-civilní vztahy.

Moc, plynoucí z představy společných zájmů a hodnot, kterou komunikátor může získat z podpory veřejnosti a společenského konsensu, je ale smysluplná pouze tehdy, pokud směřuje k naplnění zájmů komunikátora. A zde se přibližujeme k nahlížení vojensko-civilních vztahů z hlediska diskursu jako sociální praxe.

Skryté motivy ke komunikaci, tak jak je chápu v této práci, souvisí s tím, že legitimita v případě MO ČR a AČR vyplývá z liberálně demokratického pojetí organizace společnosti – tedy z přenášení subjektivních práv občanů na veřejné instituce při udržení představy nejvyšší možné míry svobody. V takové společnosti je nutné, aby většina subjektů společnosti akceptovala činnost těchto institucí – tedy měla k institucím pozitivní postoj. A s legitimitou produkovanou tímto společenským mechanismem je spojena moc, jež umožňuje mobilizovat a ovládat jedince i materiální prostředky ve společnosti (Van Dijk 2008, 27-35).

Veřejná moc v současných demokratických zřízeních má ale své limity a z hlediska fungování institucí se odvíjí především od rozpočtu státu, který je vždy omezený. Civilisté, tvořící drtivou část veřejnosti, pak rozhodují o cílech politiky a o využití prostředků v rozpočtu. Zároveň rozhodují o tom, kde je pomyslná hranice umožňující zasahovat jednotlivým institucím do formulace a artikulace politických zájmů i pravomocí jednotlivých subjektů systému. Proto se civilisté stávají hlavním cílem komunikace MO ČR a AČR, neboť jsou klíčem k rozpočtu a pravomocem armády, pokud legitimitu odvodíme od vyjádření veřejného mínění během aktu voleb, na jehož základě dojde k přerozdělení moci ve prospěch či v neprospěch armády. Komunikaci armády tak můžeme chápat i jako jistou formu permanentní volební kampaně či lobby s cílem ovlivnit rozhodování politiků a voličů v průběhu politického cyklu (Richan 2006, 10-13).⁸³

⁸³ V českém prostředí lze nalézt analýzy zaměřené na zkoumání komunikace mezi politiky a voliči, či pouze na komunikaci v rámci politické reprezentace. Jedná se například o texty zkoumající „hledání

Pokud se tedy oprostíme od vlivu výroků předních představitelů ozbrojených složek o významu komunikace s veřejností pro bourání bariér mezi vojáky a civilisty, můžeme dojít k závěru, že cílem komunikátora je získat větší podíl na moci, a to i tam, kde je armáda svázána civilní kontrolou. Závislost politické reprezentace na výsledcích veřejných voleb a závislost armády na politické reprezentaci vytváří z veřejnosti, armády a politiků zacyklený mechanismus. Ujijeme-li tedy kategorie realistické rétoriky – komunikace umožňuje instituci lépe přežít v konkurenci dalších subjektů.

Pro definování skrytých cílů komunikace tedy formuji představu, že přestože je armáda z legislativního hlediska postavena do ústraní celého procesu dělby moci a prostředků, je přítomnost „skrytých“ a „materiálních“ cílů komunikace ministerstva obrany a AČR logickým důsledkem struktury společnosti a svým způsobem i jedním z mála způsobů, jak hájit zájmy vojáků. Přítomnost materiálních zájmů dokazuje i výrok ministra obrany Alexandra Vondry:

„Pokud by propad (financí) měl být dál výrazný, skutečně se dostáváme za hranu toho, co je armáda se svými ústavními povinnostmi a stávajícími ambicemi schopna unést... cestou nemůže být další snižování příjmů. Už nyní je ohrožena naše konkurenceschopnost na trhu práce, standard na vojáka proto musíme udržet... armádu potřebujeme a potřebovat budeme. Rozhodně si neumím představit, že bychom ji redukovali na číslo, které bude nějakých 10 či 15 tisíc. To bychom se dostávali do situace, která je naprosto neodpovídající jak 10milionové České republice, tak našim závazkům v rámci NATO, a koneckonců také tomu, že Evropa i svět jsou daleky toho, abychom mohli žít v pokoji, že nám v budoucnu nic nehrozí.“⁸⁴

českých zájmů“ v zahraniční a bezpečnostní politice. Srovnej trilogii: Drulák P. a Hand, V. a kol. 2010, nebo Krpec, O. 2009.

Výše uvedené teze mohou být doplněny například závěry Zdeňka Kříže. Podle jeho názoru je v zájmu politických představitelů zohledňovat dění v armádě a získávat podporu profesionálních vojáků tam, kde disponují volebním právem. Pokud vojáci volebním právem nedisponují, je zájmem politiků získávat též podporu sympatizantů či odpůrců armády, u nichž mohou vojenské otázky hrát roli při volebním rozhodování (Kříž, Z. 2001, 128-136).

⁸⁴ Vondra, A.: 2011. Podle: MO ČR, 2011. Chceme zabránit dalšímu snižování příjmů vojáků. [cit. 29. 11. 2011]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/alexandr-vondra:-chceme-zabranit-dalsimu-snizovani-prijmu-vojaku-57432/>.

Komunikátor se tímto výrokem snaží nastolit představu, že není možné snižovat finance na armádu, neboť by toto snižování vedlo k narušení ústavního systému a tím i celé společnosti. Komunikátor pro posílení této představy poukazuje na stav v ostatních zemích a rezolutně konstatuje, že armáda je pro společnost potřeba. Tuto potřebu ozbrojených složek dokládá představou hrozeb pro pokojný život „Evropy“ a i celého „světa“.

Témata spojená s činností armády a její pozicí ve společnosti tedy s nadsázkou mohou být chápána podobně jako například otázky poplatků u lékaře nebo reforma zdravotnictví či vysokého školství. Veřejnost i političtí představitelé reflektují dění v armádě velmi citlivě a v době, kdy obyvatelé státu neumírají ve válce, vznikají v napjatém státním rozpočtu výrazné tlaky na snižování výdajů na ozbrojené složky, neboť je narušena představa jejich potřebnosti.

Pro úplnost uveďme, že při pohledu na vývoj financování AČR je zjevné, že v posledních letech zájem o armádu upadá a dlouho přetrvávající „étos“ budování a financování ozbrojených sil je na ústupu. Dle Bílé knihy o obraně z roku 2011 nominální hodnota rozpočtu ministerstva obrany od roku 1993 konstantně stoupala. Čerpání kapitoly MO, včetně čerpání rezervního fondu, dosáhlo vrcholu v roce 2005, kdy Česká republika vydala na vojenské záležitosti téměř 63 miliardy korun. Přestože z hlediska podílu na státním rozpočtu a na HDP České republiky mají výdaje na vojenské záležitosti sestupnou tendenci již od roku 2001, nominálně se výdaje na vojenské záležitosti zvyšovaly. Od roku 2009, kdy šlo o částku 60 miliard korun, ale rozpočet vlivem politických rozhodnutí⁸⁵ začal zásadně klesat. V roce 2010 rozpočet klesl o sedm miliard korun a v roce 2011 o dalších pět miliard. V současné době lze zaznamenat další plány na razantní pokles rozpočtu armády. Pro rok 2011 byl schválen rozpočet cca 44 miliardy korun (MO ČR 2011, 56-59 [Bílá kniha o obraně]).⁸⁶

⁸⁵ Dle mého názoru pod vlivem diskursivních procesů.

⁸⁶ Výpovědní hodnotu uváděných údajů je nutné chápat jako omezenou. Data uváděná různými institucemi se často odlišují. Jisté odlišnosti v údajích lze nalézt jak v Bílé knize o obraně, tak

Další vývoj nelze přesně předvídat, ale předběžné plány počítají s tím, že v roce 2012 bude rozpočet MO ČR 43 miliard, v roce 2013 klesne na 38 miliard a v roce 2014 na 35 miliard korun. Negativní vývoj pro armádu předeštlá i názor veřejnosti, že Česká republika armádu potřebuje, ale že armáda dostává příliš mnoho prostředků.⁸⁷

Definice cílů komunikace popsaná v této podkapitole tedy ukazuje, že komunikace MO ČR a AČR s veřejností reaguje na otázky politického rázu, jež mohou změnit výsledky rozložení moci i financí ve státě. Komunikace MO ČR a AČR s veřejností tedy směřuje nejen k cílům formálně proklamovaným, ale též k cíli nepřímo ovlivnit rozhodování voličů či volených úředníků.⁸⁸ Přirozeně pracovníci MO ČR a vojáci mohou cítit jistou osobní potřebu po tom, aby byli veřejností chápáni pozitivně. V podstatě ani není vhodné chápat formální cíle komunikace kontradiktorně k cílům skrytým. Snaha vojáků a pracovníků MO ČR otupovat hrany mezi civilní a vojenskou sférou má ale i jinou dimenzi než tu, kterou komunikátor otevřeně deklaruje ve svých výstupech. Především jde o snahu narušovat představy v diskursivním prostoru, které komunikátor chápe jako negativní, a budovat pravdy, které mohou sloužit k prosazení zájmů, jež komunikátor přijal za své.

Realizace komunikačních cílů

Dosud jsem se věnoval spíše teoretickému uchopení komunikace. Nyní přistoupím k popisu její realizace po technické stránce. Od obecně vymezených cílů komunikace se odvíjí konkrétní postupy komunikace zahrnující realizaci

v rozpočtové kapitole na internetových stránkách Ministerstva obrany ČR, ale i v zahraničních databázích (např. SIPRI).

⁸⁷ Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

⁸⁸ Problematice vlivu komunikace na diskursivní procesy a politická rozhodnutí se tato práce věnuje též v kapitole 3 v souvislosti s problematikou agenda setting. Jedná se o téma natolik spjaté s motivy a postojem MO ČR a AČR ke komunikaci s veřejností, že na něj bude opakovaně poukazováno i v kapitolách, které obsahují analýzu výroků o zahraničních misích.

marketingového mixu.⁸⁹ Základem úspěšného zvládnutí marketingového mixu je především vůle komunikátora, která vede k zajištění dostatečných prostředků k technickému provedení komunikace. Úspěch komunikace je pak závislý na vhodném vyvážení a použití komunikačních nástrojů – takzvaného komunikačního mixu (Kotler a Lee 2006, 20-28).

V této části kapitoly se odchýlím od sociálně konstruktivistického přístupu k interpretaci problematiky komunikace a zaměřím se na popis realizace strategií ze strany komunikátora. Popis technických nástrojů užitých při komunikaci považuji nutný pro komplexní představení komunikace MO ČR a AČR, a zároveň pro poukázání, jakým způsobem komunikátor realizuje své komunikační cíle. Technická realizace komunikace je nedílnou součástí toho, jak komunikátor zajišťuje životaschopnost svých pravd v diskursivním prostoru. Vývoj komunikace a využití nástroje pro komunikaci mohou zároveň mnohé prozradit o postoji komunikátora k realizaci jeho strategie. V neposlední řadě technický popis komunikace přiblíží diskursivní korpus, o který opírám analýzu v kapitole 4, 5 a 6.

Vývoj komunikace AČR a její institucionální zajištění⁹⁰

Přestože Armáda České republiky prodělala v uplynulých dvou dekadách proces transformace⁹¹ a čelí snižování rozpočtu svých zaměstnanců, důraz na pozitivní postoj k budování vztahu s veřejností zvyšuje. Tento důraz vychází

⁸⁹ V marketingu se jedná o čtyři základní faktory spojené s prezentací produktu: produkt, cena, lokace (place), propagace (Kotler a Lee 2006, 20-28).

⁹⁰ Zajímavý příspěvek k vnitřnímu vývoji armády v etnografickém pojetí poskytuje kniha Hany Červinkové: *Playing Soldiers in Bohemia an Ethnography of NATO Membership* (Srovnej: Červinková, H. 2006).

⁹¹ Podrobné informace o stavu a vývoji Armády České republiky lze nalézt v Bílé knize o obraně z roku 2011. Armáda se oficiálně prezentuje jako menší, specializovaná, a zároveň všeobecně zaměřená. Údajně má schopnost zajišťovat zahraniční závazky České republiky, a tím přispět do systému kolektivní bezpečnosti OSN a kolektivní sebeobraně NATO a částečně též EU.

Při posuzování velikosti, efektivity, bojových schopností a vybavenosti armády je nutné zohledňovat kontext, ve kterém se o armádě uvažuje. Dle mého názoru stojí AČR technickou vybaveností na pomezí armády moderního až postmoderního charakteru ve smyslu typologie, kterou popisují například Alvin a Heidi Tofflerovi (2002) či Charles Townshend (2007). Pro boj (z hlediska událostí v současné politice, nikoli z hlediska hypotetických scénářů) je AČR svojí velikostí a zkušenostmi využitelná pouze v kombinaci s armádami jiných států.

v první řadě z armády samotné a od jejích politických představitelů, hlavním hybatelem transformace komunikačních postupů v minulosti ale byla Severoatlantická aliance.⁹² Komunikace tedy přirozeně reaguje na proměnu vnímání politického prostředí ze strany vedoucích představitelů armády a dále na technické možnosti, které jsou komunikátorovi k dispozici k realizaci jeho strategie.

Kořeny současné komunikace, která je specifická pro armádu, jež se prezentuje jako otevřená, byly položeny v roce 1988, kdy se do společenského diskursu dostala otázka otevírání armád Varšavské smlouvy vůči veřejnosti, a tím i „západním protivníkům“ v rámci změn chápání situace v mezinárodní politice. V roce 1989 zahájil náměstek ministra obrany Antonín Rašek transformaci komunikace v armádě přípravou výzkumných zpráv pro styk s veřejností. Přesto ještě v rozpočtu MO ČR samostatná položka na komunikaci s veřejností nebyla a výstupy byly spíše minimalistické. Řádově se konalo kolem dvou tiskových konferencí ročně, a to vždy při vojenských cvičeních, při spartakiádách nebo při jiných zvláštních příležitostech. Na činnost Antonína Raška navázal v roce 1990 ředitel nově zformovaného Odboru vnějších vztahů MO Zdeněk Borkovec. Jeho činnost vedla nejdříve ke zformování centrálně pracujících komunikačních institucí a k vytváření ucelených postupů ke komunikaci na MO. Poprvé tak vznikla samostatná rozpočtová položka na propagaci a komunikaci armády s veřejností.⁹³

Za přelom v realizaci komunikace lze považovat události v roce 1993, kdy se armáda rozhodla propagovat činnost speciální 4. brigády rychlého nasazení. Šlo o užší komunikační záměr, který byl ovlivňován snahou vedení české armády získávat pro specializované pozice v armádě profesionály. V dalším období byla propagace armády postupně ovlivňována komunikačními postupy, jež byly typické pro prezentaci činnosti Severoatlantické aliance, jejímž členem se Česká

⁹² Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

⁹³ Palán, V.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

republika chtěla stát. V roce 1994 se ministerstvo obrany poprvé seznámilo s komunikačními standardy NATO, které obdrželo v rámci programu PfP – Partnerství pro mír. Tyto standardy umožňovaly posílit komunikaci uvnitř vojenských uskupení Aliance, ale též vůči obyvatelstvu členských zemí, a proto je česká armáda během roku 1995 zavedla. Po vzoru NATO začalo MO ČR vytvářet „tisková a informační centra“ pro spolupráci s novináři u specifických orgánů a jednotek AČR.⁹⁴

V souvislosti s misí IFOR byla v roce 1996 poprvé ověřena pozice „tiskového informačního důstojníka“. Běžnou praxí armád členských států NATO na zahraničních misích bylo, že každý kontingent disponuje důstojníkem, jenž poskytuje informace zahraničním i místním novinářům, zasílá informační zprávy tiskovým agenturám a permanentně informuje pracovníky MO ČR o dění na misích. V rámci mise IFOR působili za český kontingent dva tiskoví informační důstojníci, kteří za celé období mise poskytli 242 informačních zpráv. Úspěch byl značný, neboť 80 procent zpráv se objevilo ve výstupech tiskových agentur a 70 procent zpráv převzaly sdělovací prostředky.⁹⁵ Otevřela se tak možnost formovat představy veřejnosti o činnosti armády na zahraničních misích a posílení představy její potřebnosti a užitečnosti.

Z hlediska pronikání výroků MO ČR a AČR do diskursivního prostoru se tedy praxe informačních důstojníků osvědčila a vedla k posílení důrazu na realizaci komunikace i na nižších „úrovních“ armády. Zároveň byla ale nastavena pravidla pro centralizaci a kontrolu „pravd“, které česká armáda produkuje. Vojáci se proto nesmějí přímo bez pověření nadřízených vyjadřovat do médií a vždy je striktně určena vyškolená osoba, která má styk s veřejností na starosti.⁹⁶ V armádě se razí praxe, že voják v uniformě nemá veřejnosti sdělovat vlastní názory. Vojáci navíc prodělávají mediální trénink, na kterém jsou nabádáni, aby

⁹⁴ Palán, V. a Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

⁹⁵ Palán, V.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

⁹⁶ V praxi k několika takovým případům došlo. Obvykle ani nejde o snahu vojáků poškodit armádu, ale spíše o interpretaci informací, které vojáci poskytnou, ze strany novinářů.

se nevyjadřovali k politickým tématům a dále k tématům strategickým a operačním. Komunikace je tedy koordinována a kontrolována a komunikační strategie resortu je aplikována na všechny úrovně komunikačních kanálů.⁹⁷ Zjevně tak dochází k centrálnímu „nastavení“ žánru všech českých vojáků a pravděpodobně i vojáků NATO a to tak, aby byla udržena konzistence oficiální pravdy, a tím i její důvěryhodnost.

Od zavedení komunikačních standardů NATO se přístup ke komunikaci s veřejností v zásadě nezměnil. Změny se však odehrávaly ve struktuře komunikačních institucí a ve způsobu, jakým je komunikace realizována. Dříve byla komunikace dělena na aktivní komunikaci a zabezpečovací komunikaci, přičemž šlo o dvě samostatné činnosti.⁹⁸ Zajišťovací komunikaci měla na starosti Agentura vojenských informací a služeb (AVIS). Ta byla pod záštitou ministryně obrany Vlasty Parkanové v roce 2008 zrušena a nahrazena Prezentačním a informačním centrem.⁹⁹

Další změny přišly v roce 2011, kdy došlo ke sloučení aktivní a zabezpečovací komunikace pod Odbor komunikace a propagace Ministerstva obrany České republiky. V současné době tedy komunikaci MO ČR a AČR s veřejností koordinuje a z velké části též realizuje Odbor komunikace a propagace Ministerstva obrany České republiky.¹⁰⁰ Odbor sdružuje většinu komunikačních aktivit MO ČR i AČR s veřejností a v komunikaci stojí nad dalšími mluvčími armády.¹⁰¹

⁹⁷ Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

⁹⁸ Palán, V.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

⁹⁹ ČTK, 2008: Parkanová zrušila vojenskou mediální agenturu, zbytečně utrácela [cit. 19. 11. 2011].

Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/parkanova-zrusila-vojenskou-medialni-agenturu-zbytecne-utracela-p99-domaci.aspx?c=A080530_175907_domaci_mia .

¹⁰⁰ Odbor komunikace a propagace Ministerstva obrany České republiky (dále též „Odbor“) prodělal v minulosti několik restrukturalizací a jeho název či struktura se může v budoucnu měnit. [cit. 19. 11. 2011]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/lide-struktura/kabinet-ministra/odbor-komunikace/odbor-komunikace-s-medii-a-verejnosti-mo-209/>.

¹⁰¹ Jedná se o operační oddělení, o jednotlivé útvary, které disponují informačním důstojníkem, o jednotky v zahraničí a vojenské školy. Specifickou část technické podpory komunikace tvoří Oddělení komunikace s veřejností Generálního štábu AČR. Do náplně jeho činnosti však spadají pouze informace,

Aktivity Odboru komunikace a propagace MO ČR jsou členěny do jednotlivých oddělení dle konkrétních nástrojů komunikace a dle tematických rovin, kterých se komunikace týká. Mezi základní oddělení odboru patří: tiskové oddělení, redakční oddělení, oddělení Public Relations (PR), oddělení internetu, grafické oddělení, prezentační oddělení a produkční oddělení.¹⁰²

Hlavním úkolem odboru je realizace komunikační strategie – tedy prosazování oficiálních pravd formovaných v rámci MO ČR a AČR. Ta vychází z takzvaných „národních komunikačních úkolů pro ČR“, z rozkazu ministra obrany ke komunikaci a dále z úkolů, jež vyplývají z komunikace se zahraničními armádami či médii. Komunikační strategie v podstatě definuje, co má být komunikováno, jakým způsobem a dále co je partikulárním cílem¹⁰³ komunikace konkrétního tématu. Ve strategii se objevuje též určení realizátorů komunikační strategie a obsahové omezení výroků. Komunikační strategie jsou připravovány pro každý konkrétní rok, ale též pro individuální komunikační témata většího významu.¹⁰⁴ Pro komunikaci zahraničních misí připravují pracovníci MO ČR speciální manuály, které korespondují s nutností udržovat tři komunikační kanály, jež umožňují ovlivnit obsah regionálních diskursů – k zemi vysílající vojáky, k obyvatelům cílové země a ke třetím stranám.

které se vztahují ke Generálnímu štábu Armády České republiky. [cit. 19. 11. 2011]. Dostupné na: <http://www.acr.army.cz/scripts/detail.php?id=40155>.

Andrej Čírtek uvedl, že po dobu jeho působení na MO ČR realizovaly vlastní komunikaci s veřejností i další instituce spadající pod MO ČR a AČR a často docházelo k nekontrolovanému vyjadřování představitelů armády a resortu. Na druhé straně se ale ve výpovědích všech realizátorů komunikace neobjevovaly zásadní rozpory a obsahovou stránku komunikace se dařilo udržovat v souladu se základními cíli (Čírtek A.: 13. 12. 2011. Pers.Kom.). Pro přehled o dalších kanálech komunikace, jež nejsou zcela pod kontrolou ministerstva obrany, viz příloha 1.

¹⁰² Srovnej: Odbor komunikace a propagace MO ČR. [cit. 19. 11. 2011]. Dostupné na:

<http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/lide-struktura/kabinet-ministra/tiskovy-odbor/struktura/default.htm>.

¹⁰³ Například: „změnit stanovisko veřejnosti k...“, „informovat o konkrétním problému“ nebo „zvýšit důraz na komunikaci konkrétního tématu“ „snížit důraz na konkrétní téma“ (MO ČR 2011: Komunikační strategie MO ČR 2011 [nepublikováno]).

¹⁰⁴ V minulosti se jednalo například o vstup ČR do NATO, profesionalizaci armády, či vybrané modernizační zbrojní projekty AČR. Vlastní komunikační strategie a manuály jsou vytvářeny též pro zahraniční mise (Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.; MO ČR 2011: Komunikační strategie MO ČR 2011 [nepublikováno]).

Drahomíra Nová z Odboru komunikace a propagace MO ČR hodnotí komunikační strategii jako koordinační dokument, který napomáhá sjednocení komunikace na všech úrovních MO ČR a AČR. Cílem komunikační strategie je především stanovit směr komunikace. Tím je především snaha o vyvážení negativních a pozitivních informací, které se o armádě na veřejnost dostávají. Je tedy evidentní, že oficiální výstupy armádní komunikace nejsou jediným pramenem „pravd“ v diskursivním prostoru a armádní narativum často čelí konkurenčním narativům, které směřují proti cílům armádní komunikace a zájmům komunikátora. V případě zahraničních misí je hlavním cílem komunikace získat nejen podporu obyvatel České republiky pro konkrétní činnost vojáků, ale i podporu obyvatel cílových oblastí misí, přičemž je komunikace realizována dle strategie, je však plně závislá na informačních důstojnících u jednotlivých kontingentů.¹⁰⁵

Podle bývalého vedoucího Odboru komunikace a propagace MO ČR Andreje Čírta bylo vytváření a aktualizace komunikačních strategií sice obvyklou činností zodpovědných pracovníků na MO ČR a dokument byl formován i pod vlivem konzultace externích odborníků, samotný dokument však nehrál zásadní roli v praxi. Šlo spíše o teoretické uchopení konceptu komunikace, jež sice formulovalo cíle a kompetence, mnozí političtí a vojenští představitelé armády se ale vyjadřovali spíše pod vlivem konkrétní situace než s ohledem na ucelenou komunikační strategii.¹⁰⁶

Jak Andrej Čírtek, tak Drahomíra Nová se shodují na tom, že není možné pomocí komunikační strategie či samotné komunikace odstranit „hluchá“ místa v komunikaci, nebo skutečnost, že se s armádou často pojí události, jež mohou být interpretovány způsobem, který není v zájmu oficiálního „kurzu“ prezentace

¹⁰⁵ Nová, D.: 10. 2. 2010. Pers.Kom.

¹⁰⁶ Čírtek A.: 13. 12. 2011. Pers.Kom.

AČR. Nicméně se celkově daří dosahovat vysoké míry koordinace i konsensu v obsahu výroků, které jsou veřejnosti předkládány.¹⁰⁷

Výstupy komunikace a technická realizace strategie

MO ČR a AČR využívají pro vlastní prezentaci poměrně široký komunikační mix, jenž zahrnuje i nejnovější komunikační technologie charakteristické například pro obchodní marketing. I přes výkyvy v rozpočtu armády dosahují finance na komunikaci s veřejností nezanedbatelné částky. Rozpočet Odboru komunikace a propagace MO ČR v posledních letech činil přibližně 20 milionů korun.¹⁰⁸

Do činnosti odboru komunikace a propagace spadá realizace komunikační strategie, jež zahrnuje základní přímou komunikaci s veřejností a médii, zodpovídání dotazů vznesených veřejností a médii,¹⁰⁹ přípravu tiskových konferencí, informování o veřejných akcích, přípravu podkladů pro mluvčí jednotlivých institucionálních částí komunikátora a podílení se na propagačních akcích AČR.¹¹⁰

Součástí činnosti odboru jsou též aktivity jako výstavnictví, nakladatelská a vydavatelská činnost, grafická činnost a tvorba propagačních materiálů tištěného i audiovizuálního charakteru.¹¹¹ Komunikace zároveň zahrnuje

¹⁰⁷ Čírtek A.: 13. 12. 2011. Pers.Kom. a Nová, D.: 10. 2. 2010. Pers.Kom.

¹⁰⁸ Tato částka je pouze orientační, neboť se formuje v průběhu roku. Náklady na propagaci se navyšují v závislosti na konkrétních událostech, které se k armádě pojí. Pro propagaci jsou dále využívány „služby“ armády, které jsou hrazeny z jiných rozpočtových oblastí. Jedná se například o náklady na vysílání vojáků na propagační akce či o nasazení vojenské techniky při prezentaci armády (v podstatě vždy je vyslání spojeno s výcvikem jednotek) (Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.).

¹⁰⁹ Informace o přesném počtu tiskových aktivit za jednotlivé roky lze nalézt v ročenkách MO. Tiskové aktivity zahrnují zodpovídání dotazů novinářům, vydávání tiskových zpráv a konání tiskových konferencí. Ve vztahu k veřejnosti jsou zodpovídány dotazy civilní veřejnosti i dotazy vojenské veřejnosti. Odbor dále vyřizuje žádosti o informace v rámci zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím. Počty tiskových zpráv a tiskových konferencí dosahují řádově několik stovek, počty dotazů dosahují několika stovek až tisíců, v závislosti na konkrétních událostech v jednotlivých letech.

¹¹⁰ Odbor komunikace a propagace MO ČR. [cit. 19. 11. 2011]. Dostupné na:

<http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/lide-struktura/kabinet-ministra/odbor-komunikace/odbor-komunikace-s-medii-a-verejnosti-mo-209/>.

¹¹¹ Ministerstvo obrany k roku 2012 vydávalo devět periodik. Mezi pravidelná periodika vydávaná pro pracovníky armády i ministerstva, ale i pro zájemce ze široké veřejnosti, patří v současné době například

protokolární organizaci slavnostních akcí a další podpůrné analytické činnosti - například zadávání či zpracování průzkumů veřejného mínění, monitoring médií s důrazem na uplatnění komunikačních výstupů v médiích a vyznění jednotlivých zpráv a krizovou komunikaci.¹¹²

Od roku 2003 klade vedení MO ČR značný důraz na vyvážení komunikačního mixu, který byl vedle tradičnějších tiskovin a přímé komunikace s médii a veřejností doplněn o internetovou propagaci. Nové technologické postupy mohou být vhodným pojítkem mezi vojáky a civilisty, zvláště pokud se jedná o mladší publikum, přináší ale také problémy s kontrolou obsahu a jednotnosti oficiální pravdy. Ozbrojené složky se tedy postupně pokoušejí vyrovnat s technickými změnami v komunikačním prostředí, ve kterém je pro prosazení vlastních výroků nutné s veřejností aktivně pracovat za využití nejnovějších sdělovacích prostředků a komunikačních kanálů.

Samostatné internetové stránky Ministerstva obrany ČR byly poprvé spuštěny v roce 2004¹¹³ a během své existence prošly opakovanou revitalizací do současné podoby. Pod jednotnou strukturou webových stránek je sdruženo Ministerstvo obrany ČR, Armáda ČR a informační portál o zahraničních misích.¹¹⁴ Internetové stránky představují hlavní „komunikační uzel“ obou institucí, neboť jsou na nich přítomny elektronické verze tištěných médií, filmy, tiskové zprávy, výroky pro média a knihy. Díky aktivnímu přístupu pracovníků odboru k internetové prezentaci, lze tvrdit, že informace o veškerých klíčových propagačních výstupech, jež mají ovlivňovat postoj široké veřejnosti ke

časopisy A-report, čtvrtletník Vojenské rozhledy, časopis Dukla sport, Vojenský geografický obzor a další. Viz příloha 2.

¹¹² Grund, J. 2011. Reakce na článek v E15: Resort obrany musí být daleko soběstačnější v komunikaci než jiné části veřejné správy. [cit. 15. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/reakce-na-clanek-v-e15:-resort-obrany-musi-byt-daleko-sobestacnejsi-v-komunikaci-nez-jine-casti-verejne-spravy-54583/>.

¹¹³ Odbor komunikace a propagace MO ČR. [cit. 19. 11. 2011]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/lide-struktura/kabinet-ministra/odbor-komunikace/odbor-komunikace-s-medii-a-verejnosti-mo-209/>.

¹¹⁴ Viz příloha 4.

komunikátorovi a jeho činnosti, jsou v současnosti k nalezení v elektronické formě a mnohé z těchto výstupů nesou punc aktuálnosti.

MO ČR klade značný důraz také na vizualizaci svých sdělení a obrazovou prezentaci armády, čímž opětovně posiluje možnost etablování vlastního způsobu prezentace v diskursivním prostoru. Mimo outsourcing v oblasti produkce dokumentárních filmů o vojácích z povolání či o vojácích na zahraničních misích byl v rámci odboru vytvořen tým pro produkci filmových propagačních a instruktážních videí, která jsou pravidelně umísťována na internetové stránky, sociální sítě a na samostatný video kanál armády vytvořený v rámci portálu YouTube.¹¹⁵ Na stránkách Ministerstva obrany ČR lze tedy spatřit pravidelné informační zprávy, které prezentují „dění“ v armádě a předkládají oficiální interpretaci událostí, jež se týkají ozbrojených složek.

V posledních letech přibyla k internetové propagaci též aktivní činnost komunikátora na sociálních sítích. MO ČR a AČR v současné době disponují profily na sociální síti Facebook. Součástí internetové prezentace jsou též on-line galerie fotografií na portálu „Flickr.“¹¹⁶ Názory na využívání těchto prostředků se na ministerstvu obrany odlišují, prozatím je ale strategie řízena představou, že mladší generace hledá informace o armádě spíše na sociálních sítích než na oficiálních internetových stránkách MO ČR a AČR.¹¹⁷

Po obsahové stránce jsou veškeré oficiální výstupy kontrolovány ze strany odboru. Pravidla pro vyjadřování vojáků podléhají výše uvedeným pravidlům vyplývajícím z komunikačních strategií. Samotné tiskové zprávy a obsah propagačních materiálů podléhají kontrole Odboru pro komunikaci a propagaci MO ČR, i když je často jejich produkce v rukách externích autorů. Výsledná

¹¹⁵ Viz příloha 5. Za pozornost stojí propagační video vytvořené za účelem oficiálního oznámení dokončení profesionalizace a transformace AČR. Toto video má též rekrutační účel a bylo během roku 2007 prezentováno prostřednictvím veřejných masových médií. Kvalita a provedení videa se blíží reklamním spotům běžně vysílaným například ve Spojeném království a USA, kde je armáda profesionalizovaná a pociťuje potřebu získávat nové rekruty z řad široké veřejnosti. Video je dostupné na: <http://www.youtube.com/watch?v=I-KInXQWSsI> [náhled: 25. 8. 2011].

¹¹⁶ Viz příloha 6.

¹¹⁷ Nová, D.: 10. 2. 2010. Pers.Kom.

podoba výstupů je tak často kombinací zadání ze strany ministerstva obrany, kreativity producentů, umělců i samotných vojáků, kteří se na výstupech podílejí. Konečné revize výstupů ze strany odboru pro komunikaci a propagaci zajišťuje ucelenou prezentaci armádních pravd v diskursivním prostoru, tak aby tyto pravdy odpovídaly zájmům a záměrům komunikátora.¹¹⁸

Public Relations

Do komunikace, jež nemá charakter přímého marketingu, spadá aktivní PR ozbrojených složek ztatelně především v oblasti práce s veřejností a médií.

¹¹⁸ Na tomto místě si dovoluji vlastní představení osobních dojmů z některých komunikačních výstupů MO ČR. Pokud jde o vizualizaci propagace AČR, jednotlivé výstupy jsou obvykle založeny na kombinaci ukázek vojáků, politických představitelů, techniky a operačního prostředí. Z výstupů je zjevná snaha dodržovat jednotný grafický manuál, který se postupem času mění dle technických možností propagace. Občas se ale objevuje i originální zpracování, které závisí na konkrétním producentovi.

Textová sdělení mají strukturu propagačního novinového článku, který směřuje k tomu, aby byla udržena pozornost čtenáře. Jejich informační náplň se opírá o striktní uvádění dat a o uvádění objektivisticky pojatých skutečností, jež mají za úkol vytvořit představu „neutrálního informování“. Pokud jde o kontroverzní témata, ve sděleních se komunikátor buď hájí či reaguje na uniklé informace, které označuje za zkreslení, nebo pouze uvádí informativní stanovisko, jež často postrádá jakékoliv snahy o hodnotící soudy.

Krátké propagační filmy mají obvykle jasnou strukturu i obsah. Nejdříve je v propagačním filmu spuštěna rytmičtější hudba doprovázená ukázkou bojové činnosti a vojenskou technikou v akci, což způsobuje dojem efektivit a akčnosti armády. Někdy následuje vyjádření hodnot komunikátora, které interpretuje autorita v podání předního pracovníka AČR či MO ČR. Dále následuje konkrétní sdělení interpretované vojákem z povolání, jenž je přímým účastníkem dění, o kterém je informováno. Film pak uzavírá shrnující sdělení doplněné rychlou hudbou, ukázkami techniky a bojové činnosti. Jednotlivé kroky v modelu se opakují dle konkrétního tématu a celkově směřují ke snaze ukázat armádu jako dynamickou a akceschopnou instituci, jež dodržuje základní společenské hodnoty a především plní svůj účel (Srovnej: MO ČR: Videogalerie. [cit. 1. 4. 2012]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?pgid=153>).

Specifické jsou dlouhé filmy, které mají velmi individuální strukturu dle konkrétního předmětu a produkce. Mimo výše uvedené je v dlouhých filmech podstatně větší důraz kladen na hodnoty a obhajobu činnosti armády. Ve filmech jsou ústředními postavami vojáci, kteří se obvykle nevyjadřují k politickým otázkám, ale často vyjadřují své hodnoty a názory. Vojáky obvykle doplňují vypravěči a političtí představitelé – zvláště pokud se téma týká obhajoby a zdůvodnění zahraničních misí či výdajů na armádní záležitosti. Spíše výjimku tvoří filmy, které jsou kompletně postavené na neosobní rovině vypravěče. Armáda od této formy prezentace evidentně upouští. Konkrétnímu obsah komunikačních výstupů, jež se vztahují k misím, se budu věnovat v kapitolách 4, 5, a 6.

Dlouhé filmové materiály se blíží modernímu, zajímavému a akčnímu dokumentu. Většina propagačních materiálů se vztahuje ke konkrétnímu předmětu, historické či aktuální události, nebo jednotce a osobě. Ze subjektivního hlediska jsou doplněny o poměrně zdařilou grafiku, střih i hudbu (Srovnej: MO ČR: Filtotéka. [cit. 15. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?pgid=26>).

Materiály jsou z mého pohledu jasné a srozumitelné, často zaujmou spíše vizualizací než obsahem a hojně využívají přímou řeč, které obsahuje i nespisovné výrazy, nikdy však vulgarismy. Pokud tedy zohledňujeme, že cílovou skupinou je většinové obyvatelstvo, či mladší lidé se zájmem o vstup do armády, lze propagační materiály považovat za vhodně vytvořené.

Tato činnost směřující k budování výše zmíněného „pozitivního vztahu“ je založena na zdůrazňování představy vzájemně prospěšného vztahu komunikátora a publika, který staví publikum do role přímého konzumenta „služeb“ komunikátora. Aktivní PR je výhodné pro průběžnou komunikaci a směřuje k vytváření společné identity veřejnosti a vojáků, a tím i ke zvyšování šance armády na prosazování jejích konkrétních zájmů více skrytým způsobem, než jak to činí reklama.

Podobně jako oblast marketingových výstupů představuje oblast PR velice obsáhlou množinu činností. K nastínění činnosti PR ze strany komunikátora může posloužit například práce s novináři, do které spadá snaha „postrčit“ pozitivní interpretaci informací o armádě tím, že je novinářům umožněno prožít události, o kterých píší. Je tedy obvyklé, že novináři mají možnost využít „služeb“ armády a „vyzkoušet“ si některé činnosti, které zažívají vojáci jak při svém působení v armádě, tak v cílových oblastech na zahraničních misích.

Přirozeně se novinářům umožňuje zažít to, co je pro ně zajímavé a může vést k pozitivnímu smýšlení o armádě. Například od roku 1994 probíhá takzvaný „Kurz přežití“, při němž si zájemci mohou otestovat své dovednosti při neobvyklých situacích. Od zahájení kurzu ho absolvovalo kolem 250 novinářů a humanitárních pracovníků, kteří hodnotí kurz vesměs pozitivně, a lze proto očekávat jejich kladný vztah k poskytovateli kurzu.¹¹⁹ Součástí aktivního Public Relations jsou též soutěže, přednášky a odborné konference pořádané pro specifickou i širokou veřejnost. Tyto akce zapojují například nezletilé a působí na jejich pozitivní postoj k armádě od dětství. Odborná veřejnost včetně akademických pracovníků je zase ovlivňována podporou vědeckých a profesních setkání.¹²⁰

¹¹⁹ Lang, K. 2011. Kurz přežití: opravdu drsný zážitek. [cit. 15. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/kurz-preziti:-opravdu-drsny-zazitek-56123/>.

¹²⁰ Viz příloha 4.

V rámci činnosti v oblasti Public Relations došlo též k propagaci zahraničních misí. V této souvislosti stojí za pozornost série přímých přenosů a zpráv novinářů ze zahraničních misí. Za všechny lze jmenovat díly diskusního pořadu „Otázky Václava Moravce“ vysílané během let 2008 a 2009, které byly opakovaně natáčeny v Afghánistánu ve spolupráci s Ministerstvem obrany ČR.¹²¹ Armáda jednoznačně podporuje akreditace novinářů na zahraničních misích, neboť jsou zárukou informování o její činnosti a částečně i možnost, jak způsob tohoto informování ovlivnit. Proto většina novinářů získává dopravu a ubytování do operačních oblastí od armády zdarma. Zároveň mají novináři často připravený program a přidělenou osobu, která se po dobu jejich pobytu stará o naplnění jejich programu a o jejich bezpečnost.¹²²

Andrej Čírtek poukazuje, že přítomnost novinářů nebyla pro vojáky na misích nikdy zásadní zátěží a přínos z této formy propagace byl vždy ze strany ministerstva obrany chápán jako značný. Pracovní cestu hradí obvykle novinářům zaměstnavatel, ale novinářům bylo umožněno využívat transport do cílové země i zázemí vojáků na misích. Nedochozí ale k tomu, že by se novináři plánovaně zařazovali do bojových jednotek a účastnili se bojových operací, jak je to běžné v armádách USA a Spojeného království.¹²³

Do vytváření pouta mezi komunikátorem a novinářem spadají též možnosti, aby novináři produkovali specifické reportáže z armádního prostředí, které

¹²¹ Srovnej např.: video „Václav Moravec v Afghánistánu“ ze dne 27. 8. 2009. [cit. 19. 8. 2011]. Dostupné na:

http://www.youtube.com/results?search_query=ot%C3%A1zky+v%C3%A1clava+moravce+afgh%C3%A1nist%C3%A1n&aq=f.

¹²² Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

¹²³ Čírtek, A.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

představují například vojenské uniformy či zbraně,¹²⁴ a dále kooperace s filmovými producenty.¹²⁵

Z hlediska aktivního PR ze strany armády lze považovat za nejvýznamnější akce, které prezentují pozemní a letecké vojsko takzvaně „naživo“ a každoročně přitahují desetitisíce zájemců o vojenskou techniku. Jde například o akce „BAHNA“, které se již od roku 1989 konají ve vojenském prostoru Brdy¹²⁶, o „Dny NATO v Ostravě“,¹²⁷ o akci CIHELNA¹²⁸ a akci CIAF.¹²⁹ Na těchto veřejných akcích je širokému publiku a za značného zájmu médií prezentována bojová technika i zákroky příslušníků ozbrojených a pořádkových sil.

Armáda České republiky se také pravidelně podílí na dalších leteckých dnech, oslavách osvobození a rekonstrukcích bitev v kooperaci s činností zájmových skupin se zaměřením na vojenskou historii. Veškeré tyto akce mohou probíhat podle předem připraveného scénáře před pozitivně naladěným publikem. Jedná se tedy především o možnost utužit postoj sympatizantů s armádou, ale též o možnost poukázat na činnost a efektivitu armády ve sdělovacích prostředcích, a tím v diskursivním prostoru formovat představu aktivní a potřebné armády.

Nedílnou součástí PR armády je též přenesení vojenských „rituálů“ do civilního života. Tyto rituály zahrnují například umísťování věnců při pietních aktech, vyznamenávání vojáků na veřejnosti či samotný koncept slavnostních uniforem

¹²⁴ Srovnej: Seidlová, T. 2011. České vojákyně ve svůdných uniformách – lákadlo pro mnohé muže. [online reportáž] [cit. 30. 11. 2011]. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/zena/styl/251252-ceske-vojakyne-ve-svudnych-uniformach-lakadlo-pro-mnohe-muze.html>, nebo Kovářová, Alena. 2011. Armáda dostane v červenci nové útočné pušky. [online reportáž]. [cit. 30. 11. 2011]. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/224137-armada-dostane-v-cervenci-nove-utocne-pusky.html>.

¹²⁵ V tomto ohledu však česká armáda nedosahuje takových výkonů jako armáda československá, která se jako hlavní aktér podílela na produkci celovečerních filmů (viz například film „Copak je to za vojáka“ [1987]).

¹²⁶ Srovnej: MO ČR, 2011. Den pozemního vojska BAHNA 2011. [online pozvánka]. [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.acr.army.cz/informacni-servis/bahna/den-pozemniho-vojska-bahna-2011-55823/>. Viz příloha 4.

¹²⁷ Hlavním organizátorem akce je sdružení Jagello 2000. [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.jagello.org/>. Viz příloha 4.

¹²⁸ Srovnej: Cihelna 2011: [online pozvánka]. [cit. 12. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.akcecihelna.com/>.

¹²⁹ Srovnej: Letecký den v Hradci Králové 2011 [online pozvánka]. [cit. 12. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.airshow.cz/>.

ozbrojených složek, který zviditelňuje vojáky a jejich specifický status ve společnosti. Za jakýsi vrchol PR činnosti, která byla realizována od vzniku České republiky, lze považovat vojenskou přehlídku u příležitosti 90. výročí založení Československa. Ta se konala 28. října 2008 a byla první vojenskou přehlídkou v Praze od roku 1985.¹³⁰ Presentace vojenské techniky v médiích a před širokou veřejností v souvislosti s datem spojeným se založením státu umožňuje posílit představu národní hrdosti a soudržnosti, a především prezentovat armádu jako základ existence a stability společenských struktur.

V souvislosti se skrytými motivy komunikace a činnosti v PR je spojena též komunikace s cílovou skupinou poslanců a senátorů. Zvláštní pozornost věnuje vedení MO ČR jednání ve výborech se zaměřením na zahraniční věci, obranu a bezpečnost. Poslanci a senátoři jsou zváni na návštěvy k jednotlivým útvarům, na vojenská cvičení a na akce při významných událostech (Ministerstvo obrany ČR 2005, 156). Zároveň jsou v souvislosti se snahou ovlivnit rozhodování zákonodárců v prostorách Senátu a Poslanecké sněmovny pořádány prezentační akce, výstavy s vojenskou tematikou a odborné konference. Při každé cestě ministra obrany do místa zahraniční mise AČR je ze strany MO ČR rozvíjena aktivní snaha přizvat i další poslance a senátory, a to často napříč politickým spektrem.¹³¹

Výše uvedený výčet komunikačních a propagačních výstupů a činností v oblasti Public Relations není vyčerpávající a pouze vykresluje obraz minulých i současných technických postupů MO ČR a AČR při realizaci komunikace s veřejností. Přestože se jedná o zajímavé téma, další popis technických postupů

¹³⁰ Srovnej: ČT24. 2008: Proběhne první velká vojenská přehlídka ke Dni republiky po 23 letech. [online zpravodajství]. [cit. 15. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/33274-probehne-prvni-velka-vojenska-prehlidka-ke-dni-republiky-po-23-letech/> [cit. 15. 8. 2011] viz též příloha 4.

¹³¹ Nová, D.: 10. 2. 2010. Pers.Kom.

a užitych nástrojů je spíše otázkou pro marketingové pracovníky a novináře.¹³² PR činnost je tedy typickým příkladem, jak může komunikátor relativně nenuceným způsobem vytvářet společnou identitu s jednotlivými členy společnosti, a tím také působit na etablování a formování „pravd“ a výroků, které se ho bezprostředně týkají.

Efektivita komunikace: obraz vojáka a armády ve společnosti

Přestože MO ČR a AČR využívají pro vlastní prezentaci nejmodernější komunikační nástroje a aktivně se pokouší formovat představy cílové skupiny o jejich činnosti, představují armádní záležitosti téma, které je v diskursivním prostoru specifické. Již v 90. letech minulého století některé sociologické výzkumy poukázaly, že zájem veřejnosti o armádu klesá na úkor témat, která se pojí s ekonomickými a sociálními faktory života obyvatel České republiky.¹³³ I přes reflexi „nových“ bezpečnostních hrozeb v diskursu bezpečnostní komunity ČR se materiální základ bezpečnosti obyvatel České republiky viditelně nezměnil. Pouze se v diskursivním prostoru etablovaly výroky zdůrazňující možná rizika, jež vyplývají ze současných interakcí mezi aktéry společenských vztahů na všech úrovních analýzy politiky a mezinárodních vztahů.¹³⁴ Formální propojení bezpečnosti obyvatel České republiky a členských států NATO a EU navíc posílilo zabezpečení současných struktur ČR i stabilitu prostředí, ve kterém její obyvatelé žijí. Logicky tak vojenská bezpečnostní narativa musí v diskursivním prostoru čelit konkurenčním pravdám, které privilegují nevojenské otázky bezpečnosti. Komunikátoři MO ČR a AČR se tedy potýkají s vytrácením důrazu na vojenské otázky ve společnosti.

¹³² Mnohé výstupy komunikátora představují sofistikovaný přístup Ministerstva obrany ČR a AČR ke komunikaci s veřejností. Jeden je zachycen v rozhovoru s nadporučíkem Tomášem Novákem ze 103. střediska CIMIC/PSYOPS v Lipníku nad Bečvou. Viz: Příloha 3: Kapitola 2.

¹³³ Srovnej např.: Sarvaš a kol. 1999.

¹³⁴ Viz kapitola 5.

Na druhé straně Drahomíra Nová uvádí, že průzkumy z posledních let, které si nechalo ministerstvo obrany zpracovat, potvrzují postupné zvyšování zájmu veřejnosti o armádu, její činnost a její vnitřní procesy. Navýšení zájmů lze vysvětlit především oddělením profesionální armády od společnosti a jistou „zvědavostí“ nové generace o dění v armádě, které disponuje zajímavou technologií i činnostmi. Proměňuje se též přístup médií, která dříve odmítala o aktivitách armády informovat, neboť v tomto informování spatřovala propagandistickou činnost.¹³⁵

Mnohá média postupně zaujala k AČR pozici kontrolora, jež přináší dva typy zpráv. První se týkají skandálů, které jsou výsledkem kritického postoje žurnalistů a též odrazem „afér“, jež se v armádě dějí. Většina těchto „afér“ se týká především hospodaření armády a finančních záležitostí, nebo jsou výsledkem specifické interpretace událostí spojených s armádními aktivitami.¹³⁶

Druhý typ zpráv má čistě informační charakter a týká se obvykle konkrétní činnosti armády, ať už v oblasti vyzbrojování, zahraničních misí nebo PR akcí.¹³⁷

I když tedy zájem o armádu ze strany veřejnosti může - ať už z jakéhokoliv důvodu - stoupat, možnosti komunikátora ovlivnit obsah diskursu a dopadů diskursivních procesů jsou omezeny vnějšími faktory. Proto je i míra úspěšnosti komunikace MO ČR a AČR závislá na mnoha proměnných, jež nelze uspokojivě vysledovat a popsat. Vzhledem k tomu, že je cílem této práce hodnotit postoj komunikátora ke komunikaci, je možné efektivitu komunikace v této práci spojit s faktory, které jsou závislé na samotném komunikátorovi a které formují jeho strategii k formování a prosazování vlastních komunikačních výstupů. Prvním faktorem představuje obraz vojáka a armády ve společnosti, který se komunikátor snaží aktivně nastolit či alespoň ovlivnit. Druhý faktor souvisí s prvním a vychází z kvantitativního měření veřejného mínění.

¹³⁵ Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

¹³⁶ Například úmrtí vojáka, nehody vojenské techniky apod., více viz níže.

¹³⁷ Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

„Ideální“ obraz vojáka a armády ve společnosti

Zaměříme se nejdříve na obraz vojáka a armády ve společnosti v kombinaci s komunikačními výstupy MO ČR a AČR. Lze předpokládat, že se komunikátor ve svém vlastním zájmu bude pokoušet vykonstruovat jakýsi ideální obraz vojáka, který může napomoci k prosazení jeho cílů. Tento obraz musí být zároveň uvěřitelný pro cílovou skupinu sdělení, a proto musí reflektovat okolní společenské struktury a jejich vliv na hodnoty a myšlenkové procesy členů společnosti. Možná i proto komunikátor otevřeně nedeklaruje snahu o vytvoření ideální a univerzální představy o vojákovi, která by mohla být označena za propagandu. Tento obraz je ale zachycen v klíčových dokumentech a rituálech komunikátora a značně protíná i jeho komunikační výstupy.

Pro představení ideálního obrazu vojáka stojí za pozornost především „slib vojáka“. Jedná se o základní rituál, který musí každý voják z povolání prodělat, aby se stal členem skupiny vojáků. Slib vojáka se opakovaně vyskytuje v komunikačních a propagačních výstupech MO ČR i AČR a je uváděn jako součást většiny dlouhých propagačních filmů o zahraničních misích, jednotlivých útvarech i historii armády. Například v dokumentech o zahraničních misích je slib vojáka umístěn na jejich začátek i konec, což podtrhuje jeho význam pro komunikátora i pro konstruování představy o vojácích na zahraničních misích. Též skládání slibu vojáka je obvykle veřejnou akcí, na kterou mají civilní obyvatelstvo i média přístup. Slib vojáka z povolání zní:

„Jako příslušník ozbrojených sil České republiky slibuji, že budu hájit zájmy České republiky a jejích občanů ve shodě se svým svědomím a přesvědčením a podle svých nejlepších schopností. Ve svém jednání se budu řídit právním řádem České republiky a předpisy ozbrojených sil. Budu sdílet, dodržovat a prosazovat hodnoty ozbrojených sil - odpovědnost, obětavost, odvahu, věrnost a čest. Budu plnit rozkazy velitelů a nadřízených a budu dbát na profesionální přístup k plnění svých povinností. Budu bránit

*svobodu a demokracii, v případě ohrožení vlastní nebo spojenecké země jsem připraven pro jejich obranu nasadit i svůj život.*¹³⁸

Ačkoliv slib můžeme chápat jako pouhý předepsaný rituál založený na odříkání jasně stanoveného sousledu jazykových vyjádření, je jeho obsahová stránka pro pochopení ideálního obrazu vojáků i pro postoj armády ke komunikaci s veřejností významná. Slib vojáka ve svém obsahu zachycuje jakýsi etický kodex ozbrojených složek České republiky a ukotvuje představu o vojákovi, která by teoreticky měla odpovídat společenskému konsensu o tom, jaký má voják být a co od něj společnost očekává. Tento rituál tedy zachycuje představu ideálního vojáka tak, jak byla formována po mnoho let vývoje české politické kultury, jejíž součástí je též specifická vojenská kultura.

Slib zachycuje obraz univerzálního jedince, který je členem zvláštní skupiny obyvatel státu - „*příslušníkem ozbrojených sil České republiky*“ - a díky tomu má specifickou roli ve společnosti. Státní zájem a zájem obyvatel státu je ve slibu předkládán jako nejvyšší hodnota. Není zřejmé, co přesně se pod spojením „*státní zájem*“ skrývá, částečně ale tuto otázku řeší odkaz na legislativu České republiky.¹³⁹

Autonomie vůle jedince je ve slibu zachycena pojmy „*svědomí a přesvědčení*“, avšak vliv těchto kategorií je limitován rozkazy nadřízených, kteří v České republice přijímají rozkazy od politické reprezentace. Ze slibu tedy vyplývá hluboká víra v konstrukce právního řádu a státu jako nadřazené „*identity*“, jež je zosobněním pravidel, podle kterých se voják chová. Slib tedy zachycuje představu formální i faktické podřízenosti vojenské moci civilní kontrole.

Pojmy jako „*odpovědnost*“, „*obětavost*“, „*odvaha*“, „*věrnost*“ a „*čest*“ ve slibu představují popis morálních kategorií vojáka a armády. I přes možnost

¹³⁸ Slib vojáka z povolání [cit. 25. 8. 2011] Dostupné na: <http://www.25plrb.army.cz/slib.php>.

¹³⁹ K tématu státního zájmu či zájmu státu se navracím v kapitole 5, jež se týká problematiky formování bezpečnostních zájmů České republiky.

interpretovat tyto pojmy zcela individuálně je ve slibu zachycena představa, že každý voják ví, co se pod abstraktními kategoriemi skrývá. Díky podřazenosti armády civilním strukturám se zde vytváří představa univerzálních hodnot, na jejichž významu se shodne celá společnost, a proto je voják zná a ctí.¹⁴⁰ I přes abstraktivní povahu uvedených kategorií jde o natolik diskursivně ukotvené pojmy, že se staly nedílnou součástí společensky přijatelné a žádoucí rétoriky. Logicky byly proto tyto pojmy využity pro vytvoření obrazu ideálního vojáka, jenž má jasně stanovené morální a etické mantinely. Podobný případ představují i pojmy „demokracie“ a „svoboda“, které jsou ve slibu použity.

Do jisté míry jsou uvedené abstraktní pojmy konkretizovány ochotou položit vlastní život při obraně vlastního státu či spojeneckého státu. Představa vojáka je tedy konstruována jako obraz někoho, kdo je ochoten obětovat vlastní život pro společnost, její obyvatele a jejich zájmy. Ideální obraz vojáka zachycený ve vojenském slibu tak předjímá i ideální motivaci vojáka – chránit samotné instituce a ideje, na kterých jsou tyto instituce vystavěny, přičemž instituce, obyvatelstvo a demokracie se stávají ve slibu prakticky synonymem.

I když jde o jistý paradox, že v zájmu ochrany společnosti a státu musí umírat příslušníci této společnosti a že společnost poměrně citlivě reaguje na zprávy o zabitých vojácích, je existence představy ideálního vojáka jakousi zárukou bezpečnosti státu, které má armáda a vojáky. Díky ideálnímu obrazu vojáka totiž vždy „existuje někdo“, kdo bude nezištně bránit stát či spíše nás samotné a náš majetek. Tento idol je nadále součástí vojenských rituálů i veřejných výroků komunikátora bez ohledu na to, zda je armáda schopna vytvořené představy plnit či nikoli.

¹⁴⁰ Zpřesňující definice pojmů podává ministerstvo obrany: Odpovědnost a smysl pro povinnost: „uvědomuj si své povinnosti, projevuj iniciativu a tvořivý přístup ke službě“; Obětavost: „dej všem, dej víc, než dostáváš, uvědom si, že úspěch celku stojí výš než úspěch jednotlivce“; Odvaha: „neboj se rozhodnout a přijímat nové výzvy, měj sílu překonat složité, nebezpečné a riskantní situace“; Věrnost: „buď oddaný své zemi a její armádě a loajální ke svým nadřízeným, respektuj své spolupracovníky“; Čest: „buď přímý a zásadový, jednej vždy v souladu se svým svědomím, tvé poslání tě zavazuje“: [cit. 25. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.25plrb.army.cz/slib.php>.

Slib vojáka a vykreslení jeho ideálu ale nepředstavuje jediný způsob, jak ministerstvo obrany a Armáda ČR obraz vojáka konstruuje. V úvodu této kapitoly jsem uvedl, že v demokratické společnosti jsou média i publikum kritičtí k veřejné moci, a proto jsou poměrně dosti náchylní na nátlak či dokonce demagogii, kterou jsou schopní rozeznat.

Ideální obraz vojáka je proto pouze nehmotným a vykonstruovaným předpokladem toho, jaký by měl voják být, aby byl užitečný pro stát a společnost, tento ideál je ale udržován v imaginární rovině formálního slibu. Jeho opakované zobrazování ve výstupech komunikátora nezajišťuje víru v tento obraz a ani MO ČR a AČR se nesnaží tvrdit, že „skutečný“ voják odpovídá ideálu zachycenému ve slibu. To by dokonce bylo proti aktuálnímu cíli komunikace - tedy odstranit bariéry mezi civilisty a vojáky. Komunikátor se proto pokouší ideální obraz vojáka doplnit i o jeho „lidskou“, a pro širokou veřejnost přijatelnou stránku.

Každý z vojáků proto složí slib, čímž splní základní systémové a i společenské požadavky vyplývající z ideální představy obrazu vojáka. Protože však tyto požadavky mohou být nezúčastněným civilistou i samotným vojákem považovány za formu fanatismu či nerozumu, je ve výstupech komunikátora zachycen také obraz vojáka „lidského“. Obvykle jde o zobrazování rodin vojáků, rozhovorů s jejich blízkými i uvádění jejich individuální motivace pro službu v armádě. Jako příklad může sloužit úryvek z rozhovoru s příslušníkem mise, který byl zahrnut do propagačního videa MO ČR o zahraniční misi v Iráku:

„...proč jsem se rozhodl jet na misi, to je častá otázka, samozřejmě je tam velká finanční motivace, to si myslím, že taky spousta lidí to zakrývá, ale myslím si, že je to jedna z těch motivujících věcí...samozřejmě například pro pyrotechniky je to příležitost, že prakticky dost dobře využijí to, co se naučili v armádě...“¹⁴¹

¹⁴¹ Škřivánek, J. 2005. Podle: MO ČR, 2005. Česká mise – Irák. [dokumentární film MO ČR]. [cit. 15. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/irak-37286/>.

Zahrnutí uvedeného výroku do propagačního materiálu komunikátora lze chápat jako realizaci momentální komunikační strategie a cílů komunikace. Při zachování „vyšších hodnot“ se komunikátor pokouší přiblížit armádu běžným lidem. Právě individualita¹⁴² a zařazení motivů blízkých mnoha jedincům v civilní sféře do výroků komunikátora může komunikaci vytvořit uvěřitelnější.

Faktory ovlivňující obraz armády - veřejné mínění a výsledky komunikace¹⁴³

Obraz vojáka a armády ve společnosti bezpochyby představuje jeden z hlavních výsledků komunikace MO ČR a AČR, nejde však o záležitost, jež je formovaná pouze komunikátorem samotným. Sociologické výzkumy Jiří Hendrycha provedené v 90. letech minulého století prozrazují, že růst nezájmu o vojenskou záležitost vedl i k růstu kritických postojů veřejnosti vůči armádě, které jsou charakteristické pro moderní demokratické společnosti (Hendrych 1999, 9-10 a 44-45).

Pozice armády ve společnosti tedy celkově souvisí s dopady dlouhodobého formování hodnot, které sdílejí členové společnosti. Velký význam na obraz armády ve společnosti mají negativní konotace spojené s armádou, které vyplývají z „historické zkušenosti“ členů společnosti. Na obrazu české, respektive československé, armády se tak negativně promítla politická rozhodnutí nevyužít armádu k obraně státu během 2. světové války a dále o jejím nasazení k potlačení protestů proti komunistické nadvládě v Plzni v roce 1953. Problematicky působí též rok 1968, kdy na území státu vstoupila vojska Varšavské úmluvy proti vůli obyvatel i armády samotné. I když ve všech

¹⁴² Na základě rozhovorů s vojáky i bývalými vojáky mohu konstatovat, že mnoho z příslušníků ozbrojených sil má velmi kritický pohled na fungování armády, který se nebojí veřejně deklarovat. Často se lze setkat se skeptickým postojem k vedení armády i ke smyslu činnosti armády v konkrétních situacích. Tato stanoviska však nejsou oficiálně ani veřejně prezentována v rámci komunikace AČR s veřejností. Na druhé straně vojáci často projevují souhlas a vnitřní přesvědčení s obecnými hodnotami vyjádřenými ve slibu. Tyto poznatky však nebyly získány systematickým výzkumem, ale spíše formou běžných konverzačních rozhovorů s přibližně deseti vojáky a bývalými vojáky, průřezově od vrcholných pozic až po poddůstojnické hodnosti.

¹⁴³ Tématu, jež spojeno s obrazem vojáka se tato práce věnuje též v kapitole 6, kde jsou rozebírány „morální“ motivy k angažování České republiky na zahraničních misích.

případech nešlo o rozhodnutí vojáků, ale o rozhodnutí politické reprezentace, z hlediska formování představ o „hrdé armádě“, plynoucích a jejich historických „zásluh“ pro celou společnost, jde vesměs o negativní vlivy.

Obraz armády ale neformují pouze historické události. Samotný princip, na kterém je armáda vystavěna – tedy struktura, kde o pozici jedince rozhoduje hodnost a často i doba služby, či jiná kritéria, jež nejsou z hlediska současné společnosti založené na liberálním kapitalismu považována za „vhodná“ - vede k pochybám o dynamice a efektivitě armády. Instituce založená na podobném principu se stává konzervativní a prosazení inovací v jejích strukturách je obtížné.¹⁴⁴

Obraz AČR a vojáka ve společnosti je tedy výsledkem charakteru společnosti samotné, jejího fungování a struktur. I díky tomu byl v 90. letech obraz vojáka a armády z větší míry formován samotnými vojáky a muži po ukončení základní vojenské služby, neboť se v české veřejnosti vyskytovala široká skupina jedinců, kteří měli osobní, často i negativní zkušenosti z nedobrovolného pobytu ve vojenském prostředí.¹⁴⁵

V neposlední řadě formují obraz armády a vojáka ve společnosti i medializovaná témata, jež se týkají hospodaření armády, či kázeňských prohřešků. V konkurenčním a svobodném mediálním prostředí je vcelku běžné vytlačení „nezajímavých“ témat informacemi, jež mají nádech „příběhu“, „skandálu“ či „odhalení“. Zvláště pokud jsou informace spojeny s konkrétním politickým příběhem, mnozí novináři se často staví do pozice kritického kontrolora a

¹⁴⁴ Toto přirozeně není pouze problém armády a podobné problémy lze nalézt ve většině systémů založených a hodnostech a dlouhodobých „výkonech“. Každý systém má svá pozitiva i negativa, ale například pro osoby, které se pohybují v soukromém sektoru, jenž bezpochyby tvoří značnou část současné ekonomiky a výrazně se propojuje s charakterem společnosti, mohou být instituce založené na hodnostním systému a rozpočtovém principu zkorumpované, neefektivní, a tím i nedůvěryhodné.

¹⁴⁵ Dle namátkově získaných výpovědí jedinců, kteří prodělali základní vojenskou službu a se kterými jsem na toto téma hovořil, šlo například o nevhodně a neefektivně (ne)využívaný čas vojáků, šikanu, povinnost uposlechnout rozkazy od vojáků s vyšší hodností bez ohledu na smysluplnost těchto rozkazů či vzdělanost a inteligenci vojáků s vyšší hodností, omezení osobní svobody při vojenské službě, nemožnost výdělků, odtržení od rodiny a přátel a další.

odhalitele „pravdy“ (Street 2001, 32-38).¹⁴⁶ To se týká i samotné armády, jež disponuje značnými finančními prostředky, z hlediska civilistů se může jevit jako neprůhledná. Mnozí novináři tak ve snaze podat „příběh“ interpretují mnohé dění v armádě jako skandální či podvodné.¹⁴⁷

Výsledky veřejného mínění, které měly zmapovat obraz armády a vojáka ve společnosti ve druhé polovině 90. let minulého století, ukázaly, že se přibližně dvě třetiny obyvatel státu domnívají, že armáda není schopna plnit úkoly, které by plnit měla. Podle dalších výzkumů veřejného mínění Armáda České republiky nebyla dostatečně technicky vybavena a profesionální vojáci neměli po morální, vzdělanostní a zkušenostní stránce dostatečné kvality, aby si získali důvěru respondentů (Sarvaš 1999, 25-31 podle Sarvaš a kol. 1999). Představy o armádě a obraz vojáka ve společnosti tak ještě před necelými 10 až 15 lety neodpovídal zájmům a cílům komunikátora.

Po zrušení povinné základní vojenské služby¹⁴⁸ kladl komunikátor důraz na zvyšování „prestíže“ povolání vojáka s cílem posilovat rekrutační potenciál AČR a zajistit dostatečné sebevědomí nových profesionálních vojáků.¹⁴⁹ Naplňování představ o „prestíži“ vojenského povolání se tedy stalo klíčovým cílem pro komunikaci s veřejností a také formou, jak vyhodnocovat úspěchy armádní komunikace. K posuzování míry a charakteru této „prestíže“

¹⁴⁶ Obecné Otázce vztahu institucí a médií jsem se ale věnoval již v obecném úvodu této kapitoly a dále ve spojitosti s PR aktivitami MO ČR. Konkrétní příklady „skandálů“ spojených s armádou viz níže.

¹⁴⁷ Tímto sdělením se nesnažím vytvářet představu, že se v armádě dějí pouze praktiky, které považuji za zcela „správné“ či v souladu s mými představami o racionálním a efektivním nakládáním s armádními prostředky.

¹⁴⁸ Nejedná se o zrušení branné povinnosti. Zákony rušící povinnou základní vojenskou službu byly schváleny a podepsány prezidentem v během listopadu roku 2004. Srovnej: Zákon č. 585/2004 Sb. o branné povinnosti a jejím zajišťování. [cit 20. 11. 2011]. Dostupné na: http://www.army.cz/images/id_0000_1000/172/Z_kon_____585-2004_Sb_.pdf.

¹⁴⁹ Narušené sebevědomí vojáka může vyplývat ze samotné podstaty vojenského povolání. Bojová, obranná či odstrašující činnost nachází v každém politickém prostředí zastánce i odpůrce. Povolání vojáka může být chápáno jako povolání člověka, který obyvatele chrání, ale též jako člověka, který bezmyšlenkovitě poslouchá rozkazy a jeho specializací je ničení a zabíjení. Sebevědomí vojáka neprospívá ani možná frustrace z toho, že vojáci nemají zkušenosti z boje a po celou jejich profesi jim hrozí, že nikdy nevyužijí svůj výcvik v praxi. Sebevědomí vojáka mohou narušovat i kritické názory společnosti, jež se objevují jak v médiích, tak v okolí samotných vojáků.

opětovně slouží pravidelně prováděné průzkumy veřejného mínění (MO ČR 2009, 158 [ročenka]).

Podle průběžných průzkumů veřejného mínění v rámci projektů „Armáda a společnost“¹⁵⁰ se od zahájení profesionalizace armády důvěra veřejnosti v armádu kontinuálně udržuje na průměrných šedesáti procentech dotázaných. Prostou otázku, zda důvěřují Armádě České republiky, zodpovědělo kladně v roce 1996 42 procent respondentů. Po zahájení procesu profesionalizace odpovědělo kladně 61-63 procent a tato hodnota se udržela od roku 2000 do roku 2004. Během let 2003–2004 se do názoru veřejnosti na armádu pravděpodobně promítlo angažování AČR v Afghánistánu a Iráku a důvěra veřejnosti v armádu klesla na 52 procent. Nicméně v letech 2005–2009 se kolem 66 až 70 procent respondentů vyjadřuje v tom smyslu, že Armádě České republiky důvěřuje (MO ČR 2011, 27 [Bílá kniha o obraně]).

V souvislosti s hlavním předmětem této práce je vhodné zaměřit pozornost na propad veřejného mínění z let 2003–2004 a celkově na vliv zahraničních misí na obraz vojáků a armády ve společnosti. Výše jsem uvedl, že se problematika zahraniční misí stává pro postoj veřejnosti vůči armádě klíčovými tématy. Jde o téma, kdy armáda může „ukazovat“, že je využitelná a užitečná, což značně zvyšuje její šance na dosažení jejích komunikačních cílů. Průzkumy veřejného mínění naznačovaly, že veřejnost chápe bojové nasazení AČR na vzdáleném území spíše negativně. Například zapojení českých vojáků do bojů v Perském zálivu otevřeně podporovala zhruba třetina dotázaných. Od poloviny 90. let ale dosahovala přítomnost českých vojáků v Kosovu 80 procent podpory respondentů a podobný počet dotázaných se domníval, že účast České republiky

¹⁵⁰ Metodika průzkumů nebylo možné dostatečně vyhodnotit pro nedostatek informací, a proto je výsledky zveřejněné ministerstvem obrany nutné brát s rezervou. Podle Drahomíry Nové se ale metodika a vzorek respondentů od zahájení průzkumů nemění, a proto mají výzkumy dostatečnou výpovědní hodnotu z hlediska vývoje a proměn postojů veřejnosti vůči armádě (Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.).

na zahraničních misích zvyšuje prestiž republiky i kvalitu vojáků (Sarvaš 1999, 58-59).

V souvislosti s bojem proti terorismu se ale ve společnosti opětovně zformovalo odmítavé stanovisko vůči vojenským akcím. Na počátku zahájení operací v Afghánistánu bylo nasazení českých vojáků nakloněno 30 procent respondentů. Postupem času se tento údaj ustálil přibližně na 50 procentech.¹⁵¹ Invaze USA a jejich spojenců do Iráku v roce 2003 se negativně promítla i na celkovém postoji české veřejnosti k armádě samotné (MO ČR 2011, 27 [Bílá kniha o obraně]).

Obraz vojáků a armády ve společnosti a především pozitivní postoj cílové skupiny vůči činnosti komunikátora tedy evidentně souvisí s charakterem její současné činnosti a také s informacemi o jednotlivých misích a jejich účelu, které proniknou do diskursivního prostoru. Zahraniční mise a způsob, jakým budou interpretovány, se proto staly dominantním tématem pro komunikaci MO ČR a AČR s veřejností.¹⁵²

Další faktory, které mohou ovlivňovat obraz vojáků a armády ve společnosti, se vztahují k informacím v diskursivním prostoru a dále na způsobu jejich interpretace. Vliv může mít například dosavadní zvyšování výdajů České republiky na vojenské záležitosti. To zahrnovalo například pronájem stíhacích letounů JAS – 39 Gripen, zakoupení obrněných transportéru Pandur, modernizaci bitevních vrtulníků a tankového vojska a realizaci projektu na zavedení nové útočné pušky ČZ 805. V médiích se objevují základní informace o těchto událostech, ale také zprávy o neprůhledných vojenských zakázkách, vlivu lobby, které je v české společnosti chápáno negativně, a informace o naddimenzovaných cenách služeb a materiálu, které MO ČR a AČR pořizovaly či

¹⁵¹ Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.

¹⁵² Již u nástrojů komunikace jsem zmínil, že v souvislosti s misemi připravilo MO ČR speciální komunikační manuály, určené k dosahování žádoucí interpretace tohoto specifického tématu (Nová, D.: 10. 2. 2012. Pers.Kom.). Hmatatelným výstupem propagace misí je filmová edice „Zahraničí mise“ vydaná v roce 2005 a zaměřená na konkrétní činnost vojáků v zahraničí a dále dokument „Česká pomoc v Afghánistánu“. Projekt vznikl v letech 2004-2005 ve spolupráci Ministerstva obrany České republiky, Ministerstva zahraničních věcí a České televize a byl realizován společností A - NEWS, s.r.o. (Srovnej: MO ČR: Filtotéka. [cit 2. 4. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?pgid=26>).

pořizují. Negativní vliv mají též mediálně ostře sledované „aféry“ vojenských příslušníků na zahraničních misích a pracovníků ministerstva obrany a AČR.¹⁵³

V budoucnu lze očekávat, že obraz armády ve společnosti ovlivní též snížení výdajů na vojenské záležitosti o necelých 20 miliard korun, které je plánováno na roku 2011 – 2013 ČR 2011, 54 [Bílá kniha o obraně]). V době míru, kdy lze jen obtížně zdůvodnit vojenské výdaje, může být snižování rozpočtu armády kvitováno pozitivně, ale může být také důvodem k vytvoření představy nižší akceschopnosti a využitelnosti armády. Vliv na obraz armády proto budou mít také zprávy o modernizaci a specializaci ozbrojených složek a v neposlední řadě personální obsazení postu ministra obrany.¹⁵⁴

Závěr kapitoly

V této kapitole jsem se zabýval vztahem veřejných institucí, médií a veřejnosti a tuto problematiku přenesl do praktické roviny současných výstupů armádní komunikace. Na základě Bergerových, Luckmannových či Foucaultových tezí jsem zaujal stanovisko, že ovlivňováním obsahu diskursu lze formovat verze „pravdy“ a prosazováním této verze pravdy v diskursu získat specifickou formu moci. Přičemž možnosti a způsoby ovlivňování diskursu a charakter moci jsou v každé společnosti a politickém zřízení specifické a závislé na strukturách společnosti a na nástrojích a strategiích, které komunikátor využije pro prosazování vlastních pravd.

¹⁵³ Byly zaznamenány aféry českých vojáků v zahraničí, kteří na svém vybavení a těle nosili nacistické symboly, a dále případy jednání, jež bylo označeno za korupční (Srovnej: ČTK 2009, podle iDnes, 2009. „V armádě odhalili dalšího vojáka nosícího nacistické symboly“. [cit 2. 4. 2012]. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/v-armade-odhalili-dalsiho-vojaka-nosiciho-nacisticke-symboly-p58-/domaci.aspx?c=A091127_175326_domaci_jw a iDnes zprávy z: 17. 2. 2010 až 10. 2. 2012: „Kauza nákupu transportérů Pandur pro českou armádu“ [cit 2. 4. 2012]. Dostupné na: <http://zpravy.idnes.cz/korupce-kolem-transporteru-pandur-duj-/domaci.aspx?o=0&klic=64107>).

¹⁵⁴ Ve výše uvedeném výčtu jsem přirozeně uvedl pouze ty aspekty, které považuji za významné z hlediska komunikace MO ČR a AČR. Výrazný vliv přirozeně mohou mít i další informace a pravdy v diskursivním prostoru, které jsou na komunikátorovi zcela nezávislé.

Politický systém a hodnoty ve společnosti, které determinují vojensko-civilní vztahy, tedy vedou českou armádu k aktivní komunikaci s veřejností i politickou reprezentací prostřednictvím vlastních komunikačních kanálů a vlastních aktivit. Tyto aktivity lze vykládat jako pokus o ospravedlnění existence a činnosti armády, ale též jako snahu získat vliv na politické rozhodování. Celkově jde o harmonizaci zájmů komunikátora a cílové skupiny, a tím i vytváření představy společné identity a vzájemné závislosti. Jedná se o běžné procesy pro konkurenční komunikační prostředí a armáda, podobně jako jiné instituce či další subjekty společenských vztahů, využívá dostupné nástroje k ovlivnění společenských interakcí. Celkově tedy jde o zajištění vlivu na politický cyklus a rozhodování o vojenských otázkách v českém politickém prostředí.

Přesto je komunikace Armády České republiky formálně reprezentována jako projev otevřenosti armády a plnění povinnosti informovat veřejnost o činnosti instituce. Zároveň je prezentována jako snaha získat sympatie veřejnosti a celkově dosahovat konsensu mezi vojáky a civilní sférou. Komunikace však může být chápána i jako mocenský nástroj, který v případě MO ČR a AČR směřuje k získání financí v napjatém rozpočtu státu.

Po technické stránce prodělala komunikace MO ČR a AČR značný vývoj, na kterém se projevil vstup do NATO a převzetí aliančních komunikačních strategií. Komunikace se modernizovala, systematizovala a centralizovala a postupně dosáhla kvalit, které, dle mého názoru, přesahují standardy komunikace veřejných institucí v České republice. Především filmové výstupy, internetová prezentace, PR akce a práce s novináři, v jejímž rámci je žurnalistům poskytována prestižní možnost přinášet ojedinělé zprávy o dění v armádě, poskytují armádě značný komunikační „kapitál“, a tím i možnosti ovlivňovat vyznění informací v diskursivním prostoru.

Hlavní vliv na rozvoj komunikace MO ČR a AČR s veřejností má ale představa, že se armáda od veřejnosti vzdaluje díky své profesionalizaci a díky ústupu

vojenských otázek do pozadí kvůli palčivějším společenským tématům. Ministerstvo obrany se proto pokouší přiblížit veřejnosti praktickou činností vojáků a narušovat pomyslné bariéry mezi civilní a vojenskou sférou. Důrazem na prezentaci zahraničních misí se dále snaží ospravedlnit existenci českých ozbrojených složek a vytvořit obraz vojáka a armády ve společnosti, jenž bude odpovídat představám komunikátora a bude posilovat dosahování jeho cílů.

Při hodnocení efektivity komunikačních snah MO ČR a AČR si v první řadě musíme uvědomit, že dopad aktivní komunikace všech veřejných i soukromých subjektů je velmi obtížně měřitelný. Pro MO ČR a AČR je důležitý monitoring médií a dále pravidelné měření veřejného mínění, podle kterých komunikátor průběžně proměňuje svojí komunikační strategii.

Je však nutné poukázat na faktory, které se na obrazu vojáka a armády ve společnosti výrazně podílejí a komunikátor je nemůže ovlivnit. Jde například o strukturálně etablované představy o historickém vývoji české společnosti a o „zkušenosti“ obyvatelstva s armádou. O to hůře pak vyznívají výdaje na vojenské záležitosti v rozpočtu ČR. Armáda sice může čerpat z jisté „exotičnosti“ a zajímavosti činnosti vojáků a jejich vybavení, nicméně v mírové době, kdy je legitimita armády postavená především na hypotetických hrozbách a rizicích, je obhajoba armádního rozpočtu konfrontována s pravdami, které mají pro politickou reprezentaci o obyvatele státu větší relevanci.

Paradoxně se tak lze v průzkumech veřejného mínění setkat s názorem, že Česká republika armádu potřebuje, ale AČR stojí příliš mnoho financí a je neefektivní. Nicméně měření veřejného mínění často spíše měří momentální sympatie armády u respondentů. Ukazuje ale, že představy o armádě jsou proměnné v závislosti na informacích plynoucích ze sdělovacích prostředků i od samotného komunikátora. Komunikace AČR a MO ČR s veřejností tak bezpochyby může ovlivnit i politické procesy, jež se armády bezprostředně týkají a jež jsou závislé na vnímání armády a vojáků ze strany široké veřejnosti.

Kapitola 3: sociální situace: zahraniční mise - Afghánistán a Irák

Z úvodu této práce vyplývá, že využití diskursivní analýzy musí být vztaženo ke konkrétnímu tématu komunikace, neboť narativa a „pravdy“ v diskursivním prostoru popisují konkrétní sociální situace a procesy. Cílem této kapitoly je uvést čtenáře do sociální situace, ke které se vztahuje diskursivní a narativní analýza provedená v kapitolách 4, 5 a 6. Za tímto účelem jsem zvolil zahraničí mise České republiky v Afghánistánu a Iráku.

V této části práce se opětovně odchýlím od hluboké diskursivní analýzy a sledování diskursivních procesů a v rámci průřezové deskripce představím sociální situaci, ke které se moje analýza vztahuje. Není mým cílem vytvářet nové představy o operacích v Afghánistánu a Iráku či opětovně reinterpretovat již mnohokrát popsané situace a události. Přesto je ale nutné komunikační situaci vykreslit, což se neobejde bez představení mého subjektivně zabarveného pohledu na nedávné události.

Zahranční mise jako téma komunikace

Jak vyplývá z předchozí kapitoly, od přijetí komunikačních standardů NATO v roce 1994 se zahraničí mise staly hlavním tématem komunikace MO ČR a AČR s veřejností i tématem, které značně ovlivňuje obraz vojáků a armády ve společnosti. Zahraniční mise tedy výrazně souvisí s politickými procesy uvnitř i vně státu. Konstruované významy o zahraničních misích ze strany MO ČR a AČR mohou proto být využity k demonstraci diskursu jako diskursivní i sociální praxe. Armáda České republiky vysílá své vojáky na základě pověření politické reprezentace do misí, které jsou označovány jako vojenské, humanitární, monitorovací či rekonstrukční. Tyto mise jsou prezentovány jako nedílná součást

činnosti ozbrojených složek mnoha členských států sdružených smlouvami o vytvoření struktur OSN, OBSE, EU i NATO. V období let 1990–2011 byli českoslovenští a čeští vojáci zapojeni celkem do 29 zahraničních misí, které jsou již oficiálně ukončeny.¹⁵⁵

Mise představují jedinečnou příležitost jak demonstrovat české veřejnosti činnost armády, a tím konstruovat představy využitelné k budování pozitivního postoje veřejnosti k českým ozbrojeným složkám. Díky tomu mají zahraniční mise potenciál pro prosazování skrytých komunikačních cílů armády,¹⁵⁶ neboť poskytují argumentační prostor pro obhajobu existence ozbrojených složek státu a prostředků na ně vynakládaných.

Nasazení českých vojáků v zahraničí zároveň představuje rizikové téma komunikace, jehož „nevhodná“ interpretace může armádní zájmy poškodit. V současných strukturách vestfálského mezinárodního systému, podepřeného objektivním mezinárodním právem, je v první řadě nutné řešit otázku vyslání českých vojáků na území cizího státu. Současné struktury tak vedou k představě o důležitosti právních, bezpečnostních i morálních rozměrů vojenského nasazení. Tyto rozměry se proto promítají i do tezí této práce, kterým se věnuji v následujících kapitolách.

Komunikační riziko vyplývající ze zahraničních misí představují též běžné události, které jsou spojeny s působením armády na bojových akcích. Tyto události mohou být interpretovány jako závažný nedostatek schopností armády – jde například o usmrcení vojáka v boji, či o nehody a další incidenty. Zvláště u misí, o kterých nejsou členové cílové skupiny přesvědčeni, že bezprostředně souvisí s obranou struktur, ve kterých žijí (tedy tzv. české státnosti), mohou mít uvedené události negativní dopady. Dalším rizikovým tématem komunikace je připravenost českých vojáků na nasazení v zahraničí a technická vybavenost

¹⁵⁵ Počet aktuálně probíhajících misí AČR k červnu 2011 byl 11. Čeští vojáci se dále aktuálně účastnili misí OSN v Kongu, Kosovu a Afghánistánu v celkovém počtu pěti pozorovatelů. [cit. 10. 6. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/historie-misi/historie-zahranicnich-misi-3699/>. Viz také příloha 8.

¹⁵⁶ Viz předchozí kapitola.

armády pro boj v neobvyklých podmínkách, jež může být opětovně interpretováno „pozitivně“ i „negativně“.

Výše uvedená témata, jež se týkají zahraničních misí, mohou být předmětem kritických informací, které pronikají k veřejnosti a mají vliv na obraz armády ve společnosti, a tím i na následné politické procesy, které jsou s armádou a jejími úkoly spojeny. Nyní se zaměřím na stručné vykreslení základní komunikační situace, ke které se vztahuje diskursivní analýza uvedená v následujících kapitolách. Nicméně lze předpokládat, že informovaný čtenář má vlastní představu o tom, jaké důvody vedly k zahájení konkrétních zahraničních misí.

Situace: válka proti terorismu, Afghánistán a Irák

Obvyklý postup při vysílání misí je, že členové struktur, které jsou nazývány „mezinárodním společenstvím“ v souvislosti s reakcí na konstatované „porušení či ohrožení“ míru a mezinárodní bezpečnosti, požádají členské státy o akce, které jsou blíže specifikovány v konkrétních procesních úkonech (obvykle rezolucích). Dle procesních postupů zakotvených v pravidlech Charty OSN a v ústavním pořádku ČR rozhodne následně politická reprezentace České republiky o vyslání vojáků na zahraniční mise.

V případě Afghánistánu a Iráku byly veřejnosti představeny specifické důvody k zahájení vojenských operací, které se odlišovaly od předchozích misí. Zjednodušeně lze říci, že šlo především o participaci České republiky na aktivní politice USA a NATO v rámci ozbrojeného boje proti globálnímu terorismu po roce 2001. Přestože jde o jednotný základní motiv, u obou případů - Afghánistánu i Iráku - byly okolnosti, za kterých byl útok na cílové oblasti zahájen, značně odlišné.

Globální válka proti terorismu¹⁵⁷

Problematika mezinárodního terorismu není v bezpečnostním diskursu nové téma. Hlavní důraz na boj proti mezinárodnímu terorismu se objevuje v 60. a 70. letech minulého století v souvislosti s přijímáním mezinárodních úmluv o předcházení a potlačování protiprávních násilných akcí zaměřených na civilní obyvatelstvo. V tomto období docházelo také k formálnímu odlišování státního teroru a aktů mezinárodního terorismu.¹⁵⁸

Globální boj proti terorismu vyhlášený představiteli USA, v rámci kterého byly zahájeny útoky na Afghánistán a Irák, ale náleží do vývojového období pojmu „terorismus“ po ukončení bipolární konfrontace. V tomto období je terorismus pojímán ve specifických konotacích spojených s bojem USA proti takzvanému islámskému fundamentálnímu terorismu.

Během 90. let minulého století došlo hned k několika bombovým útokům na americké cíle. V roce 1993 byl cílem bombového útoku komplex Světového obchodního centra¹⁵⁹ a v roce 1995 došlo k útoku na federální budovu ve městě Oklahoma. Dle závěrů provedeného vyšetřování byly v obou případech útoky připisány radikálním muslimům (Hendrickson 2002, 99-100).

V roce 1998 oficiálně vyhlásil vůdce skupiny Al-Káida, Usáma bin Ládín, svatou válku proti státům, které považoval za součást či spojence západní civilizace - fatvu. V ní vyzval muslimy k vraždění Američanů, vojáků i civilistů, a jejich spojenců po celém světě. Další útoky proti americkým cílům proběhly v Nairobi v Keni a Dar es Salaamu v Tanzanii, kdy došlo ke zničení amerických ambasád. Útoky zabily 224 lidí a několik stovek lidí zranily. Vyšetřování událostí se zhostila

¹⁵⁷ U realizace války proti terorismu se může objevovat také pojem válka proti „teroru“. V souvislosti s Afghánistánem a Irákem se také začalo užívat spojení od GWOT (válka proti terorismu) k COIN (válka proti rebelům či vzbouřencům). Ačkoliv jde o fascinující proces změn názvů a možná i chápání stejných konfliktů, nic nemění na tom, z jakého důvodu konflikt začal a z jakého důvodu do něj Česká republika vstoupila. „Proměna“ oficiálních pravd v čase by ale jistě mohla být zajímavým námětem pro další výzkum.

¹⁵⁸ Srovnej: Tilly, Ch. 2006.

¹⁵⁹ Skupina teroristů umístila do podzemních garáží severní věže Světového obchodního centra nákladní automobil s výbušninou. Výbuch zabil 6 osob a stovky dalších zranil (Vadlamundi 2007, 112).

Národní bezpečnostní agentura (National Security Agency – NSA) a Obranná zpravodajská služba (Defense Intelligence Agency – DIA) USA. Obě instituce konstatovaly, že důkazy o původcích útoků směřují právě k organizaci Al-Káida a k postavě Usámy bin Ládina.¹⁶⁰

Útoky na americké ambasády vyvolaly odvetnou vojenskou reakci ze strany představitelů USA. Na základě zpravodajských informací od výzvědných služeb vyslalo americké námořnictvo na určené cíle na území Súdánu¹⁶¹ a Afghánistánu několik řízených střel. Tyto cíle byly označeny jako teroristická výcviková centra a základny pro výrobu a skladování bomb. Útoky byly vedeny s primárním cílem poškodit Al-Káidu a zabít Usámu bin Ládina. Po útoku na cíle v Afghánistánu a Súdánu vystoupil americký prezident Bill J. Clinton¹⁶² s veřejným projevem o vojenské akci proti Al-Káidě. Uvedl, že Usáma bin Ládín veřejně vyhlásil Spojeným státům americkým teroristickou válku a že USA budou na tuto válku aktivně reagovat (Vadlamudi 2007, 105).

Poslední události, které vedly k definitivnímu vyhlášení aktivní a rozsáhlé války proti globálnímu terorismu ze strany USA a jejich spojenců, se odehrály 11. září 2001. Došlo k únosům několika civilních letadel, z nichž dvě byly využity jako řízené střely pro zasažení Světového obchodního centra v New Yorku a jedno k zasažení budovy Ministerstva obrany USA Pentagonu. Přímým následkem zásahů přišlo o život 2 973 lidí.¹⁶³

Po útocích vystoupil s projevem k národu nově inaugurovaný prezident USA George W. Bush¹⁶⁴ a prezentoval útoky na americké cíle jako úder sil zla proti silám dobra a jako úder tmářů proti západnímu pokroku. Následně vyhlásil aktivní a rozsáhlou globální válku proti terorismu (Bush 2001, podle Nekvapil a Lauder 2010, 624).

¹⁶⁰ Acts of Terror: [cit. 3. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.rewardsforjustice.net/>.

¹⁶¹ V té době byl Súdán ještě jedním státem.

¹⁶² Ve funkci 1993 – 2001.

¹⁶³ 9/11 Report: [cit. 4. 3. 2012]. Dostupné na: <http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report.pdf>.

¹⁶⁴ Ve funkci 2001 – 2009.

Americká administrativa dle očekávání hledala viníky útoků z 11. září 2001 mezi skupinami, které považovala za teroristické. I přes mnohá podezření z předchozích vyšetřování ale jasného viníka za 11. září Američané bezpečně označit nemohli, dokud se k útokům nepřihlásil vůdce organizace Al-Káida, Usáma bin Ládin. Koncem září 2001 ve vysílání televizního kanálu Al-Džazíra prohlásil, že útoky jsou odpovědí na ponížení a degradaci muslimského světa ze strany západu v čele s USA. Bin Ládin dále označil americká vojska a jejich spojence za křížácké síly, které dlouhodobě realizují proti muslimům křesťansko-židovskou křížáckou kampaň v čele s hlavním křížákem Bushem (bin Ládin 2001, podle Nekvapil a Leudar 2006, 368).

Pocit ponížení, o kterém mluvil Usáma bin Ládin, vyplýval částečně ze studenoválečného odkazu. Především šlo o přítomnost vojsk USA v Saudské Arábii a o dlouhodobou podporu Izraele ze strany Američanů (Eichler 2010, 183). Za pozornost stojí také aktivní americká zahraniční politika zaměřená na oblast Afrického rohu a další země s muslimským vyznáním – především Irák, Írán a Pákistán.

Ponížení, o kterém mluvil bin Ládin, je ale také výsledkem celkové dominance konstruktů hodnot a ideologií pocházejících ze západní Evropy a USA v diskursivním prostoru.¹⁶⁵ Ládin i Bush tak při značném zjednodušení a při přijetí konstruktů civilizačních okruhů mohli celý konflikt chápat jako jakýsi civilizační střet.¹⁶⁶ Model civilizací se v bezpečnostním diskursu ustálil a pojmy terorista, arab či muslim začaly být v západním diskursu často používány jako synonymum.

Díky tomu, že oficiální výroky pocházející z USA a západní Evropy mohly pronikat do většiny komunikačních kanálů světa, etablovala se tak představa „západu“, který se brání proti útočníkům z „muslimské civilizace“. Naopak mezi mnoha

¹⁶⁵ Srovnej např.: Zakaria, F. 2010 nebo Wallerstein, I. 2005.

¹⁶⁶ Srovnej: Huntington, S. 2001.

muslimy se etablovala představa obrany muslimské civilizace proti neokolonialismu západu.¹⁶⁷

Reflexí útoku z 11. září 2001 se téma terorismu propojené s muslimským fundamentalismem stalo dominantním tématem v bezpečnostním diskursu většiny zemí světa.¹⁶⁸ Představitelé institucí mnohých států, včetně České republiky, začali zdůrazňovat již dlouho známou skutečnost, že terorismus může ohrozit bezpečnost životů a majetku obyvatel států kdekoliv na světě. Důsledkem etablování těchto představ v diskursu byla aktivní podpora války proti terorismu zahájené představiteli USA. Teroristické útoky a následné zahájení aktivního boje proti globálnímu, fundamentálnímu či muslimskému terorismu ze strany USA a jejich spojenců utvrdily obě „strany“ pomyslného konfliktu v jejich představách o nepříteli.

Bitevní pole Afghánistán

Využití pojem „válka“ je z rétorického hlediska bezpochyby možné i ve spojitosti s terorismem. Zjednodušeným výkladem pojmu politična, který rozpracoval Carl Schmitt, lze válku označit jako rozhodující vrchol politických procesů, kdy jedna skupina formálně označí druhou skupinu za nepřátelskou a zahájí proti ní akce s cílem prosadit vlastní zájem destruktivní silou (Schmitt 2007, 19-29). Soubor těchto akcí, který je – ať už oficiálně, nebo neoficiálně – zahájen i ukončen, pak nazýváme válkou. Zároveň lze předpokládat, že každý jedinec má představu o tom, co je to válka, i když se jeho představa formuje třeba jen na základě jednoho konkrétního příkladu. Vyhlášení války proti terorismu ze strany USA tak bylo logickou reakcí na útoky z 11. září, která srozumitelně vyjadřuje nejvyšší vrchol nepřátelství proti těm, kdo útoky

¹⁶⁷ Srovnej např.: Zakaria, F. 2010 a Kavoori, P. A. a Fraley, T. 2006.

¹⁶⁸ Vycházím z témat, která definovala OSN jako hlavní hrozby pro mezinárodní bezpečnost po 11. září 2001. Srovnej: UN. [cit. 2. 4. 2012]. Dostupné na: <http://www.un.org/wcm/content/site/undpa/main/issues/counter-terrorism>.

realizovali. Realizace války proti terorismu se však stala poměrně problematickou záležitostí.

Terorismus je spíše ideou specificky prováděného násilného odporu proti dominantní autoritě než otevřený střet znepřátelených skupin. V případě války proti terorismu se objevuje otázka, jak může stát bojovat proti idejím za využití tradičněji pojatých válečných nástrojů. Pokud se jedinci hlásí k „teroristickému smýšlení“, je jejich zabíjení či zavírání obtížné. Dokud se toto smýšlení neprojeví, jsou tito jedinci řadovými civilními obyvateli a jejich postih by byl v rozporu s liberálně demokratickými hodnotami, ke kterým se USA a jejich spojenci hlásí. Tento fakt je přirozeně součástí teroristické taktiky, která se vyvinula ze slabosti teroristických skupin, v porovnání se silou států. Lidé, kteří jsou označeni za teroristy (teroristé), zkrátka nepřistupují na model boje uniformně označených skupin, které se proti sobě postaví na přehledném bitevním poli. Boj proti těmto lidem tak proto vždy spadal spíše do boje s organizovaným zločinem. Zahájení globální války proti terorismu tedy přineslo dilema, jak bude tato válka vedena. Jedním z řešení tohoto paradoxu bylo posílení bezpečnostních procedur uvnitř státních struktur, které se cítily být terorismem ohroženy. Tím se ale omezují především práva tvůrců těchto struktur – tedy obyvatel, což vede k posílení atmosféry strachu, kterou se teroristé pokoušejí svými činy vytvořit. Válka proti terorismu založená na standardních postupech by se navíc nijak neodlišovala od „války“ proti kriminalitě a taková válka se pod vlivem událostí z 11. září 2001 evidentně nejevila jako adekvátní reakce.

Válka proti terorismu byla proto realizována podstatně razantnějšími kroky. 7. října 2001 zahájili představitelé Spojených států amerických operaci Trvalá svoboda,¹⁶⁹ jež představovala vojenskou dimenzi globální války proti terorismu. Aby vláda USA mohla ve válce využít vojenské prostředky, které měla k dispozici, označila ukrývání a podporování teroristů na území svrchovaného státu za akt

¹⁶⁹ Enduring Freedom.

agrese a nepřátelství tohoto státu, a proto lze na tento stát uplatnit tradičně zakotvený nástroj mezinárodního práva - právo na sebeobranu dle článku 51 Charty OSN (Gray 2008, 160–166). V souladu s výkladem práva na sebeobranu dle výše uvedených kritérií bylo možné ospravedlnit vojenské akce proti konkrétním státům.

Operace Enduring Freedom se zaměřila na oblasti, kde údajně měli být přítomni teroristé, či jejich aktivní podporovatelé a partneři. Mimo Filipíny, oblast Afrického rohu, Gruzii a Kyrgyzstán byla hlavní pozornost vojenských jednotek USA zaměřena na území Afghánistánu,¹⁷⁰ které poskytovalo poměrně bezpečný prostor pro skupiny, jež byly ze strany „západu“ označeny jako teroristické.¹⁷¹

Mnozí spojenci USA uvedený výklad práva na sebeobranu přijali. Představitelé států NATO formálně aktivovali článek 5 Washingtonské smlouvy o kolektivní sebeobraně a zapojili se do vojenských akcí proti Afghánistánu. Česká republika jako relativně nový člen NATO aktivně poskytla pro boj v Afghánistánu své jednotky, které jsou po několika obměnách přítomny na afghánském území dodnes. V Afghánistánu působily vojenské polní nemocnice, čtyři ochrany a skupiny Vojenské policie, jednotky k zajištění řízení hlavního letiště v Kábulu, jednotky meteorologického a ženíjního zabezpečení, kontingent speciálních sil 601. skupiny, vrtulníkové jednotky a jednotky s úkolem zajistit a ochránit činnost rekonstrukčních týmů v provinciích Lógar a Uruzgán.¹⁷²

Válka v Afghánistánu představuje takzvaný asymetrický konflikt, pro který je charakteristický guerillový způsob boje a nerovnost stran. Zahraniční síly v Afghánistánu vykazují značné úspěchy v naplňování svých představ o boji proti terorismu, pokud mají příležitost bojovat s „teroristy“ v přímém střetu. Síly odporu proti západním „okupantům“ ale tuto možnost poskytují jen málokdy, a

¹⁷⁰ Později se boje se přesunuly také na území Pákistánu.

¹⁷¹ Debatě o důvodech a tím i legitimizaci útoku na Afghánistán se věnují kapitoly 4, 5 a 6, které obsahují diskursivní analýzu argumentů ze strany MO ČR a AČR i jejich kritické vyhodnocení.

¹⁷² MO ČR: Historie zahraničních misí: [cit. 23. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/historie-misi/historie-zahranicnich-misi-3699/>.

proto se situace v zemi opakovaně projevuje nárazovými útoky a permanentní nestabilitou.¹⁷³

Útok na Irák

I když válku v Iráku lze považovat za přímý důsledek operace Enduring Freedom, důvody k zahájení operací v Iráku byly odlišné než v případě Afghánistánu. Počátkem roku 2002 zahrnul George W. Bush režim Saddáma Husajna a Irák do „osy zla“, která sdružovala takzvané „zločinné“ státy.¹⁷⁴

Navzdory postoji některých členů Rady bezpečnosti OSN přijal v říjnu 2002 Kongres Spojených států amerických rezoluci, která povolila užití americké vojenské síly proti režimu Saddáma Husajna a jeho zemi. Irácké strategické cíle se koncem roku 2002 staly terčem amerického bombardování. V březnu 2003 následovala operace Irácká svoboda¹⁷⁵, jež v podstatě znamenala obsazení Iráku vojsky USA a několika jejich spojenců. Pozemní boje začaly 20. března a byly ukončeny během několika týdnů (Eichler 2010, 280–282).

Zařazení Iráku do skupiny „zločinných“ států ze strany G. W. Bushe nebylo překvapivé, neboť byl režim Saddám Husajna v očích dominantních členů OSN zkompromitován již od napadení Kuvajtu v roce 1990. Překvapivé však bylo užití síly proti Iráku, které vyvolalo značné rozpaky i odpor ze strany představitelů mnoha zemí světa.

Objevilo se mnoho zdůvodnění, proč USA tak náhle zahájily útok na Irák a mnohé z nich se vracely ke globální válce proti terorismu. Irák byl nařčen, že proti rezolucím OSN neumožňuje kontrolu svého arzenálu a že disponuje

¹⁷³ Současní představitelé spojených států amerických mají v úmyslu stáhnout své jednotky z Afghánistánu do konce roku 2014. Srovnej: iDnes.cz: 5. 10. 2011: Afghánistán a Irák byly zbytečné války. Myslí si to každý třetí veterán. [cit. 3. 4. 2012]. Dostupné na: <http://zpravy.ihned.cz/c1-53114700-afghanistan-a-irak-byly-zbytecne-valky-mysli-si-to-kazdy-treti-americky-veteran>.

¹⁷⁴ Kategorie zločinných států je dosti problematická na definování, neboť ji určuje sám interpret. V mezinárodním právu lze jen obtížně říci, co je měřítkem pro zločinnost. George W. Bush označil zločinné státy na základě několika ukazatelů: státy porušují mezinárodní právo (např. tím, že se pokoušejí získat zbraně hromadného ničení), státy porušují lidská práva, státy nespolupracují s mezinárodním společenstvím a vykazují agresivní politiku vůči okolí. Svým způsobem by však podobně vymezená kategorie šla aplikovat i na samotné Spojené státy americké (Srovnej: Zakaria, F. 2010).

¹⁷⁵ Iraqi Freedom.

zbraněmi hromadného ničení. Objevily se spekulace, že irácký vůdce Saddám Husajn podporuje mezinárodní terorismus a zbraně chce poskytnout teroristickým skupinám. Mnozí též poukazovali na nedodržování lidských práv v Iráku a na povinnost „civilizovaných“ států zakročit v rámci humanitární intervence. Nalezla se ale i jiná vysvětlení. Některá vycházela z realistického přístupu k bezpečnosti a poukazovala na fakt, že se na iráckém území nachází značné množství kvalitní ropy a obsazení relativně slabého Iráku umožňuje Spojeným státům americkým rozšířit sféru vlivu na Blízkém východě (Eichler 2010, 283-289).¹⁷⁶

Jako nejpravděpodobnější vysvětlení motivů pro zahájení útoku na Irák se jeví kombinace výše uvedených důvodů, pod jejichž tlakem většina americké společnosti, mobilizovaná následky z 11. září 2001, přijala radikální přístup k aktuálně definovaným bezpečnostním hrozbám.

Jako spojenec USA a aktivní člen NATO participovala Česká republika nejdříve na akcích v Kuvajtu v rámci operace Trvalá svoboda. Tam v souvislosti s akcemi USA v Iráku vyslala protichemickou jednotku pro případ nasazení chemických zbraní ze strany Saddáma Husajna. Nešlo tedy o přímé zapojení do akcí v Iráku od jejich počátku, ale o pokus o projevení spojení s USA méně kontroverzní formou, která reflektovala spornost útoku na Irák. Pod záštitou stabilizačních a rekonstrukčních misí NATO v rámci operace Irácká svoboda se působení české armády přesunulo 18. května 2003 z Kuvajtu do irácké Basry.¹⁷⁷

České nasazení v Iráku údajně nemělo primárně bojový charakter, což je ve výrocích AČR zdůrazňováno. V Iráku působila především vojenská polní nemocnice a dále útvar speciálních operací vojenské policie, který údajně plnil pouze ochrannou činnost pro nemocnici a VIP osoby.¹⁷⁸ Mezi další uskupení

¹⁷⁶ Více viz závěrečná debata kapitoly 4 a 5.

¹⁷⁷ MO ČR: Trvalá svoboda, protiteroristická operace 2002 – 2003, Kuvajt. [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3688>.

¹⁷⁸ S.O.G. historie. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.sog.army.cz/historie.html>.

česká armády v Iráku patřil například humanitární odřad, Prvek NSE (National Support Element) a Skupina CIMIC (pro vojensko-civilní spolupráci).¹⁷⁹

Česká armáda ukončila participaci na akcích v Iráku v roce 2009. Přestože se většina cizích vojsk stáhla z Iráku v letech 2010 až 2011, přítomnost amerických jednotek a soukromých bezpečnostních a vojenských společností v Iráku trvá do současnosti.¹⁸⁰ Situace je podstatně klidnější než v Afghánistánu, ale v nejbližších letech nelze očekávat ukončení všech násilností.¹⁸¹

¹⁷⁹ MO ČR: Trvalá svoboda, protiteroristická operace Kuvajt: [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3688>.

¹⁸⁰ Jedná se malou skupinu amerických jednotek o počtu necelých 170 vojáků. Vojáci chrání velvyslanectví USA a VIP osoby. Nadále v zemi zůstávají vojáci jako instruktoři a dále soukromé bezpečnostní společnosti. Srovnej: iDnes.cz: 18. 12. 2011. Poslední americké bojové jednotky opustily po devíti letech Irák. [cit. 3. 4. 2012]. Dostupné na: <http://zpravy.ihned.cz/c1-54231880-posledni-americke-bojove-jednotky-opustily-po-deviti-letech-irak>.

¹⁸¹ Operation Iraqi Freedom. [cit. 22. 2. 2011]. Dostupné na: <http://www.usf-iraq.com/>.

Kapitola 4: Analýza argumentů - legitimita a právo

Postavení české armády ve společnosti, které jsem popsal v předchozích kapitolách, determinuje cíle komunikace i způsob, jakým bude komunikace realizována. V první řadě je komunikace armády vázána legislativním rámcem, jenž stanovuje strukturu státních institucí a podřazenost vojenské moci civilní kontrole. Témata a obsah komunikace tak do značné míry musí odpovídat povinnostem, které pro armádu vyplývají ze zákonů a mezinárodních smluv. Legitimita získaná na základě právních argumentů proto hraje v oblasti komunikace MO ČR a AČR primární roli.

Právo je díky svému zakotvení ve státních i mezinárodních institucích stavěno téměř na roveň materiálnímu skutečným, jež nutí aktéry společenských procesů interpretovat vlastní činnost tak, aby byla v souladu s těmito skutečnostmi.¹⁸² Z právního hlediska je tedy legitimita všech armádních akcí odvozena od jejich souladu s právním řádem České republiky, neboť jeho narušení by vedlo k destabilizaci struktur a pravidel uvnitř státu, a tím k destabilizaci legitimacy samotné armády.

První teze mé práce vychází z předpokladu, že MO ČR a AČR budou představovat svoji činnost na zahraničních misích v Afghánistánu a Iráku jako zcela souladnou s obsahem závazných předpisů, a to i v případě, že lze mise v Afghánistánu a Iráku označit jako právně sporné případy užití síly. Zároveň předpokládám, že se komunikátor bude snažit vymezit vůči konkurenčním výrokům v diskursivním prostoru. Diskursivní analýza v této části textu popisuje, jak armáda svými argumenty konstruuje představu, že zákony a mezinárodní smlouvy závazné pro

¹⁸² Vycházejme z předpokladu, že Česká republika je právním státem se všemi atributy liberální demokratické společnosti, tak ji chápeme dnes, a že se MO ČR bude v zájmu zachování vlastní legitimacy vyhýbat útokům na tuto strukturu.

Českou republiku jsou relevantní, a zároveň mají pouze jeden výklad, kterým se komunikátor řídí a díky němuž jsou mise v Afghánistánu a Iráku zcela legitimní.

Konstrukce představy jednoho výkladu práva je postavena na dvou činnostech komunikátora. První činností je jistá argumentační pasivita, která vede k opomíjení debaty o legalitě vojenského zásahu v Afghánistánu a Iráku, případně k popření „pravd“ odlišných od „pravd“, které předkládá komunikátor. Druhá činnost spočívá ve zjednodušení práva a právních argumentů, které jsou v komunikaci AČR v podstatě minimalistické a debatu o legalitě akcí minimalizují na pouhý odkaz na právní prameny a na konstatování souladu akcí armády s těmito prameny.

V první části této kapitoly představím zákony a mezinárodní smlouvy, jež jsou pro komunikátora závazné. Uvedené prameny práva tvoří množinu dokumentů, kterou komunikátor při formování svých argumentů musí reflektovat, neboť na jejich dodržování stojí jeho právní legitimita. První část textu také rozvíjí pojednání o civilně-vojenských vztazích uvedené v předchozí části práce. Poukazuji na legislativní úpravu postavení Armády České republiky v politickém systému. Tím dokresluji obraz armády jako subjektu politických vztahů, který se v konkurenčním komunikačním prostředí pokouší získat legitimitu dostupnými a přijatelnými prostředky.

V další části této kapitoly představím diskursivní analýzu výroků komunikátora, které se přímo týkají konkrétní situace – tedy zahraničních misí v Afghánistánu a Iráku. Cíl analýzy právních argumentů v komunikaci armády se vztahuje k výše uvedené tezi a poukazuje na postoj komunikátora k využívání právních argumentů k legitimizaci své činnosti. Diskursivní analýza upozorňuje na budování specifického narativa o problematice Afghánistánu a Iráku ze strany MO ČR a AČR.

Pro představení odlišné „pravdy“ v diskursivním prostoru a poskytnutí kritického náhledu na komunikaci armády jsem na závěr kapitoly zařadil debatu, jež

odhaluje, že s právem lze nakládat různými způsoby. Výsledkem debaty je, že konstatování souladu s pravidly zachycenými v zákonech a mezinárodních smlouvách automaticky neznamená „objektivní pravdu“. Zjednodušeně lze totiž říci, že ač se mnohé „věci“ dějí dle zákonů a zákony i smlouvy jsou často interpretovány jako „jasné“, mnohé prameny práva lze interpretovat dle toho, jak konkrétní interpret chce, aby se „věci“ děly.¹⁸³ Jasně právní argumenty, které komunikátor předkládá pod vlivem vlastní aplikace práva, mohou být ve světle odlišného, avšak zcela relevantního přístupu, relativizovány.

Prameny určující právní argumentaci komunikátora

Pro armádu, jakožto instituci formálně podřízenou civilní kontrole, představují klíčový pramen práva vnitrostátní předpisy, které však ve svém obsahu reflektují i přijaté mezinárodní smlouvy. Právní rétorika tak v zásadě vyplývá z ústavního pořádku České republiky. Pramene práva, které tvoří tento pořádek, v podstatě tvoří i prameny samotných argumentů, které komunikátor formuje za účelem obhajoby své legitimacy.

Je tedy logické, že MO ČR a AČR nemají při tvoření obsahu komunikačních výroků o právu svobodu. Samotná argumentace je inspirována debatou v Parlamentu České republiky,¹⁸⁴ případně debatou na poli mezinárodních institucí. Veškerá právní argumentace pak tvoří provázanou síť propojených argumentů, které se setkávají v pramenech práva a vedou k jejich jednotné interpretaci, jejíž obsah se řídí zájmem subjektů, které interpretaci provádějí. Armáda díky své pozici v systému logicky nemůže uvádět právní argumenty,

¹⁸³ jedná se o typický projev právního instrumentalismu, tak jako ho popisuje Martti Koskenniemi (2005) či Christina Grayová (2008). Viz níže závěrečná debata a příklad, který se vztahuje k právní argumentaci o zahájení akcí v Iráku.

¹⁸⁴ Viz závěrečná debata a výzkum Tomáše Karáska.

kteřé zpochybňují její činnost či rozhodnutí nadřizených orgánů. Tyto argumenty by v očích veřejnosti vedly k narušení právní legitimacy komunikátora.

Abychom lépe porozuměli obsahu konkrétních právních argumentů ze strany MO ČR a AČR, je vhodné zaměřit pozornost především na zákony, které se přímo vztahují k ozbrojeným silám České republiky, a dále na mezinárodní úmluvy, které jsou pro Českou republiku závazné.

Vnitrostátní prameny právních argumentů

Pozice ozbrojených složek v České republice striktně vyplývá z vnitrostátních předpisů, které upravují civilně vojenské vztahy. Pro vymezení pozice Armády České republiky je klíčový ústavní zákon číslo 1/1993 Sb.¹⁸⁵ neboli Ústava České republiky. Vztah mezi armádou, mocí zákonodárnou a mocí výkonnou upravují především články 39, 43, 49, 63 a 79 Ústavy ČR. Dle článku 69c je vrchním velitelem ozbrojených sil prezident, což jasně stanovuje podřízenost armády moci výkonné. Tato podřízenost však není svévolná a prezident nemá vlastní autonomii v užívání své moci. Jak vyplývá z článku 39 ústavy, je k přijetí usnesení o vyhlášení válečného stavu nutný souhlas nadpoloviční většiny všech poslanců a nadpoloviční většiny všech senátorů. Je poněkud zvláštní, že je v ústavě užíván s pojmem válečný stav, neboť „váleka“ je dle ustanovení mezinárodního práva nelegální.¹⁸⁶

Z hlediska zahraničních misí je klíčová další část ustanovení článku 39 ústavy. Ten uvádí, že k přijetí usnesení o souhlasu s vysláním ozbrojených sil České republiky mimo území České republiky a k přijetí usnesení o účasti České republiky v obranných systémech mezinárodní organizace, které je Česká

¹⁸⁵ Ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb. a 319/2009 Sb.

¹⁸⁶ V tomto ohledu stojí za uvážení, zda se válečný stav rovná válce. Pokud vycházíme z konstruované povahy obou pojmů, pak je lze chápat jako synonyma i jako zcela odlišné záležitosti. Nicméně je překvapivé, že se v ústavě státu, jenž se prezentuje jako liberálně demokratická mírová společnost, neobjevuje ekvivalent, který by „válečný stav“ nazýval bez využití poměrně kontroverzního základu ve slově „váleka“. Přesto tedy není možnost nasazení vojenských sil a případný vstup České republiky do války vyloučen a předpokládáme, že se jedná o odpor českých zákonodárců vůči snaze nazývat ozbrojené konflikty na poli mezinárodního společenství všemi možnými způsoby, pouze ne válkou.

republika členem, je využít stejný rozhodovací proces jako v případě vyhlášení válečného stavu. Stejně tak tomu je i v případě pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky.

Za pozornost stojí také případy, ve kterých může být výše uvedené nasazení vojenských sil přijato. Tyto podmínky upravuje článek 43 ústavy, který stanovuje vyhlášení válečného stavu v případě, že je Česká republika napadena, nebo - což je pro zahraniční mise zvláště významné - v případě, že je třeba plnit mezinárodní smluvní závazky o společné obraně proti napadení. O integraci České republiky do systémů kolektivní sebeobraně rozhoduje taktéž politická reprezentace v rámci procesu přijímání mezinárodních smluv.

Pro formování závazných argumentů k nasazení českých sil v zahraničí má specifické postavení vláda České republiky a její ministři. Vláda může rozhodovat o vyslání ozbrojených sil České republiky mimo její území a o pobytu vojsk cizího státu na jejím území, který nepřesáhne dobu šedesáti dnů. Tato možnost je však podmíněna plněním závazku z mezinárodních smluv o společné obraně proti napadení. Další možností, kdy může o nasazení rozhodovat vláda ČR, je účast na mírových operacích dle rozhodnutí mezinárodní organizace, již je Česká republika členem, a to se souhlasem přijímacího státu. Vláda rozhoduje též o využití vojenských sil na záchranných pracích při živelních pohromách a průmyslových nebo ekologických haváriích.

Dle článku 43 ústavy je též možné, aby vláda ČR rozhodla o průjezdu či přeletu ozbrojených sil jiných států přes území České republiky a o účasti ozbrojených sil České republiky na vojenských cvičeních mimo území ČR, stejně tak o účasti sil jiných zemí na území České republiky. Ve všech uvedených případech, ve kterých rozhoduje vláda jakožto svrchovaný orgán civilní moci, je striktně dodržována podřízenost vlády Parlamentu České republiky, ke kterému je vázána neprodlenou informační povinností. Každá z komor parlamentu pak může nadpoloviční většinou všech svých členů rozhodnutí vlády zrušit.

Podřízenost armády moci výkonné podtrhuje též článek 79 ústavy, který stanovuje, že ministerstva a jiné správní úřady lze zřídit a jejich působnost stanovit pouze zákonem. Stejně tak právní poměry státních zaměstnanců v ministerstvech a jiných správních úřadech upravuje zákon. Mezi konkrétní zákony, které předjímá Ústava ČR, patří například zákony vylučující právo vojáků na stávku, či členství v politické straně a další omezení osobních svobod¹⁸⁷, jež směřuje k účelu zajistit plnou kontrolu ozbrojených skupin uvnitř státu a minimalizovat emancipaci vojenských jednotek v oblasti politického působení.¹⁸⁸ Pro úplnost uveďme další zákony¹⁸⁹ upravující civilní a vojenské vztahy. Patří sem například ústavní zákon č. 110/1998 Sb. o bezpečnosti České republiky, který ve svém základním ustanovení explicitně definuje případy nasazení vojenské síly. Ty slouží k zajištění svrchovanosti a územní celistvosti České republiky a dále k ochraně jejích demokratických základů. V neposlední řadě jsou užívány při plnění mezinárodních závazků o společné sebeobraně. Další rozhodovací pravomoci jsou dle zákona přenechány na Bezpečnostní radě státu jako vrcholného orgánu pro posuzování hrozeb a rizik a dále na Parlamentu České republiky a vládě ČR.

Armáda je tak v zákoně o bezpečnosti České republiky explicitně pojímána jako nástroj moci zákonodárné a výkonné. Toto postavení ozbrojených složek potvrzuje také zákon č. 219/1999 Sb. o ozbrojených silách České republiky, jenž v paragrafu 2 odstavci 5 stanoví za vrchní služební orgány prezidenta, ministra obrany a dále pouze ty, kteří jsou určeni rozkazem prezidenta a ministra obrany. Část II zákona, paragraf 9 a 10 pak jasně definují cíle a úkoly ozbrojených složek,

¹⁸⁷ Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání. Zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze. Zákon č. 219/1999 Sb. o ozbrojených silách České republiky.

¹⁸⁸ Podle Zdeňka Kříže byl zastáncům zájmů ozbrojených složek v České republice v minulosti poskytnut značný prostor pro ovlivňování rozhodnutí politických orgánů (Kříž 2001, 128-136).

¹⁸⁹ Mimo uvedené jsou některé sekundární zákony, upravují pozici ozbrojených složek v rámci systému České republiky, uvedeny v příloze 11.

do nichž je mimo ochranu vitálních zájmů České republiky zahrnuta také účast jednotek na zahraničních misích v souladu s plněním závazků České republiky.

Zákon č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky pak jasněji definuje pojem obrany země, jenž je užit v zákonech předchozích. V tomto zákoně je definován vztah řízení obrany a kompetenční vztahy mezi orgány státní správy a samosprávy. Za vrcholný orgán je zákonem označena vláda ČR, jíž podléhají ministerstva v součinnosti se samosprávnými obcemi a kraji. Pojem armáda se v tomto kompetenčním zákoně nevyskytuje, což předjímá její vyloučení ze zásahů do organizační a řídicí činnosti a v podstatě prokazuje systematickou podřízenost armády civilní politické reprezentaci.

Lze tedy konstatovat, že armáda formálně zcela podléhá moci zákonodárné a výkonné. Jakákoliv snaha o její emancipaci a samostatnou činnost je proto z hlediska vnitrostátního práva vyloučena. Konstrukce této představy je natolik silná, že od vzniku České republiky v roce 1993 dosud nedošlo k porušení tohoto principu, a to z mnoha důvodů. Armáda České republiky má poměrně dlouhou tradici protkanou výraznou disciplinovaností a akceptací formálních struktur. Až na drobné výjimky v období značných krizí nedocházelo k tomu, že by příslušníci armády překročili svůj mandát. Případné překročení mandátu by znamenalo natolik radikální otřes politické kultury i právního systému, který by v podstatě hraničil s revolucí a bouráním struktur, jež jsou pro armádu zárukou legitimacy.

Ojedinělým a zvláštním případem, kdy došlo k faktickému překročení mandátu, bylo nasazení československých vojáků při operacích Pouštní štít (Desert Shield) a Pouštní bouře (Desert Storm). Na základě rozkazu svého velitele se jednotka o počtu 200 mužů zapojila do pohybu spojenců na území Kuvajtu. Mandát jednotky však umožňoval činnost pouze na území Saudské Arábie. Iniciativa vojáků vzbudila u politické reprezentace značný odpor a vojákům bylo odepřeno uznání za účast na operaci. Negativní dopady této události částečně napravila až pochvalná zpráva Pentagonu (Karásek 2010, 32).

Mezinárodní prameny právních argumentů

Právní argumenty Armády České republiky nejsou tvořeny pouze odkazem na vnitrostátní právní struktury. Druhým typem právních pramenů, který tvoří jisté mantinely armádní argumentace a do značné míry determinuje obsah výroků, jsou mezinárodní úmluvy. Mezinárodní smlouvy představují projev právního pozitivismu v mezinárodní politice a jejich primární cíl vystihuje snahu nastolit jasná, závazná a srozumitelná pravidla společná pro všechny subjekty mezinárodního práva. Systém úmluv, jimiž je Česká republika vázána, čítá několik stovek bilaterálních a multilaterálních smluv.¹⁹⁰

Význam mezinárodních smluv pro českou armádu se odvíjí od struktury právního řádu České republiky, přičemž mezinárodní smlouvy mají váhu ústavních zákonů, což je zakotveno ve článku 10, 10a a 10b Ústavy České republiky. V Ústavě ČR je formálně deklarována snaha o zachování suverenity a svrchovanosti státu. Pro zachování svrchovanosti moci zákonodárné i státní suverenity je při přijímání mezinárodních smluv klíčová činnost Parlamentu České republiky a Ústavního soudu. Dle článku 49 ústavy je k ratifikaci spojeneckých, mírových a jiných politických smluv třeba souhlas obou komor Parlamentu České republiky.¹⁹¹

I když je obecně deklarována smluvní volnost, každá mezinárodní smlouva absolutní autonomii států svým způsobem omezuje. Z hlediska aplikování mezinárodních smluv uvnitř politického systému je proto klíčový vztah mezi právem vnitrostátním a mezinárodním. Stanoví-li ratifikovaná mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se přednostně tato mezinárodní smlouva. V případě rozporu s Ústavou České republiky sehrává hlavní kontrolní

¹⁹⁰ Viz níže a přílohy práce 9, 10 a 11.

¹⁹¹ Je třeba souhlasu třípětinové většiny všech poslanců a třípětinové většiny přítomných senátorů. K dokončení procesu ratifikace je vyžadován podpis prezidenta republiky.

roli Ústavní soud, jenž posuzuje na základě článku 87 ústavy soulad smlouvy s ústavním pořádkem České republiky.¹⁹²

MO ČR a AČR jsou tedy vázány mezinárodním právem stejně jako právem vnitrostátním.¹⁹³ Pouze některé z mezinárodních smluv se ale přímo vztahují na zahraniční mise a mají pro jejich interpretaci a odůvodnění významnější roli. V první řadě jde o úmluvy upravující užití síly v mezinárodní politice, přičemž základní úmluvou v této oblasti je Charta OSN, jež ustanovuje současná pravidla a strukturu kolektivní bezpečnosti mezi členskými státy Organizace spojených národů. Systém kolektivní bezpečnosti není pojem jasně definovatelný a v podstatě je jeho obsah odvozován od společného cíle udržet mír a bezpečnost a od konkrétních vztahů mezi zapojenými aktéry. Obecně může být tedy označen za systém zaměřený na udržení míru a bezpečnosti v případě jejich ohrožení nebo porušení některým ze subjektů mezinárodního práva (Ondřej 2005, 17). Tento systém chápe bezpečnost jako společnou a nedělitelnou, a proto je i mandát vrcholného orgánu v systému směrodatný pro všechny členy OSN.¹⁹⁴

Další bezpečnostní smlouvu závaznou pro Českou republiku představuje Washingtonská smlouva. Smlouva zakládající Severoatlantickou alianci je pro Českou republiku závazná od jejího přistoupení k NATO v roce 1999.

¹⁹² Striktně vymezená poslušnost vyplývající z ústavních principů je narušována vnějšími i vnitřními vlivy. Politická reprezentace států je často nucena tlakem okolností přijmout smlouvy, které nepovažují z hlediska udržení státní suverenity i z hlediska materiálních faktorů za výhodné. Nemusí se však jednat pouze o nátlak prostřednictvím hard power, ale též o výsledek sociokulturních a ekonomických procesů.

¹⁹³ Po formální stránce je plná akceptace mezinárodních smluv a mezinárodního práva zakotvena ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu, jež je pro Českou republiku, respektive Československo, závazná od roku 1987. Úmluva kodifikuje principy moderního mezinárodního práva s důrazem na právo psané, čímž přenáší důvěru v nepsané zvyky na obsah smluv a opětovně posiluje pozici právního pozitivismu. Vídeňská úmluva opětovně potvrzuje závazky vyplývající z Charty OSN, z nichž je na prvním místě ochota států řešit spory mírovými prostředky. Dalšími pravidly například jsou, že smlouvy budou dodržovány (*pacta sunt servanda*) a budou uzavírány, vykládány a aplikovány v dobré víře (*bona fides*). Vienna Convention on the Law of Treaties (1969). [cit. 6. 7. 2011]. Dostupné na: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf.

¹⁹⁴ Současný systém nastavený Chartou OSN nezahrnuje pouze členské státy, ale i státy nečlenské a též nestátní aktéry. Přestože stát nemůže být formálně vázán smlouvou, kterou neratifikoval, Charta OSN nevyklučuje jako cíl kolektivních akcí na udržení míru státy, které členem OSN nejsou.

K harmonizaci politik obou subjektů však docházelo již několik let před vstupem ČR do NATO.¹⁹⁵ Ve smlouvě je klíčový článek 5, jenž zakládá euroatlantický systém kolektivní sebeobranu a opírá se o právo států na sebeobranu v souladu se článkem 51 Charty OSN. Princip rovnosti a práva na sebeurčení předpokládá, že každý stát má právo na sebeobranu v případě napadení jiným státem, které nelze na základě „historické zkušenosti“ vyloučit.¹⁹⁶ Právo na sebeobranu nikdy nebylo ze strany členů mezinárodního společenství zpochybňováno a z hlediska politické filozofie i teorie práva je považováno za jediný uznatelný důvod k zahájení spravedlivé války.¹⁹⁷

Mimo výše uvedené Česká republika ratifikovala několik desítek dalších mezinárodních úmluv, které se bezprostředně týkají činnosti Ministerstva obrany ČR.¹⁹⁸ Česká republika jako člen Evropské unie a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě reflektuje též povinnosti, které vyplývají z primárního práva EU i z agendy regionálních bezpečnostních organizací.¹⁹⁹

¹⁹⁵ NATOaktual. [cit. 6. 7. 2011]. Dostupné na:

http://www.natoaktual.cz/na_cr.asp?y=na_cr/crasmlouvysnato.htm

¹⁹⁶ Členství České republiky v NATO integruje její vojenské kapacity do severoatlantického prostoru. Mimo individuální a kolektivní sebeobranu vyplývající z obsahu Charty OSN, lze akceptovat další případy takzvaných obecných výjimek ze zákazu užití síly, do nichž mohou spadat zahraniční mise za účasti českých vojáků. V první řadě se jedná o akce, jež jsou v souladu s postojem Rady bezpečnosti OSN přijímány dle kapitoly 7 a 8 Charty OSN. Kapitola sedmá Charty OSN obecně upravuje donucovací opatření Rady bezpečnosti OSN v případě *akcí při ohrožení míru a činech útočných*. Konkrétní podoba donucovací akce, včetně míry a formy participace států, není explicitně stanovena a reflektuje obsah rozhodnutí Rady bezpečnosti včetně exaktně vyjádřeného cíle donucovací akce. Donucovací akce může mít charakter ekonomických sankcí ve formě přerušování obchodních styků, včetně vývozu a dovozu zboží z cílového státu - jako tomu bylo například v případě rezoluce č. 660/1990 směřované proti Iráku jako reakce na jeho agresi proti Kuvajtu. Donucovací akce vojenského charakteru pak představuje například rezoluce 678/1990 zmocňující členské státy OSN k „použití všech nezbytných prostředků“ včetně použití síly k donucení Iráckých vojsk k opuštění území Kuvajtu (Ondřej 2005, 80-81).

Specifický obsah konkrétních rezolucí i podoba donucovacích akcí je pak odvozena od konkrétních případů porušení Charty OSN a participantů na donucovací akci. Přičemž se nelze vyhnout sporným příkladům interpretace konkrétních případů ve smyslu posouzení případů „agrese a činů útočných“ „porušení míru“ a „ohrožení míru“, jež jasné vymezení nesporných případů užití síly značně komplikují. Díky nemožnosti dosáhnout explicitní a trvalou definicí všech uvedených pojmů je tak ponechána pravomoc k posouzení případů na volném uvážení Rady bezpečnosti OSN (Popenková 2008, 874–875).

¹⁹⁷ Srovnej: Behenský, D. 2011.

¹⁹⁸ Viz příloha 10 a 11.

¹⁹⁹ Srovnej: Behenský, D. 2009.

Zahraniční mise v Afghánistánu a Iráku ale spadají do oblasti upravené Chartou OSN, která tvoří rámcový dokument pro udělení mandátu misí. Washingtonská smlouva představuje platformu pro participaci české armády v rámci misí Severoatlantické aliance, která akce české armády v Afghánistánu a Iráku zaštitila v rámci nasazení mnohonárodnostních sil NATO. Veškeré předpisy vnitrostátního i mezinárodního charakteru se objevují také ve strategických dokumentech AČR a též na stránkách MO ČR v odkazech „dokumenty a legislativa“.²⁰⁰

Diskursivní analýza argumentů v oblasti práva

Diskursivní analýza uvedená v této kapitole analyzuje devět reprezentativních příkladů, jež byly vybrány z diskursivního korpusu. Tyto příklady v podstatě prezentují hlavní argumenty a v korpusu se nevyskytují výroky s protichůdným obsahem. Na těchto výroci budu prezentovat způsob, jakým armáda legitimizuje svoji činnost pomocí právních argumentů a jak vytváří představu jasného výkladu a bezproblémové aplikace práva. Nejprve budu analyzovat výroky, které směřují k právní legitimizaci zahraničních misí z hlediska mezinárodního práva. Tato legitimizace je určitou formou nadstavby pro argumenty vyplývající z vnitrostátního práva. Hlavní část analýzy se zaměřuje na argumenty, které legitimizují zahraniční mise v Afghánistánu a Iráku z hlediska vnitrostátních právních předpisů. V závěru analýzy představím oficiální stanovisko vojáka a příslušníků zahraniční mise.

²⁰⁰ MO ČR: legislativa. [cit. 15. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/dokumenty-a-legislativa/default.htm>.

Analýza výroků

Příklad č. 1: Ročenka MO ČR 2008: zahraniční působení AČR

1. „v souladu s...politicko-vojenskými ambicemi ČR a přijatými závazky,
2. působila Armáda ČR v šesti zahraničních operacích na území
3. Kosova, Bosny a Hercegoviny, v Afghánistánu, Iráku
4. a v operaci Evropské unie v Čadské republice a ve Středoafričské republice
5. (EUFOR TCHAD/RCA).²⁰¹

Výrok se vztahuje k širšímu rámci právního zdůvodnění zahraničních misí. Jde tedy o celkové odůvodnění misí, které jsou odvozeny od individuálních „ambicí“ státu (řádek 1). Komunikátor tedy odvozuje svoji přítomnost na zahraničních misích od zájmů či ambicí České republiky. „Česká republika“ (ř. 1) je ve výroku představována jako jakási individuální entita se schopností formovat vlastní vůli. Používání kategorie států jako samostatné osoby – tedy subjektu práva - jež disponuje vůlí, a tím i schopností být nositelem práv a povinností, je pro oficiální komunikaci státních složek typické. Tato dlouhodobě zakořeněná rétorika v podstatě snímá odpovědnost z konkrétních osob, které ambice státních útvarů formují a realizují. Využití kategorie státu pro zdůvodnění základních motivů k participaci na zahraničních misích zároveň vytváří představu, že existuje jeden unifikovaný pohled na to, kam by se měl stát ubírat. Toto zjednodušení vytváří představu, že „persona“ Česká republika má jasný cíl a plán a zahraniční mise jsou v souladu s tímto plánem.

Z výroku zároveň vyplývá, že komunikátor chápe všechny mise jako celek a chápe rámcové důvody k zahraničnímu působení českých vojáků ve všech zmíněných zemích jako unifikované. Toto zarámování všech zahraničních misí do širšího kontextu státních ambicí v podstatě legitimizuje veškerou činnost, která bude označena za souladnou s cíli státu. Je ale vhodné upozornit, že MO ČR je

²⁰¹ MO ČR 2008, 83 (ročenka).

státní instituce a na formování zájmů České republiky se sama podílí - zájmy státu jsou v podstatě synonymem pro zájmy, které zformulují představitelé jeho ministerstev.

Konstrukci, že zahraniční mise jsou něčím, co se netýká konkrétních osob, ale „států“, potvrzuje také využívání pojmu „armáda“ (ř. 2) a dalších názvů států, kde armáda působí. Klasicky tak dochází k použití ustáleného byrokratického jazyka, který v rámci uměle vytvořených kategorií „stát“ a „instituce“ odvádí pozornost cílové skupiny od faktu, že zahraniční mise znamenají nasazení konkrétních lidí dle rozhodnutí jiných lidí a na konkrétním místě proti jiným lidem. Užívání pojmové kategorie „stát“ tak umožňuje při komunikaci zachovat jakousi formu neutrality. Komunikátor v podstatě pouze konstatuje svoji pozici v institucionální struktuře státu a postavení státu ve struktuře mezinárodního systému.

Zaměříme se ale na samotné právní argumenty. Právo je soubor jazykově vyjádřených pravidel, která struktury upravují z hlediska vztahů mezi jejími částmi. Právo tak představuje samostatnou strukturu, jež má téměř materiální dopady. Samotný odkaz na právo se tak stává nutností, neboť pojem legality se v právním prostředí rovná pojmu legitimacy. V souvislosti s tímto projetím práva stojí za pozornost pojem „soulad“ a „závazky“ (ř. 1). V tomto kontextu komunikátor poukazuje, že jeho činnost na zahraničních misích vychází z vyššího rámce, který udává směr jeho činnosti. „Soulad“ se v oblasti právní argumentace stává pro komunikátora klíčový a jeho časté používání má poukazovat na to, že autonomie jeho vůle podléhá vyšším vlivům nikoli jemu samotnému. Pojem „závazek“ ve spojitosti s právní argumentací lze přímo vztáhnout k mezinárodním úmlouvám, které Česká republika přijala.

Komunikátor užíváním pojmů „soulad“ a „závazky“ vysvětluje, že zahraniční mise jsou vedeny pod tlakem jakýchsi vyšších principů a vnějších tlaků. Časté užívání pojmu „závazek“ v souvislosti se zahraničními misemi konstruuje

představu, že se Česká republika musela na misích podílet, přestože lze namítat, že zahraniční mise bezprostředně nesouvisí s ochranou jejích „vitálních“ zájmů. Zahraniční mise tak nejsou představovány pouze jako otázka ambic státu, ale především jako jistá forma povinnosti vyplývající z vyššího principu práva. Do takto vymezené kategorie misí jsou výslovně zahrnuty i případy Afghánistánu a Iráku (ř. 3).

Lze předpokládat, že většina členů cílové skupiny armádní komunikace právo akceptuje jako nedílnou součást společnosti. Kategorie státu taktéž představuje všeobecně přijímanou konstrukci struktury společnosti. Pokud tedy komunikátor konstatuje soulad zahraničních misí s ambicemi a závazky státu, nemusí v podstatě zdůvodňování misí více rozvíjet. Možná i proto jsou právní argumenty hájící legitimitu českých vojáků na zahraničních misích poměrně strohé. Pokud se totiž komunikátor zaštití zájmy České republiky a souladem se závazky, v podstatě vytváří představu, že je neutrálním aktérem, který do procesu formování zájmů, zákonů či debat o zahraničních misích nezasahuje a že je tento proces utvářen jakousi všeobecně akceptovanou a neovladatelnou, avšak „správnou“ vyšší mocí.

Vázanost komunikátora na struktury potvrzuje jeho další výrok, který se již vztahuje na participaci českých vojáků v operaci Trvalá svoboda po útocích z 11. září 2001:

Příklad č. 2: MO ČR: operace Enduring Freedom

1. *„Poté, co byly 11. září roku 2001 uskutečněny teroristické útoky*
2. *na budovy Světového obchodního centra a Pentagonu v USA,*
3. *se v souladu s článkem 5 Washingtonské smlouvy,*
4. *Armáda České republiky zapojila do mezinárodní protiteroristické operace*
5. *ENDURING FREEDOM...²⁰²“*

²⁰² MO ČR 2005. Trvalá svoboda - protiteroristická operace, 2002 - 2003, Kuvajt, [cit. 2. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3688>.

Ponechme stranou otázku „teroristických“ útoků, která spadá do bezpečnostní argumentace, a zaměříme se na argumenty, jež odkazují na právní struktury. Komunikátor přímo odkazuje na situaci, ve které se naskytl při zahájení misí v Afghánistánu a následně při zahájení operací v Kuvajtu, jež souvisely s připravovanou invazí do Iráku. Užitím pojmu „útok“ (ř. 1) komunikátor předjímá také pojem „obrana“. Slovo „útok“ je klíčové, neboť legitimizuje aplikaci článku 5 Washingtonské smlouvy (ř. 3). Komunikátor opětovně užívá pojem „soulad“, přičemž pojem závazek nahrazuje zmíněním konkrétní mezinárodní úmluvy. Předkládá tak důkaz o existenci závazku i souladu své činnosti s právem. Článek 5 Washingtonské smlouvy se opírá o článek 51 Charty OSN, ve kterém je upraveno právo státu na individuální i kolektivní sebeobranu. Komunikátor odkazem na konkrétní článek vytváří představu, že jeho zapojení do operací Enduring Freedom (ř. 4) bylo v podstatě sebeobranou. Ta má z hlediska práva specifickou pozici, neboť představuje všeobecně uznávaný důvod k použití síly proti jinému subjektu. Odkazem na konkrétní úmluvu a konstrukt sebeobrany tak komunikátor konstatuje nutnost a povinnost zapojit se do války proti terorismu, i když se terorismus jeho vitálních zájmů nijak nedotkl. Komunikátor tak posiluje konstrukci právních argumentů a navíc vytváří představu, že dle článku 5 Washingtonské smlouvy měla Česká republika povinnost nasadit do boje proti terorismu své vojáky.

Následující dva výroky se vztahují k samotnému zapojení českých vojáků do aktivit v Afghánistánu v rámci misí ISAF vedených od roku 2003.

Příklad č. 3: MO ČR: operace ISAF

1. „V souladu s přijatými závazky v rámci NATO
2. a především k maximálnímu nárůstu schopností komplexní podpory
3. všech nasazených jednotek a prvků AČR v misi ISAF
4. (International Security Assistance Force)

5. v Afghánistánu bylo vytvořeno Úkolové uskupení AČR ISAF (dále jen ÚU AČR ISAF)²⁰³

Příklad č. 4: MO ČR: operace ISAF

1. „Mandát ISAF je vymezen rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 1386 z roku 2001,
2. která síly ISAF zmocnila pomáhat afghánským orgánům při zajišťování bezpečnosti.
3. Rozšíření působení sil ISAF na celém území Afghánistánu schválila RB OSN
4. rezolucí č. 1510 v roce 2003.“²⁰⁴

První analyzovaný výrok (č. 3) opětovně předkládá odkaz na „závazky“ a Washingtonskou smlouvu – tedy „NATO“ (ř. 1). Opětovně dochází k odkazu na další instituci, jež ovšem nemá státní charakter, nýbrž mezinárodní. Princip odkazu na NATO je ale stejný jako odkaz na Českou republiku, či jakoukoliv jinou instituci. Vede k odosobnění politiky a odvedení pozornosti od faktu, že české angažování v Afghánistánu je rozhodnutím českých politiků a v rukách českých vojáků. Komunikátor opakovaně, a ve velice strohém podání, posiluje představu jednotného výkladu závazků České republiky, jež při přijetí dichotomie „soulad“ a „nesoulad“ neposkytuje příjemci sdělení prostor pro pochybnosti o nutnosti zapojení českých vojáků do války proti terorismu. Komunikátor tak vytváří představu, že neúčast na ISAF je neplněním závazků, a tím i porušením práva. Komunikátor tedy opětovně posiluje představu povinnosti České republiky participovat na globální válce proti terorismu prostřednictvím misí v Afghánistánu.

Ve druhém výroku (č. 4), který se váže na právní zdůvodnění misí v rámci ISAF, se objevuje odkaz na další právně upravenou a zakotvenou institucionální strukturu. Tou je Organizace spojených národů. Komunikátor poukazuje na „mandát“ a „rezoluci“ (ř. 1) Rady bezpečnosti. Důvěryhodnost argumentu podtrhuje uvedením konkrétních rezolucí (ř. 1 a 4). Komunikátor vytváří

²⁰³ MO ČR, 2011. Úkolové uskupení AČR ISAF. [cit. 13. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/aktualni-mise/ukolove-uskupeni-acr-isaf-42409/>.

²⁰⁴ MO ČR, 2011. Afghánistán Wardak. [cit. 25. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/aktualni-mise/afghanistan-wardak/afghanistan-wardak-46900/>.

představu, že rezoluce se stává jakýmsi materiálním faktorem, který legitimizuje ISAF a opětovně klade České republice povinnost vyslat vojáky na mise v rámci ISAF. Za pozornost stojí, že původní rétorika „boje proti terorismu“ (viz předchozí výroky) je nahrazena „pomocí afghánským orgánům“ (ř. 2).²⁰⁵ K této „pomoci“ „zmocňuje“ (ř. 2) a „schvaluje“ (ř. 3) orgán OSN – Rada bezpečnosti. Komunikátor opětovně posiluje představu o právní povinnosti České republiky participovat na misích. Tato povinnost je opět odvozena od neosobní instituce a posiluje „neutrální“ pozici komunikátora, jenž pouze plní úkoly, ke kterým byl zmocněn a které plnit musí. Přidání další struktury do právní argumentace již vytváří téměř neproniknutelnou bariéru právních argumentů, které mají dokazovat konsensus na všech rozhodovacích úrovních – tedy na úrovni státních zájmů, ale též regionálních v rámci NATO a globálních v rámci OSN. Podobně je tomu také při předložení právních argumentů, jež se vztahují k misím v Iráku:

Příklad č. 5: MO ČR: operace Enduring Freedom, zapojení v Iráku

1. „Jednotka dostala i mandát k zapojení se do případného souboru mezinárodních
2. opatření k vynucení splnění příslušných rezolucí Rady bezpečnosti OSN...“²⁰⁶

Příklad č. 6: MO ČR: operace Enduring Freedom, zapojení v Iráku

3. ...mise byla přejmenována na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1546
4. ke dni 19. července 2004 na Mnohonárodní síly pro Irák
5. (Multi-National Force Iraq) - MNF-I.“²⁰⁷

Opětovně se objevuje odkaz na „mandát“ Rady bezpečnosti OSN, jež představuje nejvyšší formálně stanovenou instituci Chartou OSN, jejíž

²⁰⁵ K tomuto více v kapitole zaměřené na morální argumentaci.

²⁰⁶ MO ČR: 2005. Trvalá svoboda protiteroristická operace Kuvajt: [cit. 17. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3688>.

²⁰⁷ MO ČR, 2011. MNF-I - Multi-National Forces Iraq: [cit. 17. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3713>.

rozhodnutí je nutné „vynutit“ a „splnit“. Odkaz na rezoluce Rady bezpečnosti OSN v případě Iráku je poněkud zavádějící, neboť šlo nejdříve o nasazení českých jednotek v Kuvajtu s odkazem na operaci Trvalá svoboda. Časová souslednost ukazuje zdrženlivost České republiky vstoupit do přímých útoků na Irák již v roce 2002. Proč tomu tak bylo, komunikátor neuvádí – je to však vysvětleno níže při závěrečné debatě o právní spornosti misí v Afghánistánu a Iráku. Přímý odkaz na vynucování rezolucí OSN (ř. 2) se tedy vztahuje na Kuvajt. Při odkazu na rezoluce roku 2004 ve výroku (ř. 4) již české jednotky působily přímo na území Iráku.

Komunikátor sděluje, že rezoluce Rady bezpečnosti jsou vynutitelné - využití síly z mandátu této instituce je tedy dle práva, a proto zcela legitimní. Zároveň dochází k vytváření představy, že veškeré operace vztažené k Iráku byly v souladu s mezinárodním právem a rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN. Dochází tak ke zdůraznění relevance této instituce i přes to, že existuje názor, že jednotky USA vstoupily do Iráku bez mandátu Rady bezpečnosti, či dokonce jednaly proti rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN (viz níže).²⁰⁸

Další argumenty se již týkají vnitrostátní dimenze právní argumentace. Ta vyplývá z vnitrostátních pramenů práva uvedených výše.

Příklad č. 7: MO ČR, operace Enduring Freedom

1. *Čeští vojáci působili v operaci EF (Enduring Freedom)*
2. *na základě usnesení vlády č. 866 dne 11. 9. 2002,*
3. *souhlasu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR č. 137 ze 16. 10. 2002*
4. *a souhlasu Senátu Parlamentu ČR č. 477 ze dne 14. 11. 2002.*²⁰⁹

²⁰⁸ Podobný příklad se objevil v případě „humanitárního bombardování“ srbských cílů v souvislosti s krizí v Kosovu v roce 1999.

²⁰⁹ MO ČR, 2005. Operace Trvalá svoboda. [cit. 15. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3688>.

„Vnitrostátní“ právní argumenty v podstatě odpovídají charakteru výše uvedených „mezinárodních“ právních argumentů. V případě odkazu na vnitrostátní právo se ale pro komunikátora stává klíčový spíše odkaz na konkrétní instituce než na samotné prameny práva, jak tomu je v případě mezinárodních právních argumentů. Uvedením konkrétních institucí a konkrétních usnesení se posiluje personalizace rozhodnutí. Díky exaktní legislativní úpravě podřízení české armády civilní kontrole je obsah argumentů, které mají formovat legitimitu komunikátora, v podstatě předem daný. Pro Afghánistán i Irák jsou tak výroky vnitrostátních právních argumentů obsahově téměř shodné. Komunikátor poukazuje na dodržení procesního postupu upraveného právem, tedy na „usnesení vlády“ (ř. 2) a na souhlas obou komor Parlamentu (ř. 3 a 4). Relevanci svých argumentů podtrhuje uvedením konkrétních výstupů institucí. V postatech se tak komunikátor zcela zříká odpovědnosti za své nasazení v zahraničí a posiluje konstrukci, že má neutrální pozici a nemůže na rozhodování orgánů nijak působit. S odkazem na dodržení procesních postupů pouze konstatuje plnou legálnost, a tím i legitimitu svého konání. Pro dokreslení argumentace v obou případových studiích uvedme právní argumenty, jež se vztahovaly k jednotlivým kontingentům českých vojáků v Afghánistánu i Iráku. V obou případech dochází k využívání argumentů stejného charakteru.

Příklad č. 8: MO ČR: operace ISAF

1. *...polní nemocnice byla začleněna do přímé podřízenosti velitele ISAF.*
2. *Kontingent AČR působil v operaci FINGAL na základě usnesení vlády č. 866*
3. *a schválení oběma komorami Parlamentu ČR do konce ledna 2003.*²¹⁰

Příklad č. 9: MO ČR: operace Enduring Freedom, zapojení do Iráku

²¹⁰ MO ČR, 2005. ISAF - mírová operace (nemocnice), od 24/4 2002 do 28/1 2003, Afghánistán. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3710>.

1. „V prosinci roku 2003 vystřídala příslušníky 7. polní nemocnice na území Iráku
2. kontingent vojenských policistů Armády České republiky.
3. O jeho vyslání do mise pod názvem IZ SFOR (Iraqi Stabilisation Forces)
4. rozhodla vláda České republiky svým usnesením č. 1031 ze dne 20. října 2003.
5. Zapojení bylo následně schváleno i oběma komorami Parlamentu České republiky.“²¹¹

I když komunikátor neodkazuje na konkrétní ustanovení a zákony, opakovaně upozorňuje na soulad nasazení českých jednotek s rozhodnutím politické reprezentace. Tento soulad v postatě určuje hlavní míru legitimacy jeho činnosti, neboť vyjadřuje dodržení jeho podřazenosti civilní kontrole. Komunikátor tak stroze s odkazem na konkrétní usnesení nadřazených orgánů konstatuje, že z právního hlediska byly dodrženy veškeré nutné předpoklady pro angažování českých vojáků v Afghánistánu a Iráku, a proto jsou akce legální a legitimní. Další debatě na poli Parlamentu České republiky o legitimitě v oblasti práva se komunikátor nevěnuje. Celé téma je tak jasně zodpovězené a neponechává žádný prostor pro pochybnosti.²¹²

Shrnutí analýzy

Uvedené příklady právní argumentace mohou být interpretovány tak, že komunikátor razí specifickou strategii²¹³ pro předkládání svého narativa o zahraničních misích. Tato strategie má několik znaků, jež formují chápání práva následujícím způsobem:

1. vytváření představy relevantního a jasného systému práva

²¹¹ MO ČR, 2005. Trvalá svoboda. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3688>.

²¹² Zavedené pravidlo, že se vojáci k politickým otázkám nemají vyjadřovat, jsem naznačil již v kapitole druhé. Zajímavé vyjádření k debatě o argumentaci na politické scéně je zasazeno do jiného než právního rámce – spíše do rámce morálního. Více viz kapitola 6 a uvedené argumenty ze strany jednotlivých vojáků.

²¹³ V tomto smyslu chápu strategii jako způsob formování argumentů. Tato strategie spolu se způsobem, jakým jsou argumenty předkládány publiku (viz kapitola 2), tvoří ucelenou strategii ke konstruování představ ze strany komunikátora.

2. odkaz na instituce, které jsou tímto právem ukotveny, a proto jsou relevantní
3. vytváření představy jednotného výkladu práva v dichotomii „soulad“ a „nesoulad“
4. konstatování, že mise jsou v souladu s právem či rozhodnutím institucí, a tudíž jsou legální a tím i legitimní - komunikátor se tak staví do pozice neutrality
5. zjednodušené pojetí práva, které nereflektuje konkurenční narativa (viz níže)

Díky charakteru komunikátora a jeho pozici ve strukturách státu tak dochází k ne příliš překvapivé argumentaci, která vede k reprodukci systému a jeho legitimacy.

Na závěr analýzy je tedy nutné uvést, že komunikátor se argumentační rovině v oblasti práva příliš nevěnuje a debatu o právních argumentech zjevně odsunuje mimo svůj rétorický zájem. To lze vysvětlit dvěma důvody. První vyplývá z postavení armády ve společenských strukturách. Armáda jako instituce podřízená civilní kontrole v podstatě nemá z právního hlediska příliš velké pravomoci. Panuje akceptovaná představa, že otázky právních argumentů a legitimizace misí zjevně nespádají do armádní kompetence a jsou ponechány na politické reprezentaci, maximálně s doplňujícím výkladem ze strany ministerstva obrany. Díky legislativně zakotvené podřazenosti ozbrojených složek civilní kontrole a díky tomu, že vojáci jsou chápáni jako bezpečnostní složky a nikoli jako právníci, tedy armáda v podstatě nemá příliš možností do právní debaty přispět. Nelze ovšem pochybovat o tom, že si limity tohoto přístupu i zjednodušení práva mnozí jednotlivci v armádních strukturách uvědomují a že příslušníci armády mohou veřejnou debatu o právu nepřímo ovlivnit.

Druhým důvodem, či spíše vysvětlením, proč armáda právní argumenty využívá minimálně, je spojen s efektivitou komunikace. Pro argumentační sílu a přesvědčování širokého publika nejsou právní argumenty příliš vhodné. Jsou poměrně složité a jejich argumentační rozpracování vede k zabřednutí do právní terminologie a logiky. To požaduje znalost základních pojmů práva i obsah pramenů, se kterými se při argumentaci zachází. Právní argumenty pro zahraniční mise jsou tak pro širokou veřejnost spíše nezajímavé a často obtížně srozumitelné. Spíše než důvěryhodně by vytříbená právní argumentace mohla působit matoucím dojmem. To by jistě požadovanému přesvědčovacímu efektu uškodilo podstatně více, než když komunikátor složité debaty vynechá a pouze konstatuje soulad se všemi procesními náležitostmi zakotvenými v právní struktuře. Analýza uvedených výroků v oblasti práva tak potvrzuje snahu o vytváření konstruktivní jasné interpretace právních pramenů a jediné právní „pravdy“.

Závěrečná debata: relativizace argumentů

Závěrečná debata v této analýze nemá za cíl vyvracet argumenty komunikátora, protože tyto argumenty sám považuji za zcela relevantní, pokud je nahlédneme z určitého úhlu pohledu. Na druhou stranu jsem již několikrát zmínil, že argumenty jsou značným zjednodušením právní problematiky i interpretace celé situace a mohou vést k vytvoření specifické představy o zahraničních misích v souladu se zájmy komunikátora. Abych tuto jednostrannou disproporci v narativu komunikátora vyvážil, dovoluji si upozornit na sporné otázky, jež jsou spojeny se strategií komunikátora. Zároveň je vhodné upozornit na další problematické prvky ve strategii komunikátora, které vyplývají z hodnocení jeho výroků ve světle teoretické debaty o právu.

Otázka aplikace práva

Zaměříme se nyní na aplikaci práva v případě Afghánistánu a Iráku. Komunikátor vytváří představu jakéhosi souladu a konsensu, jež vyplývá ze souhlasu nadřízených institucí – především mandátu Rady bezpečnosti OSN a souhlasu obou komor Parlamentu České republiky. Debata na poli Parlamentu České republiky však ukazuje, že nasazení jednotek české armády v Afghánistánu a Iráku nebylo tak konsensuální, jak by se mohlo z armádní argumentace zdát.

Tomáš Karásek ve svém kvantitativním výzkumu argumentace českých poslanců o zahraničních misích v posledních deseti letech upozorňuje, že každá debata o vojenských misích s sebou nesla dlouhá, často celodenní jednání, na kterých zaznívaly argumenty striktně pro i proti angažování České republiky.

Hlavní váha argumentů stála především na politicko-bezpečnostních zájmech, pravidlech a normách, hodnotách a spojeneckých závazcích. Zastánci misí ve své argumentaci početně převyšovali odpůrce přibližně v poměru 2:1. Pro zastánce operací se staly klíčové argumenty opřené o spojenecké závazky a bezpečnostní prostředí. Odpůrci zahraničních misí v českém parlamentu překvapivě argumentovali v podstatě tím samým čím zastánci – tedy závaznými pravidly a normami s důrazem na mezinárodní právo – podle kterého se závazky řídí (Karásek 2010, 42-43 a 48-49).

To potvrzuje, že společenský konsensus ohledně angažování českých vojáků v zahraničí není tak jednoznačný, jak ho komunikátor předkládá, a navíc, že pojmy závazky a právo nemají jednoznačný obsah.

Pokud zaměříme pozornost na samotný pojem „soulad“ a „závazky“, stojí také za zmínku debata o aplikaci mezinárodního práva v případě Afghánistánu a Iráku. Tato debata přinesla nové otázky, které se týkaly oprávnění jednoho svrchovaného státu zaútočit na jiný svrchovaný stát v rámci nestandardní sebeobrany proti nestátním aktérům - teroristům. Sebeobrana v Afghánistánu, jež byla vedena „v souladu s článkem 5 Washingtonské smlouvy“, byla reakcí na

útoky, ve kterých není zjevná spojitost mezi útočníkem a státem, na jehož území je sebeobrana vedena.²¹⁴

Celý problém byl vyřešen elegantně a to tak, že útok na Afghánistán není prezentován jako útok na stát, ale jako útok na teroristy, kteří se nacházejí na území Afghánistánu. Rozsah a délka operace prozatím dosáhla více než desetileté okupace větších částí afghánského území a díky opakovaným útokům na civilní obyvatelstvo i vojáky nikdo vlastně přesně neví, jaký je rozdíl mezi Afgáncem, Tálibem a teroristou. Toto dilema sebeobran, které je v „souladu“ s právem, bohužel mandát OSN, článek 5 Washingtonské smlouvy, ani souhlas obou komor parlamentu neřeší.

Pokud se zaměříme na samotný článek 5 Washingtonské smlouvy, je vhodné nastolit otázku, zda je povinností signatáře úmluvy nasadit v rámci pomoci napadenému státu své vojsko a v jaké míře, či proti jakému nepříteli. Pomoc, ke které se Česká republika zavázala, je zcela na jejím uvážení, neboť článek 5 Washingtonské smlouvy uvádí, že stát podnikne takovou akci, jakou považuje za nutnou. Jinými slovy, nasazení českých vojenských jednotek v Afghánistánu může být chápáno i jako otázka rozhodnutí obyvatel českého státu a nikoli primárně jako plnění závazku vůči spojencům.

Na příkladu druhé války²¹⁵ v Perském zálivu lze navíc demonstrovat, že části operací proti terorismu mohou být chápány jako nelegální. Invaze do Iráku ze strany USA a jejich spojenců byla zahájena bez výslovného mandátu Rady bezpečnosti OSN, čímž v podstatě dochází k narušení legitimacy všech jednotek, které do Iráku vstoupily, i když tyto jednotky mandát OSN získaly později. Prvotní fakt, že USA zaútočily na Irák bez mandátu OSN, je v rozporu s úpravou užití síly v mezinárodních vztazích (Ondřej, 2005). Odkaz na mandát OSN

²¹⁴ Viz kapitola 3.

²¹⁵ Označení války jako války druhé se vztahuje ke konfliktu se zapojením mezinárodních sil. Z hlediska dalších konfliktů se může jednat o válku třetí - pokud za válku v Perském zálivu považujeme válku mezi Irákem a Iránem (1980 – 1988).

v argumentaci MO ČR a AČR je tedy poněkud zvláštní, neboť tento fakt zastírá a konstruuje představu naprostého souladu.

V případě Iráku existují ale i jiné způsoby, jak právo vykládat a aplikovat. Mnozí považují zásah za ilegální. Někteří autoři ale uvádí, že se jednalo o aplikaci stejného pravidla jako v případě Afghánistánu a šlo o součást globální války proti terorismu, která již mandát měla. Další názor poukazuje, že v souladu s ukončením konfliktu mezi Irákem a Kuvajtem v roce 1991 byl Irák vázán povinností zničit specifickou výzbroj v podobě zbraní hromadného ničení a splnění této povinnosti prokázat. Irák uspokojivě splnění této povinnosti neprokázal, tedy porušil své povinnosti. Toto porušení v podstatě znamenalo i porušení mírové smlouvy mezi Irákem a zúčastněnými stranami konfliktu z roku 1990–1991, a tím i pokračování tohoto konfliktu, jež vedlo k definitivní porážce Iráku (Čepelka a Šturma 2008, 818).

V sociálně konstruktivistickém pojetí poznání není možné jednoznačně tvrdit, že mise v Afghánistánu a Iráku jsou legální či ilegální, či zda komunikátor ve svých výrocích překrucuje „pravdu“. „Pravda“ je totiž v sociálně konstruktivistickém pojetí relevantním pojmem. Výše uvedené lze však interpretovat tak, že argumentace MO ČR a AČR opřená o soulad se závazky, mandáty a vyjmenované prameny práva je značným zjednodušením situace. A toto zjednodušení je dle mého názoru vedeno pod vlivem instrumentalistického využití práva za účelem obnovení legitimacy komunikátora, v jehož rámci komunikátor konstruuje pravdy, které vyhovují jeho cílům a záměrům.

Otázka uchopení práva

Uvedl jsem, že komunikátor zachází - či aplikuje - s právem jako se systémem, od kterého odvozuje legitimitu, pokud konstatuje, že je jeho činnost v souladu s právem. Nyní se podívejme na otázku uchopení práva, která do značné míry relativizuje samotný systém práva.

Je nutné, abychom si uvědomili, že právo lze chápat jako konkrétní pravidla zachycená v jazykových projevech lidí za účelem regulace společenských vztahů – tedy vztahů mezi subjekty práva - jistě nás napadne otázka, zda je tato vykonstruovaná struktura tak jasná a relevantní, jak ji komunikátor představuje. Už samotná snaha o nalezení definice pojmu „právo“, na kterou se váže rozsáhlá a komplikovaná debata o původu práva, spravedlnosti, morálky a hodnot, přináší značné zmatení a často neřešitelné otázky. Z teorie práva lze odvozovat dvě základní východiska, jak právo nazírat. Prvním východiskem je právní pozitivismus, který klade důraz na poznání práva rozumem a jeho ukotvení v zákonech.²¹⁶ Druhým východiskem je přirozenoprávní tradice, jejíž podoby jsou odlišné - lze se setkat s chápáním práva na základě náboženských pojmů, ale též na základě víry v existenci všeobecné etiky, morálky a spravedlnosti zakotvené v naturální přirozenosti člověka, a to i bez odkazu na náboženskou rétoriku – čímž se přirozenoprávní tradice mírně přibližuje pozitivismu (Knapp 1995, 3-4).

Teorie práva je protkána směsicí pozitivistického i přirozenoprávního pojetí odlišných právních otázek a často osciluje od extrému k extrému ve snaze nalézt objektivní pravdu. Následkem toho extrémní pozitivisté sklouzávají až k formalismu a často považují literu zákona za objektivně daný fakt. Například Hans Kelsen ve své „ryzí nauce právní“ došel k závěru, že by právníci neměli vůbec řešit otázky morálky, neboť jsou neřešitelné a měli by se zaměřit na formální obsah právních pramenů.²¹⁷

Na druhé straně stojí autoři, kteří vyzdvihují otázku spravedlnosti a morálky,²¹⁸ což je pro systém objektivního práva zcela relativizující prvek. Například Gustav

²¹⁶ Na tomto místě je nutné upozornit, že právní pozitivismus není to samé co právní formalismus, i když jsou často tyto pojmy zaměňovány. Důraz na pozitivní právo ještě neznamena právní pozitivismus.

²¹⁷ Srovnej: Kelsen, H. 2004.

²¹⁸ Touto argumentací se zabývám v kapitole 6.

Radbruch stanovuje formuli²¹⁹, na jejímž základě upozorňuje na limity objektivního práva, pro které je kategorie „spravedlnost“ zcela relevantní. Spravedlnost a morálka jsou tedy pro Radbrucha v právním prostředí akceptovatelné hodnotící kategorie a akceptovatelný zákon musí odpovídat alespoň minimu morálky, které ho dělá přijatelným pro společnost.

V podobné debatě o podstatě práva bychom mohli pokračovat průřezem dějinami právního myšlení od Cicera, přes Huga Grotia, Immanuela Kanta, Johna Austina až po současné teoretiky H. L. A. Harta a Johna Rawse. V debatě těchto právních teoretiků, ale také praktiků neustále dochází k polemice o limitech práva, avšak žádný z nich si nedovoluje vytvořit ze svých stanovisek k metafyzickým otázkám obecně platné a nezměnitelné závěry, neboť jsou si vědomi, že to ani není možné. Do jaké míry je pak systém práva relevantní?

Právní teoretik a praktik H. L. A. Hart napsal: „...*máme-li pravidlům udělujícím soukromá oprávnění rozumět, musíme je vnímat z hlediska těch, kdo je vykonávají*“ (Hart 2010, 54-55).²²⁰ Běh „skutečnosti“ dle práva je tedy zakotven v konstrukci a aplikaci práva a je dán především naší vírou v tuto konstrukci. O vládě zákonů a nikoli o vládě lidí můžeme hovořit jen proto, že tuto fikci akceptujeme, jak tvrdí Hart (Hart 2010, 28). Při zaujetí kritického přístupu můžeme v právu vidět především institucionalizovaný mocenský nástroj státu, jehož struktury by se zřítily ve chvíli, kdy začne být svými tvůrci a nositeli odmítán.

Jinými slovy, právo a jeho pojetí je v praxi nutné chápat jako nástroj, nikoli však jako absolutní morální hodnotu a limit. Strohé konstatování souladu se zákonem

²¹⁹ Radbruchova formule zní: „*Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou lze řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, pokud je obsahově nespravedlivé a neúčelné, vyjma toho, jestliže rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne tak nesnesitelné míry, že zákon musí jako nenáležitě právo spravedlnosti ustoupit*“ (Radbruch 1946 podle Machalová a Hlouch 2007, 619-620).

²²⁰ Hart je pro své postoje k právu často označován za pozitivistu. Lze souhlasit s tím, že mnohé jeho závěry mají pozitivistický charakter, domnívám se ale, že označit Harta za pozitivistu by to bylo přílišné zjednodušení, neboť jeho myšlenkové procesy zjevně vycházejí z konstruktivistických základů (Srovnej: Hart, H. L. A. 2010).

by proto nemělo být jediným měřítkem pro hodnocení událostí, pokud nemá být argumentace dogmatická a vytvářet představu, že soulad se zákonem je to, oč v případě zahraničních misí jde. Bezpochyby se z hlediska právního formalismu jedná o nutný předpoklad pro realizaci mise dle formálně nastavených pravidel – bude tím uchována právní struktura a legitimita institucí. Takové využití práva ale samo o sobě v sobě ukrývá i instrumentalistický prvek (Koskenniemi 2005, 562–575).

Právo může být využito k prosazení zájmů jednotlivých subjektů a může sloužit jako velmi silný legitimizační argument, který potlačuje pochybnosti každého, kdo právo akceptuje jako objektivní skutečnost.²²¹ Právní argumentace MO ČR a AČR, jež se vztahuje k zahraničním misím, je ovládána formalismem i instrumentalismem. Na jedné straně je komunikátor svazován literou zákona, kterou reflektuje. Na straně druhé má komunikátor své zájmy a soulad s literou zákona je potvrzením jeho legitimacy při jejich prosazování.

Pokud tedy komunikátor říká, že mise v Afghánistánu a Iráku byly a jsou vedeny v souladu s právem, není pak na místě otázka po tom, zda by nebylo v souladu s právem válečné operace nevést? Nebylo by také v souladu s právem neúčastnit se na akcích, které mají charakter odvetného úderu s preventivním charakterem? A nebylo by v souladu s právem urovnat spory mírovými prostředky, jak vyzývá Charta OSN?

Nejde snad o to, že se snažím vyvrátit fakt, že zahraniční mise v Afghánistánu a Iráku jsou v souladu s právem. Toto zcela akceptuji. Zároveň si uvědomuji potřebnost takového argumentu pro obnovování a legitimitu systému samotného – ne pouze pro legitimitu armády. Na druhé straně chci zdůraznit, že pokud MO ČR ve svých argumentech tvrdí, že participace českých vojáků na misích v Afghánistánu a Iráku je v souladu s rozhodnutím nadřazených institucí a v souladu s prameny práva, neznamená to ještě, že jde o jediný existující úhel

²²¹ Což je většina obyvatel, kteří žijí v právních strukturách (státech s funkčním a vynutitelným právem) – i když se v mnohých případech u mnohých subjektů jejich míra akceptace práva mění.

pohledu na právo, který je relevantní. Konstatování a „prokázání“ souladu sice konstruuje dominantní pravdu v diskursivním prostoru, samo o sobě ale nezajišťuje pravdu objektivní, a tím ani absolutní „správnost“. Každá věc je totiž v souladu s právem přesně do té míry, do jaké jsou lidé ochotni akceptovat „pravdu“ toho, kdo toto konstatování pronáší.

Kapitola 5: Analýza argumentů - legitimita a bezpečnost

Bezpečnostní argumentace představuje jednoznačně základní legitimizační rovinu pro zahraniční mise i pro existenci armády samotné. Armáda je společností vytvářena a financována především s cílem zajistit bezpečnost jejích jedinců, majetku i struktur společnosti. Postupem času se armády staly nedílnou součástí většiny státních útvarů, neboť zavládla všeobecně akceptovaná představa, že armáda je klíčem k udržení bezpečnosti a organizované násilí je nástrojem politiky. Díky dominanci vestfálského mezinárodního systému, který upřednostňuje princip státní suverenity, se tak ze států stali aktéři zodpovědní za určování toho, čím a pro koho může bezpečnost být (Walker 1990a, 6-12 podle Hansenová 2005, 360).

Bezpečnostní instituce České republiky využívají pro analýzu bezpečnostního prostředí „tradiční“ přístup²²², který umožňuje pojmenovat širokou škálu rizik a hrozeb na základě odlišných hladin analýzy. Tento přístup k bezpečnosti činí ze státu a jeho silových institucí hlavního aktéra při definování bezpečnostní politiky, což napomáhá k reprodukci systému, který je založený na objektivistickém pojetí bezpečnosti.

V tomto pojetí bezpečnosti se z vojáků stávají experti na bezpečnost, kteří mají v oblasti ochrany vitálních zájmů států nejvíce informací a zkušeností. Existence armády je tedy ve společenských strukturách natolik ukotvena, že si jen málokdo dokáže představit její zpochybnění, či dokonce rozpuštění a zrušení. Témata komunikace armády vůči veřejnosti se tak nemusí zabírat otázkou své vlastní existence, ale spíše otázkou své působnosti. Díky své pozici „odborníků“

²²² Jedná se o popis systému na principu horizontálního a vertikálního dělení na tzv. hladiny analýzy, jež se zaměřují na systém, region, stát a jedince. Tento přístup reprodukuje stabilní strukturu hlavních aktérů bezpečnosti (referenčních objektů), které je třeba chránit a kteří sami určují, co je třeba chránit. Takto pojatá analýza získává v kritickém konstruktivistickém pojetí bezpečnostních studií značného odpůrce. Jak upozorňuje například R. B. J. Walker, hladiny analýzy jsou pouze analytický nástroj, často ale odvádějí obsah bezpečnostního diskursu od skutečnosti, že jediným relevantním referenčním objektem jsou lidé (Walker 1988a, 119-128 podle Hansenová 2005, 361-362).

mohou vojáci velmi často ovlivňovat obsah bezpečnostního diskursu a zasahovat do debat o hrozbách a rizicích, i když nejsou v demokratickém systému kontroly vojenské moci v pozici hlavního interpreta hrozeb. Tuto pozici od vojáků převzala politická reprezentace a bezpečnostní komunita – ty jsou ale značně ovlivněny dosud vybudovanými strukturami a velmi často reprodukuje tradiční přístup k bezpečnosti za vojáky.

Nejinak tomu je i v případě zahraničních misí. Ty jsou po ukončení bipolární konfrontace jediným případem, ve kterém může být činnost české armády téměř bezvýhradně demonstrována jako boj za bezpečnost státu. V objektivistickém pojetí bezpečnosti se ale v případě zahraničních misí AČR objevuje jeden nepřekonatelný problém. Důvody, pro které čeští vojáci působí na misích, neohrožují české obyvatelstvo přímo a v podstatě nikdy český stát bezprostředně a materiálně nepoškodily, což podhaluje vykonstruovanou postatu hrozeb, kterým český stát čelí.

Je tedy především záležitostí komunikace armády s veřejností cílové skupině představit a vysvětlit důvody, proč je nutné a zcela legitimní vojáky do zahraničí posílat. Právní argumenty nejsou dostatečné, neboť mají velmi abstraktní charakter. Naopak bezpečnostní argumenty mohou vytvořit u příjemce sdělení obavy o jeho osobní bezpečí, což je pro legitimizaci jakéhokoliv užití násilí nejvhodnější nástroj.

Druhá teze mé práce proto předpokládá, že pro získání maximální možné míry pro zahraniční mise ze strany široké veřejnosti²²³ vytváří komunikátor představu existence objektivní hrozby a krizové situace, proti které je nutné v rámci zahraničních misí bojovat. Argumenty tak směřují k objektivistickému vykreslení krizové bezpečnostní situace, ke kterému napomáhá vykreslení skupiny „my“ a „oni“ ve smyslu „přítel“ a „nepřítel“.

²²³ A tím v podstatě i legitimacy pro armádu samotnou.

Konstrukce představy hrozby, proti které je nutné v zahraničí bojovat, je tedy základním nástrojem, jak mise odůvodnit z bezpečnostního hlediska, a navíc jazykem, který přesně vystihuje podstatu a účel armády. Výsledný obraz hrozby směřuje k reprodukci systému, který je založen na objektivisticky pojatém přístupu k bezpečnosti, což opakovaně vede k nutnosti označovat další „hrozby“ a budovat aparát, který proti nim poskytuje „ochranu“ – tedy především armádu.

Tato kapitola je opět rozdělena na tři části. První poukazuje na prameny komunikátorových argumentů o bezpečnosti. I když těchto pramenů může být značné množství, sám komunikátor upozorňuje na prameny, které jsou pro něj klíčové. Jedná se například o bezpečnostní a vojenské strategie státu i mezinárodních organizací, kterých je Česká republika členem. Často se jedná o dokumenty, které formuje bezpečnostní komunita, jejíž velkou část tvoří vojáci nebo bývalí vojáci. Prameny jsou tak budovány s účelem označit konkrétní hrozby a rizika a na jejich základě budovat odpovídající struktury. Dostáváme se tedy opětovně k možnosti dokreslit další část vojensko-civilních vztahů, ve kterých armáda vystupuje nejen jako vykonavatel rozhodnutí, ale i jako pramen informací, pod kterým jsou tato rozhodnutí přijata. Z armády se proto stává aktér, který má vliv na politický cyklus a v podstatě hraje roli zájmové skupiny, jež prosazuje své cíle v politických interakcích.

Další část této kapitoly předkládá diskursivní analýzu reprezentativních výroků, které armáda ve svých výstupech vůči veřejnosti využívá v souvislosti s Afghánistánem a Irákem. Jedná se o výroky, jež jsem na základě výběru představenému v první kapitole této práce označil jako výroky bezpečnostní. Podobně jako v případě práva lze ve způsobu formování bezpečnostní „pravdy“ o zahraničních misích nalézt jisté strategie komunikátora, které směřují ke konstrukci chápání „skutečnosti“ tak, jak komunikátor potřebuje pro zajištění

své legitimacy. Zároveň jsem v uvedeném diskursivním korpusu nenalezl výroky, které by obsahově neodpovídaly uvedeným příkladům.

Kapitolu uzavírá závěrečná debata, jež relativizuje narativum komunikátora o bezpečnosti. Relativizace argumentů je postavena především na dvou základech. Prvním je otázka samotných pramenů, ze kterých argumentace vychází. Poukazuji na to, jak se obsah bezpečnostních dokumentů v České republice měnil, a zamýšlím se nad otázkou, zda je tato změna dopadem „objektivních“ změn v bezpečnostním prostředí, nebo pouze výsledkem změny bezpečnostního diskursu v České republice. Druhý způsob relativizace argumentů poukazuje na limity objektivistického uchopení bezpečnosti. Podobně jako v debatě o uchopení práva, kterou lze chápat tak, že právo není nic objektivně daného a „pravdivého“, může teoretická debata o bezpečnosti ukázat, že obsah pojmu „hrozba“ je především věcí interpretace.

Prameny určující bezpečnostní argumentaci komunikátora

Definice bezpečnostních témat či zájmů přichází často ve formě konkrétních politik, které jsou zakotvené v takzvaných „strategických dokumentech“. Z nich také do značné míry vyplývá bezpečnostní rétorika státních institucí a především na tyto dokumenty MO ČR přímo odkazuje v souvislosti se svojí činností a strategickým plánováním.

Struktura dokumentů, ze kterých MO ČR čerpá, tedy odpovídá struktuře, do které je komunikátor zasazen. Prameny bezpečnostní argumentace v České republice tak tvoří spletitou síť provázaných výroků o bezpečnosti, přičemž dominantní výroky v diskursu, které se prosadí na úkor jiných narativ, pronikají do dokumentů, které konkrétní komunikátor označuje za směrodatné. Armáda České republiky poukazuje téměř na tři desítky dokumentů vnitrostátního i mezinárodního původu, které představují selekci artikulovaných bezpečnostních

témat a do značné míry formují bezpečnostní argumentaci využitelnou pro jednotlivé případy.²²⁴

Ministerstvo obrany přímo odkazuje na několik pramenů bezpečnostní rétoriky. V první řadě se jedná o „domácí“ strategické bezpečnostní dokumenty, jako jsou Bezpečnostní strategie České republiky, Vojenské strategie ČR a Bílé knihy o obraně.²²⁵ Druhou skupinou pramenů, ze kterých vychází oficiální bezpečnostní narativum MO ČR a AČR, jsou prameny zahraniční. Jedná se především o bezpečnostní a vojenské doktríny NATO či EU, ale také USA. Významnou roli hrají také bezpečnostní analýzy OSN či OBSE.²²⁶

Obsahově jsou však oficiální dokumenty natolik provázány, že je evidentní jistá reciprocita mezi mezinárodními i vnitrostátními prameny. Projevují se tak dopady diskursivní sítě, která prosazuje dominantní pravdu prakticky do všech strategických dokumentů a postupně směřuje k jednotnému pojetí bezpečnostních hrozeb a rizik v České republice. Jen velmi málo se navíc v českém bezpečnostním diskursu objevují texty, které by obsah diskursu kritizovaly či zaujímaly jinak disentanční charakter. Pokud se tyto texty objevují, nejsou přirozeně součástí veřejné prezentace armády.

Je proto v celku zbytečné zabývat se obsahem všech pramenů či je vyjmenovávat a reprodukovat. Níže se zaměřím pouze na obsah bezpečnostních dokumentů, které hrají hlavní roli v českém bezpečnostním diskursu a mohou být přímo vztaženy k zahraničním misím v Afghánistánu a Iráku. Jde o Bezpečnostní strategie, Vojenské strategie a Bílé knihy o obraně. Těmto

²²⁴ Vyčet hlavních dokumentů, na které odkazuje ministerstvo obrany - viz příloha 12.

²²⁵ Do této skupiny patří též prameny, které vědomě či nevědomě napomáhají reprodukovat obsah formálního bezpečnostního diskursu prostřednictvím takzvané bezpečnostní komunity. Jde především o texty akademického charakteru, které často uvádí typologie, deskriptivní „analýzy“ a případové studie založené na objektivistickém přístupu k bezpečnosti. Značný vliv mají také odborné konference a knižní publikace akademických pracovišť, které nekriticky přijímají výstupy státních institucí jako směrodatné prameny pro hodnocení bezpečnosti. Nejedná se však o prameny, které by MO ČR označovalo za oficiální. Prameny tohoto typu se přirozeně nachází i v zahraničním prostředí.

²²⁶ MO ČR: Základní strategické bezpečnostní dokumenty. [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/dokumenty-a-legislativa/dokumenty/zakladni-strategicke-bezpecnostni-dokumenty-a-pravni-predpisy-8492/>.

pramenům se však budu věnovat až po provedení analýzy jednotlivých výroků MO ČR a AČR o zahraničních misích. Zaměřím se na ně v souvislosti se závěrečnou debatou a snahou o relativizaci objektivistického pojetí bezpečnosti, které se ve strategických bezpečnostních dokumentech a následně i v rétorice komunikátora objevuje.

Diskursivní analýza argumentů v oblasti bezpečnosti

V diskursivní analýze uvedené v této kapitole analyzuji dvanáct reprezentativních příkladů, které byly vybrány z diskursivního korpusu. Na těchto výrocích budu prezentovat způsob, jakým armáda legitimizuje svoji činnost pomocí bezpečnostních argumentů. Nejprve budu analyzovat výroky, které směřují k bezpečnostní legitimizaci zahraničních misí z hlediska širšího rámce boje proti terorismu a působení AČR v rámci operace Enduring Freedom. Tato argumentace je určitým základním rámcem pro argumentaci, jež se vztahuje na konkrétní mise v Afghánistánu a Iráku. Soubor výroků je sestaven z projevů „neutrálního“ vypravěče, dále z projevů politických představitelů armády a také z projevů samotných vojáků, kteří se misí účastnili. Vždy se však jedná o výroky, které jsou součástí oficiální armádní propagace umístěné v armádních komunikačních kanálech a které reprezentují dominantní „pravdy“ v narativu komunikátora.

Analýza výroků

Příklad 1: MO ČR, filmový vypravěč, 2005. Film: Česká mise - Odlet

1. *„České vojenské jednotky jsou již více než deset let samozřejmou součástí*
2. *mezinárodního společenství,*
3. *účastní se vojenských misí NATO, nebo pozorovatelských misí OSN a OBSE.*
4. *Po boku spojenců pomáhají prosazovat naši vojáci mír a chránit civilní obyvatelstvo*

5. v Libérii, Afghánistánu, Iráku, Kosovu, Bosně, Gruzii, Kongu a v Siera Leone.²²⁷

Komunikátor zdůrazňuje, že zahraniční mise mají v rámci České republiky jistou tradici, posiluje tak představu, že jsou samozřejmostí a běžnou součástí činnosti státu v mezinárodním společenství. Podobně jako v případě práva se v bezpečnostní argumentaci objevují abstraktní pojmy, které vytvářejí představu existence jakési specifické entity, jež požaduje po AČR její činnost. V tomto případě jde o mezinárodní společenství a opětovně vyjmenované mezinárodní organizace (ř. 1 a 2). Komunikátor tak podtrhuje širší rámec zahraničních misí a vytváří představu, že mise nejsou zcela na rozhodnutí českého obyvatelstva, ale jsou součástí širší mezinárodní entity, jež má jednotnou vůli. Účast na zahraničních misích je tedy dle výroku zcela běžnou, a zároveň nutnou součástí činnosti každého aktéra, který tuto entitu tvoří, nebo se považuje za její součást. Cílem této entity a projevu její jednotné vůle je chránit a prosazovat „mír“ a chránit civilní obyvatelstvo (ř. 4). Pokud si definujeme mír na principu „pozitivního“ míru, vzniká tak jistý paradox, kdy vojáci prosazují mír pomocí zbraní. Jde o jistou formu protikladu, pokud definujeme vojáka jako člověka se specializací na bojovou činnost. Voják je ve výroku zároveň prezentován jako ochránce civilního obyvatelstva všech konkrétních zemí, do kterých je vyslán. Komunikátor tak deklaruje, že hlavním účelem vysílání jednotek do zahraničí je chránit obyvatele a nikoli vynucovat partikulární zájmy států. Přesto komunikátor uvádí v příkladech misí také Afghánistán a Irák, kde jde o boj proti globálnímu terorismu a nikoli o humanitární intervenci.²²⁸

²²⁷ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Odlet. [cit: 10. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/default.htm>.

²²⁸ Postupem času přestaly být oficiálními kruhy akce v Afghánistánu nazývány válkou proti terorismu, ale bojem proti povstaleckým skupinám (COIN - Counter-insurgency or Counterinsurgency). Srovnej: Rogers, S. 2010. The McChrystal Afghanistan PowerPoint slide: can you do any better? [cit. 2. 4. 2012]. Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/apr/29/mcchrystal-afghanistan-powerpoint-slide>.

Sdělení tak paradoxně vytváří představu, že skupina ozbrojenců vyslaná jedním státem na území jiných států není do mise vysílána za účelem boje – logické je ptát se, za jakým účelem jsou tedy ozbrojenci vysíláni a za jakým účelem mají zbraně. Ukazuje se, že pojem mír je v pojetí komunikátor od základu spojen s nutností jeho vynucení. Jde o výsledky realistických úvah a jedná se o typický příklad posilování negativních dopadů bezpečnostního dilematu na vztahy mezi subjekty. Takový přístup je základem formování konfliktních struktur, které se snaží budovat mír vytváří další podněty k válce. Pokud však přemýšlíme o rétorice komunikátora takto kriticky, „vysvětlí“ nám tento paradox další výroky:

Příklad 2: ministr obrany Karel Kühnl, 2005. Film: Česká mise - Odlet

1. „*my chráníme zájmy České republiky a ty mohou být ohroženy*
2. *i z míst, která jsou nám dneska vzdálená.*
3. *Pokud bychom nevysílali vojáky, pokud by nikdo nevysílal vojáky,*
4. *tak z těchto krizových míst nakonec přímo či nepřímo*
5. *může přicházet ohrožení i pro Českou republiku.*“²²⁹

V mnoha ohledech zjevně snaha o vybudování míru a bezpečného prostředí pro obyvatele vzdálených zemí jako bezpečnostní důvod pro zahájení misí nepostačuje, a proto je nutné předložit i podstatně adekvátnější důvody k angažování na zahraničních misích. Mají-li být tyto důvody uvěřitelné pro cílovou skupinu sdělení, je nutné, aby se členů cílové skupiny bezprostředně týkaly. Proto se komunikátor pokouší vytvořit představu, že hlavním účelem misí není pouze plnění přání jiných států, či „mezinárodního společenství“, ale především plnění primárního účelu, za jakým byla armáda společností vytvořena – tedy ochrany této společnosti. Společnost je komunikátorem chápána jako natolik homogenní, že lze hovořit o tom, že dokáže vytvářet jednotné

²²⁹ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Odlet. [cit. 10. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/default.htm>.

konsensuální státní „zájmy“ (ř. 1). Komunikátor užívá pojem „chránit“ v souvislosti se „zájmem“ (ř. 1), přičemž předjímá, že jsou tyto zájmy v ohrožení. I když není zcela jasné, co přesně se pod pojmem „zájem“ skrývá,²³⁰ vytváří komunikátor představu, že takové zájmy entity „Česká republika“ existují a že existuje také reálná hrozba zaměřená proti těmto zájmům.

Mluvčí MO ČR Karel Kühnl dále řeší problematiku toho, že hrozba pro české zájmy není bezprostředně zjevná. Konstatuje tedy, že hrozby nejsou v blízkosti ČR, ale „vzdálené“ (ř. 2), avšak existující. Přestože si to tedy mnozí členové cílové skupiny nemusí uvědomovat, hrozby jsou reálné, i když nejsou zjevné. Za využití dvou velice abstraktních pojmů „hrozba“ a „zájem“ tak komunikátor vytváří představu o hrozbě, jež ohrožuje obyvatele České republiky, a o nepříteli, jenž je zaměřen na samotné členy cílové skupiny sdělení.

Komunikátor tak vytváří představu permanentního ohrožení, proti kterému je nutné bojovat, i když toto ohrožení není zjevné. Jde tedy o jakousi krizovou situaci a ve sdělení je zakotvena představa, že nejlepší způsob, jak chránit zájmy České republiky, je aktivní využití vojenské síly. Toto automatické přijetí představy existence společné bezpečnosti, společných zájmů a koncepce preventivních útoků, které mají zájmy chránit před vzdálenými hrozbami v postatě konstatuje, že vyslat vojáky (ř. 3) na zahraniční mise je jedinou možností, jak přežít. Přestože je tedy koncepce zahraničních misí postavena na nepotvrzené hypotéze, kterou podtrhuje užití slov „přímo“, „nepřímo“ a „může“ (ř. 4 a 5), není pro komunikátora tento nepotvrzený hypotetický předpoklad překážkou pro akceptaci objektivní představy o hrozbách. Tím vytváří atmosféru strachu, kterou předestírá příjemcům výroků.

²³⁰ Pro předložené definice srovnej např.: Drulák, P. a Handl, V. a kol. 2010.

Příklad 3: ministr obrany Martin Barták, 7. 12. 2009. Veřejná debata, Praha

1. „Současné hrozby leží mnohdy za našimi hranicemi,
2. ale mají často přímý dopad na naši bezpečnost.
3. Teroristické útoky v New Yorku, Londýně, či Madridu
4. představovaly útoky na samotnou podstatu existence naší západní civilizace,
5. na náš způsob života, naše hodnoty a ideály.
6. Nechceme-li být odsouzeni pouze do role statistů těchto útoků,
7. musíme být schopni jim čelit v místech, kde jsou takové akce plánovány
8. a kde získávají podporu.
9. Proto jsme dnes s našimi vojáky součástí mnohonárodního úsilí
10. pod hlavičkou Aliancí vedené operace ISAF...
11. Česká republika musí být schopna nést svůj díl odpovědnosti na společné bezpečnosti,
12. a to i mimo naše území.“²³¹

Uvedený příklad 3 pokračuje v nastaveném kurzu armádního narativa o zahraničních misích a hrozbách pro Českou republiku. Martin Barták²³² se stal jedním z nejdůrazněji akcentovaných obhájců zahraničních misí v komunikaci MO ČR a AČR. Výroky Martina Bartáka ohledně zahraničních misí postrádají zdrženlivost typickou pro politické představitele. Bartákovy výroky tak v komunikaci velmi důrazně směřují k vykreslení představy reálné hrozby v objektivistickém pojetí. Barták konstatuje existenci hrozeb pro Českou republiku, jejíž bezpečnost bezprostředně spojuje s útoky v New Yorku, Londýně a Madridu (s. 1, 2 a 3). Vytváří tak představu, že další možné útoky jsou namířeny na český stát, a tuto představu nepodrobuje dalším pochybnostem, které by mohly vyplývat například z námítky, že cíle i složení společnosti v České republice nelze ztotožňovat s cíli a společností v USA, Spojeném království či Španělsku.

²³¹ MO ČR, 2009. Zpravodajství: Musíme nést svůj díl odpovědnosti. [cit. 5. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?id=15483>.

²³² Ministr obrany v letech 2009 – 2010.

Za pozornost stojí spojení útoků na uvedená města s útoky na podstatu a existenci civilizace (ř. 4) a dále na hodnoty a ideály (ř. 5). Svým způsobem tak Barták přejímá rétorickou formu George W. Bushe i samotného Usámy bin Ládina. Ve svém výroku konstruuje představu existence unifikované identity „civilizace“ postavené na jednotných hodnotách a ideálech. Toto společenství podle Bartáka požaduje po České republice „odpovědný“ přístup a reakci na činnost, jež lze interpretovat jako „útoky“, neboť útoky na člena společenství jsou útoky na celé společenství, kterého je ČR členem, a proto je útokem i na obyvatele České republiky (ř. 9, 10, 11).

Jedná se o přenesení myšlenky kolektivní bezpečnosti do samotné rétoriky komunikátora. Pokud přijmeme představu, že existuje unifikovaná a ucelená „západní“ civilizace či mezinárodní společenství, vytvoří se předpoklad pro identifikaci jejího vnějšího světa. Vnější svět však není s touto civilizací souladný ve chvíli, kdy se střetnou zájmy „západní civilizace“ s tímto vnějším světem. Logická dichotomie „my“ a „oni“ založená na realistickém chápání světa vede k tomu, že zájmy vnějšího světa jsou pro „naši“ civilizaci nejasné a často i podezřelé. Barták tak využívá typický proces formování skupin „my“ a „oni“, jenž umožňuje mobilizovat příjemce sdělení. Představa vnějšího světa umožňuje vytvořit představu „nepřátel“, mimo „naši“ skupinu umožní tyto nepřátele identifikovat. Jejich nepochopení pro „naše“ ideály a hodnoty umožňuje tyto nepřátele označit za jakési „ne-lidi“, kteří zcela bezdůvodně utočí na „naši“ pokojnou civilizaci. Existenci skupiny „my“ podtrhuje komunikátor nutností bránit „naši“ skupinu a ve své rétorice proto užívá slova jako „naše“ „musíme“ „svůj“ (ř. 5, 7 a 9). Výroky tak směřují ke konstrukci představy, že útoky na vzdálená města představují útoky na samotnou cílovou skupinu sdělení – tedy na obyvatele České republiky.

Díky vymezení vnější ucelené skupiny „my“ může komunikátor označit nepřítel i místo, kde se nachází. Hrozba terorismu se tak stává čímsi identifikovatelným a

zničitelným a opětovně se objevuje výzva k preventivnímu přístupu k zajištění bezpečnosti „naší“ skupiny. Komunikátor již předpokládá, že válka začala a „my“ jsme pouze obránci na svém výsostném území, zatímco nepřítel je mimo toto území, tedy tam, kde jsou teroristické akce plánovány a mají podporu (ř. 7 a 8). Rétorika tradiční války, ve které je označen nepřítel a bojiště, je tak pro mluvčího zcela relevantní i pro boj s terorismem.

Barták tak nejen popisuje hrozbu, se kterou lze bojovat, ale zjednodušeným způsobem převádí problematiku mezinárodního terorismu do srozumitelné představy dvou zneprátených skupin, které vedou válku standardním způsobem. Je tedy vytvořena představa, že v místech, kam směřují zahraniční mise, jsou přítomni plánovači událostí z New Yorku, Londýna a Madridu a tito plánovači budou akcí odstraněni, což jednoduše vyřeší problém ohrožení. Argumenty tedy ignorují kontext útoků i otázku, proč k útokům došlo a kdo je provedl, neboť tyto otázky řeší přijetím dichotomie „my“ a „oni“, „přítel“ a „nepřítel“, „hrozba“ a „ne-hrozba“ a tato dichotomie již další zdůvodňování nepotřebuje, neboť každý „ví“, co se pod pojmy skrývá. Problém je takto nastolen zcela objektivisticky a jasně – „naše“ skupina byla zákeřně napadena útočníkem „zvenčí“ a my se musíme bránit proti konkrétnímu „nepříteli“ na konkrétním místě.

Příklad 4: ministr obrany Martin Barták, 29. 3. 2010. K návštěvě admirála Jamese G. Stavridise, Praha

1. „...myslím, že pan admirál řekl to důležité, že musíme mít neustále na zřeteli, že ta
2. hrozba tady existuje, a možná je to dobré si uvědomit, proč jsme v některých
3. mezinárodních misích...“²³³

²³³ MO ČR: [cit. 15. 2. 2010]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/stavridis:-diky-za-ceske-vojaky-v-misich-37999/>.

Příklad 5: vojenský účastník mise, 2005. Film: Česká mise - Zkušenost

1. „...mise jezdíme, protože prostě pomáháme řešit konflikty...
2. ...protože by se taky jednou mohlo stát,
3. že ti aktéři tady těch konfliktů by se taky mohli rozhodnout,
4. že taky jednou vlítnou k nám,
5. že jo, a tomu my se snažíme zabránit.“²³⁴

Příklady 4 a 5 pak pouze dokreslují již nastavené narativum o zahraničních misích. Opakovaně dochází ke zdůraznění existence objektivní hrozby, proti které je nutné, a především možné aktivně a preventivně bojovat v cílových oblastech, jak vykresluje výrok Martina Bartáka (př. 4).

Příklad 5 předkládá výrok samotného účastníka misí – tedy vojáka. Podtrhuje tak důvěryhodnost výroků civilní a politické reprezentace, neboť jde o řečníka, který v zahraničních misích osobně nasazuje život. Tím je v komunikaci předložena výpověď člověka, který bezprostředně riskuje z důvodu, že věří v objektivní existenci vnějšího nepřítele v zahraničí – tedy „aktérů konfliktů“ (ř. 1 a 2). Výrok zároveň posiluje představu, že tento nepřítel je zaměřen na Českou republiku (ř. 4) a že jediný důvod, proč na ni neútočí, je přítomnost českých vojáků na zahraničních misích, které mu v tom brání (ř. 5).

Další uvedené výroky se již přímo týkají zahraničních misí v Afghánistánu a Iráku. Výroky pokračují v budování armádního narativa o zahraničních misích, a zároveň posilují základní konstrukci tohoto narativa o argumentaci opřenu na konkrétní problematiku v Afghánistánu a Iráku. To umožňuje předkládat jasnější a srozumitelnější argumenty opřené o aktuální události, a tím i posiluje uvěřitelnost „pravdy“, kterou komunikátor předkládá.

²³⁴ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost: [cit. 25. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/default.htm>.

Příklad 6: MO ČR: zapojení do Enduring Freedom

1. „Poté, co byly 11. září roku 2001 uskutečněny teroristické útoky
2. na budovy Světového obchodního centra a Pentagonu v USA,
3. se v souladu s článkem 5 Washingtonské smlouvy
4. Armáda České republiky zapojila
5. do mezinárodní protiteroristické operace ENDURING FREEDOM...“²³⁵

Příklad 6 jsem již uvedl pro vykreslení mezinárodně-právních argumentů. V souvislosti s bezpečnostní argumentací však stojí za pozornost především automatické propojení teroristických útoků z 11. září 2001 (ř. 1 a 2) s nasazením Armády České republiky na zahraničních misích. Výrok předpokládá, že již není třeba hlouběji prokazovat důvody zahraničních misí, a konstatuje, že boj proti terorismu, za využití zahraničního nasazení české armády, je zcela legitimní (ř. 3 a 4). Takto nastolená „pravda“ se dále odráží při výrocích, jež se vztahují ke konkrétním misím v Afghánistánu a Iráku, jak dokládá příklad číslo sedm.

Příklad 7: ministr obrany Karel Kühnl, 2005. Film: Česká mise - Odlet

1. „Irák je zemí, kde se spolu s Afghánistánem rozhoduje ten zápas s terorismem,
2. respektive s podhoubím terorismu.“²³⁶

Karel Kühnl ve svém výroku přijímá existenci objektivní hrozby terorismu, a zároveň rétoriku, že boj proti terorismu je nutné, a především možné realizovat mimo území států, které jsou cílem teroristických útoků. Uvedený výrok tak opětovně využívá rétoriku války a představy dvou zneprátených skupin, které se proti sobě postaví na konkrétním bitevním poli, kde se odehraje jejich „zápas“ (ř. 1). Strohým konstatováním označuje bitevní pole „Irák a Afghánistán“. Otázky projevu terorismu v těchto zemích či dokonce pochybnosti

²³⁵ MO ČR, 2005. Česká mise: Trvalá svoboda – protiteroristická operace. [cit. 3. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/scripts/detail.php?id=3688>.

²³⁶ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Odlet. [cit. 2. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/odlet-30302/>.

o důvodnosti akcí pak opětovně potlačuje legitimizace, kterou akce získaly přijetím preventivního přístupu k potlačování domnělých hrozeb. V tomto ohledu je nutné poukázat na mandáty Rady bezpečnosti OSN, které v podstatě tento přístup potvrzují a legitimizují.

Přesto, pokud není zjevné, že z těchto zemí plyne přímá hrozba teroristického útoku na Českou republiku, komunikátor využívá hypotetického předpokladu a konstatuje, že v Afghánistánu a Iráku je „podhoubí“ terorismu, které je nutné zničit stejně jako jakoukoliv jinou objektivisticky vykreslenou hrozbu. Výrok tedy opět směřuje k nastolení představy aktuální, případně budoucí krize, na kterou zahraniční mise reagují. I přes využití abstraktního pojmu „terorismus“ či „podhoubí terorismu“ je tento pojem využit jako synonymum pro konkrétního nepřítele, jehož zničení bude znamenat odstranění objektivní hrozby pro obyvatele České republiky.

Příklad 9: ministr obrany Martin Barták, 12. 5. 2010. Slavnostní vernisáž, Olomouc

1. *„Chci vám říci, že z Kábulu do Prahy, z Afghánistánu do Prahy, je to blíže než do Londýna*
2. *či do Madridu a jistě všichni víte, co se tam také dělo.*
3. *My jsme v Afghánistánu také proto,*
4. *aby se případná ohniska konfliktů nedostávala do naší země, do České republiky.*
5. *Vojáci tam hájí také vaše bezpečí a svobodu.“²³⁷*

Opětovně se jedná o výroky bývalého ministra obrany Martina Bartáka. Jeho sdělení se přímo týká misí AČR v Afghánistánu, udržuje ale původně nastavený kurz armádního narativa. Komunikátor tentokrát využívá apelační formu a jistou formu důvěrného sdělení, a proto uvádí výrok spojením „chci vám říci“ (ř. 1).

²³⁷ MO ČR, 2010. Zpravodajství: Slavnostní vernisáž v úterý 11. května 2010 v podvečer na olomouckém Horním náměstí. [cit. 20. 7. 2011]. Dostupné na: http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/hrdost-a-odvaha-_cesi-v-afghanistanu-ocima-fotografu-40632/.

Opětovně vyzdvihuje útoky v Londýně a Madridu, tentokrát je však ve vykreslení hrozby pro příjemce sdělení ještě více konkrétní a přímo propojené s Afghánistánem, respektive Kábulem. Komunikátor tak vytváří představu přímého bezpečnostního propojení Kábulu, Londýna, Madridu a Prahy (ř. 1 a 2). Pro podepření své konstrukce používá argument geografické vzdálenosti. Poukazuje tak na zdánlivě logickou úvahu o tom, že pokud jsou dva subjekty „blíže“, panují mezi nimi intenzivnější bezpečnostní vztahy. Proto, když se příjemci sdělení nachází blíže Kábulu než jiné subjekty, které se již předmětem nějakého útoku staly, a Kábul je hypotetickým zdrojem hrozby, je zřejmé, že hrozba směřuje na příjemce sdělení. Barták se tedy již nezabývá vykreslováním nepřítelů a hrozby, kterou považuje za danou, ale prohlubuje akcent na hrozbu a propojení cílové skupiny s hrozbou, jejíž existence již není zpochybnitelná „všichni víme, co se tam stalo“ (ř. 2).

Komunikátor zároveň prohlubuje již vytvořenou představu, že je Česká republika relevantním cílem pro teroristické skupiny v Afghánistánu a řešením pro odstranění hrozby je preventivní přístup, který představuje jistou formu „zadržování“ terorismu. Opět jde o vykreslení extrémní představy, že existuje „ohnisko“ terorismu a „ohnisko konfliktů“ (ř. 4), které se může přesunout na území České republiky, a tím ohrožit její obyvatele. Komunikátor se tedy pokouší posílit identitu skupiny „my“, eskalovat představu o krizové situaci, a zároveň posílit vazby mezi bezpečností cílové skupiny sdělení a činností AČR na zahraničních misích: „vojáci tam hájí také vaše bezpečí a svobodu“ (ř. 5).

Poslední tři příklady, které uvádím v této kapitole, se vztahují k zahraničnímu působení českých jednotek v Iráku. Zatímco v případě Afghánistánu mohlo odůvodnění intervence vyplývat z vyšetřování teroristických akcí z 11. 9. 2001 a z mandátu Rady bezpečnosti OSN, v případě Iráku šlo opět o komplikovanější situaci. MO ČR a AČR vyřešil spornost intervence do Iráku tak, že užívá pro působení v Afghánistánu i Iráku stejné argumenty, čímž oba případy propojuje.

Již výše uvedený příklad číslo 7 naznačuje, že Irák a Afghánistán představují pro komunikátora téměř totožnou záležitost. Irák je tak prezentován jako pokračování bojů proti terorismu v rámci operace Enduring Freedom. Další výroky pokračují v trendu představení hrozeb, které mohly plynout z cílové oblasti.

Příklad 10: MO ČR, filmový vypravěč, 2005. Film: Česká mise - Irák

1. „americký a britský útok na Irák začal 20. března 2003,
2. obavy ze zbraní hromadného ničení se nepotvrdily
3. a spojenci dobyli zanedlouho hlavní město Bagdád...
4. ...diktátorský režim Saddáma Husajna padl 20 dní po začátku útoku,
5. v Iráku jsou dnes jednotky 30 zemí, česká armáda se nepodílí na bojových akcích...²³⁸

Počátky akce v Iráku komunikátor představuje z pozice třetí strany a nikoli z pozice přímo zapojeného aktéra. Přestože české jednotky působily v Iráku a Česká republika se otevřeně proti intervenci v Iráku nepostavila, svým způsobem se komunikátor zříká své odpovědnosti na intervenci. Tuto odpovědnost přednáší na „americký a britský útok“ (ř. 1). Komunikátor se zároveň vyrovnává s faktem, že hlavní bezpečnostní zdůvodnění intervence v Iráku – tedy tvrzení, že Saddám Husajn protiprávně vlastní zbraně hromadného ničení - bylo vyvráceno. Zbraně hromadného ničení nebyly nalezeny, a proto byly vzneseny výrazné námitky proti preventivním akcím vůči Iráku, které mohly být díky absenci mandátu Rady bezpečnosti OSN považovány za protiprávní.²³⁹ Strohé konstatování ze strany MO ČR, že „se obavy ze zbraní hromadného ničení nepotvrdily“ (ř. 2), však značně zjemňuje výše uvedené fiasko, které při zdůvodňování vojenské akce ze strany představitelů USA a Spojeného království nastalo. Výrok MO ČR v podstatě ani

²³⁸ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Irák. [cit. 10. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?pgid=154&conn=1861&pg=4>.

²³⁹ Viz předchozí kapitola.

nesděluje, zda zbraně hromadného ničení v Iráku byly, či nikoli a může být vykládán tak, že například nebyly nasazeny, či že jejich dopad nebyl tak výrazný. Komunikátor dále zdůrazňuje jiné opravňující důvody k akcím v Iráku. Především poukazuje na svržení „diktátorského“ režimu Saddáma Husajna (ř. 5). Vytváří se tak představa, že diktátorský režim byl jedním z hlavních důvodů, proč k akcím došlo. Zároveň však MO ČR alibistickým způsobem zdůrazňuje, že se česká armáda nepodílí na bojových akcích. Toto konstatování tak opětovně zjemňuje dopady možného tvrzení v diskursivním prostoru, že v Iráku byli přítomni čeští vojáci v rámci operace, jež je od svého počátku velmi sporná z bezpečnostního i právního hlediska.

Již jsem uvedl, že pro zdůvodnění participace v Iráku MO ČR využívá prakticky stejných argumentů jako v případě Afghánistánu. Následující argumenty účastníků misí zveřejněné v oficiálních výstupech komunikátora potvrzují toto propojení.

Příklad 11: účastník mise, 2005. Film: Česká mise - Irák

1. *terorismus se rozmáhá všude a naštěstí u nás to není v takové míře*
2. *a říkám, je lepší, když jsme tady a bojujeme proti němu už tady,*
3. *jak kdybysme válčili a bojovali proti němu u nás přímo v republice*²⁴⁰

Příklad 12: účastník mise, 2005. Film: Česká mise - Irák

1. *„My všichni víme, že pokud nic tady v tomto kousku světa neuděláme,*
2. *že za tím může následovat další krok a že se ta situace může rozšířit*
3. *úplně jiným směrem a možná blíž k našim hranicím.*²⁴¹

Příklady 11 a 12 opětovně prokazují, že při zdůvodňování akcí v Afganistanu a Iráku před veřejným publikem nedělá komunikátor příliš veliký rozdíl. Výklad

²⁴⁰ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Irák. [cit. 18. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/default.htm>.

²⁴¹ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Irák. [cit. 18. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/default.htm>.

argumentů uvedený výše tak lze aplikovat i na případ Iráku. V tomto případě se ale jedná o výroky samotných vojáků a účastníků zahraničních misí, které podtrhují ucelenost armádního narativa s narativem politických představitelů. Opětovně dochází ke zdůraznění existence teroristické hrozby pro samotné příjemce sdělení, kteří se nacházejí na území České republiky. Česká republika je vykreslena jako jakýsi ostrov bez teroristů, neboť se „terorismus rozmáhá všude“ (př. 11, ř. 1). Zároveň dochází ke konstrukci představy, že se hrozba terorismu šíří v závislosti na geografických faktorech, a proto je nutné s ní bojovat na konkrétním vzdáleném bojišti či „kousku světa“ (př. 12, ř. 1) než „u nás v republice“ (př. 11, ř. 2). Dále dochází k objektivizaci hrozby tím, že je přenesena do rétoriky standardní války, ve které se střetávají dva identifikovatelné a zcela odlišné tábory „my“ a „oni“ – „bojujeme“ a „válčíme“. Ve spojitosti se skupinou „my“ je dále opětovně poukazováno na konstrukci společné identity využíváním pojmů „nás“, „našim“ a „všichni“. Nakonec je potvrzena správnost bitevního pole a preventivního přístupu k potírání hrozby – tedy realizace samotných zahraničních misí, jež se zdá být jediným řešením k potlačení objektivně hrozícího nebezpečí.

Shrnutí analýzy

Analýza příkladů bezpečnostní argumentace může být opětovně interpretována tak, že komunikátor využívá specifické strategie při formování narativa komunikátora o zahraničních misích v Afghánistánu a Iráku. V rovině bezpečnostních argumentů má tato strategie následující znaky, které formují konstrukci bezpečnostní „pravdy“ pod vlivem uvedených výroků:

1. vytváření představy objektivní hrozby, kterou lze označit a proti které lze bojovat využitím armády

2. formování skupiny „my“ a „oni“, které jsou zcela oddělené a fundamentálně odlišné, což je předpoklad pro identifikaci a démonizaci nepřítele²⁴²
3. vytváření představy, že identifikovaný nepřítel bezprostředně ohrožuje bezpečnost příjemce sdělení, čímž vytváří krizovou bezpečnostní situaci
4. po identifikaci nepřítele dochází k vytváření představy, že je tento nepřítel přítomen na konkrétním území, které představuje pomyslné bitevní pole
5. sdělení, že zahraniční mise jsou nástrojem k odstranění nepřítele a hrozby, pro cílovou skupinu komunikace
6. zjednodušení pojetí hrozeb objektivistickým přístupem, jenž ignoruje odlišná narativa výkladu bezpečnosti

Výše uvedené výroky ukazují, že komunikátor přistupuje k bezpečnostní argumentaci zjednodušeným způsobem, který vyplývá z jeho podstaty i ze struktur, ve kterých se nachází. Bezpečnostní argumentace ale poskytuje armádě podstatně větší manévrovací prostor než argumentace právní. Vojíci jsou považováni za odborníky na bezpečnost a oblast války je jejich doménou. Armáda tak svojí argumentací poskytuje relevantní a silnou základnu pro argumentaci dalších aktérů v politickém prostředí.

Přijaté rozhodnutí v oblasti vojenské politiky, a především vykonávání těchto rozhodnutí ale vyžaduje jasný a objektivistický přístup k interpretaci bezpečnostních hrozeb. Výroky prokazují, jak se komunikátor pokouší prostřednictvím svých výstupů vytvářet představu, že Českou republiku a její obyvatele bezprostředně ohrožuje objektivní hrozba, proti které je možné na zahraničních misích bojovat způsobem, který je pro výše uvedené pojetí bezpečnosti charakteristický.

²⁴² Viz následující kapitola.

Tím je především válka a realizace organizovaného násilí prostřednictvím armády. Vojáci ani nemohou přijmout jinou než válečnou rétoriku založenou na antagonistické dichotomii – jde o projev toho, jak je podstata jejich profese chápána jimi samými i členy společnosti. To přirozeně neznamená, že mnozí vojáci nemají o této dichotomii pochybnosti či snad, že vojáci touží po válce a boji. Pokud však jde o získávání legitimacy pro jejich činnost, nemají příliš na výběr a musí sledovat oficiální bezpečnostní narativum, jež si však sami do značné míry stanovují. Vzniká tak jakýsi koloběh válečné a násilné rétoriky založené na hledání jasně identifikovatelné hrozby a přátelské i nepřátelské skupiny.

Závěrečná debata: relativizace argumentů

Podobně jako v případě právních argumentů nemá závěrečná debata v této analýze za cíl vyvracet argumenty komunikátora, či představovat vlastní objektivistické závěry. Bezpečnostní argumenty komunikátora lze považovat za zcela relevantní, pokud jsou nahlíženy v určitém úhlu pohledu. Objektivistické pojetí bezpečnosti ze strany komunikátora nicméně vede k potlačení kritického myšlení a prosazování účelově vykreslené bezpečnostní „skutečnosti“ prostřednictvím specifického narativa v diskursivním prostoru.

Relativizace předkládaného narativa z mé strany opětovně stojí na uchopení bezpečnosti ve světle sociálně konstruktivistického přístupu a na zdůraznění určitých mezer, které při objektivistickém uchopení bezpečnosti vznikají. V první řadě je vhodné poukázat na nejasnosti, které vznikly v souvislosti s vývojem pramenů bezpečnostní argumentace v České republice. V pramenech shrnujících vývoj bezpečnostního diskursu v ČR, na které sám komunikátor odkazuje, lze sledovat výraznou dynamiku, a především skokové změny

privilegovaných bezpečnostních témat. Tyto změny lze při kritickém náhledu označit za – přinejmenším – diskutabilní.

Dále se pokusím, podobně jako v případě právní argumentace, relativizovat komunikátorův objektivistický přístup k bezpečnosti. K tomu poslouží představení některých tezí sociálně konstruktivistického přístupu k uchopení bezpečnosti, který poukazuje na to, že přestože objektivistické uchopení problematiky bezpečnosti jasně definuje hrozbu a označuje nepřítele, je výrazně zatíženo subjektivními hodnotovými soudy a měřítky – tedy na faktorech, které objektivní nejsou.

Aniž bychom měli informace o změně materiálních aspektů bezpečnosti, dochází k výrazným proměnám obsahu pojmů „přítel“ a „nepřítel“ a tyto proměny jsou publiku předkládány jako fakt. V tomto systému, který má s nadsázkou prvky orwellovské totality, vznikají značné paradoxy. Tyto paradoxy komunikátoři často ignorují, neboť narušují jejich vlastní „pravdu“ o hrozbách a rizicích.

Otázka vývoje bezpečnostních témat v České republice

Pro vykreslení vývoje oficiálního bezpečnostního diskursu v České republice jsem zaměřil pozornost především na Bezpečnostní strategie z let 1999, 2001 a 2003 a 2011 a dále na Vojenské strategie z let 1999, 2002 a 2004 a Bílou knihu o obraně z roku 2011. Obsah dokumentů je natolik provázaný, že v podstatě dochází k označení stejných bezpečnostních hrozeb a rizik v každém z hodnocených dokumentů. Ve vývoji obsahu lze spatřit značnou dynamiku a proměnu důrazu na jednotlivá bezpečnostní témata, a to v poměrně krátkém časovém období.

Strategické dokumenty České republiky z roku 1999 souladně konstatovaly ukončení bipolární konfrontace a snížení hrozby systémového konfliktu či napadení jiným státem. V dokumentech se objevovaly následující bezpečnostní hrozby a rizika:

1. *Živelné katastrofy (pohromy), průmyslové a ekologické havárie, vznik a šíření epidemií.*
2. *Narušení (zneužívání) standardních mezistátních ekonomických vztahů, přerušeni toku strategických komodit, surovin a informací.*
3. *Jednotlivé teroristické akce a organizované aktivity mezinárodního zločinu mimořádného rozsahu (pumové útoky proti občanům nebo hospodářským, technickým a správním objektům se značnými ztrátami na životech).*
4. *Rozsáhlé migrační vlny, jejichž pronikání na území státu může přerůst do násilné činnosti migrant.*
5. *Násilné akce subjektů cizí moci (státní i nestátní) proti osobám zdržujícím se na území České republiky, majetku a jiným chráněným zájmům státu vyvolané účastí státu v mezinárodních mírových a humanitárních misích.*
6. *Ohrožení základních hodnot demokracie a svobody občanů v jiných zemích takového rozsahu a charakteru, že ohrožuje bezpečnost mezinárodního prostředí (lokální nebo regionální konflikty).*
7. *Rozsáhlá a závažná diverzní činnost, jejímž cílem je v rámci zjevné přípravy agrese znehodnotit prostředky obrany České republiky.*
8. *Hrozba agrese (napadení spojeneckého státu).*
9. *Vojenské napadení České republiky (Bezpečnostní strategie ČR 1999, 3-4 a Vojenská strategie ČR, 1999, 1)*

Přičemž body 1-6 získaly označení aktuálních rizik, zatímco body 7-9 byly považovány za málo pravděpodobné. V návaznosti na mise v Afghánistánu a Iráku je vhodné zdůraznit, že v dokumentech není téma terorismu příliš akcentováno. Pouze bod 3 Bezpečnostní strategie z roku 1999 poukazuje na existenci rizika teroristických akcí. Ty ale byly autory dokumentu spojeny s aktivitami mezinárodního zločinu a obsah dokumentů nenaznačoval existenci globálního terorismu, či dokonce hrozbu, která by z něj pro Českou republiku plynula. Otázku zbraní hromadného ničení (ZHN), která byla později propojena s problematikou Iráku, reflektovaly dokumenty jen z hlediska připravenosti vojenských jednotek čelit případnému střetu se ZHN, což lze vysvětlit

zkušenostmi z války v Perském zálivu na počátku 90. let minulého století. Myšlenka preventivních akcí proti šíření zbraní hromadného ničení se však ve strategiích neobjevuje. V bezpečnostních dokumentech z roku 1999 je tedy evidentní důraz na centralizované a „lokální“ pojetí státní bezpečnosti.

Díky pokročilejšímu procesu integrace České republiky do západních obranných struktur však postupně docházelo k reflexi strategických dokumentů NATO a zájmů Aliance. Objevila se otázka aktivního přístupu k regionálním konfliktům – především na Balkánském poloostrově. Bezpečnostní strategie České republiky z roku 2001 ještě nemohla teroristické útoky z 11. září 2001 dostatečně reflektovat, neboť byla připravena před teroristickými útoky. Můžeme v ní tedy nalézt především důraz na budování vojenských kapacit v souladu s požadavky NATO a EU, což naznačuje proměnu struktur, do kterých se Česká republika v oblasti bezpečnosti řadila. Zajímavý je především důraz na problematiku zbraní hromadného ničení (ZHN):

„Hrozba použití jaderných zbraní a dalších zbraní hromadného ničení nebyla zcela vyloučena. Znepokojivá je zejména skutečnost, že se stále rozšiřuje okruh subjektů, které těmito zbraněmi disponují nebo usilují o jejich získání. Nezřídka se jedná o státy s nedemokratickými a nestabilními režimy.“ (Bezpečnostní strategie 2001, 3).

„Obzvláště nebezpečné je ovládnutí třeba jen malého počtu zbraní hromadného ničení jednotlivci či nestátními subjekty. V řadě regionů je častým a mimořádně nebezpečným jevem terorismus. Reálně existující hrozbu představuje možnost použít k vydírání jaderných, chemických nebo biologických zbraní.“ (Bezpečnostní strategie 2001, 3).

Přestože problematika zbraní hromadného ničení byla v bezpečnostní strategii z roku 1999 reflektována jen minimálně, dva roky po vstupu do NATO se z problematiky stal ústřední problém české bezpečnosti. Je vhodné upozornit, že materiální základ hrozby zbraní hromadného ničení se pro Českou republiku v období let 1999-2001 zásadně nezměnil. Přenesení důrazu na oblast ZHN opětovně prokazovalo vliv bezpečnostního narativa NATO na formování bezpečnostního diskursu v České republice.

Další zásadní změna v obsahu strategických dokumentů přichází po 11. září 2001. V rámci Vojenské strategie z roku 2002 a Bezpečnostní strategie z roku 2003 je dominantní hrozbou pro Českou republiku označen mezinárodní terorismus:

„Vnější bezpečnostní prostředí se pro Českou republiku zásadním způsobem změnilo vstupem do NATO...kromě posílení pozice ve společenství demokratických států a začlenění se do nejsilnější obranné struktury současného světa Česká republika rovněž převzala příslušný díl odpovědnosti za bezpečnost spojenců a realizaci bezpečnostní politiky NATO“ (Vojenská strategie 2002, 3).

„...vážnou bezpečnostní hrozbu v současné době představují státy, nevládní skupiny a organizace, které nerespektují principy mezinárodního práva a demokracie a dopouštějí se násilí, potlačování lidských práv a svobod na vlastním teritoriu i teroristických útoků a akcí v celosvětovém měřítku.“

„aktuálnost hrozby teroristických útoků... se podstatně zvýraznila a získala nový rozměr...“ (Vojenská strategie 2002, 4).

„Není pochyb, že mezinárodní terorismus spolu se šířením zbraní hromadného ničení jsou těmi nejzávažnějšími hrozbami současnosti.“ (Bezpečnostní strategie 2003, 2).

Primát nevojenské bezpečnosti, který lze sledovat v Bezpečnostní strategii a Vojenské strategii z roku 1999 a částečně také v bezpečnostní strategii z roku 2001, se pod vlivem nových struktur náhle změnil. Autoři dokumentů vysvětlují tuto problematiku „proměnou bezpečnostního prostředí“ a zcela objektivisticky označují nové hrozby a nové nepřátele, proti kterým je třeba bojovat. Bezpečnostní strategie zůstala od roku 2003 do roku 2011 neměnná. Vojenské strategie byly revidovány v roce 2007 v rámci dokumentu *Transformace resortu Ministerstva obrany České republiky* a Vojenskou strategií z roku 2008.

V roce 2011 byla sestavena nová bezpečnostní strategie, která ponechala hlavní důraz na terorismu, zbraních hromadného ničení a regionálních konfliktech. Akcentovala ale také nové diskursivní „pravdy“, které označují za hrozby kybernetické útoky, organizovaný zločin, korupci, přerušení dodávek

strategických surovin, přírodní pohromy a migraci (Bezpečnostní strategie 2011, 9-10). Při sestavování dokumentů byl kladen důraz na to, aby posloupnost hrozeb a rizik v bezpečnostní strategii nebyla chápána jako palčivost těchto témat. Terorismus uvedený v dokumentu na prvním místě tak, dle debat o dokumentu, neznamena primární hrozbu pro samotný český stát, ale spíše jednu z hrozeb pro zájmy českého státu.²⁴³ Přesto se domnívám, že ponechání hrozby terorismu na prvním místě výčtu hrozeb a rizik bude konstruovat představu existence akutní hrozby teroristických útoků proti České republice.

V roce 2011 byla revidována také Bílá kniha o obraně. V dokumentu je hlavním tématem především otázka dosavadního vývoje fungování armády a její budoucí financování a specializace.²⁴⁴

V obou nových strategických dokumentech z roku 2011 je nadále udržován primární akcent na hrozbu mezinárodního terorismu, přestože byl během let 2001–2011 dobyt²⁴⁵ Afghánistán i Irák a zabit Usáma bin Ládín a Saddám Husajn. Bylo zabito také několik dalších vysokých představitelů Al-Káidy a Talibanu. Stále však nic nenasvědčuje tomu, že se na Českou republiku chystaly či chystají teroristické útoky, či že míra této hrozby byla snížena. V dokumentech, a především při debatách o jejich obsahu, je ale patrná snaha o opatrný odklon od vojenských otázek bezpečnosti a návrat k obsahu diskursu zaměřenému na „bezprostřední“ lokální a centralizovanou bezpečnost České republiky. Výsledná podoba dokumentů však ukazuje, že tyto názory byly

²⁴³ Vycházím z vlastních nesytematizovaných empirických poznatků z odborných debat o nové Bezpečnostní strategii a o Bílé knize o obraně, kterých jsem se účastnil během druhé poloviny roku 2011.

²⁴⁴ Srovnej: MO ČR: Bílá kniha o obraně 2011. Při sestavování Bílé knihy se objevil pokus o zahrnutí akademické veřejnosti i představitelů médií. Můžeme si ale klást otázku, do jaké míry mohlo zapojení širšího okruhu debatérů potlačit zájmy vojáků. Bezpochyby jde ale o možnost etablování dalších pravd o bezpečnosti v diskursivním prostoru.

²⁴⁵ Vojenskou rétorikou lze však říci, že dobýt a udržet jsou zcela odlišné záležitosti. Afghánistán i Irák se podařilo dobýt. Udržet Afghánistán je však nemožné bez dlouhodobé podpory místních obyvatel, které se koaličním jednotkám prozatím dostává v omezené míře (Žižka, M.: 15. 3. 2012. Pers.Kom.).

zohledněny spíše v menší míře²⁴⁶, i když evidentně během několika posledních let došlo k jisté proměně obsahu českého bezpečnostního diskursu.

Ve světle proměn obsahu strategických dokumentů se můžeme ptát, zda je bezpečnostní prostředí natolik dynamické, jako jsou dynamické strategické dokumenty České republiky a rétorika bezpečnostních institucí. Jde především o to, jak definujeme bezpečnostní prostředí a jak definujeme jeho změny. A zde se dostáváme k paradoxu, který vyplývá z objektivistického pojetí bezpečnosti. Toto pojetí nás neustále nutí označovat nepřítel a konkrétní hrozby a nástroje, jak s tímto nepřitelem a hrozbami bojovat. Snaží se své publikum přesvědčit, že hrozby reálně existují a že je proti nim možné bojovat konkrétními technickými postupy.

Ve světle kritického přístupu k takto předložené bezpečnostní „pravdě“ si však musíme klást mnoho otázek. Například, zda došlo vstupem České republiky do NATO k objektivní proměně bezpečnostního prostředí a materiálního základu hrozeb. Nebo zda se po roce 2001 vytvořily v Afghánistánu a Iráku skupiny plánovačů, kteří mimo útoky na Madrid a Londýn plánovali útoky také na Prahu. Zda je proměna bezpečnostních témat známkou toho, že se po roce 2001 živelné katastrofy, korupce a migrace staly menší hrozbou pro bezpečnost České republiky než před rokem 2001.

Dle mého názoru lze na výše uvedené otázky odpovědět negativně. Opětovně je totiž nutné zdůraznit, že Česká republika nikdy nebyla cílem teroristického útoku, přímé hrozby zbraní hromadného ničení, ani státem, jehož bezpečnost by bezprostředně ovlivnil regionální konflikt. To, co způsobilo proměny v bezpečnostní rétorice, tedy nebyly objektivní ukazatele bezpečnosti, na kterých paradoxně uvěřitelnost závěrů objektivistické bezpečnostní rétoriky stojí.

²⁴⁶ Opětovně vycházím z vlastních nesyntematizovaných empirických poznatků z odborných debat o nové Bezpečnostní strategii a o Bílé knize o obraně, kterých jsem se účastnil během roku 2011.

Proměnila se ale jediná věc – Česká republika se stala součástí odlišných společenských struktur, které konfrontují její bezpečnostní diskurs s bezpečnostním diskursem širšího rámce NATO, USA a členů EU. A dále došlo k prosazení preventivního přístupu k bezpečnosti, který pod vlivem nových struktur zdůrazňuje hrozby, jež jsou dominantní pro narativum hlavních „hybatelů“ či tvůrců pravd v euroatlantickém a často i globálním bezpečnostním diskursu. Pokud toto lze označit za proměnu bezpečnostního prostředí – či spíše přijmeme tuto konstrukci významu proměny - pak se „skutečně“ bezpečnostní prostředí proměnilo.

Na druhé straně nemůžeme akceptovat tvrzení, že zvýšení „aktuality“ či „reálnosti“ vykreslených hrozeb pro bezpečnost České republiky odpovídá proměně materiálního základu těchto hrozeb, které sami objektivisté považují za směrodatné. A už vůbec ne v takové míře, v jaké je komunikátor prezentuje pro podpoření legitimacy zahraničních misí v Afghánistánu a Iráku. Není ale mým zájmem předkládat další „objektivní“ pravdy o bezpečnosti České republiky, ale především poukázat na procesy, jak se tyto pravdy tvoří a jak můžeme těmto pravdám rozumět. Za možné východisko pro hodnocení „pravd“ založených na objektivistické bezpečnostní rétorice považuji níže nastíněnou problematiku uchopení bezpečnosti.

Otázka uchopení bezpečnosti

Podobně jako v případě práva můžeme nalézt odlišné přístupy k bezpečnosti, které jsou založeny na otázkách spojených s ontologií a epistemologií konkrétního interpreta bezpečnostní tematiky. V debatě bezpečnostních paradigmat velmi často dochází k formování objektivistických tezí o fungování společnosti, jaké známe z (neo)realistických, (neo)liberálních nebo (neo)marxistických přístupů k bezpečnostním tématům.²⁴⁷

²⁴⁷ Srovnej např.: Barša a Císař 2006 nebo Sheehan 2005.

Objektivistické pojetí bezpečnosti, či pouhá deskripce struktur, jež jsou označovány za bezpečnostní a často vede k opakování etablovaných bezpečnostních narativ, je však pro sociálně konstruktivistický přístup ke zkoumání společnosti obtížně akceptovatelné. Z hlediska sociálně konstruktivistického přístupu je pro uchopení bezpečnosti důležitá především otázka interpretace informací a přiřkládání odpovídajících významů těmto informacím ze strany subjektů bezpečnosti. Sociální konstruktivismus tak otevírá možnost kriticky hodnotit relevanci artikulovaných „hrozeb“ v diskursivním prostoru a důvody, proč je konkrétní subjekty za hrozby označují. Takový přístup je významný, pokud chceme zkoumat „postoj“ interpreta k formování vlastních bezpečnostních narativ, a je proto velmi vhodný i k dekonstrukci výroků, které MO ČR a AČR o zahraničních misích předkládá.

Mnohé lze vysvětlit s odkazem na teze sociálního konstruktivismu představené v první kapitole této práce. Do oblasti mezinárodní bezpečnosti tyto teze přináší například Robert Jervis. Ten v 70. letech minulého století poukazoval, že klíčovým východiskem pro formování a chápání bezpečnostních vztahů mezi aktéry je především interpretace úmyslů partnera ve vzájemných vztazích a nikoli materiální podstata těchto vztahů (Jervis 1976, 191). Jisté očekávání toho, že jeden aktér je nepřítelem pro jiného, tak automaticky dělá téměř ze všech jejich vzájemných akcí nepřátelské činy. Tudíž i hodnocení materiálních aspektů, jakožto hrozeb či „ne-hrozeb“, je založeno na hodnocení vzájemných vztahů mezi aktéry a nikoli na objektivní hrozbě podložené materiálními „důkazy“. Hrozba se hrozbou stává ve chvíli, kdy je jako hrozba chápána ze strany subjektu.²⁴⁸

To si však aktéři, kteří pojmají bezpečnost objektivisticky, často neuvědomují. Otázka vyslání vojáků je proto postavena na principu dichotomie „ano“ či „ne“ –

²⁴⁸ Přičemž ale nemůže vyloučit existenci hrozeb, které jsou na lidském konání zcela nezávislé a ohrožují lidstvo jako celek. Tyto hrozby však nespádají do oblasti mezinárodních vztahů, ale do oblasti vztahů člověka s přírodou a opětovně je jejich přijetí a zohlednění závislé na subjektech.

„hrozba“ či „ne-hrozba“. Pod vlivem takto nastavených principů společenských struktur vede bezpečnostní politika k posilování negativních vztahů mezi aktéry a často vede k posunutí bezpečnostního uvažování do válečné rétoriky. Objektivistický přístup dovoluje, či spíše požaduje označení skupiny „my“ a „oni“ a „přítele“ a „nepřítele“ a dovoluje stanovit jasné hranice toho, co je a co není bezpečné. Tento přístup je bezpochyby nutný pro dynamické fungování současných politických či společenských systémů. Jeho dogmatismus však zajišťuje dominanci pravd, jež často vedou k událostem, které osobně chápu jako tragické.

Už samotná akceptace války jako nástroje politiky způsobuje paradox, že v zájmu své vlastní ochrany se lidé organizovaně masakrují na bitevních polích. Extrémně objektivistický přístup k poznání bezpečnosti, který využívá pozitivistickou ontologii a epistemologii, tak může vést ke zdůvodnění a prosazení pravd, jež zapříčinily například genocidu židovského obyvatelstva v hitlerovském Německu, a to navíc v souladu s objektivním právem.²⁴⁹

Domnívám se, že pokud se chceme vyhnout negativním dopadům objektivistického přístupu k bezpečnosti, je vhodné zohledňovat proces sekuritizace, který popisují autoři Barry Buzan, Ole Waever a Jaap de Wilde (1998). Sekuritizace v podstatě odpovídá procesu sociální konstrukce reality na základě řečových aktů. Svým způsobem se tak podobá i problematice formování

²⁴⁹ Srovnej: Voegelin, E. 2000.

Na příkladu studené války lze demonstrovat, k jakým paradoxům může vést objektivistické pojetí bezpečnosti. Z oficiálních dobových pramenů z 50. až 80. let minulého století (Srovnej například: Adla, A. 1952 s novějším popisem bipolárního konfliktu v Luňák, P. 1997, Kissinger, H. 1998 či Litera a Teichman a Vykoukal, 2004) lze odvodit, že Spojené státy americké a NATO byly primárním nepřítelem československých ozbrojených složek i samotného Československa. Česká armáda se připravovala na konflikt, ve kterém měly být státy NATO zlikvidovány jadernými zbraněmi. Tanky, jaderné hlavice, strategické letectvo a statisíce ozbrojenců na obou stranách pomyslné železné opony byly interpretovány odlišnými stranami konfliktu jako hrozba či naopak jako zajištění bezpečnosti aktérů konkrétního ideového bloku. Vzájemně nepřátelská politika ovládaná objektivistickým přístupem k bezpečnosti vedla k závodům ve zbrojení a ke stavu vzájemně zajištěného zničení. Několik let po ukončení studené války se státy NATO a USA staly spojenci a garanty bezpečnosti České i Slovenské republiky a partnery pro Ruskou federaci. Jaderné hlavice, tanky a statisíce ozbrojených mužů jsou ale v systému přítomny i nadále.

a etablování jednotlivých narativ v politickém systému v rámci konkrétních strukturálních procesů, strategií a komunikačních kanálů.²⁵⁰

Ve světle procesu sekuritizace lze hrozby přirozeně pojímat objektivně jako existenci „skutečné“ materiální věci i subjektivně, jakožto vnímání materiálního základu, jako hrozby pro konkrétní subjekt. Popis materiální věci je ale vždy intersubjektivním procesem. Formální sekuritizace, jakožto extrémní politizace tématu, proto vede k označení bezpečnostních hrozeb a rizik pro konkrétní zájmy konkrétních aktérů. Následující výroky v rámci bezpečnostní agendy je pak nutné chápat jako výsledek intersubjektivního procesu komunikace, na jehož základě jsou legitimizovány konkrétní akce v bezpečnostní praxi (Buzan a Waever a de Wilde 1998, 40-42).

Pokusme se přiblížit proces sekuritizace na příkladu. Uvedeme-li pojem tank²⁵¹, jedná se o pojem, se kterým není spojena žádná bezpečnostní hrozba, ale též žádná interpretace. V tomto pojetí je tank prostě kusem železa určitého tvaru. Pokud však začneme tento pojem interpretovat z hlediska subjektivní bezpečnosti, přikládáme slovu tank jisté významy. Tank je zbraní, může být nepřátelský, přátelský či neutrální, funkční, či zničený. Může mít posádku, či být bez posádky a tato posádka sama může být přátelská, či nepřátelská. Každý z dalších pojmů, který rozvíjí pojem označující materiální věc hodnotově neutrálně, postupně může vést k vytvoření naší představy o tanku, který je pro nás reálnou hrozbou, či ne-hrozbou.

Objektivistické pojetí bezpečnosti vždy vidí v tanku přátelskou nebo nepřátelskou zbraň.²⁵² Takový přístup od základu vede k tomu, že tank bude jako zbraň použit, a v podstatě vedl i k tomu, že něco jako tank bylo vyvinuto a vyrobeno. Vždy pro nás tedy budou existovat hrozby, nebo ne-hrozby a vždy pro

²⁵⁰ Viz kapitola 1 a 2 této práce.

²⁵¹ Ve smyslu pásového obrněného vozidla s věží a zbraňovými systémy.

²⁵² Výjimečně i neutrální, jež se však může stát přátelskou i nepřátelskou.

nás bude něco, co se hrozbou může náhle stát, aniž by se jakkoliv změnila materiální podstata bezpečnosti.

Jak tedy uchopit pojem „bezpečnost“, abychom jednou neoznačovali tank za nepřátelský a za několik let ten samý tank za přátelský? To dle mého názoru není v současných společenských strukturách možné. Jak totiž poukazuje Jervis, výroky interpreta o bezpečnosti jsou vždy spojeny s procesy a hodnotami, ze kterých výroky i potencionální chování interpreta vyrůstá. Každý interpret má tendenci hodnotit příchozí informace jejich zasazením do již existujících rámců (Jervis 1976, 42–46). A interpretační rámec institucí, které formují český bezpečnostní diskurs, je postaven na objektivistickém principu „my“ a „oni“, a proto vždy bude generovat bezpečnostní závěry postavené na označování přátel a nepřátel.

Můžeme se tedy pouze pokusit porozumět tomu, proč některý interpret jedná tak, jak jedná a co svojí rétorikou sleduje. Buzan, Waever a de Wilde v souladu s Jervisem poukazují: *„Klíčem k porozumění některým druhům jednání je právě rozsah a hloubka společně sdíleného intersubjektivního chápání bezpečnosti, což se týká jak vztahů mezi aktéry, tak jejich vnitřního uspořádání a fungování“* (Buzan a Waever a deWilde 1998, 41-43).

Nakládejme tímto způsobem i s problematikou komunikace MO ČR a AČR v bezpečnostní oblasti. Označování hrozeb a rizik a přátel či nepřátel je v první řadě podstatou armády. Konkrétní rétorika je dále formována formálními i skrytými cíly armádní komunikace (viz kapitola 3). Takový přístup k bezpečnosti nám sice neumožní říci, co je „pravdou“ a co je „nepravdou“ a bohužel nám ani příliš neřekne o samotné bezpečnosti ve smyslu jejího „poznání“. Řekne nám však mnoho o tom, proč nám někdo sděluje, že někdo je naším nepřítelem, a co ho vede k tomu, že s ním chce válčit, přestože mu tento „nepřítel“ dosud nezpůsobil žádnou „objektivní“ škodu.

Přirozeně není vhodné snižovat materiálních škody i ztráty na životech a psychologický dopad teroristických útoků z 11. 9. 2001. Nelze ani popírat, že lidé, kteří se na základě našich měřítek chovají „teroristicky“, existují a jejich činnost může způsobovat značné materiální i nemateriální škody na jakémkoliv místě této planety. Základ této argumentační roviny, ze které se Armáda České republiky pokouší získat legitimitu, je tedy v určitém úhlu pohledu obhajitelný a „pravdivý“.

Je však vhodné poukázat, že zahraniční mise v Afghánistánu a Iráku nejsou postaveny na principu boje proti bezprostřední hrozbě, ale na hypotetickém předpokladu. Tento předpoklad se stal vlivem struktur, ve kterých je komunikátor privilegovaným a oficiálním tvůrcem bezpečnostní pravdy. Představení této hypotetické možnosti jako faktu je pak logickým předpokladem pro získání legitimacy k misím, které byly pod vlivem této pravdy zahájeny.

Výroky, jež mají za cíl vysvětlit činnost armády v Afghánistánu a Iráku, proto ignorují otázky, které logiku antagonické dichotomie narušují. Neobjevuje se vyjasnění sporných otázek, kdo je vlastně terorista, jak moc je západní civilizace homogenní a zda realizátoři útoků nemohou být chápáni jako protestní součást této civilizace. Oficiální bezpečnostní argumentace si nepřipouští, že teroristé jsou přímou součástí společnosti, na kterou útočí. Přestože sami teroristé, frustrovaní nemožností transformovat společnost, mají rétoriku založenou na stejném principu jako „společnost“, proti které bojují, útočí dle mého názoru na společnost vlastní. Útoky v New Yorku, Madridu a Londýně nebyly útokem na USA, Spojené království či Španělsko, ani útokem na „křesťanskou“ civilizaci. Šlo o útok na struktury, ve kterých se sami teroristé pohybují a které sami svými činy i rétorikou tvoří. Útoky v Londýně a Madridu podnikli také obyvatelé těchto měst, kteří v nich velmi dlouho žili, a časté teroristické útoky v Afghánistánu a Iráku po zahájení misí v těchto zemích často podnikají Afghánci a Iráčané proti

Afgháncům a Iráčanům - často jde o útok muslima proti muslimovi či Araba proti Arabovi.²⁵³

V podstatě již není důležité, zda se hypotézy o terorismu a útocích na Českou republiku potvrdí. Vykonání kroků k tomu, aby se tak nestalo, navozuje následky. Díky preventivnímu vyslání vojáků proti hypotetické hrozbě, dochází i k hypotetickému potlačení těchto hrozeb a při vhodné argumentaci též k potvrzení, že tyto hrozby „skutečně“ existovaly a byly potlačeny. Vyslání zahraničních misí samo o sobě totiž potvrzuje jejich účel. Toto vyslání navíc odstraňuje možnost ověřit pravděpodobnost hypotézy v případě, že by mise vyslána nebyla – preventivní mise jsou tak charakteristickým projevem sebenaplňujícího se proroctví a komunikátor se objevuje v roli pověstného „vyvolávače deště“. Z hlediska preventivní akce je v každém případě vhodnější konat, i pokud bude konání zbytečné. Může být vždy poukázáno na úspěch konání, neboť nelze prokázat, že hrozba nebyla odstraněna. Stejně tak nelze prokázat, že odstraněna byla. Pro potvrzení „existence“ hrozby a získání legitimacy k jejímu potlačení tak často postačí pouze konstatování, že hrozba je, a dále stačí pouze vykonat potřebné akce a dostatečnou komunikační činnost, aby se tato pravda etablovala v diskursivním prostoru. Jde tak o nekonečný koloběh a komunikace MO ČR a AČR s veřejností je pouze jeho malou součástí. V poslední kapitole této práce přiblížím, jak je právní a bezpečnostní argumentace MO ČR a AČR doplněna argumenty morálními a hodnotovými měřítky správnosti a špatnosti. Tyto argumenty doplňují legitimizační roviny armádního narativa a vytváří z nich komplexní celek, který komunikátor považuje za přijatelný pro své publikum a za vhodný pro prosazení jeho zájmů.

²⁵³ Díky objektivistickému přístupu k bezpečnosti ze strany komunikátora lze poukázat také na několik podivných interpretací bezpečnostní situace, která je interpretována na základě jednostranné logiky ovlivněné snahou vyvolat pocit ohrožení. Například výše analyzovaný výrok poukazující na blízkost Kábulu a Prahy – tedy na „plánovače“ v zahraničí - hodnotí cíle teroristických útoků na základě geografické blízkosti. V globalizovaném bezpečnostním prostředí jde přinejmenším o zvláštní předpoklad toho, že pro teroristy, kteří plánují útok v „západní civilizaci“, hraje význam vzdálenost.

Kapitola 6: Analýza argumentů – morálka a hodnoty

Přistupme nyní k poslední rovině, o kterou se opírá analýza v této práci. Jedná se o argumenty, které jsem na základě stanovených kritérií označil jako „morální“ či „hodnotové“. Tyto argumenty představují pro analýzu armádního narativa o Afghánistánu a Iráku poměrně obtížnou oblast. Již bylo zmíněno, že vojáci se ve své oficiální komunikaci vyhýbají přímým otázkám, které spadají do oblasti politiky a morálky a jejichž řešení je součástí politického rozhodování. MO ČR a AČR se proto v mnoha výrocích pokouší nastolit představu, že vojáci jsou hodnotově neutrální a morální argumentaci přenechávají politické reprezentaci. V oficiálních výrocích se tak často objevuje snaha ukazovat vojáky jako profesionály, kteří morální otázky při výkonu svého povolání neřeší. Za všechny může sloužit následující úryvek z rozhovoru zveřejněného v komunikačních kanálech MO ČR:

Rozhovor s velitelem 601. skupiny speciálních sil Karlem Řehkou, 1. 6. 2010, Prostějov²⁵⁴

„Proti nasazení speciálních sil v Afghánistánu se dlouhodobě staví levice. Vaše vyslání často závisí na hlasech jednotlivců. Není vaším vojákům líto, že celý rok poctivě cvičí a pak třeba nevyjedou?“

V jednotce máme vyspělé chlapy - profesionály, ne žádné nevystřílené divochy, kteří se třesou na to „někam vtrhnout a ničit“. Naši vojáci vědí, jak to je, a tak to i berou. Nespekulují, nediskutují a plně respektují rozhodnutí našich velitelů nebo politických představitelů této země. Naším úkolem je být připraveni a zadání, které dostaneme, bezesbytku a kvalitně splnit.

Některým zákonodárcům v minulosti vadilo právě bojové zaměření mise Enduring Freedom. Zkuste mě, potažmo je, přesvědčit, že speciální síly v Afghánistánu mají své místo.

²⁵⁴ MO ČR: Lang, K. a Halandová, O. 1. 6. 2010: „Velitel 601. skss: Nejsme jen lovci lebek“. [cit. 15. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/velitel-601--skss:-nejsme-jen-lovci-lebek-41639>. Celý rozhovor viz příloha 14.

Jsem velitel vojenské jednotky a přesvědčovat zákonodárce mi nepřísluší. Mým úkolem je, aby jednotka fungovala, byla bojeschopná a připravená. Kromě toho věřím, že dnes si již většina lidí uvědomuje, že spektrum operací, ve kterých mohou být speciální síly použity, je skutečně velmi široké. To, že práce našich speciálních sil má v Afghánistánu své nezastupitelné a velmi důležité místo, a vysoce ji oceňuje i velení NATO, je koneckonců veřejně známou skutečností.“

Třetí teze mé práce předpokládá, že se rovina morální argumentace v oficiálním armádním narativu o zahraničních misích vyskytuje a je založena na dichotomii boje „dobra“ proti „zlu“. Komunikátor se přitom sám ve svých výstupech stylizuje do role „dobrého“ aktéra, a proto je i vykonavatelem „dobra“. Využitím této komunikace také vytváří předpoklad pro existenci sil „zla“, pro které je charakteristické odlišné konání než to, jež komunikátor považuje za souladné se svojí vlastní činností.

Obsah této kapitoly je od předchozích dvou analýz mírně odlišný, neboť se nemůže opírat o jasné prameny morálních argumentů a jejich hodnocení a jen obtížně může přinášet relativizaci „morálního“ uvažování, které je postaveno spíše na vyjadřování „pocitů“.

Analýzu uvedenou v této kapitole lze tedy v první řadě chápat tak, že rovina morální argumentace v oficiální armádní komunikaci existuje. V kapitole se dále velmi stručně zamýšlím nad možnými prameny morálních argumentů. Hlavní jádro této kapitoly pak spočívá v analýze konkrétních výroků a zdůrazňuje především ty části výroků, kterými se komunikátor snaží konstruovat představu, že armáda koná na zahraničních misích „dobro“ a že zahraniční mise v Afghánistánu a Iráku jsou bojem dobra proti zlu.

Prameny morálních argumentů

Pokud akceptujeme předpoklad, že MO ČR a AČR používá morální argumentaci, musíme se přesto smířit s tím, že prameny morální argumentace jsou velmi obtížně vysledovatelné. MO ČR a AČR ve svých komunikačních kanálech na prameny morálních argumentů neupozorňují a v oficiálních výstupech komunikace MO ČR je obtížné sledovat debatu o morálce, která by se přímo vztahovala na problematiku zahraničních misí v Afghánistánu a Iráku. Projevem morálních pramenů je přirozeně slib vojáka a odkaz na ústavní základ České republiky, ve kterém je zakotven odkaz na lidská práva, právní stát a demokracii. Tyto prameny se ale mohou promítnout v komunikaci v podobě odkazu na právní rámec. Takové pojetí pramenů morálních argumentů je z hlediska právního pozitivismu či dokonce formalismu jistě přijatelným vysvětlením. Na druhé straně obsah zkoumaného diskursivního korpusu ukazuje, že opřít prameny morálky pouze o zákony či o právo na obranu před hrozbou, není pro komunikátora dostatečné. Objevují se tak také argumenty, které odpovídají mnou stanoveným kritériím pro vymezení morální argumentační oblasti.

Při hledání pramenů morálky se musíme ptát, co dalšího mimo výše uvedené formuje morální argumenty komunikátora? S tím se ale pojí velmi mnoho obtížně zodpověditelných otázek. Například, zda existuje cosi jako jednotná „česká či armádní morálka“, zda jsou prameny této morálky postaveny na víře v „přirozenou“ morálku či přirozené právo, nebo zda je morálka výsledkem víry boha. U formování morálního smýšlení každého člověka hrají roli vnější faktory projevů struktur, které jsou formovány historickým vývojem. Jedná se tedy o vlivy náboženství, ideologií, výchovy a mnohé další, které nemohu při své analýze uspokojivě sledovat.

Díky absenci přímých pramenů morálky v komunikačních kanálech MO ČR a AČR tak lze pouze odvozovat, že obecně platnými morálními hodnotami se pro komunikátora stávají hodnoty jeho vlastní, doplněné o hlubokou víru ve strukturu tvořené zákony, strategickými dokumenty a rozhodovacím procesem politické reprezentace. Svým způsobem je tak morálním argumentem každý argument ze strany MO ČR a AČR, který jsem v této práci dosud uvedl a analyzoval.

Není ale mým cílem zacházet do metafyzických otázek o původu morálky a přirozeném právu, ale především analyzovat výroky, kterými se komunikátor snaží konstruovat své morální „pravdy“ v diskursivním prostoru. Spokojím se tedy s pouhým konstatováním, že za hlavní pramen morálky považuje v zájmu udržení své integrity komunikátor sám sebe, a proto i své výroky formuje tak, aby konstruovaly představu, že komunikátor bezpečně a zcela objektivně „ví“, co je morální a nemorální a co je dobré a co zlé.

Přesto v komunikaci existuje i náznak abstraktního uchopení morálky. V komunikaci MO ČR a AČR tuto morální argumentaci tvoří různé morální „ikony“, jako je například bývalý prezident České republiky Václav Havel, postava vojenského kaplana, nebo vojáci, kteří nehovoří z pozice vojáka, ale z pozice občana a vlastence, jenž nasazuje v misi život. Tyto výroky jsou zařazeny do běžné armádní komunikace a představovány přímo ve spojitosti se zahraničními misemi.

Diskursivní analýza argumentů v oblasti morálky a hodnot

V diskursivní analýze uvedené v této kapitole analyzuji devatenáct reprezentativních příkladů, které byly vybrány z diskursivního korpusu. Na těchto výrocích budu prezentovat způsob, jakým komunikátor legitimizuje svoji činnost pomocí argumentů, jež jsem označil za morální či hodnotové. Nejprve

budu analyzovat výroky, které směřují k obecnému morálnímu zdůvodnění zahraničních misí a aktivity České republiky na těchto misích. Dále se zaměřím na argumenty, které se přímo vztahují k nasazení českých vojáků v Afghánistánu a Iráku.

Zatímco v předchozí argumentaci byly výroky relativně jasné a také poměrně krátké, v oblasti morálky jsou užívány dlouhé monology jednotlivých mluvčích. V oblasti práva a bezpečnosti bylo možné zvolit klíčové jádro argumentů, které se vztahuje poměrně jasně ke konkrétní rovině argumentace. V případě morálky, kterou považuji za velice abstraktní záležitost, není vhodné vytrhávat jednotlivé výroky z kontextu. Při analýze proto postupuji tak, že jednotlivé výroky uvádím ve větším celku, neboť by při značném zkrácení mohlo dojít ke zkreslení kontextuálního vyznění sdělení. Zároveň morální výroky považuji za natolik komplexní, že je vhodné posuzovat celý výrok jako celek, a proto v analýze převažuje otázka diskursu jako sociální a diskursivní praxe, přestože lingvistická stránka hraje svoji roli. Mnohé výroky vycházejí z filmů v rámci edice „Česká mise“, k jejíž produkci MO ČR iniciovaly výzkumy, jež prozrazovaly, že ve společnosti přetrvává značně negativní postoj k misím v Afghánistánu a Iráku.²⁵⁵ Přestože jsou tedy výroky v rámci analýzy rozděleny, je vhodné pojímat veškeré výroky jako celek, který je propojen v rámci jednoho typu komunikačního výstupu. Možný vliv výroků v rámci výstupu je tak mnohonásobně umocněn. Zároveň se jedná o nejucelenější morální obhajobu zahraničních misí, které jsem v rámci svého výzkumu našel, a v diskursivním korpusu jsem neobjevil žádný oficiální výrok, který by uvedeným výrokům protiřečil. Toto zjištění potvrzuje konzistenci komunikace popsanou ve druhé kapitole, a to i na tak abstraktní a subjektivní rovině argumentace, jakou je morálka a hodnoty.

²⁵⁵ Nová, D.: 10. 2. 2010. Pers.Kom.

Analýza výroků

Příklad 1: vicepremiér vlády pro ekonomiku Martin Jahn, 2005: Česká mise:

Zkušenost

1. „...hlavním cílem samozřejmě je rozeznat dobro od zla a pomoci těm zemím,
2. které to potřebují...“²⁵⁶

Výrok nás může přesvědčit o tom, že komunikátor považuje svoji činnost na zahraničních misích za záležitost boje dobra proti zlu (ř. 1). Tyto základní dichotomické kategorie tedy přijímá a zcela otevřeně akceptuje. I když se samotný pojem „dobra“ a „zla“ neobjevuje v takto přímém pojetí v komunikaci často, je dichotomie vymezování vůči něčemu „zlému“ zjevná v mnoha výrociích. Především pak jde o samotnou argumentaci jednotlivých mluvčích armády. Ti ve své argumentaci nahrazují obecné pojmy „dobra“ a „zla“ za pojmy méně abstraktní a takové, které se vztahují přímo ke konkrétní sociální situaci. Veškeré další uvedené výroky pak mohou ve světle své interpretace využít k nastínění toho, na jakém základě komunikátor konstruuje představu „dobra“ a „zla“, a tím zároveň přesvědčuje cílovou skupinu, proč je činnost české armády na zahraničních misích „dobrá“.

Příklad 2: ministr obrany Martin Barták, 2010. Projev v Senátu ČR.

1. „Odsuzování spojeneckého úsilí v Afghánistánu se stalo téměř morální normou.
2. Vyvolat negativní reakci proti válečným operacím je snadné,
3. neboť válka sama je bezpochyby tím nejvíce negativním rysem lidství.
4. Někdy však diplomacie a ústupnost nestačí...před několika dny jsme si připomněli
5. jedno z nejtragičtějších výročí českých dějin...Nástup největšího zla v dějinách
6. umožnila právě politika appeasementu, odmítání radikálního vystoupení proti zlu.“²⁵⁷

²⁵⁶ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost. [cit. 12. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/zkusenost-37307/>.

Martin Barták ve svém projevu vůči politické reprezentaci otevřeně vystupuje proti odpůrcům vojenský misí a pacifistickým argumentům, které poukazují na vojenský charakter zahraničních misí, jenž vytváří paradox vynuovení míru zbraněmi. Barták se pokouší představit odpůrce misí jako někoho, kdo volí „snadnou“ cestu odmítání války a násilí (ř. 1 a 2) a vytváří představu smířlivého postoje vůči kritikům tím, že tyto postoje a normy chápe a akceptuje (ř. 3). I přes toto „pochopení“ však neváhá vyjádřit zcela opačný postoj, kterým odmítá pacifistický přístup k zahraničním misím. Snaží se tak delegitimizovat hluboce zakořeněnou normu odmítání násilí tím, že tuto normu hodnotí ve světle „důkazů“ historických událostí, jež se odehrály v první polovině minulého století. Odmítání zahraničních misí staví Martin Barták na roveň politiky appeasementu aplikované velmocemi v případě Mnichovské dohody, čímž apeluje na nacionalistické cítění cílové skupiny sdělení a snaží se utužit představu, že mise jsou bojem proti přímému ohrožení České republiky (ř. 4, 5 a 6).

Navozením představy, že rozhodování o zahraničních misích je stejně významné jako rozhodování o osudech Československa, či celého světa před zahájením 2. světové války, propojuje mluvčí dvě odlišné události. U 2. světové války je již ustálená interpretace této události jako čehosi zlého a špatného pro celý svět. Komunikátor tak přirovnáním rozhodování o zahraničních misích a o Mnichovské dohodě využívá již existující konstrukce významů dřívějších událostí, přičemž staví publikum před dvě možnosti volby. První je schválení misí, a tím i schválení odporu proti Mnichovské dohodě. Druhou je neschválení misí, a tím i neschválení Mnichovské dohody. V takto podané situaci je volba publika zřejmá, pokud podlehe představě, že skutečně před takovou volbou stojí.

²⁵⁷ MO ČR, 2010. Zpravodajství: Senát schválil navýšení počtu vojáků v Afghánistánu. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/senat-schvalil-navyseni-poctu-vojaku-v-afghanistanu-37509/>.

V Bartákově projevu je opětovně použit pojem „zla“ (ř. 5 a 6). Komunikátor se tak stylizuje do pozice, ze které je schopen rozeznat dobro a zlo a ze které zcela objektivně vidí dobro v zájmu, který prosazuje. Komunikátor se tak stává nositelem dobra a vědění o tom, co je dobro. Pokračuje tak v posilování konstrukce představy o dichotomickém „fungování“ běhu událostí. Pod vlivem této konstrukce a pod vlivem výroků komunikátora je schválení mise dobrem a její neschválení zlem.

Příklad 3: ministr obrany Karel Kühnl, 2005. Film: Česká mise: Zkušenost

1. *„...svět je jeden a utrpení světa je taky jenom jedno,*
2. *a když je k němu člověk lhostejný, 2. tak se mu to někde vrátí...“²⁵⁸*

Hlavní úkol, který si morální rovina argumentace zahraničních misí klade za cíl, je přesvědčit cílovou skupinu sdělení, že mise jsou potřebné. Bývalý ministr obrany Karel Kühnl v souladu s tímto účelem apeluje na základní hodnoty, které považuje za společné pro lidskou populaci. Vykresluje svět jako celek tím, že ho označuje za „jeden“ (ř. 1). To propojuje existenci všech jedinců a každý člověk je součástí tohoto uceleného a jednolitého světa. Komunikátor tak vytváří představu jakési propojené globální společnosti, ve které fungují podobné principy jako například v rodině či jiné uzavřené komunitě. Takto vykreslený svět spojuje životy všech jedinců na této planetě a „utrpení“ (ř. 1) jednoho člena takto pojeté společnosti je chápáno jako utrpení všech. Řečník tak navazuje na základní principy idealistického pojetí koncepce kolektivní bezpečnosti, kde bezpečnost jednoho je chápána jako bezpečnost druhého. Výrok zároveň vykresluje představu, že stav není „ideální“, a proto „utrpení“ existuje a je pro všechny společné.

²⁵⁸ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost. [cit. 12. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/zkusenost-37307/>.

Hlavní morální hodnotou je pro komunikátora aktivita. Komunikátor se snaží publikum přesvědčit, že je nutné konat – čímž nepřímo naráží na aktivitu České republiky v zahraničních misích, a to nejen na základě vlastního ohrožení či závazků, ale především na morální hodnotě boje proti utrpení. Pokud však jako dostatečný motiv boj proti společnému utrpení nepostačuje, komunikátor opětovně posiluje představu hrozby – „člověku se to vrátí“ (ř. 2). Karel Kühnl tak svým výrokiem konstruuje představu, že aktivní participace na misích je „dobrem“ a neaktivita je „zlem“, které nakonec může zvítězit, pokud se člověk nebude chovat jako „dobrý“. Zahraniční mise a to, že je Česká republika vykonává, je tedy bojem proti našemu vlastnímu utrpení, a tudíž i dobrem.

Obsah pojmu dobra je tedy v tomto pojetí založen na víře, že vojáci České republiky při zahraničních misích pomáhají tam, kde je to „potřeba“, a těm, kteří to „potřebují“. Automaticky je tak ve výroku přijata představa, že jsou státy, které potřebují přesně tu formu angažování České republiky, která odpovídá činnosti armády na zahraničních misích. Debata o tom, zda skutečně konkrétní státy potřebují pomoc v této formě, či zda je vůbec jasné, co státy potřebují, je však ponechána stranou. Zároveň je ponechána stranou i otázka toho, zda konkrétní státy požádaly Českou republiku o pomoc. Sdělení lze interpretovat tak, že to v podstatě ani není třeba, neboť pokud je člověk součástí jednoho světa a zažívá jedno utrpení, dokáže poznat, komu a jak je třeba pomoci. A tuto vlastní „prozíravost“ komunikátor v podstatě zvěstuje publiku jako zcela jasnou a logickou věc, která je pro všechny lidi společná. Vytváří se tak představa, že lidé jsou stejní, potřeby jsou také stejné a komunikátor přesně ví, co, kdo a v jaké formě potřebuje, a proto je jeho činnost vždy dobrá. Pomoc těm, kteří to „potřebují“ však není jediný morální argument, jak ukazuje následující výrok.

Příklad 4: vojenský účastník misí Miroslav Kunc, 2005. Film: Česká mise - Afghánistán

1. „Beru to jako službu Český republice, jako službu lidstvu,
2. dívám se na to tak,
3. že někdo to prostě dělat musí.“²⁵⁹

Účastník mise upřesňuje, jaký mají pro komunikátora zahraniční mise smysl. Vytváří představu, že mise jsou službou státu a lidstvu. Opětovně se tak odvolává na již přijatou a akceptovanou jednotnou entitu státu, který má vlastní vůli a zájmy. Zároveň dochází k propojení misí se službou „lidstvu“ (ř. 1), což opětovně podtrhuje představu jednotných lidí s jednotným cílem a zájmy. Opětovně tak dochází k vytvoření představy, že komunikátor ví, co je to dobro celého lidstva a co je v rámci dosahování tohoto dobra „odpovídající“ činností, a proto se to udělat „musí“ (ř. 3). Sdělení dále opětovně zdůrazňuje nutnost konat, což je považováno za hlavní předpoklad pro konání dobra. Komunikátor se tak staví do pozice jakéhosi mecenáše, který přesně ví, co je nutné v zájmu celého lidstva, a proto jeho činy nemohou být zlé.

Příklad 5: bývalý prezident ČR Václav Havel, 2005. Film: Česká mise - Zkušenost

1. „tady je taková určitá tradice určité příkrčenosti, že jo,
2. jsme v centru Evropy, to znamená, že všechny ty proudy mocenské, politické,
3. duchovní, náboženské se tady nějak křížují
4. a zároveň jsme obklopeni horami, tak je taková docela srozumitelná tendence se
5. trošku příkrčit mezi těmi horami a nechat to tak trošku lítat přes nás, ty hory to tak
6. trošku jakoby - nás ochrání
7. a my si to tady budem na svém písečku kutit a zlé dění světa se nám vyhne,
8. je to samozřejmě absurdní iluze, je to nesmysl,

²⁵⁹ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Afghánistán. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

9. *ale trošku taková tradice tu je a i ona je jednou z příčin,*
10. *proč se to vysílání jednotek u nás setkává s větší nechtí, než někde jinde...“*
11. *„...člověk, který by nepřetržitě říkal, tam nejdu, tam je to nebezpečné,*
12. *tak by ztratil důvěryhodnost, musel by posléze tak trošku pohrdat i sám sebou...“²⁶⁰*

Václav Havel ve svém výroku opětovně zdůrazňuje nutnost aktivního přístupu k zahraničním misím. Řečník konstruuje pozici České republiky jako čehosi důležitého, co je centrem světového dění, díky své specifické geografické poloze (ř. 2, ř. 4 a ř. 5). Metaforicky vykresluje zdrženlivost obyvatel Česka „přikrčenost“ (ř. 1 a ř. 5) a vykresluje představu, že nejsou ochotní být aktivní součástí světových událostí. Zároveň tvrdí, že není vhodná doba na izolacionistickou politiku, která podle interpreta vyplývá z představy, že obyvatelé České republiky jsou chráněni geografickými faktory. Zdrženlivost vůči misím a celkově izolacionismus, označuje mluvčí za výsledek „iluzí“ a „nesmyslu“ (ř. 8), a proto i odmítání představy hrozby a zahraničních misí je iluzí a nesmyslem. Havel tak přijímá představu „zlé hrozby“ (ř. 7), která je pro obyvatele České republiky aktuální. Zároveň se opětovně objevuje motiv odmítání pasivity.

Může se tak vytvářet představa, že oponenti zahraničních misí žijí v iluzi a nemají smysluplné uvažování o „reálných“ hrozbách a „zlech“. Neumí rozpoznat dobro, hrozbu a zlo, a proto odmítají vysílání jednotek (ř. 10), a to dokonce více než „někde jinde“ (ř. 10). Tím mluvčí vytváří představu, že „jinde“ je běžné mise neodmítat a odmítání je jakousi deviací specifickou pro Českou republiku.

Václav Havel ve svém výroku dále konstruuje představu, že neúčastnit se zahraničních misí je aktem zbabělosti a jinakosti a každý, kdo odmítá aktivní účast České republiky na zahraničních misích, není důvěryhodný a měl by pohrdat sám sebou (ř. 12). Havel svým výrokiem konstruuje jasnou „pravdu“, že

²⁶⁰ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

jedině aktivní účast na zahraničních misích je prolomením jakési historické „kletby české zbabělosti“ a nedůvěryhodného chování. Komunikátor tedy předjímá jasné měřítko pro dobro a zlo a přijímá představu, že každý člověk dokáže posoudit, co do těchto kategorií spadá, avšak pouze ti, co neodmítají mise, rozpoznají tato „zla“ správně. Dobro chápe též jako hrdost, tedy osobní pocit uspokojení z něčeho, co člověk vykonal. Kategorie hrdosti se objevuje i v dalším výroku.

Příklad 6: vojenský účastník misí Jakub Skřivánek, 2005. Film: Česká mise – Zkušenost

1. „...určitě tady reprezentujeme všichni Českou republiku a snažíme se to dělat co nejlíp,
2. aby dobrý jméno naší země a naší armády prostě bylo slyšet co nejvíc...
3. pocit vlastenectví a národní hrdosti by snad měl v sobě mít každéj, ne?
4. Je u mě vyvinutej asi jako u normálního kluka, u člověka prostě jako,
5. zdavej pocit vlastenectví a hrdosti na ten...na tu naši zemi...“²⁶¹

Mluvčí v uvedeném výroku nadále rozvíjí představu všeobecně platné kategorie dobra, která je etablovaná v armádním narativu – „snaží se to dělat nejlíp“ (ř. 1). Dále také pokračuje v nastaveném kurzu armádní komunikace, ve kterém je Česká republika považována za existující entitu, jejíž „dobrý jméno“ je spojeno s tím, jak je o ní „slyšet“ (ř. 2), a která je reprezentována svými vojáky a armádou. Mise jsou tak vykreslovány jako nástroj k budování prestiže republiky, která je založena na tom, že je o republice slyšet – že o ní mají další lidé povědomí a spojené „pozitivní“ konotace.

Pojmy „všichni“ (ř. 1) „naší“ (ř. 2) a „každéj“ (ř. 3) jsou spojeny s vojáky na misích, poukazují ale, že podle interpretace existují univerzálně platná morální pravidla, která jsou pro každého člena společnosti stejná a poznatelná –

²⁶¹ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost. [cit. 12. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/zkusenost-37307/>.

společnost je tak vykreslena jako homogenní s jasným nastavením toho, co je správné a co se odchyľuje od správného. Tato pravidla jsou vyjádřena například pojmy vlastenectví, národní hrdost a prestiž a objevují se již ve spojitosti s obrazem vojáka v kapitole 2 a slibem vojáka. Slib vojáka se bezpochyby do představy některých vojáků o přirozené morálce a správném jednání promítá.

Mluvčí dále rozvíjí svou představu o univerzální morálce na základě konstrukce „normality“, když poukazuje, že u něj jsou vlastenectví či hrdost vyvinuty jako u každého „normálního kluka a člověka“ (ř. 4). Mluvčí tak nepřímou předjímá, že ti, kdo shodnou představu o morálce nesdílejí, nezapadají do rámce normality. Na druhé straně ale užívá také pojem „zdravý“ (ř. 5), který může být v kontextu sdělení interpretován například tak, že může jít o poukázání na představu optimálního a všeobecně platného stupně „výše“ rozvinuté hrdosti a vlastenectví.

Tyto pocity tedy mohou dle komunikátora existovat i ve formě či míře, které neodpovídají představám optima. Avšak díky tomu, že tento pocit mají „všichni“, je všeobecně známý a díky tomu, že zde existuje vzor těch, kteří vědí, jaká je tato „zdravá“ míra, může vzniknout všeobecně platná představa o tom, co je zdravým pocitem hrdosti. A tímto zdravým pocitem je přesně to, co pociťuje interpret sdělení, a také to, co koná. Vytváří se tak představa, že normální a zdravý pocit vlastenectví a hrdosti má ten, kdo jezdí na zahraniční mise, nebo alespoň ten, kdo tyto mise podporuje.

Příklad 7: ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda, 2005. Film: Česká mise - Zkušenost

1. „Zahraniční vztahy jako vztahy mezilidské, mají-li dobře trvat, nemohou být založeny
2. na takové té jednoduché úvaze má dáti, dal. (vynecháno 5 řádků).
3. Lidé vždycky ocení, ať je to kdekoliv, když vidí zájem někoho jiného na řešení vlastních
4. problémů, takže určitě pečlivě v různých zemích si zjistí a monitorují,
5. jestli to je mise OSN a které země tam jsou,

- 6.. a když zjistí, že je tam také česká vlaječka...nezáleží na počtu, je důležité, že tam je,
7. ...kdyby nám šlo jen o obchod, tak jsme mohli obchodovat se Saddámem Husajnem,
8. porušovat embargo a výhodně s ním obchodovat, to by bylo možné,
9. to ale není česká zahraniční politika...“²⁶²

Cyril Svoboda²⁶³ se ve svém výroku pokouší nastolit základní měřítka pro hodnocení zahraničních misí. Poukazuje na nutnost opustit realisticky či liberálně nastavenou koncepci uvažování o zahraniční politice České republiky a klást důraz na idealističtější měřítka, která nejsou podložena materiálním základem a zjevným ziskem. Komunikátor tak oponuje potencionální kritice zahraničních misí, jež upozorňuje na nemožnost „měřit“ výhodnost zahraničních misí, a tím i otázku toho, zda jsou zahraniční mise v zájmu České republiky a také zda nejsou v rozpočtu státu přílišnou položkou bez větší návratnosti. Finanční důvody hrály významnou roli při rozhodování o ukončení angažování českých vojáků v Iráku a téma financí či ekonomického profitu se objevuje v debatě o misích pravidelně.²⁶⁴

Idealistická měřítka pro hodnocení misí, která tak můžeme označit za morální měřítka, nastavuje mluvčí pomocí „praktických“ příkladů. Cyril Svoboda tedy opětovně pracuje s kategorií stejných lidí se stejnými hodnotami a konstatuje, že „lidé vždycky ocení, ať je to kdekoliv, když vidí zájem...“ (ř. 3). Zároveň lze sledovat jistou odlišnost od bezpečnostních argumentů. Zatímco v bezpečnostní rétorice jsou mise prezentovány jako služba občanům České republiky, v morálním a v uvedeném výroku jsou mise interpretovány jako služba lidem v cílových oblastech. Komunikátor se tak staví do pozice vykonavatele služby lidstvu a služby lidem v oblastech, kde se odehrávají mise, a vykresluje tím

²⁶² MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na:

<http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

²⁶³ Ve vztahu k zahraničním misím byl ve funkci ministra zahraničí ČR v letech 2002–2006.

²⁶⁴ Srovnej: Karásek, T. 2010.

představu, že v cílových oblastech žije homogenní skupina „lidí“, kteří služby MO ČR a AČR potřebují a oceňují.

Odkazem na „českou vlaječku“ a libovolný počet vojáků (ř. 6) interpret opětovně zdůrazňuje nutnost být aktivní, kterou v podstatě zdůrazňují všichni mluvčí. Jde o vliv víry v symboliku státnosti a hlavní snahou komunikátora je obhájit mise jako projev aktivity a služby lidstvu a mezinárodnímu společenství. Ve spojení s odmítáním ekonomického hlediska na mise, tak mluvčí zdůrazňuje představu nezištnosti misí, jež je v jeho podání další výraznou morální hodnotou.

Přejdeme nyní od obecné obhajoby zahraničních misí ke konkrétnější obhajobě nasazení českých vojáků v Afghánistánu a Iráku v souvislosti s globální válkou proti terorismu. Z dichotomické logiky „přítel“ a „nepřítel“ vyplývá nutnost označeného nepřítele prezentovat jako zlého a nemorálního.²⁶⁵ Obsah takto nastaveného diskursu do války proti terorismu nastavil již George W. Bush a Usáma bin Ládín.²⁶⁶ Podobná rovina argumentace se ale objevuje i v případě MO ČR a AČR a jejich řečníků.

Příklad 8: vojenský kaplan, účastník mise, 2005. Film: Česká mise – Zkušenost

1. „...jsem člověk, který je na té straně společnosti, která odsuzuje a která se snaží bránit
2. tomu až nelidskému terorismu, který poslední dobou hýbe světem.
3. A to znamená, že mi není proti mysli, že jsem tady na té straně, která se snaží věci
4. urovnat a najít řešení, jak se z této hrozby dostat ven...“²⁶⁷

Ve výroku je vytvořena konstrukce nelidskosti nepřítele, který není personalizován do konkrétních osob, ale je obecně označen za „terorismus“ (ř. 2). Tímto se terorismus stává téměř hmotným objektem, se kterým je spojen

²⁶⁵ Srovnej: Schmitt, C. 2007.

²⁶⁶ Viz kapitola 3.

²⁶⁷ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

nepřítel a zlo. Ve výroku je vykreslena představa společnosti rozdělené na několik jasně oddělitelných stran (ř. 1), přičemž strana mluvčího je „lidská“ a strana terorismu je „nelidská“ (ř. 2). Boj proti terorismu tak není bojem proti dalším lidem, ale v podstatě odstraňování nelidskosti. Komunikátor dále poukazuje na existenci normality, která je skryta za pojmy „řešení“ a „dostat ven“ (ř. 4), a prostředkem k nastolení této normality jsou zahraniční mise, ke kterým se výrok vztahuje.

Jak lze chápat pojem „lidskosti“ a „normality“? Jde o podobný příklad jako o pojmy výše uvedené – tedy „zdravá míra hrdosti“, „iracionalita či racionalita“ a další. Především jde o představu, že optimální míru normality komunikátor zná a tato je i směrodatná pro směřování jeho strany proti nepřítelům. Lidské a normální tedy je aktivně bojovat proti tomu, co je označeno za nelidské. Výrok tak vytváří představu, že zahraniční mise jsou bojem lidskosti proti nelidskému a jsou nástrojem k dosažení „normality“.

Příklad 9: bývalý náčelník gen. štábu Jiří Šedivý, 2010. Rozhovor u příležitosti konference Nové trendy v terorismu

1. Tazatel: Co se v boji proti terorismu jeví jako nejúčinnější metoda?

2. *Můj názor je možná trochu nekonvenční, ale domnívám se, že je to posílení vědomí*

3. *křesťanských hodnot.*

4. *Jsem nevěřící, ale z mých dosavadních zkušeností zejména z vojenské praxe jsem nabyl*

5. *přesvědčení, že je potřeba, aby si západní civilizace uvědomila,*

6. *na jakých principech vznikla, a začala znovu respektovat základní hodnoty,*

7. *které křesťanství vyznává.*

6. *Naše společnost pak nebude netečná k tomu, čemu dnes říkáme pronikání terorismu.*²⁶⁸

²⁶⁸ MO ČR, 2010. Zpravodajství: rozhovor s Jiřím Šedivým: V boji proti terorismu musíme posílit vědomí hodnot Západu. [cit. 10. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/jiri-sedivy:-v-boji-proti-terorismu-musime-posilit-vedomi-hodnot-zapadu-38262/>.

Vojáci a bývalí vojáci na vysokých postech jsou často v komunikaci využíváni k představení odborných měřítek pro vyhodnocení bezpečnosti ve společnosti. Jedná se tedy o další specifickou skupinu „ikon“, jejíž argumentace posiluje uvěřitelnost armádního narativa. Bývalý náčelník generálního štábu Jiří Šedivý přijímá ve svém výroku představu existence ucelené „západní civilizace“, jež je vystavěna na souladných a jednodolných křesťanských hodnotách a základech (ř. 3 a ř. 7). Sám ale zdůrazňuje svoji neutralitu poukázáním, že je „nevěřící“ (ř. 4), což zvyšuje uvěřitelnost v jeho „neovlivněný“ úsudek.

Odkazem na civilizaci se opět utváří obraz ucelené skupiny „my“, tedy „naší společnosti“ (ř. 5 a 6) s vlastním „vědomím“ (ř. 5), a dále představa ostatních skupin, které jsou ne-křesťanské. Riziko takové argumentace spočívá v tom, že může sklouznout do gnostického vykreslování ideálního světa na zemi a tvrdého potlačování těch, kteří nejsou členy skupiny „my“.²⁶⁹

Uvedený výrok považuji ale spíše za vyhodnocení optimálního využití společenských procesů a konstrukce identity k mobilizaci společnosti než za snahu dogmaticky budovat představy o tom, kdo je terorista, co je hrozbou či co jsou morální maxima společnosti. V tomto ohledu je vhodné poukázat na kontext celého rozhovoru,²⁷⁰ ze kterého vyplývá, že si mluvčí uvědomuje, jak může být společnost mobilizována na základě představy o hodnotách, které ji mohou spojit. Mluvčí si uvědomuje, že „pravdy“ v rámci boje proti terorismu nejsou absolutní, přestože on sám chápe projevy toho, co nazýváme terorismus, jako hrozbu.

Následující výroky se již vztahují přímo k Afghánistánu a Iráku. Lze sledovat proměnu obsahu výroků. Čím více se výroky zaměřují na jednotlivé mise, tím častěji se v nich vyskytuje snaha představit konkrétní příklady a argumenty, které dokazují „správnost“ angažování české armády v cílových oblastech. Tyto argumenty jsou velmi často zaměřeny na představení cílové oblasti ve stavu,

²⁶⁹ Srovnej: Voegelin, E. 2000.

²⁷⁰ Celý rozhovor viz příloha 13.

který je zcela odlišný od života českého občana. Argumenty vyplývají z předchozího vykreslení „naší“ společnosti jako ideální předlohy pro společnost „dobra“ a aktivního přístupu k odstraňování zla, který je považován za „správný“. Odstraňování zlého je v pojetí praktické politiky vtěleno například do rozvojové pomoci a postkonfliktní rekonstrukce cílových oblastí, které může vést k tomu, aby byly v cílových oblastech nastoleny „naše“ – tudíž i „dobré“ – podmínky.

Příklad 10: MO ČR, vypravěč, 2005. Film: *Česká mise - Zkušenost*

1. *„Česká mise, už 15 let stojíme na straně demokratického světa,*
2. *naše armáda je součástí mezinárodních jednotek,*
3. *kteřé ve světě prosazují mír a stabilitu.*
4. *V Iráku a Afghánistánu se podílíme na obnově zemí vyčerpaných válkami a vládou*
5. *totalitních režimů Saddáma Husajna a Talibánu,*
6. *tyto země byly spojovány s hrozbami světového terorismu...²⁷¹*

Výrok potvrzuje již vykonstruované kategorie světa rozděleného na strany, kdy „naše“ strana prosazuje mír a stabilitu za pomoci vojenských jednotek. Zahájení operací v Afghánistánu a Iráku tak podle sdělení přináší mír a stabilitu (ř. 3), což jsou obecné pojmy, které však můžeme považovat za směrodatné pro představu toho, co je dobré. Mise tak nejsou prezentovány jako mise bojové, ale jako mise rekonstrukční. To se později projevilo i ve změně rétoriky, kdy se válka proti terorismu v Afghánistánu a Iráku změnila na boj proti povstalcům a hlavním tématem se stalo budování státu. Silný „demokratický“ stát, který odpovídá ideálním představám komunikátora o sobě samém, je též předlohou pro ideální postupy při rekonstrukci.

²⁷¹ MO ČR: 2005. Filmotéka: Česká mise: Zkušenost. [cit. 12. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/zkusenost-37307/>.

Demokratická strana světa, tedy strana „my“, tak vystupuje jako osvětlený nositel dobra. Zlo v tomto případě představuje „ne-demokracie“ – v případě Iráku Saddám Husajn a v případě Afghánistánu Talibán. Ne-demokracie je ve výroku automaticky spojena s totalitarismem a s terorismem. Vzniká tak ucelená představa o tom, jakými pojmy má být popsáno „zlo“ a „dobro“, které je dané, neboť země, které jsou zlé „byly spojovány s terorismem“ (ř. 6), což mírně zastíňuje, kým byly spojovány a kdo tuto tezi přijal.

Následující výroky již poukazují na individuální aspekty konkrétních zemí, do kterých mise směřují. Tyto aspekty mají být misemi „napraveny“.

Příklad 11: náměstek ministra obrany František Padělek, 2009. Slavnostní nástup 1. kontingentu AČR KAIA a chemické jednotky v silách ISAF:

Pardubice

1. *„Když do Afghánistánu vtrhla sovětská vojska,*
2. *bylo jejich programem a politikou bořit, anektovat a ovládat.*
3. *Dnes přicházejí vojáci koalice do Afghánistánu s cílem budovat a spolupracovat,*
4. *což je daleko obtížnější, časově velmi náročné, ale nekonečně užitečnější.*
5. *V každém okamžiku jste byli připraveni pomoci nejen koaličním vojákům,*
6. *ale i místním lidem.“²⁷²*

Výrok 11 směřuje k vojákům, kteří působili na zahraniční misi. Pojmy zlo ve výroku představuje „boření“, „anektování“ a „ovládání“ (ř. 2). Komunikátor vytváří představu, že vojáci na zahraničních misích dělají přesný opak (ř. 3) – „budují“ místo „boří“, „přicházejí“ místo „vtrhávají a anektují“ a „spolupracují“ místo „ovládají“. Celkově činnost současných jednotek v podstatě ani nemá charakter rozmístění vojáků na území cizích států, ale spíše nápravu škody předchozích „zlých“ sil. Komunikátor tak poukazuje, že vše, co bylo před

²⁷² MO ČR, 2009. Zpravodajství: Slavnostní nástup 1. kontingentu AČR KAIA a chemické jednotky v silách ISAF. [cit. 18. 7. 2011]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/kaia:-potvrdili-jste-vybornou-povest-14592/>.

příchodem koaličních jednotek do Afghánistánu, bylo zlé a vše, co se děje po jejich příchodu, je dobré, proto i práce vojáků na misích je „užitečná“ (ř. 4) a tudíž i „dobrá“.

Příklad 12: MO ČR, vypravěč, 2005. Film: Česká mise - Afghánistán

1. „Afghánistán, země, kde se desítky let válčilo a kde vládla krutá diktatura Talibanu.
2. Před třiceti lety chtěl zemi uchvátit Sovětský svaz,
3. od té doby je v Afghánistánu nestabilita.
4. Američané vstoupili do Afghánistánu po útocích z 11. září 2001,
5. aby zničili teroristy z al-Káidy, válka dnes v zemi skončila,
6. ke konfliktům dochází jen v odlehlejších částech země...
7. situaci kontrolují mnohonárodnostní jednotky.²⁷³

Tento výrok je naopak věnován široké skupině posluchačů. Opět se v něm objevuje odkaz na minulost a představu toho, že vše před zahájením operací v Afghánistánu bylo zlé a vše po příchodu je dobré. Pojmy zla představuje „krutá diktatura“ (ř. 1), „uchvácení“ (ř. 2), „nestabilita“ (ř. 3). Zatímco k minulosti se váží uvedené pojmy, k přítomnosti, která je dobrá, se váže „vstup“ vojáků do země a „kontrola“. Zlí vojáci do země „vtrhávají“ a „uchvacují“, čímž způsobují krutou diktaturu a nestabilitu, dobří vojáci „vstupují“ a „kontrolují“, což je projevem dobra. Celkově tak sdělení směřuje k tomu, že naši vojáci jsou ti dobří jak pro nás, tak pro zem, do které „vstupují“.

Komunikátor zdůrazňuje neutěšenou bezpečnostní situaci v Afghánistánu poukázáním na předchozí vývoj i stav před příchodem zahraničních misí. Využívá spojení „krutá diktatura Talibanu“ (ř. 1) a poukazuje opětovně na výše vykreslenou nelidskost nepřátelské skupiny. Takto interpretované aspekty vlády Talibanu mají za úkol ospravedlnit vojenskou intervenci ze strany mezinárodního společenství, které se v této chvíli stává osvoboditelem od „kruté“ diktatury.

²⁷³ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Afghánistán: [cit. 8. 2. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

Boj proti terorismu se tak stává bojem osvobozovacím a zabíjení příslušníků Talibanu je ospravedlnitelné, neboť jde o potlačování „krutých diktátorů“. Za pozornost stojí také odkaz na předchozí neutěšenou situaci a působení Sovětského svazu (č. 2). V tomto ohledu komunikátor využívá jisté negativní konotace, které se pojí i k českým dějinám. Odmítavý postoj vůči intervencionalismu Sovětského svazu vyplývá z interpretace české historie. Sovětská okupace Afghánistánu může být přirovnávána k okupaci Československa z roku 1968, i když obě akce měly zcela odlišný průběh. Domnívám se, že obyvatelé České republiky chápou události z roku 1968 vesměs negativně. Komunikátor proto může využít odkaz Sovětský svaz a získat tím negativní konotace. V podstatě se pak staví do pozice jakéhosi „řešitele“ předchozích příkoří a zel spáchaných Sovětským svazem.

Odkaz na historické události, který vykresluje Afghánistán jako krizovou oblast a centrum hrozeb, zároveň odvádí pozornost od debaty o terorismu a o střetu odlišných paradigmat k pojetí světového řádu. Problém terorismu je tedy interpretován jako výsledek vojenských chyb z minulosti, které vedly k nestabilitě a nedemokracii režimů, což má být základ terorismu. Nejde tedy o činnost současné společnosti, našich spojenců či nás samých, ale vždy o chyby druhé strany, nebo o chyby, které udělali jiní – často již neexistující aktéři a které my můžeme napravit.

Již v roce 2005, kdy vznikl propagační film o misích v Afghánistánu, ze kterého čerpám mnohé výroky, byla pravda o Afghánistánu narušena tím, že hlavní boje skončily a terorismus se zničit nepodařilo. Jako další postup na území země byla zvolena postkonfliktní rekonstrukce, jež může trvat několik desetiletí. Poukázání na rozvrácenost země tedy zdůvodňuje nutnost udržení vojenských jednotek v Afghánistánu i přes to, že nebylo dosaženo původního cíle – tedy zničení terorismu. Můžeme tak sledovat jistý posun v armádním narativu, které se od boje proti terorismu proměňuje na rekonstrukci cílových zemí.

Následující série výroků demonstruje tvrzení, kterými komunikátor vykresluje představu Afghánistánu a Iráku. Jedná se především o aspekty společnosti, které se vymykají tomu, na co jsme zvyklí z České republiky a co považujeme za „normální“.

Příklad 13: vojenský účastník mise Miroslav Kunc, 2005. Film: Česká mise - Afghánistán

1. *„dědeček tady byl před lety stavět cukrovar...“*
2. *....rozbitý domy, rozbitá vojenská technika, rozbitý cesty, zničená zem, všude jenom*
3. *holý kopce, žádné les,*
4. *přitom to tady prej všude rostlo, zelenalo se,*
5. *škoda...škoda...²⁷⁴*

Výrok poukazuje na to, že „normální“, a tím i „dobré“ je, pokud funguje ekonomika, a že je běžné, pokud vše prosperuje a „zelená se“ (ř. 4), jako to známe z České republiky. Afghánistán je vykreslen jako země ve zničeném stavu (ř. 2 a ř. 3) a tento stav není považován za „normální“. Dle výroku bylo v minulosti vše jinak a země byla ve výstavbě, která navíc probíhala za pomoci Československa, což může potvrdit i předchozí pouta České republiky k Afghánistánu (ř. 1) a (ř. 4).

Je ale poukazováno na to, že Afghánistán může dosáhnout stavu prosperity, neboť už panoval v minulosti. Rekonstrukční týmy a čeští vojáci jsou tak prezentováni jako nositelé prosperity a blahobytu, čímž konají dobro.

Příklad 14: vojenský účastník misí Milan Dudek, 2005. Film: Česká mise - Afghánistán

1. *„prospěch to určitě má, protože po letech válčení v této zemi vidíte, jak to tady*
2. *vypadá, si myslím, že zase po dlouhý době tady mají lidi klid a mír a mají možnost*

²⁷⁴ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Afghánistán. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

3. klidně pracovat, spát a tak dál“²⁷⁵

Příklad 15: vojenský účastník misí Michal Mairych, 2005. Film: Česká mise - Afghánistán

1. „Na místních lidech je vidět, že prostě jsou tou válkou celkem jako zdeptaní, nebo ani
2. tak zdeptaní, jako spíš asocializovaní, že už si na to zvykli a jediné co je zajímavá je jak
3. přežít a že nějaké politické mínění nebo chápání věcí nemají, nebo spíš nechtějí
4. chápat, takže ten konflikt je nějak nezajímá.“²⁷⁶

Výroky 14 a 15 se vztahují k bezpečnosti Afghánistánu a fungování afghánské společnosti. Výroky poukazují na to, že země je po letech válčení rozvrácená a společnost se diametrálně odlišuje od naší „normality“. Lidé nemají „klid“ a „mír“, nemohou v klidu pracovat, a zároveň nemají politické názory – jsou „asocializovaní“ a chtějí „přežít“. Takto vykreslená společnost prezentovaná ve výrocích vede k obrazu českých vojáků jako nositelů míru, klidu a „normality“. Jako někoho, kdo umožňuje afghánským obyvatelům stejné věci, na které jsme zvyklí z našeho prostředí, a tím i přináší „dobro“.

Následující výroky se vztahují k vykreslení společnosti a situace v Iráku. Opětovně je poukazováno na znaky, které jsou diametrálně odlišné od našich zvyklostí, a tím se prohlubuje představa o rozvrácené zemi zmítané zlem, jež potřebuje pomoc od nositelů dobra.

Příklad 16: vojenský účastník mise Roman Froňek, 2005. Film: Česká mise – Irák

...myslím si, že určitě přispíváme k tomu, aby tady byla větší stabilita, a zkušenosti, který máme, dáváme těm Iráckým policistům...“²⁷⁷

²⁷⁵ MO ČR, 2005. Filtotéka: Česká mise: Afghánistán. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filtoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

²⁷⁶ MO ČR, 2005. Česká mise: Afghánistán. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filtoteka/ceska-mise/afganistan-37108/>.

Příklad 17: MO ČR, vypravěč, 2005. Film: Česká mise – Irák

...diktátorský režim Saddáma Husajna padl 20 dní po začátku útoku. V Iráku jsou dnes jednotky 30 zemí, česká armáda se nepodílí na bojových akcích... Kontingent vojenských policistů pomáhá iráckému lidu budovat po pádu režimu Saddáma Husajna svobodnou společnost.²⁷⁸

Příklad 18: vojenský účastník mise Jiří Pavlica, 2005. Film: Česká mise – Irák

„Oni byli zvyklí v podstatě žít v nějakém pevném režimu, stejně jako my za komunismu a najednou ten systém se jim zhroutil a najednou musí začínat od píky, no.“

Příklad 19: vojenský účastník mise Roman Gottfried, 2005. Film: Česká mise – Irák

„Tady je prostě běžná věc, že tady kluk dostane ve dvanácti letech samopal... někdy se mi zdá, že ta naše pomoc není z jejich strany tak kvitovaná, ale vím, že to je pomoc, kterou nepřispíváme jenom pro ně, ale že to je pomoc, kterou přispíváme společným dílem s ostatními jednotkami z koalice, který se tady na obnově Iráku podílí.“²⁷⁹

Uvedené výroky se neodlišují od již nastaveného směru armádního narativa a poukazují na znaky Iráku, které jsou pro českého občana obtížně přijatelné. V zemi nefunguje policie, děti jsou ozbrojené. Zároveň jsou opět vyzdviženy chyby předchozích již neexistujících aktérů – diktatura Saddáma Husajna. Je také vyjádřena naděje ve změnu v tom, že lidé mohou vybudovat opět společnost funkční, a to s pomocí „našich“ vojáků. A pokud sami tito lidé nechtějí přijímat naše vzory, bude jim pomoc stejně poskytnuta, neboť je to pomoc, která pomáhá všem i nám samým. Vytváří se tak opět představa rozvrácené země a vojáků, jakožto nositelů pomoci a mesiášů, kteří do země přináší naše dobro.

²⁷⁷ MO ČR, 2005. Filmotéka: Česká mise: Irák. [cit. 2. 8. 2011]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/informacni-servis/filmoteka/ceska-mise/irak-37286/>.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tamtéž.

Shrnutí analýzy

Příklady morální argumentace uvedené v mé analýze opětovně mohou být chápány tak, že komunikátor využívá specifickou strategii pro formování svého narativa o zahraničních misích v Afghánistánu a Iráku. Tato strategie je charakteristická následujícími znaky:

1. udržování dichotomie „my“ a „oni“ a přenesení této dichotomie na hodnotové kategorie „dobro“ a „zlo“.
2. vytváření představy, že maximem dobra je komunikátor sám, či skupina „my“ a tím, kdo „zná dobro“, je komunikátor.
3. vytváření představy, že skupina „oni“ či spíše „ne-my“ dobro nezná, a proto představuje „zlo“ a vše spojené s „ne-my“ je zlé.
4. pokud odchází k překrývání činnosti skupiny „my“ a „oni“, přikládá komunikátor vlastní činnosti odlišné názvy, které mohou mít v jazyce komunikátora zcela jiný význam než pojmy, které přiřazuje k činnosti skupiny „oni“. Tím komunikátor vytváří představu, že skupina „my“ nikdy nekoná to samé, co skupina „oni“, a proto nikdy nemůže konat dobro.
5. pro identifikaci a poukázání na „zlé“ spojené se skupinou „ne-my“ komunikátor poukazuje na odlišnosti mezi cílovou oblastí zahraničních misí a domácím prostředím publika

I přes snahu prezentovat činnost vojáků jako profesionální, hodnotově nezabarvenou, a především oddělenou od rozhodování politické reprezentace, MO ČR a AČR bohatě využívají ve své oficiální argumentaci výroky politických představitelů, kteří morální dimenzi misí představují. Zároveň se v některých komunikačních výstupech objevují i osobní stanoviska samotných vojáků, která můžeme chápat jako vyjádření k otázkám etiky a morálky. Přestože se tedy MO ČR a AČR profilují jako instituce, které se plně řídí objektivním zákonným rámcem, objevuje se dle mého názoru v komunikaci snaha ospravedlnit činnost

české armády na zahraničních misích i jinak než odkazem na právní a bezpečností argumenty.²⁸⁰

Závěrečná debata: relativizace argumentů

Z hlediska komunikace s veřejností se MO ČR a AČR v oblasti morální argumentace pouští do poměrně problematické oblasti, jejíž využití může přinést pozitivní i negativní dopady. Morálka je záležitostí vysoce subjektivní a její využití může narušit konzistenci objektivisticky pojaté argumentace. Pokud tedy instituce upozorňují na morální aspekty, otevírají tak pole pro širokou diskusi o morálních aspektech jednotlivých politických kroků. Na tuto diskusi však instituce nejsou vybaveny, neboť stojí na pevných základech struktur státu, jejichž samotná existence a funkčnost je maximem morálky ve společnosti. Dokud tedy MO ČR a AČR odkazují na objektivní právo a bezpečnost, které jsou morálky spíše prosté, je zázemí těchto argumentů i komunikátora pevné. Ve chvíli, kdy vnáší do debaty morální aspekt, riskují, že se objeví zcela logické a obtížně vyvratitelné pravdy, které však hrají v neprospěch komunikátora i institucí samotných.

Odlišné morální pravdy se objevily i v případě války v Iráku a Afghánistánu, které představovaly složité téma především pro politickou reprezentaci České republiky, jež musela stanovit argumenty, ze kterých mohly obecné výroky ministerstva obrany a AČR vycházet. Během několika jednání v období let 2002-2003 došlo k zásadním rozhodnutím, která se týkala angažování Armády České republiky v obou konfliktech, ale též dalšího směřování české zahraniční politiky ve smyslu jejího vztahu k zemím, které byly chápány jako spojenci a garanti bezpečnosti státu. Rozsáhlé debaty nebyly vedeny pouze o samotném materiálním základu vyslání vojenských sil, ale především o problematice

²⁸⁰ Viz níže.

hodnot, bezpečnostního prostředí a otázky vztahu České republiky s Organizací spojených národů a Severoatlantickou aliancí.

Pro schválení vstupu vojenských jednotek České republiky do Afghánistánu a Iráku musela česká politická reprezentace vyřešit několik dilemat souvisejících s nasazením ozbrojené síly mimo území České republiky. Tato dilemata zahrnovala stanovení bezpečnostních a zahraničních zájmů České republiky, vyřešení otázek právního charakteru i ekonomické problémy.

První morální dilema se týkalo právní oblasti. Jak uvádí například Marta Finnemorová ve své analýze tvorby a aplikace globálních norem, v případě užití síly mají státy obecnou tendenci legitimizovat své zahraniční akce jak na úrovni mezistátní, tak na úrovni vnitrostátní. Státy tedy mají potřebu „*odůvodnit své jednání platnými normami spravedlnosti, či spíše obecnými standardy správného a přijatelného chování*“ (Finnemore 2003, 15 dle: Karásek 2010, 33).

Především normativní hledisko se ale stalo hlavním problémem. Spor o zahraničních misích v Afghánistánu a Iráku tak lze do jisté míry chápat jako spor ideologický, jenž stojí na chápání reality jednotlivými subjekty, které neměly dostatek důvodů k tomu, aby sjednotily své stanovisko pod tíhou ohrožení vitálních zájmů státu a jeho atributů. Debaty o právu či bezpečnosti České republiky se tak blížily spíše debatám o podmínkách spravedlivé války, které jsou konstruovány odlišnými přístupy k morálce a jejím základům.

Každá debata o vysílání vojenských misí, či jejich prodlužování sebou tedy nesla dlouhá a často celodenní jednání, na kterých zaznívaly argumenty striktně pro i proti angažování České republiky, založené na stranách odpůrců i zastánců misí na morálních a normativních aspektech (Karásek 2010, 35). Opětovně se tak ukázalo, že ani morálka nemůže být chápána absolutně a není zcela jisté, co je „správné“ a co „špatné“. O tom opětovně rozhodla většina, což nepředstavuje rozhodnutí na principy konsensu, ale vítězství dominantní pravdy.

Na druhé straně základ institucí České republiky stojí také na jistých morálních základech, které doplňují státní struktury o představu společenského „ducha“, jenž může být pro mnohé členy společnosti významný. A proto je využití morální roviny argumentace logické, i když u armády trochu překvapivé.

Aby ale byla morální argumentace přesvědčivá, musí být zároveň být zároveň srozumitelná, jasná a logická. V tomto ohledu se jeví nejvhodnější využít základní a srozumitelnou dichotomii založenou na „my“ a „oni“. Na této dichotomii je založena i morální kategorie „dobro“ a „zlo“ – což jsou kategorie, které jsou v základní obecné rovině srozumitelné každému potenciaálnímu členovi cílové skupiny komunikace a v podstatě i společnosti.²⁸¹

Nakonec je vhodné dodat, že osobně a subjektivně pociťuji „události“ z 11. září, Madridu i Londýna a veškeré útoky, které označujeme za teroristické, za akty, které ve světle vlastních morálních hodnot odsuzuji. Na druhou stranu jsem si vědom, že tento můj pocit či přesvědčení není objektivní pravdou, ale pravdou subjektivní. Lidé, kteří se řadí do skupiny Al-Káida či jakékoliv jiné skupiny, kterou označujeme za teroristickou, jsou dle mého názoru často nositeli přesvědčení, že jsme se dopustili stejných zločinů na jejich společnosti a hodnotách. Jsem také přesvědčen, že lidé, které označujeme za teroristy, argumentují stejnými principy, jako argumentuje AČR či zastánci misí. Při provádění svých akcí mohou být motivováni stejnými motivy jako vojáci AČR na zahraničních misích.

Jako člen skupiny „Česká republika“, „demokratické státy“, „západní civilizace“, považuji za vhodné a nutné konat mnohé kroky na „obranu“. Takové kroky,

²⁸¹ Zde vycházím z neověřeného předpokladu, že většina lidí se nepovažuje za zlé a pokud konají to, co je obecně chápáno jako zlo, nalézají dostatek argumentů k tomu, aby dokázali své konání interpretovat jako cosi dobrého, či neutrálního. Například argument zloděje by v tomto pojetí zněl tak, že všichni kradou, a proto když krade on, není to vlastně projev zla, ale projev dobra, neboť tím koná dobro sám pro sebe, přesně tak, jak to konají ostatní. Společnost zlodějů tak může být dobrá, i když se nám to může zdát paradoxní. Podobný paradox lze spatřit u států, které se prezentují jako mírotvůrci a přitom neustále zbrojí. Z hlediska sociálního konstruktivismu však není důležité, co si pod pojmem „dobro“ a „zlo“ představíme, respektive jakou definici mu dáme, ale především to, že interpret i příjemce sdělení tyto kategorie akceptuje v obecné rovině, což jim umožňuje vytvoření i akceptaci společných „pravd“.

kterých jsme schopni a které dokážeme uspokojivě sami před sebou při udržení našich pravidel a hodnot obhájit. Nemohu ale s klidným svědomím říci, že jsem přesvědčen o „správnosti“, „morálnosti“ či „dobru“ tohoto konání. A už vůbec nejsem přesvědčen o tom, že představují cestu či „východisko“ z toho, co jsme premovali terorismem a hrozbou

Závěr

„Mnozí se domnívají, že úkolem filosofie je nacházet argumenty, které by se mohly přesvědčivě prosadit vůči všem ostatním argumentům. Takové argumenty však neexistují.“ (Rawls 2009, 186)

Na předchozích stránkách jsem se pokusil představit výsledky svého výzkumu zaměřeného na postoj Armády České republiky k budování vztahu s veřejností. Hlavní důraz jsem přitom kladl na oblast armádní komunikace s veřejností, kterou považuji za hlavní možnost, jak může armáda ovlivňovat své postavení ve společnosti. Je zřejmé, že moje práce není vyčerpávající. Doufám však, že můj pokus může být podnětným přínosem pro každého, kdo hledá za společenskými strukturami více než pouze tyto struktury, ale především procesy, které k vytvoření, přeměně a fungování těchto struktur vedly.

Byl bych rád, kdyby můj výzkum posílil poměrně nový rozměr, který se v české politologii a mezinárodních vztazích postupně formuje a který má značný potenciál doplnit popis struktur a historických událostí o procesy, které se v rámci struktur naší společnosti odehrávají. S těmito procesy je spojeno především to, jak struktury kolem nás chápeme a jak toto chápání ovlivňuje činnost, která je často předmětem studia politiky. Doufám, že jsem dostatečně objasnil svůj přístup, který je založen na specifickém pojetí filozofie vědění - či sociologie poznání - a jenž zohledňuje subjektivní vědomí - či spíše uvědomění si subjektivity vědění - před vírou v objektivní poznání.

Mám-li shrnout výsledky své práce, musím se vrátit k tomu, co jsem již důkladně rozepsal v úvodu a první kapitole. Výsledky mého výzkumu nejsou ničím jiným, než domněnkami, které považuji za velmi pravděpodobné. Nic jiného podle mého názoru ani nemůžeme v oblasti vědy, a zvláště vědy o společnosti, očekávat. Teze vymezené v úvodu práce tak představují spíše jakéhosi

„průvodce“ armádním narativem než návod, jak toto narativum vykládat či dokonce chápat. Přesto můžeme ve světle předchozího textu na teze odpovědět či spíše poukázat na jejich pravděpodobnost.

První teze mé práce se týkala práva a zní:

Komunikátor bude představovat svojí činnost jako zcela souladnou s obsahem objektivního práva, a to i v případě, že jeho činnost může být chápána jako právně sporná. Zároveň se bude pokoušet vymezit ke konkurenčním pravdám v diskursivním prostoru a bude odlišné výklady práva odmítat, případně diskreditovat.

Po provedení analýzy vymezeného diskursivního korpusu musím konstatovat, že lze nalézt takové argumenty, které mojí tezi potvrzují. Vskutku, nejedná se o žádný přelomový poznatek. Instrukce zkrátka budou v zájmu své legitimacy prezentovat vlastní činnost jako souladnou s právem, neboť z práva tato legitimita vyplývá, zvláště pokud se nejedná o instrukce „revolučního“ charakteru, které systém boří či transformují. V armádní komunikaci se mi tedy nepodařilo nalézt žádný argument, který by se pokoušel jakýmkoliv způsobem právo diskreditovat, a zároveň jsem našel mnoho argumentů, které tento systém využívají a konstruují představu o jeho existenci a o jasnosti jeho výkladu a aplikace.

Poněkud překvapivá je ale absence argumentů, v jejichž rámci by se komunikátor pokoušel vymezit vůči konkurenčním pravdám v diskursivním prostoru. Odlišný výklad práva, mezinárodních norem či dokonce poukázání na realistický instrumentalismus užívaný v mezinárodním právu zjevně není pro komunikátora relevantním tématem ke komunikaci s veřejností, a tím ani

vhodným tématem pro budování pozitivních vojensko-civilních vztahů. Systém práva je tedy využíván specificky – možná i trochu zjednodušeně.

Argumenty jsou strohé a jasné, konstruuji představu, že činnost komunikátora je vždy souladná s vnitrostátními i mezinárodními předpisy a v podstatě mají jasný obsah, který říká: „naše činnost je v souladu s právem a jiný výklad není.“ Jedná se o „pravdu“, jež je obtížně vyvratitelná, neboť v úhlu pohledu založeném na právním formalismu je každá činnost armády v souladu s právem, pokud má mandát politické reprezentace a mezinárodních institucí. Základ této „pravdy“ je tedy velmi uvěřitelný, zvláště pokud zapomeneme na rozsáhlou debatu, která se o zahájení misí v Afghánistánu a Iráku vedla. Spory o výklad práva, nejen na poli Parlamentu České republiky, ale i na poli Rady bezpečnosti OSN a na mnoha dalších diskusních fórech po celém světě tak byly v armádní argumentaci vůči veřejnosti opomenuty.

Ve světle interpretace událostí, kterou zaujal komunikátor, je legitimita ve smyslu souladu s předpisy dodržena. Tento základ se pak stává jedinou a nevyvratitelnou „pravdou“, kterou komunikátor aplikuje ve své komunikaci a která představuje nedílnou součást jeho narativa, které charakterizuje jeho postoj k budování vztahu s veřejností.

Druhá teze mé práce se zaměřila na otázku bezpečnosti a zní:

Pro získání maximální možné míry legitimacy ze strany široké veřejnosti vytváří komunikátor představu objektivní krizové situace. Posiluje představu existence skupin „my“ a „oni“ ve smyslu „přítel“ a „nepřítel“ a dále představu existence objektivní hrozby plynoucí ze skupiny „oni“, proti které je nutné bojovat.

Bezpečnost je pojem, který je užíván velmi často. Každý „ví“, co bezpečnost znamená, a proto také každý „ví“, co je nebezpečné. Bezpochyby to „ví“ i komunikátor, pro něhož je udržování a zajišťování bezpečnosti smyslem existence. Představa armády o nepříteli je více než jasná a vychází z antagonické dichotomie, jež ovládá politično a formuje procesy ve společnosti.²⁸² Z armádních výroků skutečně vyplývá jasná představa o nepříteli i objektivních hrozbách. Vyplývá z nich také jasná představa o krizové situaci, jež musí být řešena postupy, které armáda nabízí. Z armádního narativa dále vyplývá to, že hodnocení bezpečnosti ze strany MO ČR a AČR je chápáno jako objektivní „pravda“.

Primárním základem armádní komunikace v oblasti bezpečnosti je tedy učinit to, co armáda učinit musí – označit přátele a nepřátele a na základě takto definovaných stran určit, na koho je vhodné střílet a na koho nikoliv. Jedná se praktický postup, který nabízí jednoduché řešení konkrétně vykresleného problému. Sdělení je tedy jasné: „Někde se nachází nepřítel, který nás ohrožuje, a my ho zničíme.“ Nic víc bychom ani od armádního narativa nemohli očekávat, neboť jakýkoliv výrok, který by razil odlišnou pravdu, by komunikátora vystavil otázce: „Potřebujeme tedy armádu?“ A především tato otázka by měla být ve vztahu mezi armádou a veřejností jasná. Z hlediska komunikátora jasná v tom smyslu, že armáda je potřeba, a to pokud možno s co nejvyšším rozpočtem.

Podobně jako v případě práva ale takto jasná a objektivní „pravda“ má i své „protipravdy“. Tyto „protipravdy“ se v České republice staly dokonce natolik silné, že se často objevuje negativní postoj veřejnosti k ozbrojeným složkám a především k financování armády. Tento postoj je pro armádu v době míru problematický, neboť se z objektivního vědění o nebezpečí postupně stala domněnka, či spíše hypotéza, která slouží legitimizaci preventivní činnosti armády. Armáda tak buduje svůj vztah s veřejností na hypotetickém

²⁸² Srovnej: Schmitt, C. 2007.

předpokladu, že je pro Českou republiku nutná a potřebná, a proto i hrozby interpretuje jako palčivé a reálné.

Poslední teze, kterou jsem stanovil pro výzkum armádní komunikace, je otázka morálky. Čím více jsou mnozí přesvědčeni, že morálka je věcí zjevnou a objektivní, tím méně o tom musí být přesvědčen ten, kdo si připouští filozofii vědění ovlivněnou sociálním konstruktivismem. I tato oblast argumentace má ale zakořeněny své mechanismy, jež jsou vysledovatelné v současném armádním narativu. Jde o prosté rozdělení světa na „dobrý“ a „zlý“.

Třetí teze mé práce proto zní:

MO ČR a AČR ve své komunikaci spoléhají i na morální oblast argumentace. Ve své komunikaci vytváří dichotomickou představu boje dobra proti zlu, přičemž se sami stylizují do role „dobrého“ aktéra, jenž zná maxima morálky a dobrého konání. Tím vytváří předpoklad pro existenci sil „zla“, pro které je charakteristické odlišné konání než to, jež je v souladu s konáním komunikátora.

I třetí tezi mohu potvrdit na základě mnoha výroků, které se ve zkoumaném diskursivním korpusu nacházejí. Ačkoliv by se v první chvíli mohlo zdát, že instituce postavené na objektivním právu, opřené o zdánlivě neutrální a profesionální formalismus a technické postupy, nebude oblast morální argumentace využívat, opak je pravdou. Morálka, jak vyplývá z analýzy, je pro komunikátora stejně důležitým pramenem legitimacy jako právo a bezpečnost. Zřejmě představuje to, co chápeme jako základy naší společnosti.

Chápejme toto zjištění pozitivně - základem morálního systému je udržení minima morálky u každého subjektu v tomto systému, a pokud tato minima nastavíme tak, aby se na nich shodla drtivá většina, vytvoříme morální

společnost s pravidly, která jsou opakem anarchie. Pokud jsou tato pravidla pro většinu přijatelná, jsou i z hlediska člena takové společnosti „správná“, a tudíž můžeme společnost označit za morální.

Na straně druhé, morálka – stejně jako každý jiný normativní druh ideologie – vede k vytvoření nedotknutelných významů a principů a k nekritickému přístupu k vlastním morálním základům. Často je pak výsledkem privilegování vlastních morálních významů před jinými a utlačování odlišných pravd. To se odráží i v komunikaci MO ČR a AČR. Třetí tezi mé práce proto potvrzují mnohé výroky z diskursivního korpusu, které směřují především k vykreslení činnosti armády jako činnosti dobra proti silám zla a označení odpůrců misí za iracionální či nemorální.

Snad jen velmi dlouhý historický odstup dokáže oddělit události z nedávné minulosti od výraznějšího morálního hodnocení – a to ještě pouze tam, kde není udržována spojitost s hodnotícími subjekty a událostmi. Jednoho dne bude jistě angažování České republiky v Afghánistánu a Iráku interpretováno jako pouhá historická událost. Možná, že nebude interpretováno vůbec - jakožto kapitola dějin, která nestojí za povšimnutí vedle jiných informací, které se na úkor misí prosadí.

Co však odhadnout lze – a to s velikou pravděpodobností – je fungování procesů morální argumentace i v budoucnu. Na jejich základě se bude každý subjekt, který formuje morální pravdy, stavět na stranu dobra a bude vždy vykonávat to, co je pro něj morální a dobré – často i bez ohledu na to, na jaké straně zrovna bude. A především o to dle mého názoru v armádním postoji k budování pozitivního vztahu s veřejností jde. Vzájemně si vyjasnit, čemu věříme, a na základě toho přesvědčovat ty, o kterých si myslíme, že jsou potřeba k udržení naší pravdy.

Čemu věří MO ČR a AČR? Je jen obtížné hovořit o nějaké ucelené víře či pravdě v případě institucí, které sdružují několik desítek tisíc lidí. Oficiální armádní

narativum nám ale mnohé prozrazuje. Dle mého názoru vychází armádní narativum z víry v demokratickou liberální společnost a veřejný rozum, který je schopen odlišit, co je legální a co ilegální, co je hrozbou a co nikoliv a co je dobrem a zlem. A na základě takto stanovených měřítek a hodnot realizovat ve společenských strukturách, ve kterých se komunikátor nachází, to, co nazývá liberální demokracie.

Nejde tedy ani tak o projevy tohoto uvažování, se kterým se setkáváme každý den a které jsou často považovány za demokracii, ale spíše o principy, které se MO ČR a AČR snaží ve své komunikaci udržet, či se o tom snaží přesvědčit veřejnost. Pokud jsou principy nastaveny tak, že akceptujeme pluralitu a na základě jakéhosi veřejného rozumu tuto pluralitu chápeme jako zajištění toho, co považujeme za správné, potvrdíme sami vlastní východiska. Struktury, ve kterých se komunikátor nachází, a události, které se v rámci jeho činnosti dějí, tedy potvrzují jeho východiska. Na těchto základech je vystavěna i víra v realizovatelnost a udržitelnost jakési „realistické utopie“, jež odpovídá tezí Immanuela Kanta a Johna Rawlse o právním, bezpečném a morálním prostředí (Rawls 2009, 189 – 191). A víra v tuto utopii – ať už vědomá, nebo nevědomá - nám dává „právo“ vytvářet představy, které jsou pro její realizaci optimální. Na tomto principu jsou dle mého názoru postaveny komunikace, rétorika a pravdy veřejných institucí a prosazování těchto pravd je charakteristické pro postoj Armády České republiky k budování pozitivního vztahu s veřejností.

Další směry výzkumu

Výsledky předložené v této disertační práci otevírají další možnosti k rozsáhlému výzkumu politických procesů s důrazem na vliv komunikace ve strukturách politického systému. Výzkum uvedený v této práci lze chápat jako výzkum základní. Slouží k ustálení ontologických a epistemologických východisek

a zároveň poukazuje na metodologii, jež je využitelná pro sledování základních procesů, kterými se AČR pokouší formovat a prosazovat své pravdy v diskursivním prostoru, a tím i budovat pozitivní vztah s veřejností.

Tento výzkum ale ponechává mnoho otázek nezodpovězených. Pokusme se nyní zamyslet nad tím, jaké se před námi otevírají možnosti. V první řadě můžeme prohloubit analýzu narativa a rozšířit ji o nová témata. Zajímavé by jistě bylo sledovat například zdůvodňování nákupů nového vybavení pro vojáky, postoj armády ke snižování rozpočtu, otázky kauz s hospodařením armády a další.

Pozornosti by jistě neměly unikat i výroky, které nejsou součástí oficiálního armádního narativa. Například výzkum mediálního obrazu angažování České republiky v Afghánistánu a Iráku, či dokonce mediálního obrazu armády jako celku, nám může ukázat, jak je armádní komunikace úspěšná z hlediska ovlivňování médií. V rámci rozsáhlé komparace bychom pak mohli hodnotit, zda výsledky aktivní prezentace a PR ze strany MO ČR a AČR odpovídají očekávání komunikátorů či nikoliv.

V neposlední řadě se můžeme pokusit o hlubší prozkoumání dopadů armádních „pravd“ na praktickou politiku. V tomto ohledu by zřejmě bylo nutné provést podstatně rozsáhlejší a dlouhodobý výzkum mezi členy politické reprezentace. Bylo by ale jistě zajímavé sledovat, co motivuje politiky k tomu, aby (ne)zohledňovali zájmy armády a přikláněli se k navyšování či snižování armádních prostředků a pravomocí. Mohli bychom tak získat velice zajímavou představu o tom, do jaké míry je komunikace silným mocenským a politickým nástrojem.

S využitím uvedené metodologie ale můžeme sledovat i zcela odlišné žánry. Zajímavou by jistě byla diskursivní analýza výroků rozličných zájmových skupin v české společnosti. V rámci politického cyklu se střetávají například pravdy zástupců učitelů, zdravotníků, podnikatelů, odborů, myslivců, policistů i samotných politiků. Tedy všech, kteří mají v demokratickém a relativně

svobodném komunikačním prostředí schopnost využívat veřejnou komunikaci k prezentaci svých verzí reality a tím i k ovlivňování politického cyklu.

Nemusíme se ale zaměřovat pouze na režimy, které chápeme jako demokratické. Každý politický systém je charakteristický a je ovlivněn specifickými diskursivními procesy. I v režimech, které označujeme jako autoritářské či totalitní, existují specifické komunikační procesy a mocenské vazby, které jsou těmito procesy ovládnuty. Otázka propagandy, potlačování pravd v diskursivním prostoru a naopak jejich disentanční šíření, je další otázkou, která může politické vědce s konstruktivistickým přístupem zaujmout.

Čím více budeme důkladně poznávat možnosti komunikátorů a jejich schopnosti prosadit jejich pravdy a ovlivnit tak rozložení moci v politickém systému, tím více budeme schopni „rozkódovat“ či dekonstruovat vnější projevy politiky a sledovat diskursivní procesy, které stojí za provedením politického rozhodnutí. Taková schopnost nám umožní nahlížet na politické vědy z jiné perspektivy. Odstoupit od popisování struktur a historie či od reprodukce již etablovaných politických a politologických teorií k aplikované politologii. Díky této cestě – jež bezpochyby není jedinou – se můžeme přiblížit k pochopení toho, proč se některé věci v politice dějí a jiné nikoli.

Zamyšlení k závěru

Lze tedy najít v komunikaci, v diskursivním prostoru či dokonce ve vědě objektivní pravdy a odpovědi na naše otázky? Lze vyzkoumat definitivní odpověď na to, jaký má Armáda České republiky postoj budování pozitivního vztahu s veřejností? Nedomnívám se, že tomu tak je. Klíčovým poznatkem pro mne však je uvědomění si konstruované povahy významů i světa kolem nás a to, že pocit „správnosti“ není univerzální, objektivní ani nekonečný. To mi však nebrání v tom, abych tyto konstrukce nepřijímal, i když – jak pevně doufám – s kritickým nadhledem.

Tato práce tedy není odmítnutím pravd, které MO ČR a AČR dle mého názoru do diskursivního prostoru vypouští. Neměli bychom ji chápat ani jako jedinou správnou interpretaci procesů ve společnosti či jedinou správnou interpretaci významů, které lze v komunikaci MO ČR a AČR nalézt. Text není ani odmítnutím právních či morálních základů naší společnosti či výsledků uvažování o bezpečnosti, které vedou k aktivnímu boji proti tomu, co chápeme jako terorismus či teror. Tato práce je především sondou do procesů, jak se tyto pravdy v naší společnosti mohou tvořit, etablovat a jak mohou být prosazovány, chápány, přijímány i odmítány a měněny. Pěvně věřím, že tato práce najde své zastánce i kritiky, kteří odhalí její klady a zápory. Především ale doufám, že bude inspirací pro další debaty a směry výzkumu

Literatura

- ADLA, Z. 1952. *Sovětská karikatura v boji za mír*. Orbis: Praha.
- ADLER, E. – BARNETT, M. (eds.) 1998. *Security Communities*. Cambridge University Press: Cambridge.
- AUSTIN, L., J. 2000. *Jak udělat něco slovy*. Filosofia: Praha.
- BARŠA, P. 2009. *Dialog teorií*. SLON: Praha.
- BARŠA, P. - CÍSAŘ, O. 2006. *Anarchie a řád ve světové politice*. Portál: Praha.
- BEHENSKÝ, D. 2011. *Globální pravidla pro vedení války*. In: PIKNEROVÁ, L. - NAXERA, L. (eds.) 2011. *Globální vládnutí*. Aleš Čeněk: Plzeň (109 – 137).
- BEHENSKÝ, D. 2009. *Regionální organizace a jejich vztah k OSN*. In: WAISOVÁ, Š. 2009. *Regionální integrační procesy*. Aleš Čeněk: Plzeň (381 – 402).
- BEIRNE, P. 2006. *The Chicago School of Criminology*. Routledge: New York.
- BENEŠ, V. 2008. *Diskursivní analýza*. In: Drulák a kol. *Jak zkoumat politiku*. Portál: Praha (92-124).
- BERGER, L., P. – LUCKMANN, T. 1999 [1966]. *Sociální konstrukce reality*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Praha.
- BERNAYS, L., E. 1930. *Propaganda*. H. Liveright: New York.
- BORRADORI, G. 2005. *Filozofie v době teroru. Rozhovory s Jürgenem Habermasem a Jacquesem Derridou*. Karolinum: Praha.
- BOURDIEU, P. 2002. *O televizi*. Karolinum: Praha.
- BROWN E. M. (ed.). 2003. *Grave new World. Security Challenges in the 21st Century*. Georgetown University Press: Washington D. C.
- BUZAN, B. – WAEVER, O. - De WILDE, J. 2005. *Bezpečnost nový rámce pro analýzu*. Centrum demokratických studií: Praha.
- BUZAN, B. – WAEVER, O. 2008. *Regions and Powers*. Cambridge University Press: Cambridge.
- ČEPELKA Č. - ŠTURMA P. 2008. *Mezinárodní právo veřejné*. C.H. Beck: Praha.

- ČERVINKOVÁ, H. 2006. *Playing Soldiers in Bohemia. An Ethnography of NATO Membership*. Roman Míšek: Praha.
- COLLINS, A. 2007. *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press: New York.
- EICHLER, J. 2010. *Terorismus a války v době globalizace*. Karolinum: Praha.
- DAHL, R. 1995. *Demokracie a její kritici*. Viktoria Publishing: Praha
- DER DERIAN, J. 1995. *The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche, and Baudrillard*. In: LIPSCHUTZ, D. R. (ed.) 1995. *On Security*. Columbia University Press: New York (18-35).
- DER DERIAN, J. 2003. *9.11: Before, After, and In Between*. Social Science Research Council (http://essays.ssrc.org/sept11/essays/der_derian.htm 2. 4. 2012).
- DERRIDA, J. 2002. *Síla zákona*. Oikoymenh: Praha.
- DRULÁK, P. a kol. 2008. *Jak zkoumat politiku*. Portál: Praha.
- DRULÁK, P. – HANDL, V. a kol. 2010. *Hledání český zájmů: Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Ústav mezinárodních vztahů: Praha.
- DRULÁK, P. – STŘÍTECKÝ, V. a kol. 2010. *Hledání český zájmů: Mezinárodní bezpečnost*. Ústav mezinárodních vztahů: Praha.
- DOYLE, M. W. - LAYNE, CH. - RUSSETT, B. - SPIRO E. D. 1995. *The Democratic Peace*. International Security Vol 19, No 4. MIT Press: Boston.
- DURKHEIM, E. 1969 [1895]. *Pravidla sociologické metody*. Vysoká škola politická ÚV KSČ: Praha.
- FAIRCLOUGH, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Polity Press: Cambridge.
- FAIRCLOUGH, N. 2001. *Critical discourse analysis as a method in social scientific research*. In: Wodak, R. – Meyer, M.: *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications: London (119-138).
- FINNEMORE, M. 2003. *The Purpose of Intervention Changing Beliefs about the Use of Force*. Cornell University Press: London.

- FOUCAULT, M. 2002 [1969]. *Archeologie vědění*. Herman a synové: Praha.
- FOUCAULT, M. 2000 [1975]. *Dohlížet a trestat*. Dauphin: Praha.
- FOUCAULT, M. 1996 [1966]. *Myšlení vnějšku*. Hermann: Praha.
- FREEDMAN, D. 2008. *The Politics of Media Policy*. Polity: Cambridge.
- FUKUYAMA, F. 2002. *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers: Praha.
- FULLER, L. L. 1998 [1969]. *Morálka práva*. OIKOYMENH: Praha.
- GRAY, CH. 2008. *International Law and Use of Force*. Oxford University Press: New York.
- GEE, P. J. 1999. *Discourse Analysis, Theory and Method*. Routledge: New York.
- HAMMOND, M. W. 1998. *Reporting Vietnam: Media and Military at War*. University Press of Kansas. Kansas City.
- HANSENOVÁ L. 2005. *R. B. J. Walker a mezinárodní vztahy: dekonstrukce oboru*. In: Neuman, B. I. - Wavewer, O. (eds.) 2005. *Budoucnost mezinárodních vztahů*. Centrum strategických studií: Brno.
- HART, H. L. A. 2010. *Pojem práva*. Prostor: Praha.
- HENDRICKSON, R. C. 2002. *The Clinton Wars: The Constitution Congress, and War Powers*. Vanderbilt University Press: Nashville.
- HENDRYCH, J. 1999. *Poznatky ze sociologických výzkumů o armádě 1994-1998*. Ministerstvo obrany ČR: Praha.
- HUNTINGTON, S. 2001. *Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka publishers: Praha.
- JERVIS, R. 1976. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press: New Jersey.
- KANT, I. 1999 [1795]. *K věčnému míru a o Obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. OIKOYMENH: Praha.
- KAVOORI, P. A. - FRALEY, T. (eds.). 2006. *Media terrorism and theory*. Rowman and Littlefield Publishers: New York.

- KARÁSEK, T. 2010. *Česká republika a zahraniční vojenské operace. Formování politického konsenzu v letech 1999-2009*. Mezinárodní vztahy 4/2010 r. 45. Ústav mezinárodních vztahů: Praha (50-71).
- KISSINGER, H. 1998. *Umění diplomacie*. Prostor: Praha.
- KNAPP, V. 1995. *Teorie práva*. C.H. Beck: Praha.
- KOSKENNIEMI, M. 2005. *From apology to Utopia: the structure of international legal argument*. Cambridge University Press: New York.
- KOTLER, P. – LEE, N. 2006. *Marketing in the Public Sector*. Wharton School Publishing: New Jersey.
- KRAUS, J. 2003. *Vyjadřování polemičnosti a významových pozic v politickém diskurzu*. In: ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. 2003. *Jazyk, média a politika*. Academia: Praha (13 – 39).
- LEES-MARSHMENT, J. – LILLEKER, G. D. 2005. *Political marketing*. Manchester University Press: Manchester.
- LUŇÁK, P. 1997. *Západ Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Libry: Praha.
- MACHALOVÁ, T. - HLOUCH, L. 2007. *Aktuální význam a funkce Radbruchovy formule*. Právník 6/2007. Ústav státu a práva: Praha (619-626).
- McQUAIL, D. 1999. *Úvod do teorie masové komunikace*. Portál: Praha.
- McNAIR, B. 2004. *Political communication*. Routledge: London.
- NEKVAPIL, J. - LEUDAR, I., 2006. *Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci*. In: Sociologický časopis, Vol. 42, NO. 2. Sociologický ústav: Praha (353-377).
- NEKVAPIL, J. - LEUDAR, I., 2010. *Jak se „dělá historie“ v politickém diskurzu*. In: Sociologický časopis, Vol. 46, NO 4. Sociologický ústav: Praha (619-642).
- ONDŘEJ, J. 2005. *Odzbrojení, prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti*. Aleš Čeněk: Plzeň.

- POPENKOVÁ, M. 2008. Současná úprava použití ozbrojené síly – zákaz použití síly a jeho nesporné výjimky. In: Právník. 147/8. Ústav státu a práva: Praha (862-898).
- RAMONET, I. 2003. *Tyranie médií*. Mladá fronta: Praha.
- RAWLS, J. 1995. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing.
- RAWLS, J. 2009. *Právo národů*. Filosofia: Praha.
- ROGERS, S. 2010. *The McChrystal Afghanistan PowerPoint slide: can you do any better?* <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/apr/29/mcchrysal-afghanistan-powerpoint-slide>).
- RHEINSTEIN, M. (ed.) 1969. *Max Weber on Law in Economy and Society*. Cambridge University Press: Cambridge.
- RICHAN, C. W. 2006. *Lobbying for Social Change*. The Haworth Press: London.
- SARVAŠ, Š. a kol. 1999. *Vývoj postavení armády ve společnosti*. Ministerstvo obrany ČR-AVIS: Praha.
- SCHMITT, Carl: 2007 [1932]. *Pojem politična*. Oikoymenh. Praha.
- SCOLLON, R. 2007. *Action and text: towards a integrated understanding of the place of text in social (inter)action, mediated discourse analysis and the problem of social action*. In: WODAK, R. – MEYER, M. 2007. *Methods of Critical Discourse Analysis*. SAGE Publications: London. (139-183).
- SHEEHAN, M. 2005. *International Security An Analytical Survey*. Lynne Rienner Publishers: London.
- TILLY, CH. 2006. *Politika kolektivního násilí*. SLON: Praha.
- TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. 2002. *Válka a antiválka*. Dokořán: Praha.
- TOWNSHEND, CH. 2007. *Historie moderní války*. Mladá fronta: Praha.
- VADLAMUNDI, S. 2007. The U. S. Embassy Bombing in Kenya and Tanzania. In: FOREST, F. J. (ed.) 2007. *Coutring Terrorism and Insugency in 21st Century*. Greenwood Publishers: New York (103 – 127).

- VAN DIJK, T. 2008. *Discourse and Power. Contributions to Critical Discourse Studies*. Houndsmills: Palgrave MacMillan: New York.
- VOEGELIN, E. 2000 [1952]. *Nová věda o politice*. Centrum pro studium demokratické kultury: Praha.
- WALLERSTEIN, I. 2005. *Úpadek americké moci*. Slon: Praha.
- WEBER, M. 1919. *Věda jako povolání*. In: Havelka, M. 2009. *Metodologie, sociologie a politika*. OIKOYMENH: Praha.
- WINTOUR, P. – AHMED, K. – VULLIAMY, E. – TRAYNOR, I. – SARAJ, J. 2011. *It's time for war, Bush and Blair tell Taliban*. 2001. (<http://www.guardian.co.uk/world/2001/oct/07/politics.september11>).
- WODAK, R. 2001. *The discourse – historical approach*. In: WODAK, R. - MEYER, M. 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications: London (69 – 81).
- ZAKARIA, F. 2005: *Budoucnost svobody*. Academia: Praha.
- ZAKARIA, F. 2010: *Postamerický svět*. Academia: Praha.

Dokumenty a zákony²⁸³

Dokumenty:

Bezpečnostní strategie ČR 1999

Bezpečnostní strategie ČR 2001

Bezpečností strategie ČR 2003

Bílá kniha o obraně 2011

NATO: The Aliances Strategic Concept 1999

NATO Strategic Concept 2010

Ročenka ministerstva obrany 2004 – 2009

The 9/11 Commission Report

<http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report.pdf>

Transformace resortu Ministerstva obrany České republiky 2007

Vojenské strategie 1999, 2002, 2008

Zákony a smlouvy:

Charta OSN

Severoatlantická smlouva

Smlouva o EU ve zení Lisabonské smlouvy.

Ústavní zákon číslo 1/1993 Sb.

Ústavní zákon č. 110/1998 Sb. o bezpečnosti České republiky

Zákon č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky

Zákon č. 219/1999 Sb. o ozbrojených silách České republiky

²⁸³ Dokumenty a zákony jsou na internetových stránkách MO ČR a dále na stránkách Parlamentu ČR či na stránkách OSN. Přímé odkazy na prameny jsou uvedeny v textu práce.

Rozhovory

ČÍRTEK, A. 13. 12. 2011, Pers. Kom.²⁸⁴

NOVÁ, D. 10. 2. 2012, Pers.Kom.²⁸⁵

PALÁN, V. 10. 2. 2012, Pers.Kom.²⁸⁶

ŽIŽKA, M. 15. 3. 2012, Pers.Kom.²⁸⁷

²⁸⁴ Andrej Čírtek působil v letech 2004 – 2009 jako tiskový mluvčí Ministerstva obrany ČR. Dále působil jako bývalý vedoucí Odboru komunikace a propagace MO ČR. Jednalo se nestrukturovaný rozhovor v Praze založený na souboru otázek, který se týkal plánování a realizace komunikace v době působení A. Čírka ve funkci.

²⁸⁵ Drahomíra Nová působí jako referentka na Odboru komunikace a propagace MO ČR. Podílí se na přípravě komunikačních strategií a realizaci komunikace. Jednalo se nestrukturovaný rozhovor na MO ČR v Praze založený na souboru otázek, který se týkal plánování a realizace komunikace v době zahraničních misí a v současnosti.

²⁸⁶ Václav Palán je referentem na Odboru komunikace a propagace MO ČR. Dříve sloužil jako voják, na komunikaci MO ČR a AČR se podílí již od demokratizace ČR v roce 1989. Stál u zrodu a transformace komunikačních nástrojů a postupů MO ČR. Jednalo se nestrukturovaný rozhovor na MO ČR v Praze založený na souboru otázek, který se týkal vývoje komunikace a proměn komunikace MO ČR a AČR v historii.

²⁸⁷ Miroslav Žižka je prvním zástupcem náčelníka generálního štábu České republiky. Koordinoval činnost vojenských jednotek v Afghánistánu. Jednalo se nestrukturovaný rozhovor na ZČU v Plzni, založený na souboru otázek, který se týkal událostí a nasazení AČR v Afghánistánu.

Internetové zdroje²⁸⁸

25. protiletadlová raketová brigáda: <http://www.25plrb.army.cz/>.

AČR: <http://www.acr.army.cz/>.

CqPress: <http://www.cqpress.com/>.

ČT: Přehlídka: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/>.

ČTK: http://www.ctk.cz/o_ctk/zakladni_informace/.

Dny NATO: <http://www.jagello.org/>.

Facebook AČR: <http://www.facebook.com/group>.

Flickr AČR: <http://www.flickr.com/photos/czecharmy>.

iDnes: <http://zpravy.idnes.cz/>.

Mezinárodní smlouvy:

<http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/>.

Novinky CZ: <http://www.novinky.cz/>.

Global Security: <http://www.globalsecurity.org>.

Mise AČR: <http://www.mise.army.cz/>.

MO ČR: <http://www.army.cz/>.

Parlament ČR: <http://www.psp.cz/>.

The New York Times: <http://www.pbs.org/>.

The Guardian: <http://www.guardian.co.uk/>.

Youtube AČR: <http://www.youtube.com/tvarmycz>.

UN Action to Counter Terrorism: <http://www.un.org/terrorism/>.

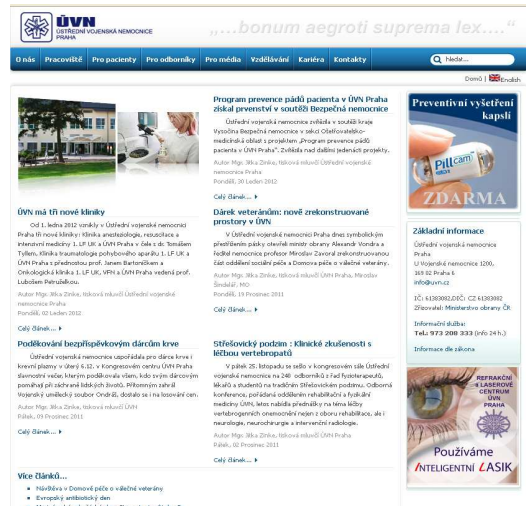
Acts of Terror: <http://www.rewardsforjustice.net/>.

²⁸⁸ V tomto seznamu jsou uvedeny „kmenové odkazy“. Celé odkazy s autory a názvy využitých zpráv a s datem náhledu uvádím v poznámkách pod čarou v textu.

Přílohy práce

Příloha 1(Kapitola 2): Další komunikační kanály propojené s MO ČR a armádou

Vojenský historický ústav Praha a Ústřední vojenská nemocnice Praha

Pramen: <http://www.vhu.cz/> [náhled 8. 2. 2012] a <http://www.uvn.cz/> [náhled 8. 2. 2012]

Odborné internetové periodikum Obrana a strategie a Listy univerzity obrany

Pramen: <http://www.defenceandstrategy.eu/> [náhled: 8. 2. 2012] a http://www.vojenskaskola.cz/skola/uo/univerzita/Stranky/listy_univerzity_obrany.aspx [náhled: 8. 2. 2012]

Příloha 2 (Kapitola 2): Periodika a publikace vydávané pod záštitou MO ČR

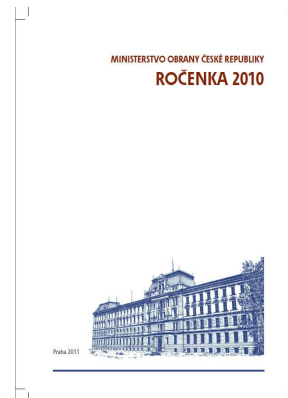
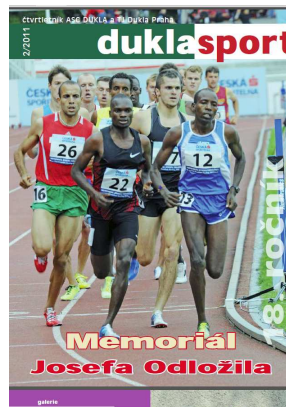
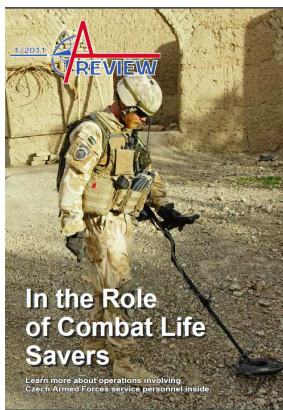

TEORETICKÝ ČASOPIS ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

VOJENSKÉ
ROZHLEDY

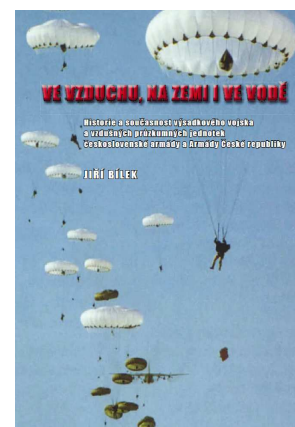
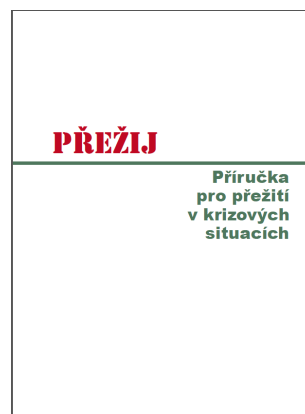
1

ROČNÍK 21 (53)

Pramen: <http://www.mocr.army.cz/multimedia-a-knihovna/default.htm> [náhled: 8. 2. 2012]

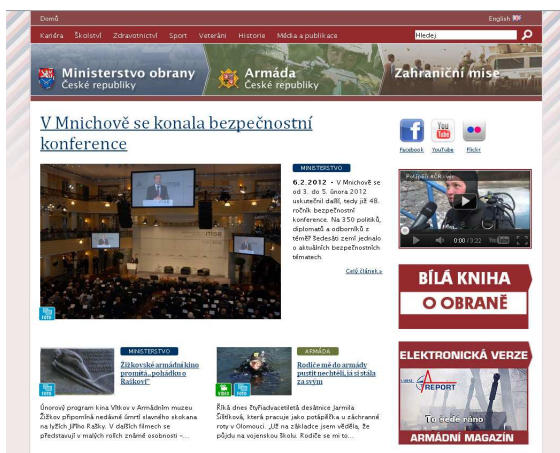
Publikace vydané k příležitostným tématům

Pramen: <http://www.mocr.army.cz/multimedia-a-knihovna/default.htm> [náhled: 8. 2. 2012]

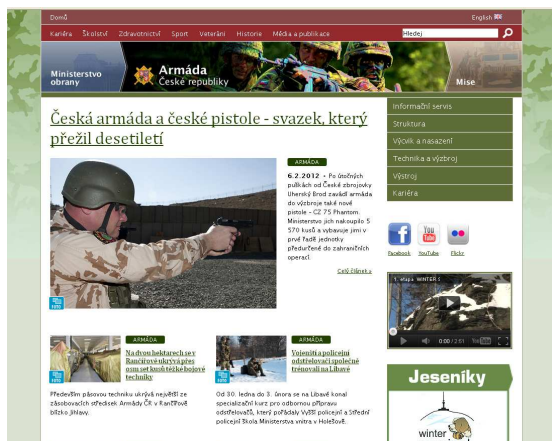
Příloha 3 (Kapitola 2): Internetové stránky MO ČR a AČR

Kmenová „home“ stránka MO ČR, AČR a zahraničních misí a stránka MO ČR

Pramen: <http://www.army.cz/> [náhled: 8. 2. 2012] a <http://www.mocr.army.cz/> [náhled: 8. 2. 2012]

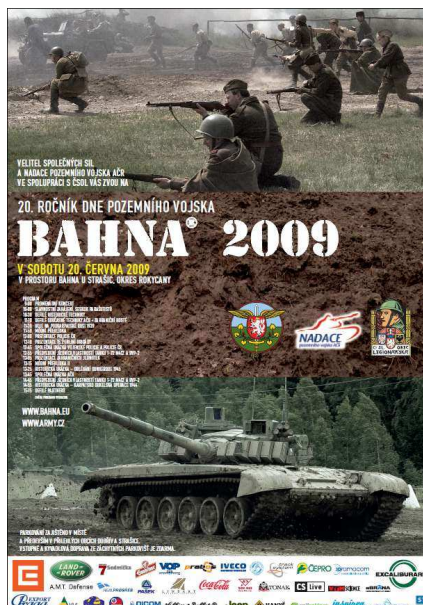
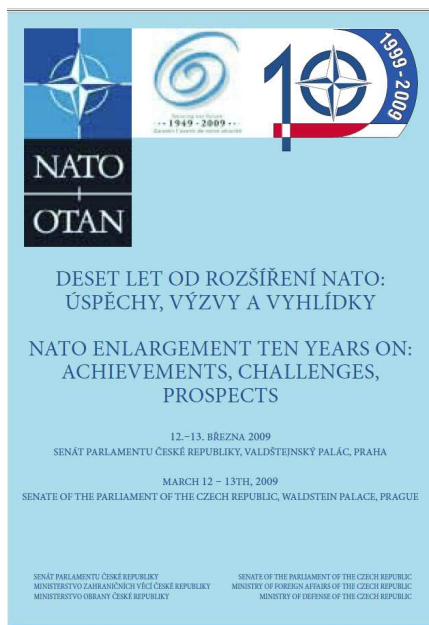
Stránka AČR a Stránka věnovaná zahraničním misím

Pramen: <http://www.acr.army.cz/> [náhled: 8. 2. 2012] a <http://www.mise.army.cz/> [náhled: 8. 2. 2012]

Příloha 4 (Kapitola 2): Příklady eventů pořádaných pod záštitou MO ČR

Konference Deset let od rozšíření NATO a dny pozemního vojska Bahna

Pramen: www.army.cz [náhled: 8. 2. 2012] a <http://www.bahna.eu/archiv/bahna-2009/letak-bahna.htm> [náhled: 8. 2. 2012]

Vojenská přehlídka v Praze 28. 10. 2008 a „Dny NATO“ v Ostravě

Pramen: <http://www.dny-nato.cz/> [náhled 8. 2. 2012] a <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/33919-praha-videla-vojenskou-prehliDKu-prvni-v-polistopadove-ere/> [náhled: 8. 2. 2012]

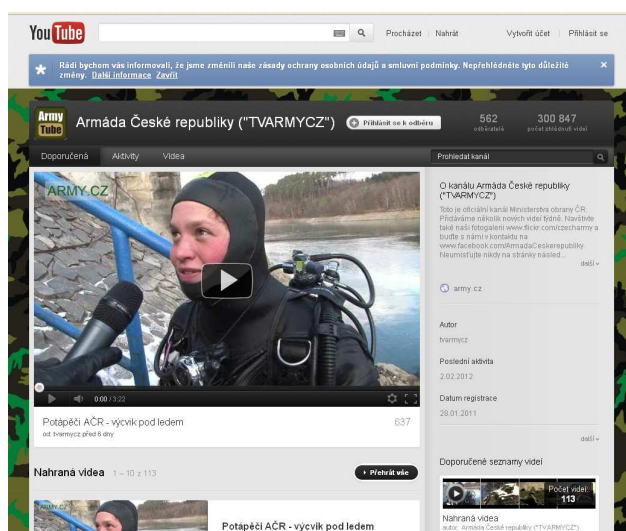
Příloha 5 (Kapitola 2): Prezentace AČR na on-line televizním kanále zřízeném přes YouTube.

Reklamní spot AČR, který oznamuje dokončení profesionalizace armády, byl využit nejen pro internetovou prezentaci, ale též v kinech a televizním vysílání.

Pramen: <http://www.youtube.com/watch?v=I-KInXQWssl> [náhled 8. 2. 2012]

On-line vysílání armádního TV kanálu na YouTube

Pramen: <http://www.youtube.com/tvarmycz> [náhled 8. 2. 2012]

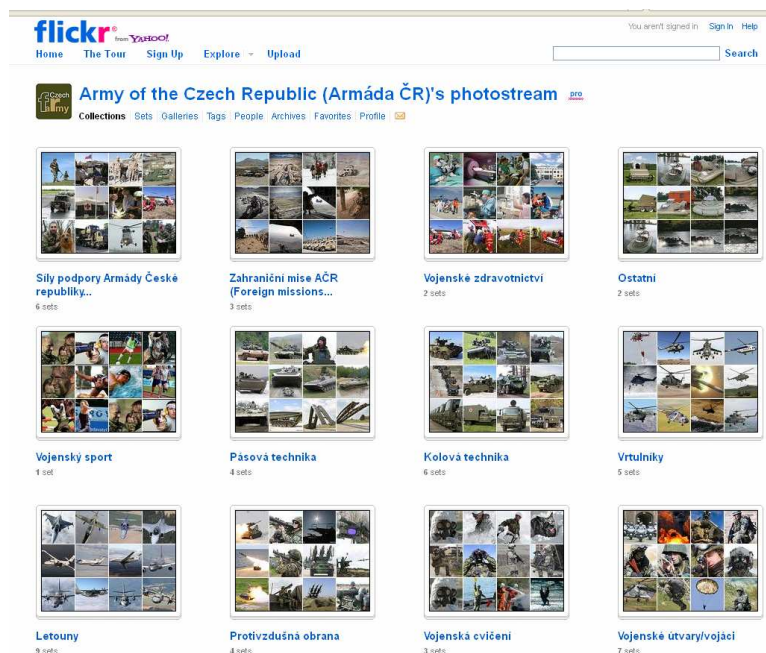
Příloha 6 (Kapitola 2): Využití sociálních sítí k prezentaci MO ČR a AČR

Facebookový profil AČR

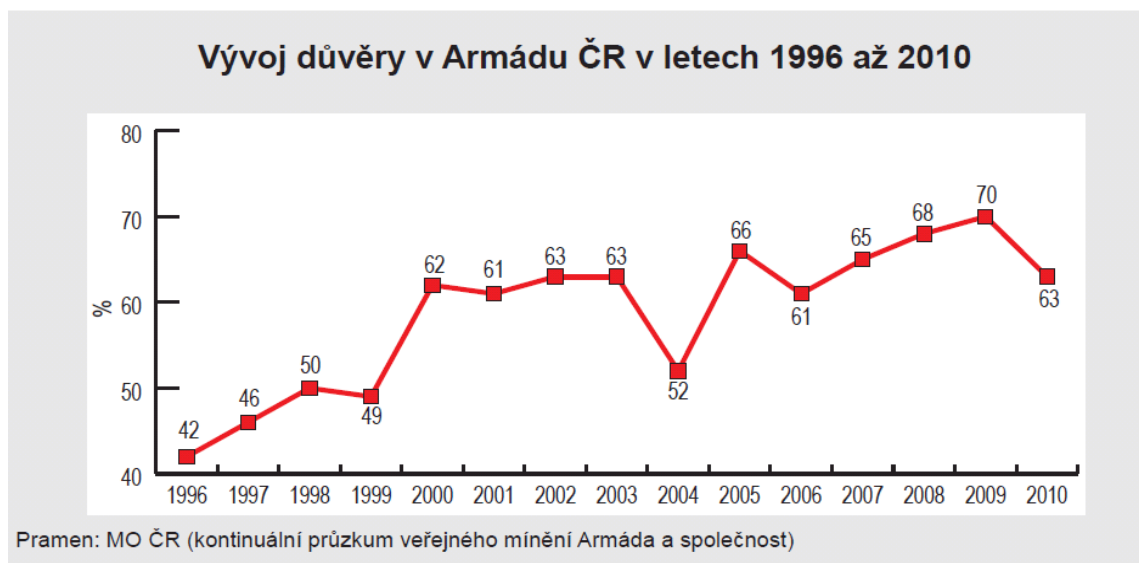
Pramen: <http://www.facebook.com/ArmadaCeskerepubliky> [náhled 8. 2. 2012]

Prezentace AČR na on-line galerii Flickr

Pramen: <http://www.flickr.com/photos/czecharmy/collections/> [náhled 8. 2. 2012]

Příloha 7 (Kapitola 3): Vývoj veřejného mínění o armádě – důvěra v armádu

Příloha 8 (Kapitola 3): Specifický přístup ke komunikaci ze strany MO ČR: rozhovor s pracovníkem PSYOPS

„Jedenáctého září 2001: dva letouny narážejí do newyorských věží WTC, další míří na budovu Pentagonu. Čtvrtý padá do neobydlené části Pensylvánie. Přes tři tisíce mrtvých.

Svět vstupuje do nové fáze válek, kde už nerozhodují složité bitvy statisícových armád, ale mediálně efektní akce malých skupin bojovníků. Je to i svět, ve kterém zásadní roli hraje veřejné mínění. A především na ně cílí takzvané psychologické operace (PSYOPS).

Ve středověku i za nacistů

Psychologické operace jsou staré jako lidstvo samo. I přesto, že mnohokrát změnily tvář i jméno, účel zůstává stejný: mají zapůsobit na nepřítele tak, že změní své postoje i celkovou strategii. Obecně lze přitom říct, že dějiny válek jsou současně i dějinami PSYOPS - vždyť psychologický dopad na nepřítele mělo každé vojenské tažení.

V rámci konkrétních psychologických operací se setkáváme s nejrůznějšími metodami. „Historie zná spoustu příkladů,“ říká podplukovník Eduard Stehlík z Vojenského historického ústavu. „Legendární je například zahrnutí křižáků zpěvem chorálu 'Ktož sú boží bojovníci' před bitvou u Domažlic. Nebo nápad podplukovníka Šnejdárka převléknout české vojáky za „krvežíznivé“ Araby během bojů na Slovensku proti Maďarské republice rad v roce 1919.“

Pro další příklad můžeme jít do období druhé světové války. Konkrétně - psychologický teror, který spustili nacisté po atentátu na Heydricha. Plakáty barvy krve s černě vytištěnými jmény popravených visely v dlouhých řadách po ulicích, rozhlas a tisk bez přestávky vyhrožoval likvidací všech, kdo by atentátníkům poskytl pomoc, a to včetně rodinných příslušníků. Samozřejmě byly domovní prohlídky a popravy, lidé žili v permanentním strachu. „Svůj účel takový nátlak splnil. Našli se lidé, kteří tlak nevydrželi a začali mluvit,“ dodává Eduard Stehlík.

Jenže takové metody se ukazují být z dlouhodobého hlediska sporné, neefektivní. „Když máte zbraň, výsledek vidíte hned. Otázkou je, jak dlouho dokážete vítězství udržet a jestli jste si tím proti sobě nepopudili místní. Když ale na člověka působíte tak, že ho přesvědčíte, že mu vámi nastolený stav vyhovuje, bývá účinek dlouhodobý a o mnoho levnější,“ vysvětluje podplukovník Jaroslav Moravčík, který stál u zrodu české jednotky PSYOPS.

Nepovyšujte se nad ostatní

Jednotky PSYOPS dnes působí také v rámci alianční operace ISAF. Podle Gunnara Sivertseny z vrchního velitelství NATO v Evropě (SHAPE) hrají důležitou roli: „Abychom byli v Afghánistánu úspěšní, musí být PSYOPS nedílnou součástí celkového vojenského úsilí. Nemůžete předpokládat, že se vám bude dařit, pokud vaše operace nebudou podpořeny PSYOPS.“

Škála toho, čím na lidi působit, je i dnes velice široká. Avšak představa, že NATO například v Afghánistánu používá metody totalitní propagandy, je mylná. „Alianční jednotky nejsou okupanty, ale jsou v zemi na pozvání afghánské vlády. Jejich úkolem je zajistit takové prostředí, aby Afghánci mohli převzít zodpovědnost za svůj stát do vlastních rukou,“ vysvětluje nadporučík Tomáš Novák ze 103. střediska CIMIC/PSYOPS v Lipníku nad Bečvou.

Když Česká republika v roce 2008 stavěla v provincii Lógar vlastní provinční rekonstrukční tým, rozdávaly se místním letáky s fotografií českého vojáka. „Tehdy jsme se chtěli především představit. V obou jazycích – dárí i paštú – jsme lidem sdělovali, že jsme malá země v Evropě, že čeští vojáci respektují místní tradice a že jim budeme pomáhat s rekonstrukcí provincie,“ říká Novák. Postupem času se samozřejmě produkty měnily. „Dětem jsme rozdávali hračky, školní potřeby, pořádali jsme dětské dny a připravovali jsme také náborové plakáty do Afghánské národní armády a policie.“

Evropan se asi nad většinou PSYOPS výrobků pousměje. Pár „polopatických“ informací, jednoduchý obrázek. „Nesmíte se na to dívat našima očima. V Afghánistánu je pořád většina lidí negramotných, proto mají větší úspěch kreslené obrázky,“ říká Novák.

Zdejší společnost je také daleko vnímavější k tomu, jak se k ní cizinci chovají. „Neverbální komunikace je nesmírně důležitá. Zjistili jsme, že nejlépe se s Afghánci sblížíme, když za nimi i přes mnohdy nepříznivou bezpečnostní situaci budeme jezdit a mluvit s nimi. Hodně záleží na tom, jak do vesnice přicházíte, jak vstupujete do jejich obydlí, jak se k nim chováte. PSYOPS nejsou jen letáky, hračky a tranzistorová rádia, ale i to, jak se v cizím prostředí chováte. V Afghánistánu platí hluboká úcta, a ke všem. Nikdy nevíte, co tu který člověk znamená,“ konstatuje Novák.

„Myslím, že máme docela vysoké sociální citění a empatii. Tak nějak podvědomě víme, jak bychom se měli chovat,“ shodují se Tomáš Novák a Jaroslav Moravčík. Právě slušné zacházení se našim vojákům nejednou vyplatilo. Koluje historka, že místní stařešina zabránil napadení české jednotky slovy: „Na ty neútočte. To jsou Češi, ti nám tu pomáhají.“ Není důvod tomu nevěřit.

Peníze až na prvním místě

Pokud chcete ovlivnit myšlení lidí a nahlížení na vojáky, něco to samozřejmě stojí. Letáky, plakáty, školní potřeby, zdravotní péče, přednášky, časopisy nebo televize. „Nejlepší systém mají Američané, jejichž 4. PSYOP Group je součástí speciálních sil a má téměř 1300 příslušníků. Ti jsou rozdělení do šesti praporů, z nichž čtyři regionálně obhospodařují každý jinou část světa. Jeden působí přímo v Afghánistánu a může využívat například vlastní televizní studio nebo rozhlasovou stanici. Díky tomu, že mají k dispozici obrovské peníze, najímají si profesionální psychology, spolupracují s emigranty afghánského původu, mají vlastní tlumočníky, a hlavně, mohou dát svým vojákům to nejlepší vzdělání v oboru. To jejich šance zvyšuje,“ říká Josef Turek z Vojenského historického ústavu.

Češi mají podle něj co dohánět. „Američané vnímají psychologické operace jako jeden ze zásadních klíčů k úspěchu. Ambice české armády jsou jinde. Zatím nás místní vnímají dobře i s tím málem, co do PSYOPS věnujeme. Myslím ale, že jeden milion korun investovaný tímto směrem do obvazů, dezinfekcí a knížek pro děti, je lepší než do tanků. Když to zachrání život jen jednomu českému vojákovu, stojí to za to.“

Odborníci se shodují, že v budoucnu budou hrát psychologické operace čím dál větší úlohu. Podle Gunnara Sivertseny je to také tím, že západní společnost je dnes víc než v minulosti citlivá na to, když ve válkách umírají lidé. A to i na straně nepřítele.

„Psychologické operace dnes dostávají nový, další rozměr,“ říká někdejší náčelník Generálního štábu české armády generál Jiří Šedivý. „Dnes bojujeme proti terorismu, tedy lidem, kteří zastrašování a ovládnutí vůle lidí používají jako jednu z hlavních zbraní. Ať už šlo o útoky na světové obchodní centrum, masakry lidí v metrech nebo sebevražedné atentátníky v Iráku - to vše vedlo vědomě či nevědomě k jednomu cíli: zastrašit lidi.“

Stejný názor má i Eduard Stehlík z Vojenského historického ústavu: „Význam psychologických operací narůstá v okamžiku, kdy bojujete s protivníkem, který je do jisté míry neviditelný. Nemůžete proti němu rozvinout tankovou divizi, ale musíte své zbraně přizpůsobit jeho. A ty jeho zatím střílejí daleko přesněji než naše. Ostatně, co jiného než skvěle provedený PSYOPS byl útok na dvojčata? Zemřely přes tři tisíce lidí, ale ztrátu bezpečí od té doby pociťují miliardy.“

Pramen: <http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?pgid=145> [náhled: 10. 8. 2011].

Příloha 9 (Kapitola 3): Zahraniční vojenské mise AČR

Mise	Trvání a místo	Počet
POUŠTNÍ BOUŘE Osvobozovací operace	1990 - 1991 Kuvajt	200
UNGCI Humanitární operace	1991 - 2003 Irák	320
UNPROFOR Mírová mise	1992 - 1995 Země bývalé Jugoslávie	2250
UNCRO Mírová mise	3/1995 - 1/1996 Chorvatsko - Krajina	750
UNTAES Mise - polní nemocnice	1/1996 - 1/1998 Chorvatsko - Vých. Slavonie	100
IFOR, SFOR, SFOR II Mírová operace	1996 - 12/2001 Bosna a Hercegovina, Chorvatsko	6300
AFOR 6. polní nemocnice	1999 Albánie + Turecko (zemětřesení)	100
KFOR Mírová operace	1999 - 2/2002 Kosovo	3070
ESSENTIAL HARVEST (TFH) Mírová operace	8 - 10/2001 Makedonie	120
KFOR Česko-slovenský prapor	2/2002 - 7/2005 Kosovo	2400
KFOR brigáda a úkolové uskupení Střed	od 2005 Kosovo	3070
SFOR Velitelství + civilní spolupráce	2002 - 12/2004 Bosna a Hercegovina	42
TRVALÁ SVOBODA Protiteroristická operace	3/2002 - 6/2003 Kuvajt	612
ISAF Mírová operace - (6. a 11. polní nemocnice)	4/2002 - 1/2003 Afgánistán	269

ISAF Polní chirurgický tým	1/2003 - 4/2003 Afghánistán	11
Z SFOR Kontingent 7. polní nemocnice	4/2003 - 12/2003 Irák, Basra	526
Z SFOR (MNF - I) Kontingent Vojenské policie	12/2003 - 12/2006 Irák, Shaibah	1273
CONCORDIA operace EU	4/2003 - 12/2003 Makedonie	2
ISAF EOD + meteo Letiště Kábul	od 3/2004 - 3/2007 Afghánistán	350
TRVALÁ SVOBODA - 2004 601. skss	3 - 8/2004 Afghánistán	120
WINTER RACE humanitární operace NATO v Pákistánu	Pákistán 2005/2006	29
TRVALÁ SVOBODA - NATO	2006 Afghánistán	120
ALTHEA - operace EU	Bosna a Hercegovina 2.12.2004-26.6.2008	400
MNF I - koalice mnohonárodních sí	-12/2008 Irák	423
KAIA - ISAF Polní nemocnice na kábulském mezinárodním letišti KAIA	4/2007-12/2008 Afghánistán	658
Výcviková mise NATO NTM - I	Irák - ukončena 28. 2. 2009	4
Mise ISAF Ochrana a obrana obvodu nizozemské základny	Urugán - ukončena 20. 3. 2009	200
Operace Evropské unie "EUFOR"	Čad - ukončena 15. 3. 2009	2
AIR POLICING	Litva - ukončena 1. 9. 2009	150
TRVALÁ SVOBODA	2008 – 2009 Afghánistán	300
Probíhající mise k 1. září 2011		

<p>Úkolové uskupení AČR ISAF, Afgánistán Wardak,</p> <p>Afgánistán Lógar (PRT ISAF),</p> <p>Afgánistán Šarana (HELI UNIT ISAF) - 7. Jednotka</p> <p>Afgánistán Nangarhár (601. skss)</p>	<p>Afgánistán</p>	
<p>Kosovo (KFOR),</p> <p>Somálsko (EU-NAVFOR - Atalanta)</p> <p>Sinaj (MFO - Multinational Force and Observers)</p> <p>Bosna a Hercegovina (Althea - EUFOR)</p> <p>3 DR Kongo (MONUSCO)</p> <p>Kosovo (UNMIK)</p> <p>Afgánistán (UNAMA)</p>	<p>Kosovo, Somálsko, Sinaj, Bosna a Hercegovina, Mise OSN: Kongo, Kosovo, Afgánistán</p>	

Pramen: <http://www.mise.army.cz/historie-misi/historie-zahranicnich-misi-3699/> [náhled: 14. 3. 2012].

Příloha 10 (Kapitola 4): Vnitrostátní předpisy závazné pro Ministerstvo obrany

Ústavní zákon č. 110/1998 Sb.,	o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů
Zákon č. 219/1999 Sb.,	o ozbrojených silách České republiky, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 220/1999 Sb.,	o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 221/1999 Sb.,	o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 222/1999 Sb.,	o zajišťování obrany České republiky, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 585/2004 Sb.,	o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon), ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 289/2005 Sb.,	o Vojenském zpravodajství, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 214/2004 Sb.,	o zřízení Univerzity obrany
Zákon č. 170/2002 Sb.,	o válečných veteránech
Zákon č. 310/1999 Sb.,	o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky
Zákon č.124/1992 Sb.	o Vojenské policii

Pramen: <http://www.army.cz/dokumenty-a-legislativa/dokumenty/zakony-a-provadeci-pravni-predpisy-172/> [náhled: 3. 7. 2011].

Příloha 11 (Kapitola 4) Multilaterální smlouvy uzavřené mimo gesci Ministerstva obrany, jimiž je v oblasti bezpečnostní a obranné politiky vázáno

Smlouva	Podpis	Platnost
Charta OSN	26.6.1945 San Francisco	24.10.1945
Severoatlantická smlouva - přístup	4. 4. 1949 Washington	24. 8. 1949, pro ČR 12. 3. 1999
Dohoda o právním postavení Organizace Severoatlantické smlouvy, zástupců států a mezinárodního personálu	20. 9. 1951, Ottawa	18. 5. 1954, pro ČR 18.11. 1999
Dohoda o právním postavení misí a zástupců třetích států při Organizaci Severoatlantické smlouvy	14. 9. 1994, Brusel	28. 3. 1997, pro ČR 30.11. 1999
Dohoda mezi smluvními stranami Severoatlantické smlouvy o bezpečnosti informací	6. 3. 1997 Brusel	16. 8. 1998, pro ČR 5. 12. 1999
Ženevské úmluvy na ochranu obětí války	12. 8. 1949 Ženeva	21. 10. 1950
Smlouva o otevřeném nebi	24. 3. 1992 Helsinky	1. 1. 2002
Dodatkové protokoly I a II k Ženevským úmluvám z 12. 8. 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů a konfliktů nemajících mezinárodní charakter	8. 6. 1977, Ženeva	7. 12. 1978, pro ČR 14. 8. 1990
Dodatkový protokol III k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o přijetí dalšího	12. 4. 2003, Ženeva	14.1.2007, pro ČR 23.11.2007

rozeznávacího znaku		
Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení	10. 4. 1972 Londýn, Moskva, Washington	26. 3. 1975
Dohoda o zákazu vojenského nebo jakéhokoli jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí	18.5.1977 Ženeva	5.10.1978
Úmluva o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky	10.10.1980, Ženeva, čl. 1 ve znění ze dne 21. 12. 2001	2. 12. 1983, čl. 1 v novém znění 18. 5. 2004 (pro ČR 6. 12. 2006)
Protokol I k Úmluvě o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, o nezjistitelných střepinách	10.10.1980, Ženeva	2.12.1983
Protokol II k Úmluvě o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků, ve znění ze dne 3. 5. 1996	10.10.1980, Ženeva, v novém znění 3. 5.1996	2. 12. 1983, v novém znění 3. 12. 1998, pro ČR 10. 2. 1999
Protokol III k Úmluvě o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení	10.10.1980, Ženeva	2.12.1983

nebo mít nerozlišující účinky		
Protokol IV k Úmluvě o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky	13. 10. 1995, Ženeva	30. 7. 1998, pro ČR 10. 2. 1999
Protokol V k Úmluvě o zákazu nebo omezení některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky	28. 11. 2003, Ženeva	12. 11. 2006, pro ČR 6. 12. 2006
Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení	13. 11. 1993 Paříž	29.4.1997
Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení	18. 9. 1997 Oslo	1. 3. 1999, pro ČR 1. 4. 2000
Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a Protokol I k Úmluvě	14.5.1954 Haag	6.3.1958
Protokol II k Úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu	23. 6. 1999 Haag	9.3.2004, pro ČR 8.9.2007
Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě	19. 11. 1990 Paříž	9. 11. 1992
EU SOFA	17.11. 2003 Brusel	dosud nevstoupila v platnost
Mezinárodní úmluva o potlačování činů jaderného	13.04.2005 New York	

terorismu		
Evropská úmluva o potlačování terorismu /č. 90/	Štrasburk , 27.01.1977	
Mezinárodní úmluva o potlačování financování terorizmu	New York , 09.12.1999	
Římský statut Mezinárodního trestního soudu	17.07.1998	
Mezinárodní úmluva o potlačování teroristických bombových útoků	New York , 15.12.1997	
Smlouva o otevřeném nebi	Helsinky , 24.03.1992	
Statut Rady Evropy /č. 1/	Londýn , 05.05.1949	
Druhý protokol k Haagské úmluvě na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954	Haag , 26.03.1999	
Smlouva mezi Belgickým královstvím, Dánským královstvím, Spolkovou republikou Německo, Řeckou republikou, Španělským královstvím, Francouzskou republikou, Irskem, Italskou republikou, Lucemburským velkovévodstvím, Nizozemským královstvím, Rakouskou republikou, Portugalskou republikou, Finskou republikou, Švédským královstvím, Spojeným královstvím Velké Británie a Severního Irsku (členskými státy	Athény , 16.04.2003	

<p>Evropské unie) a Českou republikou, Estonskou republikou, Kyprskou republikou, Lotyšskou republikou, Litevskou republikou, Maďarskou republikou, Republikou Malta, Polskou republikou, Republikou Slovinsko, Slovenskou republikou o přistoupení České republiky, Estonské republiky, Kyprské republiky, Lotyšské republiky, Litevské republiky, Maďarské republiky, Republiky Malta, Polské republiky, Republiky Slovinsko a Slovenské republiky k Evropské unii</p>		
<p>Protokol o boji s protiprávními činy násilí na letištích sloužících mezinárodnímu civilnímu letectví, doplňující Úmluvu o potlačování protiprávních činů ohrožujících bezpečnost civilního letectví, přijatou v Montrealu 23. září 1971</p>	<p>Montreal , 24.02.1988</p>	
<p>Úmluva o potlačení protiprávních činů ohrožujících bezpečnost civilního letectví</p>	<p>Montreal , 23.09.1971</p>	

Pramen: <http://www.army.cz/dokumenty-a-legislativa/dokumenty/mezinarodni-smlouvy-mimo-gesci-mo/mezinarodni-smlouvy-sjednane-mimo-gesci-mo-8438/> [náhled: 3. 7. 2011].

Příloha 12 (Kapitola 4) Multilaterální smlouvy uzavřené v gesci Ministerstva obrany, jimiž je v oblasti bezpečnostní a obranné politiky vázáno

Dohoda mezi smluvními stranami Severoatlantické smlouvy o bezpečnosti informací - přístup	5.11.1999	30 dnů po uložení rat.list. 5.12.1999
Dohoda o vzájemném zabezpečení utajení vynálezů týkajících se obrany, na něž byla podána žádost o udělení patentu - přístup	11.10.2000	30 dnů po uložení rat.list. 9.11.2000
Dohoda mezi smluvními stranami Severoatlantické smlouvy o statusu jejich ozbrojených sil („NATO SOFA“) - přístup	31.10.2000	30 dnů po uložení rat.list. - 30.11.2000
Protokol o postavení mezinárodních vojenských velitelství ustanovených podle Severoatlantické smlouvy („Pařížský protokol“) - přístup	31.10.2000	30.11.2000
Další dodatkový protokol k Dohodě mezi členskými státy Severoatlantické smlouvy a ostatními státy zúčastněnými v Partnerství pro mír o statutu jejich ozbrojených sil - přístup	18.3.1999 Brusel	Uložením rat.list. 31.10.2000
Dohoda Organizace Severoatlantické smlouvy o předávání technických informací pro účely obrany - přístup	31.10.2000	30 dnů po uložení rat.list. 30.11.2000
Memorandum o porozumění o vytvoření a zabezpečení	21.11.2000 Mons	22.1.2001

Společných operačních středisek letectva (CAOC)		
Memorandum o porozumění týkající se činnosti, financování, správy a statutu velitelství sboru rychlé reakce HQ ARRC velitelství spojeneckých sil v Evropě – přístup	4.4.2001	29.5.2001
Memorandum o porozumění mezi Ministerstvem obrany České republiky, Ministerstvem obrany Dánského království, Spolkovým ministerstvem obrany Spolkové republiky Německo, Ministrem obrany Nizozemského království, Ministerstvem obrany Norského království a Ministerstvem národní obrany Polské republiky a Vrchním velitelstvím spojeneckých sil v Evropě týkající se CIMIC - Skupiny Sever	7.4.2003 Brusel	Dnem podpisu 7.4.2003
Dodatek č. 1 k Memorandu o porozumění mezi ministrem obrany Dánského království, Ministrem obrany Řecké republiky, Ministrem obrany Nizozemského království, Ministrem obrany Norského království, Ministrem obrany Španělského království, Ministrem obrany Turecké republiky, zastoupenými zmocněnci pro podpis uvedenými v oddíle XV, a	25.10.2005 Brusel	Dnem podpisu 30.11.2005

Organizací NATO pro řízení systému vzdušného velení a řízení (NACMO), zastoupenou generálním manažerem Agentury pro řízení systému vzdušného velení a řízení (NACMA), týkající se spolupráce při plánování a provádění replikačních stanovišť ACCS LOC 1		
---	--	--

Pramen: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=8435> [náhled: 3. 7. 2011].

Příloha 13 (Kapitola 5) Zahraniční a vnitrostátní strategické dokumenty

Zahraniční strategické dokumenty	Rok
Strategická koncepce NATO	1999
NATO v 21. století	1999
Bezpečná Evropa v lepším světle - Evropská bezpečnostní strategie	2003
Souhrnná politická směrnice NATO	2006
Strategická koncepce NATO - Lisabon	2010
NATO 2020: Assured Security, Dynamic Engagement	2010
MO uvádí též strategické koncepce členských států NATO, na stránkách MO není odkaz na strategické dokumenty OSN. Dále odkazuje na statut Evropské obranné agentury a stále zastoupení ČR při EU a NATO.	

Dokument	Rok
Vojenská doktrína ČSFR	1991
Bílá kniha o obraně ČR	1995
Národní obranná strategie ČR	1997
Záměr koncepce výstavby AČR do roku 2000 s výhledem do roku 2005	1997
Vojenská strategie ČR	1999
Bezpečnostní strategie ČR	1999
Bezpečnostní strategie ČR	2001
Doktrína Armády České republiky	2001
Koncepce výstavby profesionální AČR a mobilizace ozbrojených sil ČR	2002
Vojenská strategie ČR	2002

Bezpečnostní strategie ČR	2003
Koncepce výstavby profesionální AČR a mobilizace ozbrojených sil ČR přepracovaná na změněný zdrojový rámec	2003
Doktrína AČR	2004
Národní strategie vyzbrojování	2004
Vojenská strategie ČR	2004
Zpráva o zajištění obrany ČR	2006
Plán obrany ČR	2007
Transformace resortu Ministerstva obrany České republiky	2007
Dlouhodobá vize resortu MO	2008
Principy obrany ČR 2030	2008
Vojenská strategie ČR	2008
Obranná politika Československé a České republiky 1989-2009	2009
Bílá kniha o obraně	2011
Bezpečnostní strategie ČR	2011 – v přípravě
MO dále uvádí dokumenty, jež řadí do oblasti obranného a bezpečnostního plánování. Např.: Zpráva o bezpečnosti ČR, Zpráva o zajištění obrany ČR, Národní strategie vyzbrojování a Usnesení výboru pro obranné plánování	

Pramen: <http://www.mocr.army.cz/dokumenty-a-legislativa/dokumenty/zakladni-strategicke-bezpecnostni-dokumenty-a-pravni-predpisy-8492/> [náhled: 13. 10. 2011].

Příloha 14: (Kapitola 6) Rozhovor s Jiřím Šedivým o terorismu: konference Emerging Trends in Terrorism, 31. 3. – 1.4. 2010: Praha

Konference se zabývá otázkou nových trendů v terorismu. Jaké to podle vás jsou?
Zaprvé, si myslím, stále platí, že se terorismus v poslední době internacionalizuje. Pro nás, jako Českou republiku, to znamená, že už nejde o to, zda na našem území k nějakému teroristickému činu dojde, ale otázka zní – kdy se tak stane.

Druhým trendem, kterým je podle mého soudu potřeba se velmi vážně zabývat, je přesouvání teroristických aktivit na území jiných států. Něčeho takového jsme ostatně právě teď svědky v Moskvě. Nechci předbíhat, kdo za sebevražednými útoky skutečně stál, nicméně je tu podezření na čečenské separatisty. A ti už v několika případech tento trend potvrdili, když za cíl svých útoků proti ruským silám zvolili právě území svého nepřítele a jeho samotné jádro, tedy Moskvu. Tyto pokusy nejsou v posledních letech ničím novým a domnívám se, že v okamžiku, kdy se posílí schopnost nejrůznějších teroristických organizací – ať už Al-Káidy či Tálibánu – přesouvat svoje aktivity za hranice určitých oblastí a států, budeme mít problém.

A s tím souvisí i další trend, který tu byl dnes diskutován, a to je zvyšující se počet lidí, kteří se přes islám dostávají k radikalismu a odtud pak k terorismu. To jsou lidé, kteří jsou často narozeni například v USA, Německu či Velké Británii, kde postupem času utvářejí malé buňky, které se nicméně mohou rozrůst ve velmi nebezpečnou a sofistikovanou organizaci.

Mluvil jste o České republice – čím to, že jsme se dosud nestali terčem útoku teroristů?
Jednak je to tím, že je naše společnost dodnes poměrně homogenní a ve srovnání s Velkou Británií či Německem má muslimská menšina v České republice jen málo příslušníků. Tato muslimská minorita se dosud neradikalizovala a nezačali se z ní rekrutovat potenciální teroristé. A druhým důvodem, proč jsme stále mimo hledáček teroristů, je podle mého názoru skutečnost, že ještě pořád nejsme pro teroristické organizace ve středu pozornosti.

Jak se změnil terorismus od útoků na WTC v září 2001?
Dnešní terorismus je sofistikovanější, využívá řadu nových nástrojů k šíření svých idejí – včetně internetu, televize atd. A změnily se také kampaně, které terorismus prostřednictvím těchto mediálních nástrojů propagují. Ty jsou dnes mnohem masivnější, agresivnější. Často se v nich ukazují konkrétní útoky, nejrůznější zvěrstva, která teroristé na svých obětech páchají. To je podle mě velice nebezpečné, protože se zvyšuje počet těch, kteří na tyto kampaně reagují pozitivně – a vůbec to nemusejí být lidé, kterým je myšlenka radikálního islámu a terorismu blízká – naopak, často se jedná o osoby, které jednoduše fandí násilí. Nejspíš ze sebe neudělají sebevražedného atentátníka, ale jinak budou používat podobné nástroje jako teroristé – vidí totiž, že jsou velmi účinné.

Jak si dnes stojíme v boji proti terorismu, jsme úspěšní?
Myslím si, že je to jako na houpačce, chvílkami vyhráváme, chvílkami prohráváme. Nicméně je to skutečná válka – byť stojí na každé straně jiná „vojska“ s jinými zbraněmi, kde platí, že proti každé zbrani ta druhá najde protizbraň. Zatím se daří terorismus potlačit, ale jedná se spíše o regionální úspěchy.

Co se v boji proti terorismu jeví jako nejúčinnější metoda?

Můj názor je možná trochu nekonvenční, ale domnívám se, že je to posílení vědomí křesťanských hodnot. Jsem nevěřící, ale z mých dosavadních zkušeností zejména z vojenské praxe jsem nabyt přesvědčení, že je potřeba, aby si západní civilizace uvědomila, na jakých principech vznikla a začala znovu respektovat základní hodnoty, které křesťanství vyznává. Naše společnost pak nebude netečná k tomu, čemu dnes říkáme pronikání terorismu.

Jakou roli hraje v boji proti terorismu armáda?

Často se argumentuje, že posíláme do Afghánistánu vojáky, aby tam vyhráli válku proti terorismu. To podle mého není správné. Armáda může sehrát roli v první fázi, například tím, že potlačí bojové aktivity teroristů a vytvoří prostředí pro budování společnosti na demokratických principech. Tu hlavní bitvu s terorismem ale musejí svést lidé, kteří stojí v čele této společnosti a stát fakticky řídí – tedy lidé v čele afghánské státní správy a samosprávy.

Pramen: <http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?pgid=228> [náhled: 15. 11. 2011].

Příloha 15: (Kapitola 6) Rozhovor s Karlem Řehkou, velitelem 601. skupiny speciálních sil, 1.6.2010: Prostějov

O nikom se nemluví tak často, jako o nich. Muži bez tváří, bez jmen. Média o nich píší jako o elitních bojovnících a lovcích teroristů. Jací jsou vojáci 601. skupiny speciálních sil ve skutečnosti? „Nejsme jen lovci lebek,“ říká nový velitel prostějovské jednotky podplukovník Karel Řehka.

Ač se o speciálních silách člověk dočte mnohé, většinou se nedozví nic konkrétního. Zkuste to napravit.

Obávám se, že vás zklamu. Vzhledem k tomu, že většina úkolů, které plníme, podléhá utajení, nemohu být příliš konkrétní, aniž bych porušil zákon. Co mohu říci je, že naše jednotka je jediným představitelem speciálních sil v našich ozbrojených silách. Jsme strategický nástroj, který se významně podílí na zajištění obrany a bezpečnosti České republiky.

To jste mě tedy moc nepotěšil...

Dobře, zkusím to trochu rozvést. To, že jsme strategický nástroj, znamená, že na rozdíl od ostatních jednotek Armády ČR plníme úkoly, které mají vždy strategický význam. Tomu také odpovídá naše struktura velení, která jde přímo z nejvyšší úrovně a s minimálním počtem mezistupňů. Mně, jako veliteli útvaru, velí ředitel Vojenského zpravodajství, který je přímo podřízený ministru obrany. Odborně mě řídí Ředitelství řízení speciálních sil.

Jinak obecně působíme ve třech základních rolích. První je speciální průzkum a zpravodajská činnost, kdy získáváme informace a analyzujeme je. Další je ofenzivní činnost. Sem patří například různé léčky, přepady, úderů na cíle, sabotáže, diverzní akce, navádění munice na cíl a další úderné akce. Poslední rolí, které dnes veřejnost příliš nevěnuje pozornost, ale v budoucnu bude hrát, a to nejen podle mého názoru, celosvětově klíčovou rolí, je cílená podpora a ovlivňování vybraných subjektů tak, abychom dosáhli toho, že budou pracovat ve prospěch našich vlastních cílů.

Zmínil jste průzkum. Ten přece neděláte jen vy, informace může sbírat jakákoliv vojenská jednotka, která je potřebuje.

Rozdíl je právě v tom, že při speciálním průzkumu se zjišťují informace naprosto zásadního, strategického charakteru, ve prospěch nejvyššího velení. Speciální síly při něm navíc využívají zvláštní způsoby zasazení do prostoru, nejmodernější technické prostředky a také metody a postupy, které pro ostatní vojenské jednotky nejsou běžné. Tady ale do větších detailů už zajít nemohu.

Pojďme se vrátit k té posledně jmenované roli podpory. Proč je podle vás tak důležitá?

Správně cílená a vedená podpora totiž může mít zásadní vliv na budoucí vývoj v konkrétním krizovém regionu a její vhodné použití může například předejít i vojenské krizi nebo zabránit její eskalaci. Afghánistán, kde jsme například cvičili specialisty afghánské armády nebo podporovali místní zdravotníky a policii, je toho dobrým důkazem. Pokud to bylo k plnění úkolů třeba, ošetřovali jsme také raněné, a to nejen dospělé, ale i děti, a mimo to ještě napomáhali rozvoji oblasti a podporovali tím bezpečnost a rekonstrukci země.

To jste mě dost překvapil. Až doteď jsem si myslela, že jediným zájmem českých speciálů bylo v Afghánistánu ulovit co možná nejvíc teroristů.

Naším primárním cílem nikdy není někam vyjet a někoho ulovit, i když to může být rovněž součástí úkolu, na kterou jsme také připraveni. Nejsme jen lovci lebek. Představa, že někde přijdeme, „rozkopneme dveře a postřílíme, koho uvidíme“, je skutečně značně zkreslená a zavádějící. Rád bych zdůraznil, že speciální síly vždy vyhodnocují každou situaci a volí to nejlepší řešení k dosažení cíle – a to nemusí být nutně střelba a výbuchy. V Afghánistánu jsme vždy měli širší cíl. Ano, samozřejmě, součástí našeho působení byly i ryze útočné operace – například pokud jsme získali informace, že se v určitém prostoru vyskytuje někdo, kdo třeba organizuje síť nepřítelů nebo klade nálože na cesty, museli jsme podle toho jednat. Úderná akce potom může být na místě.

Použil jste slova rekonstrukce a rozvoj Afghánistánu. To je ale přece práce provinčního rekonstrukčního týmu v Lógaru.

V žádném případě nezdvoujeme práci rekonstrukčních týmů, které se rozvoji oblasti věnují komplexně a mají na to své experty. My Afgháncům pomáháme, pokud například působíme v oblasti, kde jiné

jednotky nejsou, nemohou se tam dostat, nebo se jedná o území tak nebezpečné, že se tam nedostane žádná jiná humanitární pomoc. Totéž děláme, pokud je to potřebné ke splnění našeho vlastního úkolu.

Zkusme se bavit ještě o Afghánistánu. Jaké to je ocitnout se v zemi, jejíž jazyk neznáte, v jiném kulturním prostředí, kde vás část obyvatel nevidí ráda?

V naší jednotce platí zásada pěti P – „Perfektní přípravou předejdeš pochybnému provedení“. Nikdy se nám nestalo, a také se nikdy nestane, že bychom někam vyjeli zcela nepřipraveni. Na naše první nasazení v Afghánistánu v misi Enduring Freedom v roce 2004 jsme se připravovali několik let – věděli jsme, že tam dřív či později vyrazíme. Vyměňovali jsme si zkušenosti se zahraničními partnery, čerpali jsme z knih, studovali zpravodajské informace, učili jsme se základy jazyka. Lidí, kteří v zemi nějakou dobu žili, jsme se ptali na zvyky, probírali jsme verbální i neverbální komunikaci mezi místními a tak dále. Postupem času zkušeností přibývalo a pomohlo také to, že nemálo našich vojáků se v Afghánistánu „otočilo“ vícekrát. Pro operaci samotnou to byla velká výhoda – v týmu jsme měli lidi, kteří znali operační prostor, prostředí, uměli se chovat a věděli, jak jednat s místními.

Ministr obrany Martin Barták nedávno jednal s velitelem speciálních sil americké armády o vašem možném nasazení v Afghánistánu znovu v roce 2011. Víte něco bližšího? My počítáme s tím, že to tak může být. Vyslání ale podléhá rozhodnutí vlády a schválení parlamentu. A to už není naše starost. My jsme výkonný prvek – splníme úkol, který dostaneme. O tom, jaký ten úkol bude, rozhoduje někdo jiný.

Proti nasazení speciálních sil v Afghánistánu se dlouhodobě staví levice. Vaše vyslání často závisí na hlasech jednotlivců. Není vašim vojákům líto, že celý rok poctivě cvičí a pak třeba nevyjedou?

V jednotce máme vyspělé chlapy - profesionály, ne žádné nevystřílené divochy, kteří se třesou na to „někam vtrhnout a ničít“. Naši vojáci vědí, jak to je, a tak to i berou. Nespekulují, nediskutují a plně respektují rozhodnutí našich velitelů nebo politických představitelů této země. Naším úkolem je být připraveni a zadání, které dostaneme, bezesbytku a kvalitně splnit.

Některým zákonodárcům v minulosti vadilo právě bojové zaměření mise Enduring Freedom. Zkuste mě, potažmo je, přesvědčit, že speciální síly v Afghánistánu mají své místo.

Jsem velitel vojenské jednotky a přesvědčovat zákonodárce mi nepřísluší. Mým úkolem je, aby jednotka fungovala, byla bojeschopná a připravená. Kromě toho věřím, že dnes si již většina lidí uvědomuje, že spektrum operací, ve kterých mohou být speciální síly použity, je skutečně velmi široké. To, že práce našich speciálních sil má v Afghánistánu své nezastupitelné a velmi důležité místo, a vysoce ji oceňuje i velení NATO, je koneckonců veřejně známou skutečností.

O tom, že speciálové dokážou leccos, se obecně ví. Martin Barták vás nedávno zařadil mezi pět nejlepších na světě. Čím si to vysvětlujete?

Takové poklony od ministra obrany si samozřejmě nesmírně vážím a považuji to za dobrý signál, že naši práci děláme dobře. A čím to je? Lidmi, ničím jiným. Snažíme se jim poskytnout ty nejlepší podmínky pro práci, kvalitně je vybírat, připravovat a dávat jim to nejlepší vybavení. Za tuto péči samozřejmě patří obrovské poděkování našemu velení - ministrově obrany, řediteli Vojenského zpravodajství a řediteli Ředitelství řízení speciálních sil. A samozřejmě také těm, kteří veleli útvaru přede mnou. Ale aby to neznělo jako sebechvála, i my se neustále snažíme objektivně hodnotit vlastní výsledky a schopnosti, takže víme, že – asi jako každá organizace – i my máme prostor ke zlepšování.

Viděla jsem tu pár vašich vojáků a překvapilo mě, že to nejsou žádní mladíci...

Je pravda, že náš věkový průměr se postupně zvyšuje. Dnes je práce našich lidí náročnější, musejí zvládnout víc a víc složitějších úkolů – například se rychle zorientovat v cizím prostředí, posbírat informace, vyhodnotit je, navázat kontakt s místními, vytvořit plán, zorganizovat a vycvičit lidi, splnit s nimi úkol, a podobně. To dvacetiletý kluk, který o životě nic neví, nezvládne.

Před lety byl důraz trochu jinde. Přijala jste vojáka do bojové jednotky, tam jste ho den co den fyzicky ždímal jako citrón, a on byl po pěti, osmi letech zralý na invalidní důchod. Dnes, jak už jsem řekl, to tak neděláme, a důvodem je, že udělat z nováčka profesionála, trvá řádově roky a stojí to dost peněz a úsilí. I proto se zkušených vojáků zbytečně nezbavujeme – naopak, snažíme se, aby pokud jsou na tom psychicky i zdravotně dobře, u nás zůstali co nejdéle. I po deseti, patnácti letech jsou nám užiteční – ať už v boji, nebo třeba jako instruktoři.

Jaké vlastnosti by měl mít typický „bojovník“?

Je těžké to zobecnit, ale nezbytná je extrémní odolnost vůči stresu, psychické a fyzické zátěži. Náš příslušník se musí umět dobře a rychle rozhodovat. Musí to být týmový hráč. A musí umět vést lidi - i když třeba bude ze začátku jen člen skupiny, může se dostat do situace, kdy bude muset převzít roli lídra.

Ptám se proto, že i ten nejlepší voják je jen člověk a určité jsou situace, kdy extrémní tlak nemusí vydržet.

Snažíme se tomu předejít zaprvé pečlivým výběrem. Adepti musejí projít jednak fyzickými, ale i velmi tvrdými psycho-diagnostickými testy. Ti, co uspějí v prvním kole, a hlásí se k bojovým jednotkám, pak absolvují další selekci v poli. Ta je nesmírně fyzicky náročná – lidé jsou pořád venku, pod obrovským psychickým i fyzickým tlakem, plní řadu úkolů se zátěží, s minimem spánku. To vše se děje pod neustálým dohledem a hodnocením našich psychologů a instruktorů.

Chci tím říci, že u toho, kdo úspěšně zvládne takovýto výběr, je veliká pravděpodobnost, že problémy ustojí lépe než ten, koho bychom přijali bez testování. Nicméně pořád platí, co jste řekla – i sebelepší bojovník je jen člověk. Proto, zadruhé, s lidmi nepřetržitě pracujeme. Naši psychologové je sledují před výjezdem do mise, během ní i po návratu a vlastně během celého roku – podle potřeby. Stejně se věnujeme, pokud k tomu máme souhlas, i rodinám – například manželkám a rodičům, když potřebují pomoc, radu nebo jen chtějí vědět, jak se manželovi či synovi v zahraničí daří a zda je v pořádku. Tak se našim lidem snažíme vytvořit podmínky, aby dosahovali optimálních výkonů.

Prvního května jste do Prostějova nastoupil jako nový velitel. Jak se cítíte a jaké máte s jednotkou plány?

Asi jako v každém začátku je teď pro mne vše dost hektické. I když jsem u jednotky v minulosti sloužil, poslední téměř čtyři roky jsem plnil úkoly jinde, a tak se především seznamuji s novými lidmi a nasávám informace. Co se týče mých plánů – chápu vedení především jako službu svým lidem. Takže všechny mé myšlenky souvisí s tím, abych svým podřízeným zajistil co nejlepší podmínky k tomu, aby mohli být ještě lepší, než jsou teď.

Pramen: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/velitel-601--skss:-nejsme-jen-lovci-lebek-41639/> [náhled: 15. 3. 2012].

Shrnutí

Již po několik desetiletí jsme svědky narůstajícího vlivu masové komunikace na politické procesy a rozhodování. Komunikace je součástí společenských interakcí, utváří významy, které přikládáme jednotlivým slovům, a působí na naše jednání a rozhodování. Od poloviny minulého století se pozornost společenských věd stále více obrací na to, jak komunikace ovlivňuje politické procesy a přerozdělování moci v systému. Základem komunikace ve spojitosti s politikou, distribucí moci a legitimitou, jsou diskurs a diskursivní procesy. Komunikační akty propojené s diskursivní sítí v rámci etablovaných společenských struktur působí jako směrodatná síla ustálených významů slov a také ustálené činnosti, kterou tato slova podmiňují. Takto jsou ve společnosti konstruovány dominantní pravdy, které ovlivňují, formují a také tvoří sociální svět kolem nás. V určitém ohledu proto můžeme komunikaci považovat za politický nástroj.

Předkládaná disertační práce pojednává o postoji Armády České republiky k budování vztahu s veřejností. Přičemž komunikace s veřejností je v této práci považována za klíčový nástroj, který armáda k budování pozitivních vojensko-civilních vztahů využívá. Práce se proto zaměřuje se na diskursivní procesy, které se armáda pokouší využívat k získání legitimacy vyplývající ze sympatií široké veřejnosti. Armáda je v politickém systému České republiky formálně podřízena politické moci a civilní kontrole. Možnost ovlivňovat veřejné mínění a prosazovat vlastní pravdy a tím i vlastní zájmy v rámci diskursivního prostoru jí však zůstává. V éře postmoderní komunikace a v politickém systému, kde je přerozdělování politické moci závislé na hlasu většiny, se dokonce význam mocenského využívání diskursivních procesů zvyšuje. Z komunikace se stává politický nástroj, který může v době míru armádě zajistit její legitimitu.

Tato práce v první řadě předkládá rozsáhlý a propracovaný teoretický a metodologický aparát, jak komunikaci Armády České republiky pojmout z hlediska politické vědy. Dále důkladně popisuje politické motivy armádní komunikace vyplývající z politického systému a vojensko-civilních vztahů. Důraz je kladen také na konkrétní komunikační strategie a nástroje, které vyplývají ze společenských struktur, jichž je komunikátor součástí.

Hlavní jádro textu tvoří diskursivní analýza konkrétních a oficiálních výroků představitelů a pracovníků MO ČR a AČR, které se vztahují k zahraničním misím v Afghánistánu a Iráku. Výzkum se pokouší ověřit teze, jež se opírají o právní, bezpečnostní a morální struktury naší společnosti a z nichž legitimita vojáků a jejich činnosti vyplývá.

Analýza diskursivního korpusu výroků o misích v Afghánistánu a Iráku ověřuje tři teze, které zachycují procesy a strategie využívané Ministerstvem obrany České republiky a Armádou České republiky k etablování své „pravdy“ v diskursivním prostoru. Tato pravda pak slouží k posílení legitimacy komunikátora, nutné pro jeho konkrétní činnost i pro jeho samotnou existenci v politickém systému České republiky.

Popsané procesy mohou být chápány jako součást fungování společnosti a jsou dokladem toho, jak komunikace veřejných institucí může ovlivňovat naše chápání událostí v politice a v mezinárodních vztazích.

Summary

For several past decades, we have witnessed a growing impact of mass communication on political processes and decision making. Communication has become part of social interactions, it creates meaning of single words and influences our acting and resolutions. Since the half of the past century, the attention of social sciences has been drawn to the ways in which communication influences political processes and distribution of power in the system. The basic principles of communication within the political process, distribution of power and legitimacy are the discourse and discursive processes. Communication acts linked to a discursive network within the frame of established social structures work as constitutive power of set meanings and steady actions determined by these meanings. In this way, dominant truths are constructed within the society and they influence, form and also create the social world around us. Therefore we can consider communication to be a political tool in a certain manner.

The submitted dissertation thesis handles the attitude of the Armed Forces of the Czech Republic towards communication with the public and focuses on the discursive processes which the army tries to use in order to gain legitimacy resulting from sympathies of the general public. Within the Czech political system, the Armed Forces are formally inferior to political power and civil control. The possibility of influencing public opinion and asserting one's truths, hence one's own interests in terms of the discursive field has though remained. In the period of postmodern communication and political system which relies on the voice of the majority, the importance of discursive power rises. Communication becomes a political tool which can ensure legitimacy of the army during peace times.

Foremost, this thesis introduces an extensive and elaborated theoretical and methodological apparatus for embracing the communication of the Armed Forces of the Czech Republic from the stance of political science. Furthermore, it thoroughly describes political motives of army communication arising from the political system and military-civil relations. It also focuses on particular communication strategies and tools resulting from social structures which include the communicator.

Main core of the text is composed by a discursive analysis of particular statements which relate to foreign missions in Afghanistan and Iraq. The research strives to verify theses which prop upon legal, security and moral structures of our society and which imply the legitimacy of soldiers and military actions.

The analysis of the discursive corpus of the statements on Afghanistan and Iraq missions verifies three theses which capture the processes and strategies used by the Ministry of defence and Armed Forces of the Czech Republic to establish their “truths” in the discursive field. These truths then serve to strengthen the legitimacy of the communicator, required for specific actions and his bare existence in the political system of the Czech Republic.

The described processes may be seen as a component of social interactions and prove how the communication of public institutions can influence our understanding of events in politics and international relations.